

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

**JOBBÁGY ZOLTÁN, JOBBÁGY SZABOLCS, TAKSÁS BALÁZS,
VENEKEI JÓZSEF: Egyes országok tisztképzése
nemzetközi összehasonlításban**

**KISS CSABA: Világuralmi verseny
az elsőbbségért a mesterséges
intelligenciában**

**SZAJKÓ GYULA, PAP ANDREA, ROMVÁRI
LILLA: A magyar honvédség 15M
gyakorló egyenruházata tervezésének
környezetvédelmi aspektusai 1.**

16. évf. (2023)
2. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:

Dr. Szelei Ildikó alezredes

A szerkesztőbizottság elnöke:

Dr. Pohl Árpád dandártábornok

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Csengeri János főhadnagy

Pavel Foltin rektorhelyettes (Csehország)

Dr. Forgács Balázs őrnagy

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Hettyey András

Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes

Dr. Molnár Anna

Dr. Négyesi Imre ezredes

Dr. Ujházy László alezredes

Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:

Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Szemle

1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Ludovika Egyetemi Kiadó

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Gergely Zsuzsanna, Resofszki Ágnes

Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZET

Jobbágy Zoltán, Jobbágy Szabolcs, Taksás Balázs, Venekei József:

Egyes országok tisztképzése nemzetközi összehasonlításban 5

Rakaczkó István: A légiereő alkalmazásának főbb doktrinális kérdései a korai szovjet elméletekben és alkalmazásának egyes aspektusai a második világháború során 19

Szajkó Gyula, Pap Andrea, Romvári Lilla: A magyar honvédség 15M gyakorló egyenruházata tervezésének környezetvédelmi aspektusai 1. 39

BIZTONSÁGPOLITIKA

Vilmos Fischl: National Security Risks of Religious Extremism 47

Hajduk Dániel János: Vallási konfliktusok Afrikában az iszlám és a kereszténység határán 61

Rezsneki Zsombor: Az atomfegyver bevetése 1. 77

Torda Péter: Stratégiai kommunikáció mint válságreagálás az Európai Unió gyakorlata alapján 97

Török Virág: Magyarország energiabiztonsági percepciója stratégiai dokumentumai tükrében 107

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Beck Attila: A bátorság, a hűség, a becsület – Katonai erények az északi történetekben, sagákban 127

Piróth Emese: A béke érdekében folytatott vallásközi és államközi diskurzus, valamint a mediáció mint módszerek jelentősége a béketeremtésben és békefenntartásban 141

Ripszám Dóra: Gondolatok a tiltott toborzás hazai szabályozásáról 151

ÁLTALÁNOS

Ádám Barnabás, Csógör Bálint: A huszárság lehetséges feladatai a hazafias és honvédelmi nevelésben 163

Andó Sándor: Hogyan érzi magát a pszichológus a hadseregben? 171

Hamar Pál: A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés kovariációja 187

Kiss Csaba: Világuralmi verseny az elsőbbségért a mesterséges intelligenciában 211

Noémi Kliszek: The Service of Chivalries Throughout History in Relation to Pandemics and Wars 221

Tóth Eszter: Vezetőkiválasztás a Magyar Honvédségben 233

Jobbágy Zoltán,¹ Jobbágy Szabolcs,² Taksás Balázs,³
Venekei József⁴

Egyes országok tisztképzése nemzetközi összehasonlításban

Officer Education of Certain Countries in International Comparison

Absztrakt

Az új évezred elejére az egész életen át tartó tanulás az élet minden területén alapfogalomként vált. A globalizációval járó kiélezett verseny eredményeként az egyén tudásának, készségeinek és kompetenciájának fejlesztése és elismerése kulcsfontosságúvá vált nemcsak a különböző szervezetek és intézmények versenyképessége, de a társadalmak foglalkoztatottsága és kohéziója szempontjából is. A globalizáció egyik hozadékaként bevett gyakorlattá vált, hogy tanulmányi okok vagy munkavégzés céljából az emberek eltérő országokban próbálnak boldogulni. Az egész életen át tartó tanulás szükségessége alól nem kivétel a tiszt hivatás és az annak alapját jelentő tisztképzés sem, amely a nemzeti sajátosságok meghagyása mellett komoly nemzetközi egységesítési és összehasonlítási folyamaton ment keresztül az utóbbi évtizedekben.

Kulcsszavak: tisztképzés, keretrendszer, ágazati, alapképzés, törzstiszt

¹ Egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadászati Tanszék, e-mail: Jobbagy.Zoltan@uni-nke.hu

² Egyetemi docens, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Híradó Tanszék, e-mail: Jobbagy.Szabolcs@uni-nke.hu

³ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék, e-mail: Taksas.Balazs@uni-nke.hu

⁴ Egyetemi docens, tanszékvezető, Nemzeti Közszerológálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Műveleti Logisztikai Tanszék, e-mail: Venekei.Jozsef@uni-nke.hu

Abstract

At the beginning of the millenium life-long learning turned to be a fundamental issue in all aspects of life. Due to the increasing competition, the development and acknowledgement of individual knowledge, capability and competency became key to the competitiveness not only of organizations and institutions, but also for the employment and cohesion of societies. As a result of globalisation, it has become common practice for people to try to get by in different countries for study or work. The need for lifelong learning is no exception to the officer's profession and the officer training, which, while retaining national specificities, requires considerable international needs and comparison in recent decades.

Keywords: officer education, framework, sectoral, undergraduate education, staff officer

Képzési keretek

Az egész életen át tartó tanulás mint tendencia egyre nyilvánvalóbbá teszi annak szükségességét, hogy a fegyveres erők vonatkozásában a különböző országokban megszerezhető tiszti képesítések összehasonlíthatóvá, értelmezhetővé és elfogadhatóvá váljanak. A NATO a Védelmi Oktatásfejlesztési Program keretében a partnerországok számára 2011-ben kiadta a hivatásos tisztképzés általános referencia-tananyagát.⁵ A több mint tíz ország oktatási szakértői által összeállított kiadványnak nem rendeltetése, hogy a tisztképzéssel kapcsolatban egyfajta átfogó, kötelező érvényű dokumentumként szolgáljon. Jelentősége inkább abban áll, hogy hivatkozási vagy kiinduló anyagként az egyének és a szervezetek számára egyfajta nyugati típusú megközelítésben lehetővé tegye a hivatásos tisztek képzésének ki- vagy átalakítását. A hivatásos tisztképzés általános referencia-tananyaga nem a tananyag közvetlen átvétele céljából született meg, hanem annak a partnerország szükségleteihez és szándékaihoz való hozzáigazítási keretét vázolja fel. A még mindig érvényben lévő kiadvány előmozdította a tisztképzéssel kapcsolatos párbeszédet a partnerországokon belül, valamint a NATO és a partnerországok között.⁶ A globalizáció, a társadalmi mobilitás, valamint az egész életen át tartó tanulás jelentőségét az Európai Unió is felismerte. Az Európai Képesítési Keretrendszer (EKKR) 2008-as kidolgozásával a képesítések egy olyan közös viszonyítási keretrendszerét hozták létre, amelynek alapját az emelkedő jártassági szinteket képviselő tanulási eredmények képezik.⁷ Az EKKR-ről szóló ajánlást 2017-ben átdolgozták, hogy jobban tükrözze napjaink valóságát és megfeleljen a jövő kihívásainak. Az EKKR közös viszonyítási keretrendszerként és megfeleltetési eszközként szolgál a különböző képesítési keretrendszerek és szintjeik között a közoktatásban, a felsőoktatásban, illetve a szakoktatásban és a szakképzésben. Rendeltetése, hogy az egyes országokban megszerzett képesítésekről átlátható kép alakuljon ki, és azokat könnyebben össze lehessen egymással vetni. Az EKKR elősegíti a tanulók és munkavállalók határokon átívelő mobilitását, valamint az Európán belüli

⁵ *Generic Officer Professional Military Education Reference Curriculum 2011.*

⁶ *Defence Education Enhancement Programme (DEEP), Reference Curricula and Guidance Documents.*

⁷ Lásd: www.nefmi.gov.hu/europai-unio-oktatas/europai-kepesitesi/europai-kepesitesi

pályaválasztást és továbbtanulást. Az EKKR nyolc szintből áll és négy kompetencia, úgymint a tudás, a képesség, az autonómia, valamint a felelősségvállalás szempontjából határozza meg a tanulási eredményeket. A nemzeti képesítési keretrendszerek egyes szintjeit közös kritériumok mentén felelteti meg az EKKR-szinteknek, így válnak a különböző országokban megszerezhető képesítések szintjei összevethetővé az EKKR által biztosított viszonyítási rendszeren belül.⁸ Minden megfeleltetési és egységesítési szándék ellenére a tisztképzés, azon belül is a tiszt alapképzés nemzeti ügy, mivel nagymértékben befolyásolják egy adott ország haderejének sajátosságai, a tisztképzés történelmileg kialakult intézményi keretei, a rendszerben lévő haditechnika különböző paraméterei, valamint a vonatkozó harcászati és egyéb szintű szabályozók. A nemzeti tisztképzések terén meglévő változatosságot egy 2010-ben, majd 2011-ben kiadott leltározási jelentés, valamint egy 2016-ban kiadott katonai együttműködési jelentés is részletezi.⁹

Az EKKR egyértelműsíti, hogy a nemzeti honvédtisztképzés rendszere alapvetően a 6. szinten jelenik meg, amely a felsőoktatási alapképzésnek (BA/BSc) felel meg. Ehhez kapcsolódik szervesen a 7. szint, amely tartalmazza egyrészt a felsőoktatási mesterképzést (MA/MSc), másrészt a korábbi vezérkari képzést kiváltó katonai felső vezető szakirányú továbbképzést. A 8. szinten található doktori fokozat (PhD/DLA) nem képezi a tisztképzés részét, de számos módon kapcsolódik hozzá.¹⁰ Az EKKR-t alapul véve az Európai Biztonsági és Védelmi Kollégium 2021-ben kiadta a katonatiszti hivatás ágazati képesítési keretrendszerét, amely a tagállamok haderőinek együttműködési képességét erősítendő, a fent említett négy kompetenciát alapul véve biztosít a képzés és a kiképzés terén egyfajta összehasonlítási alapot, valamint lehetővé teszi egy közös biztonsági és védelmi kultúra hosszú távú kialakítását. Ennek megfelelően a katonatiszti hivatás ágazati képesítési keretrendszere tartalmaz egy úgynevezett kompetenciaprofil, egy ehhez kapcsolódó tanulási profil, valamint egy katonai képesítési adatbázist. A keretrendszer lehetővé teszi különböző összehasonlítások elvégzését, egyes területeken a harmonizáció végrehajtását, közös képzési programok kidolgozását, a nemzeti képzések nemzetközi kontextusba helyezését, tisztjelöltek cseréjét, a katonai képzések és kiképzések minőségbiztosítását, valamint az oktatók és kiképzők mobilitásának erősítését. A katonatiszti hivatás ágazati képesítési keretrendszere összességében növeli az átláthatóságot és emelheti a képzések minőségét.¹¹ Az EKKR szorosan kapcsolódik az Erasmus+ programhoz, amelynek egyik fő célkitűzése az oktatás területén az Európai Oktatási Térség megvalósítása 2025-re. Az 1987-ben alapított Erasmus-program célja a kezdetektől fogva az volt, hogy segítse a résztvevőket a világ megismerésében, a tanulásban és a tapasztalatszerzésben, valamint az aktív társadalmi szerepvállalásban. A programon keresztül az Európai Unió támogatja az oktatást, a képzést, az ifjúságügyet és a sportot, amelyre pályázatot intézmények nyújthatnak be, az egyéni részvétel ezeken keresztül valósulhat meg. A program szolgált alapul az Európai Unió Tanácsának 2008-ban ahhoz,

⁸ Lásd: www.magyarkepeses.hu/kepeses_i_keretrendszerek/ekkr

⁹ PAILE 2010; PAILE 2011; PAILE-CALVO 2016.

¹⁰ Lásd: www.magyarkepeses.hu/kepeses_i_keretrendszerek/besorolas

¹¹ *Sectoral Qualifications Framework for the Military Officer Profession SQF-MILOF Volume 1. 2021; Sectoral Qualifications Framework for the Military Officer Profession SQF-MILOF Volume 2. 2021.*

hogy a tisztjelöltek képzése (felsőoktatási képzés, alapkiképzés, valamint szakmai felkészítés) nemzetközi szempontból összevethető, oktatási szempontból pedig „cse-reszabatos” legyen.¹² A következő nemzetközi összehasonlítás a nyilvánosan elérhető információ függvényében és az EKRR által biztosított egységes szempontrendszer, alapvetően a 6. és a 7. szinteket alapul véve vizsgálja egyes országok tisztképzését. A zömében a szárazföldi haderőnem tisztképzési rendszereire fókuszáló nemzetközi összehasonlításban a nevezett országok tisztképzési rendszere a magyar tisztképzés számára egyaránt szolgálhat egyfajta *viszonyítási*, valamint *összehasonlítási* alapként.

Németország

A tisztképzés német rendszerében a polgári végzettséget adó akkreditált képzés és a katonai szakmai felkészítés ugyan integrált, de a vonatkozó szervezetek elkülönülnek. Egy 2017–2019 között zajló felülvizsgálat eredményeként a tisztképzés rendszere megváltozott. A tiszt pályát választók számára alapvető követelmény a sikeres érettségi vizsga megléte, a fizikai, valamint a pszichológiai alkalmasság. A bevonulást követően az alapkiképzés (3 hónap) és a szakkiképzés (3 hónap) a Bundeswehr különböző fegyvernemeinek 34 kiképző századánál történik. A leendő hallgatók az egyetemi tanulmányok megkezdése előtt egy alkalmassági vizsgával záródó 15 hetes zászlósi¹³ tanfolyamon vesznek részt, amelyet egy STANAG 3332 szintet megcélzó nyelvképzés (3 hónap) követ. Ezután a tisztjelöltek a Bundeswehr hamburgi vagy müncheni egyetemén egy trimeszterekből álló és alapvetően polgári végzettséget igazoló, mesterdiplomát adó képzésen vesznek részt (48 hónap). Az egyetemek vezetői professzori címmel rendelkező civil egyetemi tanárok, lényegében rektoroknak megfelelő elnökök. A tisztképzés a dandártábornoki rendfokozattal rendelkező parancsnokok által vezetett haderőnemi tiszt iskolákon történik (4 hónap). A szárazföldi haderőnem tiszt iskolája Drezdában, a légierő tiszt iskolája Fürstenfeldbruckban, míg a haditengerészet tiszt iskolája Flensburgban található.¹⁴ A képzést a fegyvernemi iskolákban végrehajtott szakaszparancsnoki tanfolyam zárja le (12 hónap). Ebben a nagyon hosszú, mintegy 79 hónapig tartó és többszereplős rendszerben a Bundeswehr egyetemei csak a bolognai folyamatnak megfelelő akkreditált, civil diplomát adó mesterképzésért felelnek. A katonai szakmai felkészítés a Bundeswehr különböző kiképzést folytató katonai szervezeteiben (kiképző századok, kiképző központok, tiszt iskolák) folyik, részben az egyetemi tanulmányok előtt, részben utána. A német rendszerben a tiszt hivatásra való felkészítés során 2006-tól 2020-ig a tisztjelöltek egy hallgatói zászlóalj keretében végrehajtott tisztjelölti tanfolyamot végeztek, azonban a mesterséges katonai környezet, a csapatoktól eltérő katonai szocializáció, valamint egyéb problémák miatt a hallgatói zászlóaljakat megszüntették, a tisztjelöltek a vonatkozó tanfolyamot csapatoknál hajtják végre. A német tisztképzéssel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a német tisztek jelentős része a haderőnemek sajátosságainak figyelembevételével

¹² Az Erasmus+ programról. Lásd: <https://erasmusplusz.hu/>

¹³ Fahnenjunker.

¹⁴ Offizierschule des Heeres, Offizierschule der Luftwaffe, Marineschule Mürwik. *WIR ENTWICKELN – Bundeswehr Karriere*. Lásd: www.bundeswehrkarriere.de/sites/default/files/2022-06/broschuere-offiziere-data.pdf

13–17 év után kiválik a rendszerből, és viszonylag kevesen szolgálnak utána hivatásos tisztként tovább.¹⁵ A hivatásos tisztek zömét beiskolázzák a vezérkari képzésre is, amely lényegében a legmagasabb katonai beosztások ellátására készít fel. A hagyományos értelemben vett törzstiszti képzés helyszíne a hivatásos állomány századosi vagy őrnagyi rendfokozattal rendelkező tagjai számára a Bundeswehr Hamburgi Vezetési Akadémiája, amely nem akkreditált intézményként a bolognai folyamat részét nem képező kétéves képzés keretében ad magasabb katonai végzettséget.¹⁶ Az akadémiát rotációs alapon a különböző haderőnemekhez tartozó vezérőrnagyi rendfokozatot viselő parancsnok vezeti. Tekintettel az akadémiára beiskolázott tisztek megváltozott igényeire, a képzésre hallgatókat küldő országok egyértelmű elvárásaira, a hallgatóknak lehetőségük van néhány éve arra, hogy a vezérkari képzés mellett szakirányú továbbképzés keretében a Bundeswehr hamburgi egyetemén is tanulmányokat folytatva a vezérkari képzés befejezésekor Katonai Vezetés és Nemzetközi Biztonság oklevelet vehessenek át.¹⁷

Nagy-Britannia

A brit haderő tisztképzésében, amely a tisztjelölti kiképzéssel kezdődik, központi elemként jelenik meg és meghatározó az élethosszig tartó tanulás. A tisztképzés célja a rendfokozati előmenetellel összhangban az egyre nagyobbá váló katonai szervezetek parancsnoki utánpótlásának biztosítása. A Sandhursti Királyi Katonai Akadémia a szárazföldi haderőnemnél szolgálatot vállalni akaró tisztek képzésének első állomása. Haderőnemi megfelelői a légierőnél a Royal Air Force College Cranwellben, illetve haditengerészet vonatkozásában a Britannia Royal Naval College Dartmouthban. Az intézményt az akadémia parancsnoka vezeti, rendfokozata általában vezérőrnagyi. A felvételi eljárás mind az állandó, mind a tartalékos, mind pedig a speciális szakmai felkészítésre jelentkezők vonatkozásában egy időben, azonos csoportokban, azonos követelmények szerint történik. A belépők több mint 80%-a rendelkezik egyetemi végzettséggel, bár a felvételhez nem szükséges diploma. A katonai képzés gyalogos tiszti felkészítést foglal magában függetlenül attól, hogy a jelentkező melyik fegyvernemnél, ezrednél vagy hadosztálynál fog szolgálatot teljesíteni. A képzés maga három 14 hetes időszakból áll és összesen 44 hétig tart. Minden időszak katonai gyakorlattal végződik, és az egyes képzési időszakok között a tisztjelöltek 2-3 hét szabadságot kapnak. Ezt követően, az alapvető katonai vezetési ismeretek elsajátítása után iskolázzák be őket a választott fegyvernem sajátos, tanfolyamrendszerű képzéseire. Minden képzés akkreditált, amelyet nemzeti és nemzetközi szinten is elismernek. A haderőhöz csatlakozó tisztek ezen túlmenően később felsőoktatási képesítést szerezhetnek, amelyet a hadsereg fizet. A Readingi Egyetemmel és a Henley Üzleti

¹⁵ *Offizierin / Offizier (m/w/d) mit Studium in der Laufbahn der Offizierinnen und Offiziere*. Lásd: www.bundeswehrkarriere.de/offizierin-offizier-m-w-d-mit-studium-71

¹⁶ *Führungsakademie der Bundeswehr*. Lásd: www.bundeswehr.de/de/organisation/weitere-bmvg-dienststellen/fuehrungsakademie-der-bundeswehr

¹⁷ *Masterstudiengang Militärische Führung und Internationale Sicherheit (MFIS)*. Lásd: <https://gids-hamburg.de/masterstudiengang-militaerische-fuehrung-und-internationale-sicherheit-mfis/>

Iskolával¹⁸ együttműködve az akadémia Vezetés, Biztonság és Hadviselés Tanulmányok Karához¹⁹ tartozó tanszékek által oktatott elméleti kurzusok a vezetési és stratégiai tanulmányok alap- és posztgraduális diplomáinak harmadát alkotják.²⁰ A hagyományos értelemben vett törzstiszti képzés az Egyesült Királyság Védelmi Akadémiáján²¹ folyik. Az intézmény vezetője az akadémia főigazgatója, aki általában vezérezredesi, hadse-regtábornoki vagy ennek megfelelő légierős, illetve haditengerészeti rendfokozatot visel. Az akadémia olyan felsőoktatási intézmény, amely biztosítja a továbbtanulást a brit fegyveres erők tagjai, a kormányzati szerveknél dolgozó, illetve más nemzetek által oda beiskolázott katonái és szolgálati személyei számára. A képzések többsége posztgraduális rendszerben történik, az oktatás mind jelenléti, mind pedig digitális formában is működik. Több kurzusuk is akkreditált az Egyesült Királyság felsőoktatási rendszerében, így polgári képesítések odaítélésére is jogosult. Az akadémia létrehozása a korábban különböző intézmények által nyújtott oktatást és képzést egyetlen szervezeti és költségvetési szerkezetbe tömörítette, amelynek célja a hatékonyság javítása, a párhuzamos ráfordítások csökkentése és a védelmi követelményekhez való igazítása. A képzésekre való beiratkozás a rendfokozati előmenetel, a csapatok parancsnokainak támogatása, illetve az úgynevezett Előléptetési Bizottság javaslata alapján évente egy alkalommal történik, összhangban a jelöltek őrnagyi, illetve alezredesi rendfokozathoz kötött beosztásokba való tervezésével.²² Az akadémia jelenleg kilenc karon, intézetben és iskolában folytat akkreditált képzést, amelyeknek egy része a polgári életben is használható. Ez alól természetesen kivételt képeznek a rövid idejű tanfolyamok, illetve a tanfolyamrendszerű képzések.

Franciaország

A francia felsőoktatási rendszerben szerezhető diplomák értékét a francia állam garantálja,²³ azonban a katonai felsőoktatást folytató intézmények a Fegyveres Erők Minisztériumának²⁴ alárendeltségébe tartoznak. Az iskolák tagjai az Elitiskolák Konferenciájának,²⁵ valamint a mérnöki diplomát adó iskolák közé tartoznak.²⁶ A katonai felsőoktatást a vezérkar főnöke alárendeltségében létrehozott Katonai Felsőoktatási Igazgatóság²⁷ irányítja és felügyeli.²⁸ Az alapképzés a haderőnemenként szervezett katonai főiskolákon folyik, ahol a különböző haderőnemek tisztjelöltjei folytatják a tanulmányaikat. Néhány katonai iskolát polgári iskolák támogatnak, amelyek a tisztjelöltek műszaki képzésének egy részét biztosítják. A bekerülés feltétele minden esetben

¹⁸ Henley Business School.

¹⁹ Faculty for the study of Leadership, Security, and Warfare.

²⁰ Royal Military Academy Sandhurst. Lásd: www.army.mod.uk/who-we-are/our-schools-and-colleges/rma-sandhurst/

²¹ Defence Academy of the United Kingdom. Lásd: www.da.mod.uk/

²² Officer Career Development Handbook, Ministry of Defence UK 2020.: 79.

²³ Higher Education System in France. Lásd: <https://asem-education.org/compendiums/181-france/>

²⁴ Le Ministère des armées.

²⁵ La Conférence des grandes écoles.

²⁶ Le Ministère des armées – Les Écoles et les formations. Lásd: www.defense.gouv.fr/nous-rejoindre/ecoles-formations

²⁷ La Direction de l'enseignement militaire supérieur (DEMS).

²⁸ Le Ministère des armées – La Direction de l'enseignement militaire supérieur (DEMS). Lásd: www.defense.gouv.fr/dems/qui-sommes-nous/presentation-dems

az érettségi vizsga megléte, amely alapján a jelentkezők irányultságuk és képességeik függvényében kiválaszthatják a megfelelő felsőoktatási képzést. A képzési idő minden esetben négy év, a kimenetel hadnagyi rendfokozat és BSc/BA értékű főiskolai oklevél. Az intézmények képzése gyakorlatilag megegyezik a magyar fegyvernemi tisztképzés rendszerével. Az egyetlen lényeges különbség, hogy a franciák nem integrálták egy egyetem alárendeltségébe az iskolákat, hanem mindegyik önálló intézményként, sok esetben több száz éves hagyományt ápolva képezi a tiszteket.²⁹ A törzstiszti képzés a 2011-ben alapított párizsi Vezérkari Iskolán³⁰ folyik. Az intézmény küldetése a jövő döntéshozóinak képzése. A képzés ennek megfelelően multidiszciplináris, időtartama egy év, amelyet vizsga zár le.³¹ A vezérkari képzés a Magasabb Katonai Tanulmányok Központjában³² folyik. Az 1911-ben alapított intézmény politikai, katonai és hadászati képzést biztosít, amely a művelési területeket, a jövőre való felkészülést, a fegyveres erők irányítását és szervezését, valamint a védelmi és biztonsági kérdések tárcaközi és nemzetközi vonatkozásait érinti. Nagy hangsúlyt fektetnek a hadászati gondolkodás kialakítására, mivel az intézmény készíti fel a hallgatókat a legmagasabb szintű felelősség gyakorlására. Az előadások mellett a hallgatók két- és többoldalú csereprogramokban vesznek részt. Tanulmányi cél, hogy erősítsék a főbb biztonsági kérdések megértését, a hallgatók elmélyítsék ismereteiket az erők szerepvállalásának folyamatáról, valamint jobban megértsék a főbb nemzetközi szervezetek működését.³³ A katonai felsőoktatáshoz tartozik a Katonai Iskola Dokumentációs Központ³⁴ is, amely a kutató- és tudományos munka támogatása céljából egyfajta irat- és levéltári tevékenységet lát el.³⁵ A tisztképzéshez köthetők azon felsőoktatási intézmények is, amelyek leginkább a Fegyverzeti Főigazgatóság³⁶ számára képeznek főtiszteket. Ezen iskolák alapvetően polgáriak, csak egyes szakokon és elsősorban szakmai továbbképzések céljából fogadják a katonai műszaki szakokon végzett tiszteket.³⁷ A katonai felsőoktatás irányítása és felügyelete mellett a Katonai Felsőoktatási Igazgatóság képzést folytató szervként is működik. Az igazgatóság egyik fő feladata, hogy felkészítse a fegyveres erők és az alakulatok vezető tisztjeit arra, hogy személyzeti, parancsnoki és irányítási feladatokat lássanak el közös vagy szövetséges törzsekben, tárcaközi szervekben, vagy bármely más olyan beosztásban, ahol a biztonság- és védelempolitika kidolgozása és végrehajtása történik. Az igazgatóság feladata még, hogy javaslatot tegyen a fegyveres erők vezérkari főnökének a katonai felsőoktatási politika irányvonalára és az oktatás megvalósítására. Mindezekon túlmenően felelős az oktatási projektek összehangjának biztosításáért, a nemzetközi partnerségi kapcsolatok kialakításáért, valamint a külföldi delegációk fogadásáért. Az igazgatóságot egy tábornok vezeti, aki

²⁹ *Le Ministère des armées – Les Écoles et les formations.* Lásd: www.defense.gouv.fr/nous-rejoindre/ecoles-formations

³⁰ L'École de guerre (EDG), à Paris.

³¹ *Le Ministère des armées – L'École de guerre (EDG).* Lásd: www.defense.gouv.fr/dems/ecole-guerre/presentation-lecole-guerre

³² Le Centre des hautes études militaires (CHEM).

³³ *Le Ministère des armées – Le Centre des hautes études militaires (CHEM).* Lásd: www.defense.gouv.fr/dems/centre-hautes-etudes-militaires/presentation-du-centre-hautes-etudes-militaires

³⁴ Le Centre de documentation de l'école militaire (CDEM).

³⁵ *Le Ministère des armées – Le Centre de documentation de l'école militaire (CDEM).* Lásd: www.defense.gouv.fr/dems/centre-documentation-lecole-militaire/presentation-informations-pratiques

³⁶ La Direction générale de l'armement (DGA).

³⁷ *Le Ministère des armées – Les Écoles et les formations.* Lásd: www.defense.gouv.fr/nous-rejoindre/ecoles-formations

egyben a Nemzetvédelmi Felsőfokú Tanulmányok Intézetének³⁸ az igazgatója. Három intézmény felett rendelkezik hatáskörrel, úgymint a Katonai Felsőfokú Tanulmányok Központja, a Vezérkari Iskola és a már említett dokumentációs központ.³⁹

Törökország

A tisztképzés központja az 1834 óta Ankarában működő, eredetileg a hadviselés művészetének és tudományának oktatására létrehozott Török Katonai Akadémia, amely a török felsőoktatási rendszer szerves részét képezi. Hallgatói között Mustafa Kemal Atatürk mellett megtalálható a modern Törökország öt elnöke, három miniszterelnöke, valamint több jeles személyiség is. Az akadémia olyan katonai intézmény, amelynek küldetése a jövő vezetőinek képzése, kiképzése, valamint a vonatkozó szellemi és fizikai képességek fejlesztése annak érdekében, hogy képesek legyenek a rájuk bízott aleggységeket összetett és nehéz körülmények között vezetni. Az akadémiára való bejutás feltétele az érettségi vizsga megléte, valamint a fizikai és pszichológiai alkalmasság. A tisztjelöltek számára négyéves alapképzés keretében teszi lehetővé különböző szakképzettségek megszerzését. A tanévek között, a nyári szünetekben a tisztjelöltek hathetes szakmai gyakorlaton vesznek részt, amelynek keretében számukra harcászati foglalkozásokat és lövészetet tartanak Izmir mellett. Szerveznek nekik még történelmi és kulturális kirándulásokat különböző csataterekre és különböző városokba. A tisztjelölteknek lehetőségük van számítástechnikai, villamosmérnöki, polgári és ipari rendszerek, földrajzi/topográfiai, gépészmérnöki, közgazdasági, nemzetközi kapcsolatok, valamint szociológiai végzettség megszerzésére. A képzés három alrendszerből épül fel, úgymint alapozó képzés, egyetemi alapképzés, valamint interdiszciplináris tanulmányok. Az alapozó képzés rendeltetése, hogy a tisztjelöltek az egyetemi tanulmányokhoz szükséges intellektuális alapokat megszerezzék. Ide tartoznak többek között a szociológiai ismeretek, az alapozó és alkalmazott tudományok, a katonai készségek, a mérnöki ismeretek, valamint az idegen nyelv (angol, arab, perzsa, francia és orosz). Egyetemi alapképzés keretében a tisztjelöltek alapvetően társadalomtudományi és mérnöki tantárgyakat tanulnak. Az interdiszciplináris képzés pedig lehetővé teszi számukra, hogy érdeklődésüknek megfelelően jobban elmélyedjenek az alapozó képzés, valamint az egyetemi alapképzés keretében oktatott tantárgyakban. Az első év is ezt a célt szolgálja, mivel a tisztjelölteknek lehetőségük van három területen előadásokat hallgatni. Az első terület a mérnöki tantárgyak, a második a társadalomtudományi tantárgyak, míg a harmadik az idegen nyelvek elsajátítását teszi lehetővé. A tisztjelöltek hetente mintegy 30 órányi előadást hallgatnak, amely a képzés teljes ideje alatt nagyjából 3000 órát jelent.⁴⁰ A hagyományos értelemben vett törzstiszti képzés a 2016-ban létrehozott és a korábbi haderőnemi hadiakadémiák szerepét átvevő isztambuli Nemzeti Védelmi Egyetemen folyik. Az egyetem küldetése, hogy

³⁸ L'Institut des hautes études de défense nationale (IHEDN).

³⁹ *Le Ministère des armées – La Direction de l'enseignement militaire supérieur (DEMS)*. Lásd: www.defense.gouv.fr/dems/qui-sommes-nous/presentation-dems

⁴⁰ *Fact Sheet – Turkish Military Academy*. Lásd: https://kho.msu.edu.tr/eng_about_tma/fact_sheet.html; *Purpose of the Turkish Military Academy*. Lásd: https://kho.msu.edu.tr/eng_about_tma/mission.html; *History*. Lásd: https://kho.msu.edu.tr/eng_about_tma/history.html

a török fegyveres erők számára olyan megfelelően képzett törzstiszteket és altiszteket (!) képezzen, akik rendelkeznek elemző gondolkodással, magas szintű felkészültséggel, valamint a mindenkori beosztásuk ellátásához szükséges önbizalommal. A civil rektor által vezetett egyetemen a törzstisztek számára haderőnemi, valamint összhaderőnemi képzés folyik, amelynek központjában hadművészeti és hadtudományi ismeretek átadása áll. Az egyetem különböző karai és intézetei keretében folyó változatos mesterképzések eredményeként a végzett tisztek képesek lesznek az önálló kutatómunkára, kutatásaik eredményeinek publikálására, védelmi és hadászati szintű konzultációra, a hadművelleti környezet kihívásainak megfelelő doktrinális válaszok kidolgozására, valamint egy magas szintű katonai kultúra fenntartására.⁴¹

Lengyelország

A tisztképzés lengyel rendszere, amely egyaránt tartalmazza a felsőoktatási képzést és a katonai szakmai felkészítést, a Nemzetvédelmi Minisztérium felügyelete alatt működik. A tisztképzésbe való bekerülés feltétele az érettségi megléte. Maga a tisztképzés teljes mértékben akkreditált, és a bolognai folyamatba illeszkedik. Kreditesített képzési ciklusokból épül föl, amely tartalmazza az alapképzést, a mesterképzést, valamint a doktori képzést. Ez lehetővé teszi a hallgatói és az oktatói állomány mobilitását az Európai Felsőoktatási Térségen belül, minőségbiztosítása nemzetközileg megfeleltethető, valamint lehetővé teszi a külföldön szerzett végzettségek elismerését. Az alap- és mesterképzést, szakirányú továbbképzést, doktori képzést, valamint katonai szakmai felkészítést és nyelvi képzést is biztosító egyetemi jogállású felsőoktatási intézmények feladata a hallgatók intellektuális és szakmai felkészítése az összetett biztonsági környezet kihívásainak kezelésére. Az egyetemek és akadémiák a katonai hallgatók mellett fogadnak civil hallgatókat is. A tisztképzés megfelel a lengyel felsőoktatási törvényben rögzített előírásoknak és követelményeknek, képzés szempontjából pedig a lengyel Tudományos és Felsőoktatási Minisztérium alárendeltségébe tartozik.⁴² A tisztképzésnek öt intézménye van, úgymint a varsói Háborús Tanulmányok Egyetem⁴³ és a Katonai Műszaki Egyetem,⁴⁴ a wroclawi Tadeusz Kościuszko Tábormok Szárazföldi Erők Katonai Egyeteme,⁴⁵ a gdyniai Westerplatte Hősei Lengyel Haditengerészeti Akadémia,⁴⁶ valamint a deblini Repülési Katonai Egyetem.⁴⁷ A tisztképzésben részt vesz még a Lengyel Fegyveres Erők három tiszthelyettesi iskolája, tizenegy kiképző központja, valamint nyelviskolája. A Háborús Tanulmányok Egyetem feladata olyan tisztek képzése, akik képesek harcászati, hadművelleti és hadászati szintű parancsnokságokon és törzsekben, valamint a tágabb értelemben vett védelmi szektor katonai és civil intézményeiben szolgálni. A tisztek mellett képez még olyan civil hallgatókat is, akik a biztonság- és védelempolitika, a nemzeti biztonság,

⁴¹ *History of Turkish National Defence University*. Lásd: [www.msu.edu.tr/eng/sayfadetail?Sayfald=283&ParentMenuId=64; Our Mission and Vision](http://www.msu.edu.tr/eng/sayfadetail?Sayfald=283&ParentMenuId=64;OurMissionandVision). Lásd: www.msu.edu.tr/eng/sayfadetail?Sayfald=284&ParentMenuId=64; Bővebben lásd ATEŞ 2022.

⁴² *Higher Education System & Personnel Development*. PowerPoint előadás, elektronikusan megküldve 2023. január 30.

⁴³ Akademia Sztuki Wojennej.

⁴⁴ Wojskowa Akademia Techniczna.

⁴⁵ Akademia Wojsk Łądowych.

⁴⁶ Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte.

⁴⁷ Lotnicza Akademia Wojskowa.

valamint a válságreagálás területén tudnak a végzést követően elhelyezkedni. A katonai, de különösen a civil elit képzése érdekében az egyetem három karon, valamint kutató- és (ki)képző központokban biztosít lehetőséget alap-, mester-, szakirányú továbbképzés keretében felsőfokú végzettség, valamint doktori fokozat megszerzésére a biztonság-tudomány és a védelmi tudomány terén. A Katonai Műszaki Egyetem az ország egyik legnagyobb politechnikai egyeteme, ahol egyaránt képeznek katonai és civil hallgatókat nappali, levelező és esti képzésben a műszaki, a kémiai, a fizikai, a gazdasági tudományok, valamint a hadtudomány terén. A Tadeusz Kościuszko Tábornok Szárazföldi Erők Katonai Egyeteme által nyújtott képzésekben elsődleges szempontként jelenik meg a katonai hallgatók személyiségének fejlesztése, valamint az oktatást támogató tudományos kutatási tevékenység. Az alap- és mesterképzések alapvetően a menedzsment, a vezetés/parancsnoklás, valamint a nemzeti biztonsághoz kapcsolódó területeken folynak. A képzések fegyvernemi jellegűek, és tartalmazzák a katonai szakmai felkészítést. Az egyetemen civil hallgatók is tanulnak, akik menedzsment-, nemzeti biztonság és biztonsági mérnöki tanulmányokat folytatnak. Az egyetem doktori fokozatot ítélhet oda a menedzsmenttudomány, a társadalomtudomány, valamint a biztonság-tudomány terén. A négy karból álló Westerplatte Hősei Lengyel Haditengerészeti Akadémia átfogó tengerészeti képzést nyújt katonai és civil hallgatóknak egyaránt, valamint a lengyel Nemzetvédelmi Minisztérium által megrendelt tanfolyamok keretében folytat oktatási tevékenységet. A Repülési Katonai Egyetem alapvető rendeltetése, hogy alap- és mesterképzés keretében leendő tisztakat képezzen a repülés- és űrtudományok területén. A végzettek pilótaként, légi irányítóként, valamint technikai kiszolgálóként szolgálnak a lengyel légierőnél, valamint különböző szakmai tanfolyamok keretében. A tisztképzés mellett az egyetem felelős a tisztok és altisztok szakmai továbbképzéséért is.⁴⁸

Izrael

Tisztté válni az izraeli haderőben hosszú és kihívásokkal teli folyamat, amelynek a kezdetét az Izrael déli részén, Mitzpe Ramonban található és egy ezredes által vezetett Tiszti Kiképző Iskola,⁴⁹ a BAHAD 1 jelenti. A hat hónapig tartó tanfolyam keretében a tisztjelölteket harcoló, harci támogató és harci kiszolgáló-támogató szakasparancsnoki, vagy annak megfelelően beosztásokra készítik fel. A végzést követően a fiatal hadnagyok bevonulnak az alakulataikhoz. Néhány év csapatszolgálatot követően a szárazföldi haderőben a tisztképzés a 2000-ben létrehozott Harcászati Parancsnoki Iskolán⁵⁰ folyik tovább, amely a 22-23 évesen bekerült tisztakat további, harcászati szintű parancsnoki beosztások ellátására készíti fel. Az iskola lényegében az amerikai West Point Katonai Akadémia izraeli megfelelője, azonban az amerikai akadémiaétól eltérően az iskolán nem tisztjelöltek, hanem már hadnagyfi rendfokozattal az izraeli haderőben szolgáló tisztok tanulnak. A képzés ideje nagyjából két év, amely során a résztvevők átfogó ismereteket kapnak a katonai hivatásról, a parancsnoki munka sajátosságairól, a vonatkozó értékek fontosságáról, valamint a különböző társadalmi

⁴⁸ *Higher Education System & Personnel Development.*

⁴⁹ *Bahad One: Inside the Israeli Army Officer's Course.* Lásd: www.youtube.com/watch?v=ElIZVFA2bAg

⁵⁰ Tactical Command College.

normákról. A képzés alatt a hallgatók a Haifa Egyetemen alapidiplomát szereznek gazdaságtudományból, politikatudományból, pedagógiából, médiatudományból vagy biológiából. A képzés során fontos szempont, hogy a tisztek képesek legyenek a kritikus gondolkodásra, az önálló tanulásra, valamint kutatásra. A képzésben a különböző oktatási formák és módszerek vegyesen jelennek meg. Az előadások mellett vannak terepen végrehajtott kutatások, korábbi csaták tapasztalatainak feldolgozása, szemináriumok, konferenciák, tárlatvezetések és szakmai gyakorlatok. Tanulmányaik során a tisztek mintegy 80 izraeli és külföldi csatát elemeznek ki, valamint 3000 év hadtörténelmét tekintik át. A Covid-világjárvány előtt volt arra példa, hogy a hallgatók tanulmányút keretében Vietnámba utaztak, és helyben ismerkedtek meg a vietnámi háború hadászati és doktrinális alapjaival. A képzés alatt a hallgatók folyamatosan kapcsolatban állnak anyaaalakulatokkal annak érdekében, hogy szinten tartsák hadrafoghatóságukat. A végzés után pedig bekapcsolódnak a századparancsnoki tanfolyamba és kiképzett századparancsnokokká válnak. Általában elmondható, hogy az izraeli haderő századparancsnokainak csak mintegy harmada jön az iskolából, mivel az iskola látogatásának feltétele további 4-5 év katonai szolgálat vállalása, amelyre nem minden tiszt hajlandó. Ennek ellenére, az izraeli haderő zászlóalj- és dandárparancsnokainak mintegy fele már az iskola erős katonai identitással rendelkező hallgatói közül kerül ki. Ez annak is betudható, hogy a 2006-os második libanoni háború tapasztalatainak feldolgozását követően a Knesset Külügyi és Védelmi Bizottsága felszólította az izraeli haderőt, hogy emelje az iskolát végzett tisztek létszámát. Amerikai harctéri tapasztalatokra alapozva az iskola vezetése⁵¹ arra a következtetésre jutott, hogy komoly harctéri előnyt jelentenek az intellektuális szempontból magasan képzett tisztek. Az évek során az is egyértelművé vált, hogy az iskolát végzett, évente mintegy 60 tiszt nemcsak hosszabb ideig marad a haderő kötelékében, de jobban elkötelezett és a küldetéstudata is erősebb. A tisztképzés következő lépcsője az úgynevezett *matzpen*, azaz iránytű program. Ennek keretében a századparancsnokokat további, magasabb beosztások ellátására készítik fel, és amennyiben nem rendelkeznek BA/BSc végzettséggel, lehetőségük van azt megszerezni. A parancsnoki és törzstiszti tanfolyam helyszíne az izraeli haderő Parancsnoki és Törzsiskolája,⁵² amely az alezredesi és afeletti rendfokozattal rendelkező tisztek számára biztosít a magasabb szintű törzsmunka sikeres ellátásához szükséges ismereteket. Az évente több alkalommal induló tanfolyam hossza 17 hét, a képzés célja az összhaderőnemi gondolkodás kialakítása, valamint a parancsnoki és vezetői kompetenciák fejlesztése. A tanfolyam egyes részeit a Haifa Egyetemmel közösen tartják. A dandártábornoki tanfolyam a hadászati szint sajátosságainak rendszerszerű ismeretére készít fel. A legmagasabb szintű képzést az Izraeli Nemzetvédelmi Egyetem⁵³ jelenti, amelyik magas rangú tábornokok mellett a védelmi és a kormányzati szektor meghatározó szereplőit, a leendő nemzetbiztonsági vezetőket is felkészíti. A képzés hossza 10 hónap, amelynek végén a hallgatók a Haifa Egyetem által kiállított politikatudományi mesterdiplomát kapnak.⁵⁴

⁵¹ BAR-OR – SHAY 2005; LAPPIN 2020.

⁵² IDF Command and Staff College.

⁵³ Israel National Defense College.

⁵⁴ *Military Colleges*. Lásd: www.idf.il/en/mini-sites/military-colleges/; *University of Haifa to Lead Israel's Military Colleges*. Lásd: <https://magazine.haifa.ac.il/index.php/winter-2018/113-university-of-haifa-to-lead-israel4>

Összefoglalás

A Nemzeti Közszerzőzeti Egyetem részét képező Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar (HHK) az egyetlen, akkreditált katonai felsőfokú tisztképzést folytató kar Magyarországon. A tisztképzés mellett a HHK a civil nemzetközi biztonság- és védelempolitika alap- és mesterképzéséért, a civilek által is hallgatható védelmi infokommunikációs rendszertervező mesterképzéséért, valamint a radikalizmus és vallási szélsőségeség szakirányú továbbképzéséért is felelős. A nemrég megjelent *HVG Diploma 2023* kiadvány hagyományosan fontos szerepet tölt be a magyar felsőoktatásban a benne szereplő adatok és rangsorok komoly súlya miatt. A kiadvány adatforrásai objektívak, mivel a hallgatói létszámokra és az oktatókra vonatkozó adatok esetében az adatközlő az Oktatási Hivatal (OH) Felsőoktatási Információs Rendszere (FIR), az adatok időbelisége pedig az előző tanév adataira vonatkozik. A karok rangsorában az összesen 121 kart rangsoroló listán a HHK a 19. helyen található. Fontos megjegyezni, hogy a HVG rangsora nem közvetlenül az egyetemek teljesítményét, hanem a felvételi eredményeket és a felvételizőket méri, valamint az oktatók egyes jellemzői mentén rangsorolja az intézményeket. Ennek ellenére a 19/121. hely nagyon jó eredménynek számít.⁵⁵

A tanulmányban röviden bemutatott német, brit, francia, török, lengyel, valamint izraeli tisztképzés egyértelműsíti, hogy a bolognai folyamat egymásra épülő háromszintű képzési ciklusa, a kreditek által összevethető oktatás, valamint az európai, nemzeti és ágazati keretrendszerek biztosította közös alap egységesülő tisztképzést eredményezett a nemzetközi térben. A tiszt alapképzés német rendszerében a lineáris többciklusú képzés elemei időben összevontan, de a katonai szakmai felkészítéstől elkülönülten valósulnak meg. A tiszt alapképzés brit rendszerében a lineáris többciklusú képzés elemei időben elkülönülten, valamint a katonai szakmai felkészítéstől is különváltan valósulnak meg. A tiszt alapképzés francia rendszerében a lineáris többciklusú képzés elemei időben elkülönülten, de a katonai szakmai felkészítéssel összevontan valósulnak meg. Hasonló a helyzet a tiszt alapképzés török rendszerében, amelyben a lineáris többciklusú képzés elemei időben elkülönülten, de a katonai szakmai felkészítéssel összevontan valósulnak meg. A tiszt alapképzés lengyel rendszerében a lineáris többciklusú képzés elemei időben összevontan és a katonai szakmai felkészítéssel összevontan valósulnak meg. Az izraeli tiszt alapképzés valahol a német és a brit között helyezkedik el, mivel a felsőoktatási képzés és a katonai szakmai felkészítés különvált, azonban itt is lehetőség van alapdiploma megszerzésére. Az alapképzést követően a német rendszerben a tiszt vezérkari tanfolyamot végeznek, amely nem része az akkreditált képzésnek, de lehetőségük van szakirányú továbbképzés keretében mesterdiplomát szerezni. A brit rendszerben a törzstiszti/vezérkari képzés során lehetőség van a képzésben részt vevő akkreditált felsőoktatási intézmény által kiadott mesterdiploma megszerzésére. A francia és a török rendszer is hasonló a brithez, azzal a különbséggel, hogy az intézmények szerves részei a nevezett országok felsőoktatási rendszerének. A lengyel rendszer a törzstiszti/vezérkari képzést egy egyetem keretében, de előmeneteli tanfolyamok keretében hajtja végre, mivel a katonai szakmai

⁵⁵ *Előterjesztés a Rektori Tanács 2022. december 13-i ülésére, 1. napirendi pont, HVG 2023 Rangorelemzés.*

felkészítést is magában foglaló mesterképzés a haderőnemi egyetemeken és főiskolákon történik. Az izraeli rendszerben a törzstiszti/vezérkari képzés során – hasonlóan a brit rendszerhez – lehetőség van a képzésben részt vevő akkreditált felsőoktatási intézmény által kiadott mesterdiploma megszerzésére. A nemzetközi összehasonlítás mellett az EKKR-re épülő Magyar Képesítési Keretrendszer (MKKR), a katonatiszti hivatás ágazati képesítési keretrendszere, valamint az Erasmus+ programban megvalósuló tisztjelölti hallgatói mobilitás is egyértelműsíti, hogy az akkreditált magyar katonai felsőoktatás formailag nem különül el a tisztképzések európai gyakorlatától, tartalmilag pedig minden szinten megfelelő és megfeleltethető végzettséget ad.

Irodalomjegyzék

- ATEŞ, Bariş (2022): Civil–Military Relations and Education of Military Elites in Türkiye: Lessons Learned From the Past. *Armed Forces & Society*, 21(1), 1–21. Online: <https://doi.org/10.1177/0095327X221103294>
- Bahad One: Inside the Israeli Army Officer's Course*. Online: www.youtube.com/watch?v=ELIZVFA2bAg
- BAR-OR, A. – SHAY H. (2005): Military Education of Israel Junior Officer. *Militaire Spectator*, 174(3), 109–115. Online: www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/2005/2005-0109-01-0033.PDF
- Defence Education Enhancement Programme (DEEP), Reference Curricula and Guidance Documents*. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_139182.htm
- Fact Sheet – Turkish Military Academy*. Online: https://kho.msu.edu.tr/eng_about_tma/fact_sheet.html
- Generic Officer Professional Military Education Reference Curriculum* (2011). [H. n.]: NATO DEEP & Canadian Defence Academy.
- LAPPIN, Yaakov (2020): *Israel's "West Point" Increasingly Shapes the IDF Ground Forces*. BESA, 2020. december 29. Online: <https://besacenter.org/idf-tactical-command-college/>
- PAILE-CALVO, Sylvain (2016): *From European Mobility to Military Interoperability, Exchanging Young Officers, Knowledge and Know-how*. ESDC. Online: <https://doi.org/10.2855/483120>
- PAILE, Sylvain (2010): *The European Military Higher Education Stocktaking Report*. ESDC, 2010. május. Online: <https://doi.org/10.2860/23460>
- PAILE, Sylvain (2011): *Europe for the Future Officers, Officers for the Future Europe, Compendium of the European Military Officers Basic Education*. Polish Ministry of Defence, 2011. szeptember.
- Sectoral Qualifications Framework for the Military Officer Profession SQF-MILOF Volume 1*. (2021). ESDC. Online: <https://doi.org/10.2871/37724>
- Sectoral Qualifications Framework for the Military Officer Profession SQF-MILOF Volume 2*. (2021) ESDC. Online: <https://doi.org/10.2871/352713>

Rakaczki István¹

A légierő alkalmazásának főbb doktrinális kérdései a korai szovjet elméletekben és alkalmazásának egyes aspektusai a második világháború során

The Main Doctrinal Issues of the Employment of the Air Force in Early Soviet Theories and Some Aspects of Its Application During World War II

Absztrakt

A tanulmány bemutatja az 1930-as évek szovjet légierő-elméleteit, amelyek jellemzően a támadó hadműveletekhez kapcsolódnak. A technológia gyors fejlődése hozzájárult ahhoz, hogy az 1930-as évek óta a repülés az egyik vezető helyet foglalja el a fegyveres erők struktúrájában, beleértve a Szovjetuniót is. A légierőt gyorsasága, hatótávolsága, gyors ütközésképesége és az ellenség elleni meglepetésszerű támadási lehetősége tette a legmozgékonyabb katonai erőfajtvává, amely képes harcászati, hadműveleti és stratégiai (hadászati) fontosságú feladatok megoldására egyaránt.

Kulcsszavak: légierő-elméletek, szovjet légierő, repülőgépek, Lend-Lease, légierő-hadműveletek

Abstract

The study presents the theories of the Soviet Air Forces in the 1930's which are all linked to offensive operations. Technology's rapid progress contributed to the fact that

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: irakaczky@gmail.com

air force is one of the most important within the structure of armed forces since the 1930's, including the Soviet Union. The air force's speed, acting range, rapid striking capability and surprise attack capability made it the most flexible military force, which has the capability of solving tactical, operational and strategic tasks.

Keywords: air force theories, Soviet Air Forces, aircraft, Lend-Lease, air force operations

Bevezetés

A négy évig tartó nagy háború alatt folyamatos és jelentős volt a technikai fejlődés a fegyverzet terén. A háború egyik újdonsága volt a légi erő – megjelentek a repülőgépek, majd 1918-ban a brit haderő bevetette a harckocsit.

A két háború között több fontos elmélet látott napvilágot a harckocsi alkalmazásáról (páncélos hadviselés) és a légi erőről. A légi erő két világháború közötti releváns gondolkodói (Douhet, Mitchell, Trenchard) meghatározták a legalapvetőbb művelet típusokat, a légi erő alkalmazásának és alkalmazhatóságának alapelveit. Doktrínáik, egymás elmélete egyes téziseinek vitatása és az ebből keletkező újabb gondolatok összességükben alkalmazható légi erő-elméletet eredményeztek. E gondolkodók munkája megalapozta a légi erő alkalmazásának alapvető elveit, amelyeknek a légi erők doktrínáira erőteljes hatásuk volt. A későbbi teoretikusok ezen elveket finomították, a folyamatos technikai fejlődés adta lehetőségek integrálásával fejlesztették, bővítették a légi erő alkalmazási lehetőségeit.

A légi erő alapvetően stratégiai erő, fő tevékenysége három lépésben foglalható össze: felderítés, célmeghatározás, hadászati támadás.

Mitchell szerint „a légtér akadálymentes, nincsenek falak, lövészárkok, katlanok, emiatt elméleti síkon a levegőből egy objektumot vagy csoportosítást bármely irányból meg lehet támadni”.²

A haderőstruktúra tekintetében Mitchell kezdetben a vadászrepülő túlsúlyát támogatta, ám az idő múltával egyre inkább a bombázóegységek fontosságát hangsúlyozta. A húszas években a vadászrepülő alkották a légi erő fő részét, de voltak bombázó és csapásmérő csoportok is.

Douhet-vel ellentétben Mitchell nem hitt abban, hogy egyetlen repülőgéptípus elegendő lenne. Véleménye szerint a vadászrepülés a légtérben vívott küzdelmek során kiemelkedő fontosságú, mindemellett állította, hogy a támadó és felderítő gépek megléte szintén fontos és nélkülözhetetlen.³

² JENEI-SZÜCS-KRAJNC 2014a.

³ JENEI-SZÜCS-KRAJNC 2014b.

A légierő az 1930-as évek Szovjetuniójában: doktrinális alapok és haderőfejlesztés

A légierő fontossága mentén a szovjet katonai doktrínák sorában megjelenik a mélységi és támadó hadműveletek kivitelezésében a légideszant alkalmazásának jelentősége.

Tuhacsevszkij írja az 1932-ben megjelent *A háború új kérdései* című munkájában:

„A küzdelem új eszközei és elsősorban a légierő a motorizálás és mechanizálás az ellenség fegyveres erői megsemmisítésének kérdésében új lehetőségeket teremtettek. Megszülettek a mély ütközetek formái, mely hírnökévé vált a hadművészet új korszakának, és amely biztosította annak lehetőségét, hogy az ellenségre döntő csapást lehessen mérni.”⁴

A hadtáp bénítása, a mélységben levő ellenséges erők egész összehangolt rendszerének feldarabolása végrehajtható légideszantok segítségével, amelyeket a front-, hadsereg-, hadtest-tartalékok elhelyezkedési körletei közt kell ledobni. Vasutakat és utakat igen könnyen lehet elfoglalni és szétrombolni még kis erőkkel is, ezenkívül mélyen tagolt rombolási zónákat kell képezni, amelyek leküzdése és helyreállítása az ellenségtől sok időt vesz igénybe.

Nem kétséges, hogy az egész hadosztály mozgásának dezorganizálására elegendő kiküldeni három olyan rohamcsapatot, amelyek mindegyike rendelkezik a zászlóalj megtámadásához szükséges fegyverzettel. Ha a hadosztály ezredei vagy hadtápjai a deszantokkal való sikeres harc felvétele után egy meghatározott helyen, a vasútvonal rendbehozásáig gyülekezni akarna, ehhez 10-15 napra lenne szüksége. A deszantcsapatok ereje nemcsak a csapatok létszámától függ, hanem attól is, hogy oda dobják le őket, ahol az ellenség feltehetőleg a leggyengébb. Éppen ezért a deszantok szabadon támadhatják mozgás közben az egyes lépcsőket, képesek a vasútvonalat, útvonalat rombolni, megszakítani a híradó összeköttetést, elhelyezhetnek időzített aknákat, robbanóanyagot stb. Géppuskákkal, könnyű ágyúkkal és gránátvetőkkel felszerelt hasonló csapatok alkalmazása igen gyakori lesz. Bár ezt sokan még nem is képzelik el, de kétségtelenül mégis be fog következni. A gépesített deszantok kidobása még nagyobb veszéllyel jár és fokozottabban demoralizáló jelentőségű. A deszantcsapatokkal a kapcsolatot a harci légierő tartja fenn, és ez látja el őket lőszerrel. Ugyanakkor a deszantcsapatok harcosait ki kell képezni arra, hogy kezelni tudják az ellenség fegyvereit, hogy képesek legyenek széles körben felhasználni az ellenség hadtápterületein zsákmányolt fegyvereket és lőszert.

Ha a légideszantok működési körzetében levő polgári lakosság kimondottan ellenséges érzelmű saját burzsoá államával szemben és ugyanakkor forradalmi beállítottságú, ebben az esetben a légideszantok jelentősége még inkább megnövekszik és határozott hadműveleti tényezővé válik.⁵

Már az 1930-as években felvázolja Tuhacsevszkij azt a tézist, amelyet az orosz csapatok a jelenlegi háborúban is követnek, vagyis az elektromos infrastruktúra

⁴ Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917–1940) 1969: 8.

⁵ Szemelvények... 1969: 9–11.

rombolását. A feladat hatékony végrehajtása a légiérő és a légideszant együttes alkalmazásával valósítható meg.

A bénítás új formája nemcsak az ellenséges fegyveres erők elleni ténykedés. Ezek irányulhatnak az ipar mozgósítása ellen és szolgálhatják a haditermelés, valamint az anyagi ellátás bénítását is. Az ipar és a vasút elleni harc nemcsak a bombázásban és egyes objektumok megsemmisítésében fog kimerülni, hanem a termelés és az üzemeltetés egyes folyamatai elleni harcban is megmutatkozik. Így például azon országban, ahol az energetikai bázis centralizált és jól szervezett elektromos energiarendszert képez, ott az energiaátadási rendszer ellen kell a tevékenységet kifejteni. A transzformátorok, állomások, magasfeszültségű elektromos vonalak mint objektumok megbízhatóan nem oltalmazhatók, ezért ezeket könnyebben meg lehet semmisíteni.⁶

Isszerszon a modern, támadó mélységi hadműveletek végrehajtása során meghatározó elemként említi a támadás első lépcsőjében a légiérő alkalmazását.

A hatótávolság és az erőkifejtések áthelyezésének gyorsasága szempontjából nyilvánvalóan első helyre kerül a légiérő. A küzdő felek szárazföldi csapatai még egyetlen lövést sem tesznek a háború kezdetén, amikor a légiérő – kihasználva maximális hatótávolságát – a háború első óráiban csapásokat mér az ellenségre. A tömegesen alkalmazott nagy hatóerejű légiérő kétségtelenül az egyik legfontosabb tényező.

A légiérő után a szárazföldi csapatok leghatékonyabb és leggyorsabb előremozgó része következik. Ez az erő a gépesített magasabbegységek és a korszerű gépesített lovasság. Ezek képezik az első „elővéd” lépcsőt. Legfontosabb hadműveleti rendeltetésük, hogy gyorsan előre mozogva és szétbontakozva megbontsák az ellenség csoportosítását, megakadályozzák szétbontakozását a háború kezdetén, amikor a saját főerők a szétbontakozás bonyolult időszakában vannak.⁷

A korszerű viszonyok között, amikor az állandó készenlétben levő csapatok már teljesen kimozdultak és elhelyezkedtek a határok közelében, ezek a fedező erők lehetővé teszik a határokhöz sokkal közelebb eső szétbontakozást, a hadműveleti tevékenységek így lényegében az elhelyezési körletekből kezdődnek, és kivételnek kell tekintenünk az olyan meneteket, amelyeknek a távolsága eléri a 300 km-t.⁸

A doktrínát a háborús tapasztalatokon kívül az alkalmazandó fegyverrendszerek képességei is meghatározzák, így nem lehet megkerülni a szovjet hadiipari fejlesztések eredményeinek áttekintését, különös tekintettel a repülőgépek gyártásának fejlődését.

A két világháború közötti időszakot az új fegyverek intenzív fejlesztése és a meglévők modernizálása jellemezte. A változó nemzetközi helyzet arra készítette a Szovjetunió vezetését, hogy aktív intézkedéseket tegyen az ország katonai képességeinek megerősítésére és katonai potenciáljának növelésére. Az 1920-as években elindított ötéves tervek eredményeként a Szovjetunióban egyre erőteljesebb ipari bázis jött létre, amelyet a kettős termelés jellemezett. Számos vállalatot úgy építettek, hogy szükség esetén rövid időn belül át lehessen őket állítani a katonai termelésre. A védelmi kiadások aránya a szovjet állam költségvetésében folyamatosan nőtt. A gazdasági ágazatok közötti arányok a katonai termelés javára változtak.

⁶ Szemelvények... 1969: 11.

⁷ Szemelvények... 1969: 62.

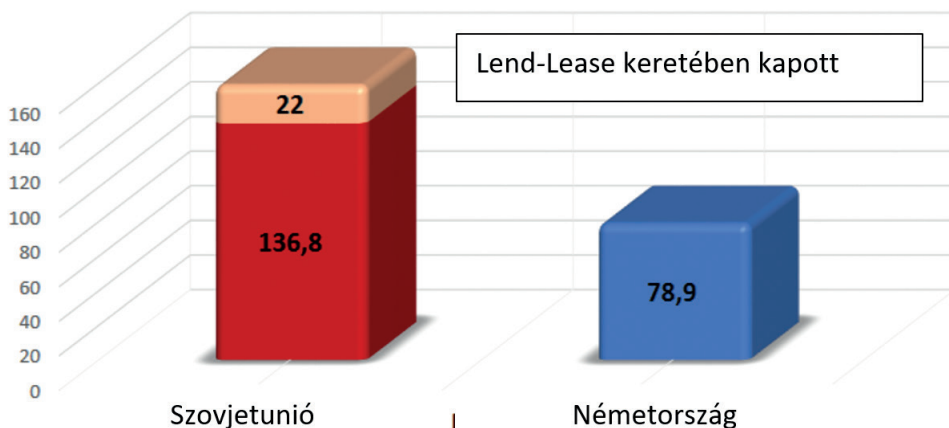
⁸ Szemelvények... 1969: 62.

Az iparosítás során jelentős figyelmet fordítottak a repülőgépipar fejlesztésére mint az ország védelmi potenciáljának csúcstechnológiai és fontos összetevőjére. N. N. Polikarpov szovjet repülőgép-tervező szerint a Szovjetunió teljes gépipara kisebb-nagyobb mértékben részt vett a repülőgépek létrehozásában.

A repülőgépipar kapacitásának további növelése érdekében a SzKP KB tagjai 1939 szeptemberében elfogadták *A meglévő üzemek rekonstrukciójáról és új üzemek építéséről* szóló határozatot, amely szerint a következő két évben kilenc meglévő üzem rekonstrukcióját és kilenc új üzem építését tervezték. Ez a repülőgépgyártási kapacitást másfélszeresére növelte volna. Ezenkívül 1940-ben további hét üzemet adtak át a nemzetgazdaság más ágazataiból a Repülőgépipari Népbiztosságnak.

1940-ben a repülőgépgyártás fejlesztésére szánt összegek a teljes katonai költségvetés 40%-át tették ki. Ennek eredményeként 1941 nyarán 135, a repülőgépgyártáshoz kapcsolódó ipari üzem működött az országban, amelyek mintegy 450 ezer embert foglalkoztattak. Ennek az ipárnak a jellemzője volt a magas mozgósítási potenciál, amely a háborús évek alatt lehetővé tette, hogy jelentős eredményeket érjenek el a harci repülőgépek gyártásában.⁹

1943 júliusára a szovjet frontvonalbeli repülőgépek száma már 2,8-szor nagyobb volt, mint a szemben álló fél összes repülőgépe. Ettől kezdve a háború végéig a fronton nem volt hiány repülőgépben és felszerelésben. Az 1. ábra szemlélteti az 1941–45 között legyártott katonai repülőgépek mennyiségét.

1. ábra: A Szovjetunió és Németország katonai repülőgépgyártása 1941–45 között, ezer db
Forrás: Тапатов 2020: 31–33.

A szovjet repülőgépgyártást célszerű kontextusba helyezni és összegzően áttekinteni globális szinten.

A katonai repülés a második világháborúban betöltött szerepében az egyik legjelentősebb volt. A háború előtti és alatti időszakban 25 ország 974,9 ezer repülőgépet

⁹ Тапатов 2020: 31–33.

és katonai vitorlázórepülőt épített, ebből mintegy 800 ezret a háború alatti években. Ugyanakkor az első öt ország (Nagy-Britannia, Németország, a Szovjetunió, az USA és Japán) gyártotta az összes repülőgép 95%-át. A vadászgépek az összlétszám 32%-át, a bombázók 22%-át, a haditengerészeti és fedélzeti repülőgépek pedig 12%-át tették ki. Az összes épített repülőgép 15%-át használták pilótaképzésre.

1. táblázat: A gyártott vadászgépek becsült száma országonként

Ország	Gyártott repülőgép (db)
Szovjetunió	79 984
USA	72 665
Németország	68 539
Nagy-Britannia	48 377
Japán	23 356

Forrás: Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. <https://wwii.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>

A háború során a legtöbb repülőgépet a Szovjetunió gyártotta (100 ezer db fölött). Ezeket 15 típusba lehet sorolni, amelyek 59 különféle variációt testesítenek meg.¹⁰

MiG-1, MiG-3

A szovjet légiérő sürgős megrendelésére Mikojan és Gurjevics 1939-ben kezdte meg egy vegyes (fém-fa) szerkezetű vadászrepülőgép tervezését. A prototípus 1940 áprilisában emelkedett először a magasba. A rövid törzsű, nehezen kormányozható gép erősen billegett fel- és leszálláskor, de MiG-1 néven megkezdték a sorozatgyártást. A hosszú és súlyos motor csak gyenge fegyverzet beépítését tette lehetővé, ezért a rögtön frontszolgálatba került modell rendre alulmaradt a légi harcokban. 1940-ben le is állították gyártását, és áttértek a MiG-1 áttervezéséből alakult MiG-3 építésére. A változtatások csak kisebb fegyverzeterősítésre voltak alkalmasak. A MiG-3 gyártása 1942 augusztusáig folyt.

LaGG-1, LaGG-3

Az 1939-ben levegőbe emelkedett I-22-esnek nevezett prototípus jellegzetessége volt a teljesen fából készült szerkezet, amelynek rétegelt lemezből gyártott borítását műanyaggal impregnálták. Ez a ma már elterjedt megoldás akkoriban teljesen újnak számított. Annak ellenére, hogy a gép nehézkes volt, és teljesítménye elmaradt a kívánatostól, elrendelték a sorozatgyártást. A LaGG-1 modellből csak kevés készült, a módosítások elvégzése után az új változatot LaGG-3 néven gyártották sorozatban. Az eltérő fegyverzettel szerelt gépek ekkor (1941) még korszerűnek számítottak, s nagy

¹⁰ Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. Lásd: <https://wwii.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>

szolgálatot tettek a szovjet légierőnek a németek elleni háborúban, s a tervezése során szerzett tapasztalatok vezettek a későbbi korszerű modellek megkonstruálásához. Motorteljesítménye és manőverezhetősége mégsem volt megfelelő, gyártását 1942 közepén befejezték.

La-5, La-7

Az elégtelen teljesítményű LaGG-3 erősebb motorral szerelt változata, a LaGG-5 már igen jól szerepelt, ezért 1942 májusában átálltak ezen típus gyártására. Néhány héttel később viszont már változtattak is a törzsön (ettől jobb lett a kilátás), és beszereltek egy újabb 20 mm-es gépágyút. Ez a modell a La-5 jelet kapta. 1943-tól a teljesen fémszárnyú La-5FN változatra tértek át, ezt igen nagy számban gyártották. Ez a típus a kurszki csata során fontos szerepet játszott a szovjet légierőben. 1943 novemberében újabb variáns, a La-5AV, későbbi nevén a La-7 szállt fel, amely 1944 májusában állt csapatszolgálatba. A La-7 nem a La-5 felváltására, hanem annak kiegészítésére készült. Erősebb motorral gyártották, és kedvezőbbek voltak aerodinamikai tulajdonságai is, így elfogó vadászként és nagy magasságú gyakorlógépként (kétüléses változatban La-7UTI néven) használták.

Jak-9

A Jakovlev által tervezett repülőgépek közül a Jak-9-est gyártották a legnagyobb példányszámban. Bemutatkozására a sztálingrádi csatában került sor. A könnyen kezelhető, jó teljesítménymutatókkal rendelkező gép igen kedvelt volt a pilóták körében. Több változatban készült, alkalmazták vadászbombázóként, harcoksirombolóként, nagy hatótávolságú gépként is. Volt olyan altípusa, amely kiváló adottsággal rendelkezett a hajók elleni harchoz. 1945 nyaráig gyártották, de a szovjet és más szocialista államok légierőjében még sokáig hadrendben maradt.

Jak-3

A második világháborús szovjet vadászgépezítés egyik tipikus példája a Jak-3-as: egyszerű, olcsó, viszonylag gyengébb fegyverzetű, nagy tömegben előállított repülőgép, amely félelmetes ellenfele volt a német Me-109-eseknek és az Fw-190-eseknek. Ez utóbbi megállapítás olyannyira igaz, hogy röviddel 1943-as megjelenése után parancsba adták a német pilótáknak, hogy 5000 m-es magasság alatt ne vegyék fel a harcot a Jak-3-asokkal. A számozásnak ellentmondva a Jak-9-es felváltására készült, alacsony magasságú kísérővadászként és földi célok elleni csatarepülőként is bevetették.

IL-4

Az 1936-ban tervezett és 1937-től sorozatban gyártott DB-3 távolsági bombázó kiváló konstrukció volt, több magassági világrekordot is felállított. Gyártása nagyon időigényesnek bizonyult. Hátránya volt még a gyenge védettség: a személyzet szinte semmi sem óvta, a fegyverzet, bár folyamatosan növelték űrméretét, elégtelen volt. Könnyen alkalmassá tudták viszont tenni torpedó szállítására, s ebben a feladatkörben is hatékonyak bizonyult. 1939-ben jelentősen áttervezték: új orr részt és erősebb motorokat kapott, s teljesen átalakították a szárny szerkezetét, ezáltal 70%-kal csökkent annak előállítási ideje. A legénységet 3-ról 4 főre növelték. Ezt a változatot (DB-3F) 1941-ben állították csapatszolgálatba. Röviddel később átnevezték IL-4-re. Többször bombázták vele Berlint, de magyarországi célpontok ellen is bevetették. 1944-ig gyártották.

IL-2

Első prototípusa 1939-ben készült el, ám annak motorja gyengének bizonyult. Az újabb változat röviddel a németek Szovjetunió elleni támadása előtt állt hadrendbe. A Sturmovik a világháború legnagyobb számban épített repülőgépe lett, 35 ezernél is több készült belőle. A gép egy páncélozott acélváz köré épült, ebben kapott helyet a pilótafülke és a motor. A páncélzatnak köszönhetően a légvédelem nem tudott sok kárt okozni benne, de a hátulról jövő támadásokkal szemben védtelennek bizonyult. Ezt kiküszöbölendő az eredetileg együléses modellt kétüléses változatban kezdték gyártani, s ez a típus erősebb motort is kapott (IL-2m3). A szárnyakba épített gépágyúk a legtöbb német harckocsi páncélját átütötték, így főleg tankelhárítóként, de egyéb földi célok ellen is használták. 1945-ig gyártották, a háború után is hadrendben állt, többek között Magyarországon is.¹¹

A Szovjetunió gyártotta a második világháború legtöbb katonai repülőgépét, de a háború elején ez is kevésnek bizonyult. 1941-ben jelentős veszteséget szenved a szovjet légiérő. A támadó hadműveletekre kiképzett és felkészített Vörös Hadsereg képtelen a védekező hadi tevékenységre, habár élőerőben, fegyverzete mennyiségében jelentős fölényben van a német hadsereggel összehasonlítva. Ez eredményezi a haditechnika és az élőerő hatalmas veszteségeit.

A Szovjetunió a Lend-Lease programban

A Lend-Lease törvény értelmében az Egyesült Államok segítséget nyújtott a német megszállók ellen küzdőknek. Ezzel a törvénnyel az Egyesült Államok feladta az európai eseményekkel szembeni távolságtartását.

A Lend-Lease törvény alapján – amelyet Franklin Roosevelt 1941 márciusában bocsátott szavazásra – az amerikai kormánynak jogában állt harci eszközöket juttatni

¹¹ Lásd: www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/kepek/planes/szovjet.html

azoknak az államoknak, amelyek védelme szükségesnek bizonyult az Egyesült Államok biztonsága szempontjából.

A világ fejlett kapitalista országai nem szimpatizáltak a forradalom exportját hirdető, világalomra törő Szovjetunióval. Ennek ellenére Roosevelt elnök kezdeményezésére – mint Németország ellen harcoló országot – bevonták az amerikai segélyprogramba.

A szovjet hadbalépés az amerikaiakat válaszára elvileg állította. Az amerikai társadalom a Szovjetunióról – mint kommunista országról – nem volt a legjobb véleménnyel. A Lend-Lease biztosította előnyök kiterjesztése a Szovjetunióra rendkívül kínos ügynek számított, s politikai vitákhoz vezetett. Egyes politikusok úgy vélték, hogy a kommunizmus veszélyesebb a nácizmusnál, és hogy „a kommunizmus győzelme a világban sokkal nagyobb veszélyt jelentene az Egyesült Államok számára, mint a fasizmus győzelme”.

Roosevelt nem volt ennyire ellenséges. Tisztában volt azzal, hogy a birodalom legyőzése, valamint az Egyesült Királyság megmentése érdekében elkerülhetetlen a Szovjetunió támogatása. 1941. június 24-én ezt mondta: „Természetesen megadjuk a Szovjetunióknak mindazt a segítséget, ami csak lehetséges.”

Végül 1941 októberében a kongresszus úgy döntött, hogy bevonják a Szovjetuniót a Lend-Lease programba. 10,98 milliárd dollár támogatást ítélt meg számára. A Nagy-Britanniának juttatott 31,39 milliárd dollár után a Szovjetunió kapta a második legnagyobb összeget. A Szabad Franciaország 3 milliárd dollárt, Kína pedig 1,6 milliárd dollárt kapott. Összességében a világ megsegítésére 50 milliárd dollárt szántak, az amerikai termelés egyötödét!¹²

Az összesen 10,98 milliárd dollár, azaz mai valutában 180 milliárd dollár értékben az Egyesült Államok Lend-Lease törvénye 1941-től 1945-ig szállított szükséges eszközöket és felszereléseket a Szovjetunióknak, hogy támogassa azt, amit Sztálin úgy jellemezett Rooseveltnek, mint a „közös ellenség – a vérszomjas hitlerizmus – elleni hatalmas és nehéz harcot”.

A Lend-Lease keretében az USA többek között az alábbi eszközöket juttatta a Szovjetunióknak: repülőgép 22,2 ezer db, légvédelmi fegyver 8,2 ezer db, rádiólokátor 445 db (érdekességként: 375,9 ezer teherautó, tehervagon 11,2 ezer db, tábori telefon 400,7 ezer db, 2 millió km telefonkabel, 15,4 millió pár cipő, 331 ezer liter alkohol stb.).¹³

Az USA nagy mennyiségű B-25 Mitchell típusú repülőgépet szállított a Szovjetunióknak. E kétmotoros gépek 6 fős legénységgel repültek. Fegyverzetük 18 db 12,7 mm-es Browning géppuska és maximum 1400 kg bombateher. A Mitchelleket kategóriájában legjobb gépének tartották, rendkívül jó közepes bombázó volt, ezt a majd 11 ezer darab elkészült repülőgép is igazolja.¹⁴

A magyarországi harcokban is sok bevetésen vettek részt a szovjet felségjelű B-25 bombázók. Többek között támadták Budapestet, a győri vasúti csomópontot stb.¹⁵

¹² A Lend-Lease és a Szovjetunió. Lásd: www.masodikvh.hu/erdessegek/erdessegek/215-lend-lease-koelcsoenberlet

¹³ Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. Lásd: <https://www.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>

¹⁴ Lásd: www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/kepek/planes/b-25.html

¹⁵ Тóтн 2018.

Sztálin elismerte Jaltán, hogy a „Lend-Lease remek találmány, amely nélkül a győzelem minden bizonnyal nehezebb lenne és a háború sokáig elhúzódna”. Többször hangsúlyozta, hogy „ez a rendszer kitűnően hozzájárult a végső győzelemhez”.

A kölcsönbérlet utóéletéhez tartozik a visszafizetés. A Szovjetunió hosszú tárgyalások után 1972-ben ismert el 722 millió dolláros adósságot, amelyet Oroszország végül 2006-ig fizetett vissza. Így a Szovjetunióknak kifizetett kölcsönbérleti szállítások értékének tényleges visszafizetési aránya kevesebb, mint 7% volt.¹⁶

Az USA mellett Nagy-Britannia is szállított a Szovjetunióknak az 1941. szeptember 6-án megkötött Lend-Lease szerződés értelmében. Többek között 7411 repülőgép; 5218 harckocsi; 6612 teherautó; 385 légvédelmi ágyú; 7041 rádió; 1648 radar; 55 ezer km telefonkábel, 15 millió pár csizma stb. A szállítások 1945 szeptemberéig folytatódtak, és 318 millió fontot tettek ki (a teljes angol Lend-Lease program 15%-a).

Kanada az Egyesült Államokéhoz hasonló Lend-Lease programmal rendelkezett, és elsősorban Angliának és a Szovjetunióknak szállított. A szállítások értékét 4,7 milliárd dollárban határozták meg. 1943 júliusától 167,3 millió dollár értékben szállítottak különféle termékeket Kanadából a Szovjetunióba (a teljes program 6,7%-a).¹⁷

A szovjet légierő a háború előtt és jellemzői a háború kezdeti időszakában

1940–41-ben a Vörös Hadsereg egyetlen haderőnemét és fegyvernemét sem készítették fel védelmi hadműveletekre, csak a támadóra. A hadsereg teljes szervezete – a hadgyakorlatok, a felkészítések – csak a támadási manővereket gyakorolta és ismerte. A légierő rendszeres átalakítása, szervezeti változtatása is befolyásolta a hatékonyságot. E lépésekről Sz. A Taraszov PhD-dolgozatában bemutatott események alapján tesztek említést.¹⁸

A szovjet légierő kialakítása az 1930-as években kezdődött. A Vörös Hadsereg légierőjének növekvő ereje szükségessé tette a Szovjetunió fegyveres erőinek rendszerében elfoglalt helyének és szerepének felülvizsgálatát. 1932. március 23-án a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsa határozatot fogadott el *A Vörös Hadsereg légierője szervezetének alapelveiről*, amely kimondta, hogy a bekövetkező változásokra való tekintettel a légierő „az eddig betöltött kiegészítő szerepéből a fegyveres erők önálló ágának szerepébe lép át”.

1935. április 25-én a Munka- és Védelmi Tanács S-4/ss számú rendeletével jóváhagyta a hadsereg légierőjének 1935–1937-es évekre szóló fejlesztési tervét. Ennek értelmében 1938. január 1-jéig 10 ezer repülőgépre növelik a légierő harci erejét, és 23 új, négy századból álló repülődandárt alakítanak.

¹⁶ Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. Lásd: <https://wwii.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>

¹⁷ Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. Lásd: <https://wwii.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>

¹⁸ ТАРАСОВ 2020: 56–75.

E szervezeti intézkedésekkel összefüggésben a Vörös Hadsereg légierőjének (Военно-воздушные силы КА – BBC КА) teljes létszámát 69 ezer fővel kellett növelni, amelyből 25 ezer fő repülő- és műszaki személyzet volt. Egy 1940. novemberi rendelet további létszám és repülőgép mennyiségi növelését (összesen 22 171 gép) irányozta elő.

A háború előestéjén a szovjet légiő felépítése tükrözte a katonai doktrínát, a támadó hadművelet során a gyors alkalmazhatóságot: a Főparancsnokság légierője (nagy hatótávolságú bombázó légiő), a szárazföldi hadseregek légierője, amely magában foglalta a frontok légierőjét (katonai körzetek légierője), a hadsereg légierőjét (összefegyvernemi hadsereg légierője), csapatlégierőjét (hadtestszázadok) és a haditengerészet légierőjét. A légiő megoszlási aránya a következő volt: Főparancsnokság: 12%, szárazföldi haderő légierője: 75% (ebből frontlégierő: 35%, hadsereg-légiő: 38%, csapatlégierő: 2%), a haditengerészet légierője: 13%. A nyugati katonai körzetek légierőjében a repülőgéptípusok aránya: vadászok: 59%, bombázók: 31%, csatarepülők: 4,5%, felderítők: 5,5%.¹⁹

A légideszant-képességek fejlesztésének, alkalmazásának jelentős szerepet szántak. E csapatoknak döntően támadó jellegű hadműveletek kivitelezése a rendeltetése. Ez az axióma nem szorol bizonyításra. A második világháború előtt az országok többsége támadó jellegű háborúra nem végzett előkészületeket, így sok országban nem is képeztek ki deszantosokat.

Két kivétel volt. A Szovjetunió volt az első ország a világon, ahol légideszant-csapatokat felállítottak. Sztálin már 1930-ban létrehozta első légideszant-egységeit. Amikor Hitler hatalomra jutott, Sztálinnak már több légideszant-dandárja volt. Hitler is támadó jellegű háborúra készült, és 1936-ban létrehozta a légideszant-csapatokat. Ezekben a csapatokban a második világháború kezdetén az ejtőernyős vadászok száma elérte a 4000 főt.

A második világháború kezdetén a Szovjetunió már nagyszámú kiképzett ejtőernyőssel rendelkezett. Ha a második világháború kitörésekor az egész világ katonai ejtőernyőseinek a számát összeadjuk, akkor kiderül, hogy a Szovjetunió többszörös létszámú kiképzett ejtőernyőssel rendelkezett, mint a világ többi országa, beleszámolva Németországot is.²⁰

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa a *Vörös Hadsereg új alakulatainak létrehozásáról* szóló, 1941. április 23-i 1112-459ss számú rendeletével jóváhagyta öt légideszant-hadtest létrehozását, amelyek mindegyike a következő egységekből áll: hadtestparancsnokság, 3 légideszant-dandár, harcokszázalaj, összekötő repülőszázad, híradós szakasz.

Minden egyes légi dandár a következőkből áll: dandárparancsnokság, 4 ejtőernyős zászlóalj, tüzérségi zászlóalj, kerékpáros (Самокатной) felderítő század.

A hadtest létszáma 8020 fő, és minden egyes dandár 2588 fővel jön létre. Ezeknek az alakulatoknak a személyi állományát a Vörös Hadsereg meglévő létszáma alapján kellett kialakítani. Az újonnan létrehozott alakulatokat a Szovjetunió nyugati katonai körzeteiben kellett a főparancsnokság által megadott körletekbe elhelyezni.²¹

¹⁹ ТАРАСОВ 2020: 60–61.

²⁰ SZUVOROV 2006: 129.

²¹ Постановление № 1112-459сс «О новых формированиях в составе Красной Армии» (22.04.41).

Az orosz *Hadtörténeti Folyóirat* (Военно-исторический журнал) 2009. 6. számában részletes információkat olvashatunk a Vörös Hadsereg 1941. június 22-i állapotáról. A kérdés éppen a Szuvorov-műben²² megjelent adatok alapján került előtérbe. A cikkben szereplő számok közel megegyeznek Szuvorov adataival.

Most csak a Szovjetunió nyugati határai mentén összevont haderő létszámát – azon belül a légierő- és a légideszant-alakulatokat emelem ki. A terület 5 nagy katonai körzetre/frontra van tagolva: északi, északnyugati, nyugati, délnyugati, déli front.²³ E nyugati hadszíntéren a tábla szerinti élőerő létszáma körülbelül 2,2 millió fő, plusz 310 ezer fő még kiképzésen vesz részt – tehát összesen 2,5 millió fő (haditengerészet nélkül).

A légierő kötelékébe tartozik 3 légideszant-hadtest, 9 légideszant-dandár. A repülőgépek száma 8974, amelyből azonnal bevethető 7593 gép (plusz a haditengerészet kötelékében van 1769 gép). A gépek közül összesen bombázó 3777, vadász 5421, felderítő 1050, egyéb 495. A légierő összesen 28 hadosztályt és 7 ezredet jelent. A megoszlásuk: 6 vadászrepülő-hadosztály és 1 ezred, 17 vegyes légi hadosztály, 5 bombázó hadosztály, 6 légifelderítő-ezred. A felsoroltakon túl rendszerben volt még vadászrepülő légtérvédelem 3 hadosztály és 1 ezred.²⁴

Ha összehasonlítjuk a rendelkezésre álló technika mennyiségét: 12 683 harckocsi, 10 743 repülő, 53 499 tüzérségi fegyver (ebből 21 792 különböző kaliberű aknavető), a nagyszámú légideszant-egység, igazat kell adnunk Szuvorovnak, hogy a Szovjetunió támadó hadműveletre készült, amelyet megelőzött az 1941. június 22-i német hadművelet.

A német hadianyag-termelés azonban még alárendelt szerepet játszott a lakosság igényeinek kielégítésével szemben, így a németek továbbra is békegazdaságot működtethettek.

Ebben az időben a Szovjetunióban már megfeszített erővel dolgoztak a hadianyaggyárak. A Vörös Hadsereg átszervezési ütemét is fokozták, s 1941 júniusáig a csapatok összlétszáma megközelítette az ötmillió főt.

Az 1941. június 21-ig felvonult első és második szovjet hadászati lépcső csapatai együttesen a németek és szövetségeseik keleti haderejével szemben élőerő vonatkozásában 1,3:1 arányú fölényben voltak. A szovjet túlerő a haditechnika vonatkozásában még szembetűnőbbnek látszott. A Vörös Hadsereg bevethető harckocsiból négyszer, repülőgépekből csaknem ötször, tüzérségi eszközökből pedig nyolcszor nagyobb mennyiséggel rendelkezett.²⁵

²² Viktor Szuvorov – eredeti születési neve: Vlagyimir Bogdanovics Rezun – egykori szovjet GRU-tiszt, aki az ENSZ Genfben működő Európai Hivatalánál a Szovjetunió Állandó Képviselőtétének fedezete alatt katonai hírszerző tevékenységet folytatott 1974–78 között. A genfi rezidencia munkájában bekövetkezett súlyos kudarccal miatt őt akarták megtenni bűnbaknak, ezért 1978-ban eltűnt családjával Genfből, és álnéven Angliában telepedett le. Szuvorov álnéven írt könyvében (*Ледокол – A jégtörő*) egykori szovjet dokumentumok felhasználásával elemzi, hogy Hitler kezdte a második világháborút, vagy megelőzte a Vörös Hadsereg totális támadását Németország ellen.

²³ Az öt katonai körzet Murmanszktól Odesszáig lefedte a Szovjetunió teljes nyugati határát. A legnagyobb erőket 1941-ben a Vörös Hadsereg a nyugati és a délnyugati részre összpontosította. Békeidőben „katonai körzetnek” nevezték, háborús időben vagy katonai előkészületek idején „front” elnevezést alkalmaztak. Az 1941-es szovjet dokumentumokban csak a „front” elnevezés szerepel.

²⁴ Ковалевский 2009.

²⁵ *Katonapolitikai helyzet a német-szovjet összecsapás előtt* [é. n.].

Védelmi előkészületeknél a légierőt a határtól a hátszágba helyezik és szétbontakoztatják, támadási előkészületnél azonban a légierőt – elsősorban a bombázókat – a határnál összpontosítják. 1941 júniusában a szovjet katonai vezetés az ország nyugati területén lévő reptereken, közvetlenül az államhatárnál a légi háborúk történetében a legharcterősebb támadó alakzatait vonta össze. A szovjet bombázók és csatarepülőgépek szorosan szárny szárny mellett megtöltötték a szovjet határ menti repülőtereket. Miközben készek voltak az ellenség elleni azonnali csapásra, ők maguk ebben a pozícióban rendkívül sebezhetőek voltak egy váratlan ellenséges támadással szemben: 1941. június 22-én egész repülőterek váltak egyetlen tűztengerré.²⁶

A szovjet hadvezetés a nyugati határok mentén összpontosította mind az élőrőt, mind a haditechnikát. A célt Konyev, a későbbi szovjet marsall is megfogalmazza:

„A légierőt a reptereken kell tartani, és meg kell semmisíteni. [...] A repterek elleni harc sikere az akció meglepetés jellegének a fokától függ. Fontos, hogy a légierőt a repülőtereken érje találat.”²⁷

A szovjet légierőre a háború első évében a szervezeti változások voltak jellemzők. A politikai és katonai vezetés folyamatosan módosította mind a szervezeti felépítést, mind a légierő felső vezetését. 1941 telén–tavaszán kétszer cserélték a BBC főparancsnokát. A háború kezdetén érzékelte a katonai vezetés, hogy a légierő szervezeti felépítése a védekező hadműveletek esetére alkalmatlan. A Főparancsnokság 1941. július 15-én kiadott iránymutatása szerint a 60 repülőgéppel szerelt ezredek alkalmatlanok a manőverező harcra. A nagyszámú gép elhelyezése nehézkes, és lehetőséget biztosít az ellenségnek a technika földi megsemmisítésére. Áttekinthetetlen a légierő irányítása: a távolsági bombázó egységek a BBC-parancsnok irányítása alatt állnak, de létezik front-, hadsereg- és harctéri légierő irányítás is. Ezek az egységek a frontok²⁸ légierőjét képezték.

A Németország elleni támadást eredetileg 1941. június 12-re tervezte a szovjet katonai vezetés, de a teljes felvonulást a megadott határidőre nem fejezte be a Vörös Hadsereg. Így a tervezett szovjet támadás 2 hét – 1 hónap közötti távlatban volt várható. A nyugati határ mentén a csapatok és a haditechnika felvonulása, a hadműveleti tervezés az 1941. május 15-én jóváhagyott központi terv alapján történt. Védekező hadműveletekre nem készültek tervek, az irányelvek így rendelkeztek: „Kedvező körülmények között a hadseregek és a katonai körzetek összes védekező csapatai és tartalékai a főparancsnokság utasítására álljanak készen arra, hogy gyors csapásokat indítsanak az ellenséges csoportosítások legyőzésére, a harci műveletek ellenséges területre való áthelyezésére és előnyös állások elfoglalására.”²⁹

A szovjet hadseregek és a technika felvonulásának befejezését előzte meg a június 22-én 04.00-kor megindított német támadás.

A Wehrmacht a szovjet teoretikusok és a Vörös Hadsereg kidolgozott támadási stratégiájához hasonló elv mentén semmisítette meg a határközeli repülőtereken állomásozó szovjet légiflotta jelentős részét.

²⁶ SZUVOROV 2006: 132.

²⁷ Военно-исторический журнал 1976/7, 75.

²⁸ A nyugati határ menti öt katonai front mindegyike rendelkezett légierővel.

²⁹ Мельтюхов 2011.

A hadműveletek első napján (június 22.) a nyugati határ mentén kialakított Nyugati front vonalában,³⁰ tábori reptereken lévő repülőgépek közül megsemmisült 738 gép, amelyek közül 528 a reptereken. A háború első kilenc napjának eredménye (június 22–30.) 1358 repülőgép elvesztése. E számból 679 gépet a reptereken semmisített meg a támadó fél.³¹

A háború első hónapjának nagy gépvesztései miatt bekövetkező géphiány, a repülőszemélyzet gyakorlatlansága hatására 1941 júliusában, majd augusztusban is szervezeti változtatásokat eszközöl a Főparancsnokság. Először ezredenként 32 gépre csökkentik a mennyiséget, majd az augusztus 20-i 0305. sz. rendelet maximum 20-ra csökkenti az ezredenkénti gépszámot.

A kevés használható gép következtében 1942. január végén a légiő felépítését is megváltoztatták. Megszüntették a hadosztályokat, így a légiő-ezredek közvetlenül a frontlégiő-parancsnok irányítása alá kerültek. A katonai vezetés hamar rájött, hogy ez a felépítés bonyolítja az irányítást, és 1942 májusában visszaállították a hadosztályokat.

A háború első éve és az ellenséges hadműveletek elemzése azt mutatta, hogy a légi irányítás központosítása és a fő irányokba való összpontosítása a légi fölény elérésének kulcsa. A haditermelésre átállított szovjet ipar kezdte pótolni a gépvesztéseket, valamint a Land-Lease keretében érkezett gépek fokozták a szovjet légiő átszervezésének szükségességét.

A harci tapasztalatok azt mutatták, hogy a szárazföldi erőkkel szorosan együttműködve, a frontvonalbeli repülés aktív alkalmazásával az egységek irányítását központosítani kell, és a hadsereg légierejének parancsnoka kezébe kell adni. Ez biztosította a szárazföldi erőkkel való kommunikáció stabilitását és magának a repülésnek a hatékonyabb felhasználását. Egyetlen parancs segítségével a repülőgépeket bármikor át lehetett irányítani egy másik irányba, így a légiő nagy része a kívánt frontvonalra koncentrálhatott. Ezzel szemben, amikor a légi egységek parancsnokságát a gyalogsági hadtestekhez helyezték át, a repülés rugalmas felhasználása elveszett. Egy adott helyhez lett „kötvé”, ami egyenlőtlen megterheléshez vezetett a különböző légi egységek használata során.

Az 1942. április 26-án kiadott 1657. számú rendelet a Honi Légiflotta központi irányítását teljes mértékben a BBC KA parancsnokának rendelte alá. Ezzel egyidejűleg befejeződött a frontlégiő új szervezeti formáinak keresése. A harci tapasztalatok elemzése alapján a BBC KA parancsnoksága célszerűnek tartotta, hogy a hadseregek és frontok összes légierejét légi hadseregekbe vonja össze. Ezek a nagy operatív légi egységek képesek voltak a front fontos területein biztosítani a légi bevetések szükséges tömegesítését, növelve ezzel a légiő hatékonyságát. Harci tulajdonságai miatt a repülőgépeket a lehető legrövidebb idő alatt a front egy szűk szakaszán lehetett összpontosítani, vagy gyorsan átcsoportosítani egy másik irányba.

Az 1942. május 5-én kiadott 0081 számú parancsnak megfelelően „a repülés ütőképességének növelése és a tömeges légicsapások sikeres alkalmazása érdekében” a Nyugati front légiőit egyetlen légi hadsereggé egyesítették, és azt 1. Légihadsereggé

³⁰ A Nyugati front Kelet-Poroszországgal és Észak-Lengyelországgal határos terület – nagyrészt a mai Belorusszia.

³¹ Журнал военных действий штаба Западного фронта 19, 64–66.

(ВА, воздушная армия) nevezték el. Fokozatosan a többi légierőegységet is kivonták a szárazföldi erők alárendeltségéből, és hasonló hadseregekbe integrálták. Összesen 17 légi hadsereg alakult 1942–1943-ban és egy távolsági bombázó légi hadsereg (18 ВА) 1944-ben. Mindegyiküknek több hadosztálynyi bombázó, támadó és vadászgép állt rendelkezésére. Az ilyen erős műveleti alakulatok jelenléte lehetővé tette a parancsnokság számára, hogy központilag irányítsa a légierőt, és gyorsan jelentős légi erőt összpontosítson a fő fronterületeken.

A szovjet legfelső katonai vezetés, a védelmi népbiztosság több mint egy évnyi útkeresés eredményeként megtalálta azt a szervezeti formát, légierő-irányítási és haderő-felépítési rendszert, amely alkalmassá vált a védekezésre kényszerített szárazföldi haderő légi támogatására. Ezt a szervezeti és irányítási rendszert először 1942 novemberétől alkalmazták a sztálingrádi ellentámadás során. A sztálingrádi csata során a háború kezdete óta először valósult meg jelentős léptékű együttműködés több légi hadsereg légierője és a távolsági bombázó erők között. A bekerített ellenség légi blokádját első alkalommal hajtották végre sikeresen.

A későbbi hadműveletek során az együttműködés operatív méreteket öltött, és a szárazföldi offenzíva teljes mélységére alkalmazták. A tapasztalat azt mutatta, hogy a légierőnek különösen intenzíven kellett fellépnie, amikor a csapatok áttörték az ellenséges védelmet. Ebben az időszakban a légierő legfontosabb feladatai a támadás légi előkészítése és a szárazföldi csapatok légi támogatása voltak a taktikai védelmi zóna leküzdésekor. Idővel a légítámadás előkészítésének időtartama csökkent, és a bombázás sűrűsége folyamatosan nőtt. Ezzel egyidejűleg az ellenséges célpontokra gyakorolt hatás mélysége is nőtt.³²

A doktrinális alapok: a Vörös Hadsereg 1939-es *Tábori kézikönyvének Légierő fejezete*

A Vörös Hadsereg 1939-es *Tábori kézikönyve* (Полевой устав РККА [ПУ-39]) – amelyet 1941–1942-ben vezettek be az 1936-os szabályzat módosított változatoként – többek között meghatározza a Vörös Hadsereg fegyvernemeit és azok feladatait, amelyeket a II. fejezet 1. pontjában találunk. Innen idézem a légierőre és a légideszantra vonatkozó leírást:

29. A repülőgépek erős fegyverekkel, nagy repülési sebességgel és nagy hatótávolsággal rendelkeznek. Ez egy hatékony eszköz az ellenség élőerejének és felszerelésének leküzdésére, repülőgépeik megsemmisítésére és fontos célpontok rombolására.

A légierő a szárazföldi csapatokkal szoros taktikai együttműködésben tevékenykedik, önálló légi műveleteket hajt végre az ellenség mélységi célpontjai ellen, és harcol az ellenséges légierővel szemben, biztosítva a légi dominanciát.

A légierő elsődleges célja, hogy hozzájáruljon a szárazföldi erők harcászati és harci sikeréhez. Miközben támogatja a saját csapatokat és megóvja őket az ellenséges légítámadásokkal szemben, a légierő csapatát mér és megsemmisíti az ellenséges harci alakulatokat

³² Тарасов 2020: 50–51.

és fegyverzetét a harctéren, a tartalékokat, a parancsnokságokat, a szállítmányokat és raktárakat a hátszországban, valamint megsemmisíti az ellenséges repülőgépeket légi harcokban és a repülőtereken.

A légierő az operatív és taktikai felderítés elsődleges eszköze. Emellett ellátja a harctér megfigyelését, és kommunikációs eszközként szolgál.

Ezen túlmenően a légierő felhasználható a csapatok és a harci felszerelés nagy távolságra történő átcsoportosítására.

30. A légierőt a cél, a fegyverzet és a repülési adottságok szerint különböző egységekre osztják.

A *vadászrepülő*knek a következő fő feladatai vannak: az ellenséges repülő minden típusának megsemmisítése az ellenséggel való légi harc és repülőterek támadása révén; a saját csapatok és hátszországuk fontos objektumainak védelme; a saját légi harci cselekmények és a kapcsolódó repülőterek biztosítása és különleges esetekben az ellenség élőerejének megsemmisítése a harctéren és a hátszországban, valamint felderítés az általános és légi hadvezetés támogatása érdekében.

A *nagy hatótávolságú bombázó* csapatok fő feladatai: az ellenséges légierők megsemmisítése a repülőtereken, jelentős katonai és ipari célpontok, haditengerészeti és légi támaszpontok és más fontos objektumok megsemmisítése mélyen az ellenség hátszországában; a nyílt tengeren és a támaszpontokon lévő tengeri erők megsemmisítése; a vasúti, tengeri és közúti szállítás akadályozása és megzavarása.

Különleges esetekben a nagy hatótávolságú bombázó repülőgépeket a harctér közelében és a harctéren lévő ellenséges erők elleni harcra is be lehet vetni.

A *kis hatótávolságú bombázó* egységek elsődleges feladata: a szárazföldi erőkkel való közvetlen taktikai és műveleti együttműködés a harctéren és az ellenség műveleti hátszországában.

Célpontjai: ellenséges harci alakzatok a harctéren; csapatok menetoszlopai szállítás közben és a felvonulási területeken; ellenséges parancsnokságok, parancsnoki és irányítási létesítmények; ellenséges tengeri és folyami erők; ellenséges repülőegységek repülőtereken és bázisokon; ellenséges hátszország ellátó állomásai és bázisai; vasúti csomópontok, állomások és műszaki létesítmények.

Bizonyos esetekben a kis hatótávolságú bombázó egységek önálló légi akciókban vehetnek részt az ellenség mélységi területén lévő fontos ellenséges létesítmények rombolásában.

A *támadó repülőgépeket* elsősorban arra tervezték, hogy megsemmisítse az ellenség élőerejét és légierjét, valamint anyagi eszközeit a harctéren és a hátszországban.

A támadó repülés a helyzettől függően alacsony, közepes és nagy magasságból támadja: az ellenséges csapatokat a harctéren, a megindulási területeken, menetelés közben, a vasúti és közúti szállítás során; a repülőgépeket a repülőtereken; a parancsnokságokat, az irányító és szállító létesítményeket, a hadsereg raktárait; a vasutakat és a hidakat.

A *felderítő repülés* célja a légi felderítés műveleti mélységben és mélyen az ellenséges vonalak mögött.

A *katonai repülés* felderítési, megfigyelési, tűzérzési tűzkorrekciós és kommunikációs feladatokat lát el, és különleges esetekben harci feladatok végrehajtására használják a saját hadi csoportosítás érdekében.

A légierő minden ágát a céljának megfelelően kell használni.

A döntő harci időszakokban azonban a légi erő minden ágának a harctéren kell összpontosítania erőfeszítéseit, hogy az ellenséges ember- és eszközállományt a fő irányban legyőzzék.

A szárazföldi erőknek fel kell készülniük arra, hogy a harci feladataikat a légi erő közvetlen segítségével nélkül is végrehajtsák, ha annak más területeken van koncentrációja, vagy a rossz időjárás nem teszi lehetővé a légi erő alkalmazását egy szükséges területen. 31. A *légideszant* egységek mint a „légi gyalogság” új típusa, az ellenség irányítási rendszerének és hátországának megzavarására szolgálnak. A főparancsnokság használja őket. A frontról előrenyomuló csapatokkal együttműködve a „légi gyalogság” hozzájárul az ellenség bekerítéséhez és legyőzéséhez egy adott irányban.

A „légi gyalogság” alkalmazását szigorúan az adott helyzethez kell igazítani, és megbízható támogatás mellett biztosítani a lopakodást és meglepetésszerű rajtaütés lehetőségét.³³

Az új szabályzat már figyelembe veszi az 1939-es finn, lengyel és balti háborús események során szerzett katonai tapasztalatokat. Az utasítás szakmai alapját a szovjet katonai teoretikusok doktrínái képezik. Bevezetése már a háború megindulása után, 1941–42-ben valósult meg.

A légi erő alkalmazásának esettanulmánya: a szovjet légi erő a Kárpátok hadműveletben

1944-re a szovjet fegyveres erők elsősorban a meglévő egységek, alakulatok harci képességeinek növelésével és technikai felszereltségük javításával fejlődtek. 1944-re a szovjet légi erő stabil szervezeti struktúrával rendelkezett, amely a légi hadseregekbe integrált hadosztályokon és a Legfelsőbb Katonai Főparancsnokság tartálékában álló hadtesteken alapult.

A Kárpátok hadműveletben az 1. Ukrán Front (UF) és a 4. UF egységei vettek részt. Az 1. UF feladata volt elsősorban a duklai horpadáson keresztül bejutni Szlovákiába, a szlovák felkelés támogatásával haladni előre. A német erők masszív ellenállása miatt egyre nagyobb erőkkel támadták a magyar egységek által védett Orosz-hágót is. A 4. UF fő feladata volt a Kárpát-gerinc leküzdése az Uzsoki-hágótól a Tatár-hágóig.

Mindkét front jelentős légi erővel rendelkezett. Az 1. UF kötelékébe tartozott a 2. Légi hadsereg (BA), amely 1944. június 1-jén 5 hadtestből és 3 hadosztályból állt, rendszerében 1549 repülőgéppel. Ebből harci tevékenységre azonnal bevethető 1122 gép, az alábbi megoszlásban: vadászrepülő 504 db, csatarepülő 219 db, bombázó repülő 247 db, éjszakai bombázó 136 db, felderítő 30 db. Az 1. UF-tal szemben a német légi erő mintegy 400–450 géppel rendelkezett, amelyek Lemberg, Strij, Przemysl és Krakkó repterein állomásoztak.

A június 1-jén kiadott parancs szerint a 2 BA feladata:

- folyamatos légi felderítés a front teljes szélességében, Lublin, Przemysl mélységig;
- folyamatos harc az ellenséges légi erővel a földön és a levegőben; nem bombáztatják seregeinket, kommunikációnkat és repülőtereinket;

³³ Lásd: <http://rkka.ru/docs/real/pu39/2.htm>

- az ellenség felderítő gépeinek megsemmisítése még a saját területük fölött;
- megakadályozni az ellenség utánpótlás-szállításait a vasútvonalak rombolásával.³⁴

A 2 BA július 1-jén a hadijelentés szerint 1769 repülőgéppel rendelkezik, az 1944. augusztus 1-jei állapot szerint 1886 gép van állományban, amelyek közül 862 db a vadászrepülő, 561 a csatarepülő. A 4. UF kötelékéből operatív feladatok ellátására átcsoportosították a 8 Légi hadsereget a 2 BA támogatására. Az augusztus 1-jei állapot szerint a 8 BA összetétele: 4 légihadtest, 1162 repülőgéppel. A gépösszetétel: vadászrepülő 494, csatarepülő 373, bombázó 273, felderítő 22.³⁵

A hadijelentések alapján megállapítható, hogy az 1944-es hadműveletek idején a szovjet légierő 4-5-szörös túlerőben volt a német–magyar légierővel összehasonlítva. A magyar–német légierő alkalmazása elmaradt a lehetőségektől, amit elsősorban az üzemanyag hiánya okozott. Erről a szovjet frontjelentések is rendszeresen beszámolnak.

Összegzés

Megítélésem szerint a második világháború két legfontosabb szervezeti eleme, mai szóhasználattal képessége a légierő (haderőnem) és a harckocsizó, páncélos fegyvernemi egységek. A két háború között kidolgozott légierő-elméletek meghatározók voltak a második világháború során is. A szovjet katonai teoretikusok (Isszerszon, Tuhacsevszkij, Triandafillov) ismerték és felhasználták a harmincas évekre kialakult légierő-elméleteket.

E teoretikusok mindegyike a támadó hadműveletekkel foglalkozott munkájában. Ezen elvekhez jól illeszkedett a légierő erőteljes alkalmazása. A mélyhadművelet fontos eleme a légierő, amely képes az ellenség mélységében tevékenykedni – rombolni a katonai infrastruktúrát, az ellátási útvonalakat, a második lépcsőt stb.

Az 1941-ben elindult háború első évében a támadásra kiképzett Vörös Hadsereg képtelen volt a védekező harctevékenységre, aminek eredményeként nagy veszteségeket szenvedett mind technikában, mind emberanyagban. A szovjet légierő többszöri átszervezését követően 1942 novemberére (sztálingrádi csata) jutott el oda, hogy önálló, a szárazföldi erőket támogató fegyvernemként vett részt a sorsfordító hadműveletben.

A szétaprózott légierőt légi hadseregekbe (BA) szervezte a Legfelsőbb Főparancsnokság, ahol hadseregenként több hadosztálynyi bombázó, támadó és vadászgép állt rendelkezésre. A háború harmadik szakaszában (1944–45) a támadó hadműveletekre létrehozott frontok mindegyikéhez tartozott légi hadsereg is.

A háború alatt a német hadiipar közel 79 ezer gépet gyártott, míg a szovjet hadiipar mintegy 137 ezret, amelyhez adjuk hozzá az USA által szállított 22 ezer és a Nagy-Britannia által szállított 7,5 ezer angol gépet. Ezek alapján Németország mintegy 79 ezer géppel szemben körülbelül 165 ezer szovjet repülőgép áll, ami 2,09:1 arányt jelent a Szovjetunió javára.

³⁴ Журнал боевых действий 2 ВА за июнь 1944 г. 1.

³⁵ Журнал боевых действий 2 ВА за август месяц 1944 г. 2.

A háború megmutatta, hogy a légtérért folytatott harc rendkívül fontossá vált, és néha döntő hatással volt a szárazföldi harci műveletek menetére.

Az orosz szakirodalom tanulmányozása során feltűnt, hogy a szovjet-orosz történészek által megjelenített számok, adatok az egyes dolgozatokban eltérnek egymástól. Még ma is sok dokumentum titkosított, a pontos adatok nem minden esetben elérhetők, vagy talán nem is léteznek.

Irodalomjegyzék

- A lend-lease és a Szovjetunió. Online: www.masodikvh.hu/erdessegek/erdessegek/215-lend-lease-koelcsoenberlet
- JENEI Imre – SZÜCS Pál – KRAJNC Zoltán (2014a): William Mitchell légiő értelmezése (1.). *Repüléstudományi Közlemények*, 26(1), 25–30. Online: www.repulestudomany.hu/folyoirat/2014_1/2014-1-03-Jenei_I-Szucs_P-Krajnc%20Z_1.pdf
- JENEI Imre – SZÜCS Pál – KRAJNC Zoltán (2014b): William Mitchell légiő értelmezése (2.). *Repüléstudományi Közlemények*, 26(1), 31–38. Online: https://epa.oszk.hu/02600/02694/00064/pdf/EPA02694_rtk_2014_1_031-038.pdf
- Katonapolitikai helyzet a német-szovjet összecsapás előtt*. [é. n.]. Online: www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-keleti-hadszinter-es-magyarorszag-1941-1943-CF9/1-katonapolitikai-helyzet-a-nemet-szovjet-osszecsapas-elott-DOA/
- Ковалевский, Николай Федорович (2009): Боевой состав Красной армии и Военно-морского флота СССР на 22 июня 1941 года. *Военно-исторический журнал*, 2009/6.
- мельтюхов, Михаил (2011): *Германия в советском военном планировании в 1940–1941 гг. 1941. Совсем другая война (сборник)*. Москва: Яуза.
- Обзор вооруженности стран-участниц Второй мировой. Online: <https://wwii.space/Обзор-вооруженности-стран-участниц-В/>
- Постановление № 1112-459сс «О новых формированиях в составе Красной Армии» (22.04.41). Online: <https://armedman.ru/dokumentyi/postanovlenie-1112-459ss-o-novyih-formirovaniyah-v-sostave-krasnoy-armii-22-04-41.html>
- Полевой устав РККА (ПУ-39). Online: <http://rkka.ru/docs/real/pu39/2.htm>
- Szemelvények a szovjet katonai teoretikusok és katonai írók műveiből (1917–1940)*. (1969). Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- SZUVOROV, Viktor (2006): *A jégtörő*. Budapest: Kairosz.
- Тарасов, Сергей Анатольевич (2020): Деятельность кадровых органов по комплектованию должностей командиров соединений военно-воздушных сил Красной Армии в годы Великой Отечественной Войны (1941–1945 гг.). PhD-disszertáció. Moszkva.
- TÓTH Ferenc (2018): Egy amerikai B-25-ös bombázó roncsai. *Haditechnika*, 52(1), 70–75. Online: <https://doi.org/10.23713/HT.52.1.15>
- Военно-исторический журнал* 1976/7.
- Журнал боевых действий 2 ВА за июнь 1944 г. Online: <https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=451002786&backurl=q%5C2%20%D0%92%D0%90%20>

01.06.1944.:use_main_string%5Ctrue::group%5Cjbd::types%5Cjbd&static_hash=558aeb626443df10a56fd335af105b1fv1

Журнал военных действий штаба Западного фронта. 19. Online: https://pamyat-naroda.ru/documents/view/?id=111246425&static_hash=4fcc9dcc6621c7291e-06d8642143ed30v1

Szajkó Gyula,¹ Pap Andrea,² Romvári Lilla³

A Magyar Honvédség 15M gyakorló egyenruházata tervezésének környezetvédelmi aspektusai 1.

Environmental Aspects of the Design of the 15M Battle Dress Uniform of the Hungarian Defence Forces, Part 1

Absztrakt

A Magyar Honvédség korszerűsítése, átalakítása a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program meghirdetésével, valamint végrehajtásával új irányt vett. A hadiipar újjáélesztése, az új képességeket biztosító haditechnikai eszközök beszerzése, a 15M hadi gyakorló öltözet rendszeresítése vagy a hivatásos és szerződéses állományú katonák illetményfejlesztése csak néhány elem azok közül, amelyekkel a felelős szervek, személyek meg kívánják valósítani a haderő modernizálását. Véleményünk és tapasztalatunk szerint az új típusú egyenruha bevezetésével ráadásul már egy kényelmesebb viseletű, jobb minőségű gyakorlót kaptak a honvédségben szolgáló katonák. A fejlesztések végrehajtásakor azonban célszerű azokat a tényezőket is megvizsgálni, amelyek negatív hatással lehetnek környezetünkre. A környezetszennyezés az egyik ilyen tényező, amelyre kiemelt figyelmet kell fordítani a honvédség részéről is. A textilipar által okozott környezetszennyező hatások kiváltásában a haderő mint megrendelő csak közvetetten jelenik meg. Ettől függetlenül érdemes a hadsereg részéről – a műszaki követelmények összeállításakor – azokat a szempontokat is megfogalmazni, amelyek segíthetik

¹ Tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék; doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, e-mail: szajko.gyula@uni-nke.hu

² Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtáp, Pénzügyi és Katonai Közlekedési Tanszék, e-mail: pap.andrea@uni-nke.hu

³ Honvéd tisztjelölt, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai logisztika alapképzési szak, e-mail: lilabius@gmail.com

a szerződő gyártókat ösztönözni a kevésbé környezetkárosító eljárások alkalmazására. Cikksorozatunkban bemutatjuk a jelenlegi textilipar által alkalmazott környezetvédelmi trendeket, majd összehasonlítjuk – költségelemzés alapján – a különböző gyártáshoz használt nyersanyagokat, és javaslatot teszünk olyan szempontok kialakítására, amelyeket a honvédség részéről célszerű figyelembe venni a hadi gyakorló öltözetek alapanyagának kiválasztásakor, megrendelésekor.

Kulcsszavak: környezetvédelem, hadi gyakorló öltözet, fejlesztés, szempontok, textil-alapanyagok

Abstract

The modernization and transformation of the Hungarian Defence Forces have taken a new direction with the announcement and execution of the Miklos Zrínyi National Defence and Force Development Program. The revival of military industry the procurement of military equipment providing new capabilities, the fielding of the 15M Battle Dress Uniform and increasing the salaries and allowances of career and contract soldiers are only a few of the steps aimed to create modern and well-functioning Hungarian Defence Forces. Furthermore, due to the fielding of the new Battle Dress Uniform, our service personnel now wear higher quality and more comfortable clothing. However, during the modernization process, it is also worth considering those factors which may have a negative impact on the environment. The military must make significant efforts to minimize the environmental pollution caused by military activity. The military, being a customer, only plays an indirect role in the pollution caused by the textile industry. Nonetheless, when working out the technical requirements, the military should bear in mind some aspects that can help encourage contract manufacturers to use less environmentally harmful processes. In these articles, we describe the current environmental protection trends in the textile industry, then compare – with cost analysis – the different fabrics that are used during production and finally recommend creating some aspects that should be taken into consideration when selecting and ordering the fabrics for the BDU.

Keywords: environmental protection, Battle Dress Uniform, modernization, aspects, fabrics

Bevezetés

A Magyar Honvédség (MH) korszerűsítése, fejlesztése a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program létrehozásával, valamint végrehajtásával új irányt vett. A katonák új pisztolyokkal (CZP-07-el, P-09-el), gépkarabélyokkal (CZ BREN 2-vel), az alegységek új haditechnikai eszközökkel (Leopard 2A7+ nehéz harckocsikkal, Polaris MRZR 4 ultrakönnyű taktikai járművekkel) való ellátása, vagy a haderőben szolgáló személyi állomány illetményfejlesztése csak néhány elem azok közül,

amelyekkel a hadseregben a nagyszabású modernizációt véghez kívánják vinni a felelős szervek és személyek.⁴ Az új típusú 15M gyakorló egyenruha bevezetése és rendszeresítése is a program részeként valósult meg. A korszerűsítések végrehajtásakor azonban célszerű megvizsgálni azokat a tényezőket, amelyek negatív hatással lehetnek környezetünkre. A környezetszennyezés az egyik ilyen elem, amelyre kiemelt figyelmet kell fordítani minden személynek, szervezetnek, így a haderőnek is, hogy ezen keresztül is biztosítsuk a jövő generációinak megfelelő életfeltételeit. Az iparágak közül a textilipar talán a legkörnyezetszennyezőbb gazdasági szektor, az általa kibocsátott káros anyagok, az abiotikus természeti erőforrások (például víz) nagymértékű felhasználása rendkívül kedvezőtlenül befolyásolják az élővilág természetes körforgását. A hadsereg mint megrendelő (az egyenruházattal kapcsolatban) csak közvetetten jelenik meg ebben a folyamatban, mégis célszerű elemezni, hogy milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a haderő részéről, amellyel ösztönözni lehet a gyártókat a kevésbé környezetszennyező eljárások és anyagok alkalmazására. Az alapanyagok előállításához használható környezetkímélő alternatív megoldások (például a biopamut, a lenvászon vagy a kender) már most is elérhetőek a textilgyártó cégek számára, így az egyik fontos cél lehet tehát, hogy a fogyasztók a környezettudatos vásárlásaikon keresztül motiválják a vállalatokat a hasonló fejlesztések, kezdeményezések megvalósítására és használatára. Napjainkban a különböző országok haderőinél (például az Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Csehország) a művelési, műszaki és kényelmi szempontok mellett a környezetvédelmi követelmények is felértékelődnek az egyenruhák, különösen a gyakorló öltözetek gyártásakor, valamint karbantartásakor (például mosatásakor).

Az MH is tehet azért, hogy hasonló irányban folytasson fejlesztéseket, és olyan vállalkozásokkal kössön szerződést, amelyek főként környezetkímélő eljárásokkal állítják elő alapanyagaikat. Ehhez szükséges, hogy a szerződések megkötése előtt környezetvédelmi szempontokat határozzon meg a pályázatok kiírásakor és azokat szerepeltesse a műszaki követelményeket leíró dokumentációkban (jelenleg az alapanyag beszerzése nem magyarországi beszállítóktól történik). Természetesen az erőforrások gazdaságos felhasználása, a költséghatékonyság mindig fontos szempontok, így itt is szükséges elemezni, hogy a gyártáshoz használt (alternatív megoldással készült) nyersanyagok közül melyek rendelkeznek a legalacsonyabb költségfelárral. A cikksorozatunkban igyekszünk – a teljességre törekvés igénye nélkül – bemutatni a textilipar által alkalmazott környezetvédelmi trendeket, majd összehasonlítani a különböző, a gyártáshoz használt textilanyagokat, hogy – a dokumentum- és költségelemzés alapján – javaslatot tegyünk olyan szempontok kialakítására, amelyeket a honvédség részéről célszerű figyelembe venni a hadi gyakorló öltözetek alapanyagának kiválasztásakor és megrendelésekor.

⁴ BUDAVÁRI 2019.

A textilipar által alkalmazott környezetvédelmi eljárások, lehetőségek

A textilipar által alkalmazott környezetvédelmi eljárások és lehetőségek rendkívül fontosá váltak napjainkban. A textilipar számos szempontból negatív hatást gyakorol a természetre, többek között ezért is foglal el „előkelő” helyezést a Föld legkörnyezetszennyezőbb iparágai között. Az ágazathoz tartozó tevékenységekkel hatalmas mennyiségű szén-dioxid szabadul fel, amely jelenleg 10%-át teszi ki a világ szén-dioxid-kibocsátásának.⁵ Sajnos ez annak is köszönhető, hogy a textilgyártás a mai napig nagyban függ az olajipartól, hiszen számos szintetikus anyag (például a poliészter és a poliamid) a kőolaj-finomítás melléktermékeként állítható elő. Ráadásul az előállításuk befejeztével nem szűnik meg az alapanyaghoz köthető károsanyag-kibocsátás (környezetszennyezés), mert a textilszövetek több száz éves lebomlási idővel rendelkeznek, és ez idő alatt – a szén-dioxidnál károsabb – metánt, valamint dinitrogén-oxidot is árasztanak a levegőbe, hozzájárulva ezzel az üvegházhatás kialakulásához (fokozódásához).⁶ A műszálas textilek azonban nemcsak a levegőt, hanem vizeinket is szennyezik, mosásukkor műanyag rostok szakadhatnak le a textilanyagból, amelyek – kutatások alapján – nagy mennyiségben (egy tisztítási alkalommal akár 1900 darab mikroműanyag szál) kerülhetnek a természetes álló- vagy folyóvizekbe⁷ (1. ábra). A szennyezés közvetlenül az embert is veszélyezteti, mivel az édesvizekbe került műanyag szálak később az emberi szervezetbe is eljuthatnak, a „felhasználóknak” még jelenleg ismeretlen jövőbeli negatív hatásokat okozva.⁸

1. ábra: Leszakadt mikroműanyag szálak

Forrás: <https://4cdn.hu/kraken/image/upload/s—qBkP2EXA—/7ajto0npqKku1Njv9s.jpeg>

⁵ OMONDI 2021.

⁶ ELVEN 2018.

⁷ NAGYBÁN 2017.

⁸ Mikroműanyagok: még nem tudjuk, mennyire veszélyesek. 2021.

A textilipar a károsanyag-kibocsátáson túl – az alapanyag előállításához szükséges növények öntözésével – a nagymértékű vízfelhasználásért is felel. Az ágazatban vannak olyan textilanyagok – a szintetikus anyagok gyártása mellett –, amelyeket természetes úton állítanak elő. Ezek közé sorolható az iparágban rendkívül népszerű pamut. Az alapanyagot gyapotnövényből készítik, amelynek termesztése során nagy mennyiségű vizet használnak fel. Az ágazathoz köthető természeti erőforrások pazarlása megmutatkozik abban, hogy csupán egy darab pamut póló elkészítéséhez 2700 liter vízre van szükség, ezzel az iparág egyedülálló módon a világ éves vízfelhasználásának a 2,6%-át teszi ki.⁹ A károsanyag-kibocsátással okozott üvegházhatás és az ebből kialakuló átlaghőmérséklet-emelkedés tovább növeli az ivóvíz iránti szükségletet. Ezért is fontos, hogy szinte minden iparág, szervezet, magánszemély tegyen azért, hogy lehetőség szerint környezettudatos életmódot, eljárásokat válasszon vagy alkalmazzon. A környezetet érintő negatív hatások következményei már napjainkban is észrevehetőek. Példaként lehet említeni (az átlaghőmérséklet emelkedése miatt) az Aral-tó majdnem teljes kiszáradását,¹⁰ a sarki jégsapkák olvadását, amelyek ökológiai katasztrófához is vezethetnek a nem túl távoli jövőben.

A textilipar által okozott további környeztkárosító tevékenységhez sorolható, hogy az alapanyag előállításakor (különösen a gyapotnövénynél) mérgező vegyszereket és (mű)trágyázást is szükséges igénybe venni. Jelentőségét jól mutatja, hogy a globálisan alkalmazott növényvédő szerek 4%-át, valamint a rovarirtó készletek 10%-át a gyapotnövények termesztésekor használják fel.¹¹ A permetező vegyszerek igénybevétele szintén hozzájárul az üvegházhatás kialakulásához, ráadásul az álló- és folyóvizekbe, valamint a talajba kerülve további mérgező hatást válthatnak ki, mivel a károsanyagok közvetlen – a különböző termékeken keresztül – az emberi szervezetbe is szintén bejuthatnak.¹²

A textilipar hatalmas igénye a pamut iránt a talajt is nagymértékben megviseli. A túlzott vegyszerhasználat mellett megnövekedett a műtrágyát alkalmazó vállalatok száma is, ami szintén káros hatással van a környezetre. A gyapotnövény termesztéséhez ráadásul rendkívül nagy területet szükséges kijelölni, ahol a frissítés és a megfelelő kezelés elmulasztásával a talaj eróziója vagy a termőföld termékenységének a hiánya is kialakulhat.¹³

A fogyasztói társadalom ennek ellenére elvárja, hogy a divatipar egyre több és újabb terméket értékesítsen a piacokon. A felhasználói magatartás sokat változott az elmúlt évszázadban, napjainkban már megszokottá vált – az átlagnál magasabb egzisztenciájú vevői körökben –, hogy egy megvásárolt terméket egyáltalán nem visel a tulajdonosa, vagy csak minimális ideig – a következő új kollekció megjelenéséig – hordja. Természetesen lehetőség nyílik a fogyasztók számára, hogy továbbértékesítsék a nem, vagy alig használt ruházatukat üzletekben, viszont a tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek a termékek is csak elenyésző százalékban kerülnek vissza a felhasználókhöz. A túltermelés jelentős mennyiségű szemet keletkezését eredményezi,

⁹ Lásd: <https://thekidshouldseethis.com/post/one-cotton-tshirt-impact-video>

¹⁰ NAGY 2021.

¹¹ Lásd: www.commonobjective.co/article/fibre-briefing-cotton

¹² LÁZÁR 2017.

¹³ Challenges for cotton 2020.

amelyeknek – különösen a poliészter alapanyagot tekintve – több száz év a lebomlási ideje, így a környezetre gyakorolt hatásaik is tovább tartanak.¹⁴

Felmerülhet a kérdés, hogy az ágazat miért ezeket az anyagokat alkalmazza, a vásárlók miért nem fordítanak nagyobb figyelmet arra, hogy kerüljék a környezet-szennyező termékeket? Valószínűsíthető, hogy a műszálás és pamut termékek előállításakor jelentkező alacsony költségráfordítások miatt, mivel kedvezőbb feltételek mellett tudják a vállalatok értékesíteni árucikkeiket. A fogyasztók ennek megfelelően olcsóbban tudják megvásárolni a számukra kedvező kollekciókat, nem törődve azok ökológiai lábnyomaival.¹⁵

A textilipar pazarló és környezetszennyező termelésének ellentételezésére jött létre a fenntartható divat mozgalom, amelynek egyik aspektusa az ágazat megreformálása olyan alternatív megoldások alkalmazásán keresztül, amellyel csökkenthető az iparág által okozott negatív hatások mértéke. Az új irányzat célja, hogy az ágazathoz tartozó vállalatok tevékenysége környezettudatosabbá váljon azáltal, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat hatékonyabban használják fel, figyelmet fordítva a ruházati termékek utóéletére is.¹⁶ A gyártók a mozgalomhoz tartozó ruházati cikkeket ennek megfelelően „öko” jelzéssel látják el, így a vásárló számára egyértelmű információt szolgáltat, hogy a termék környezetbarát eljárással készült, nem tartalmaz káros anyagot, és az előállításakor sem alkalmaztak környezetszennyező anyagokat. Példaként lehet említeni a környezetbarát technológiával készült biopamutot, amelynek „termelésekor” nem használnak növényvédő és rovarirtó szert, a talaj védelme érdekében szerves trágyázást vesznek igénybe, illetve a gyomok irtása is csak szigorúan kézzel történhet. A környezetvédelmi eljárások kiszélesítésével ma már a gyapotnövény öntözésekor figyelemmel kísérik a csapadékmennyiség alakulását, és csak kedvezőtlen körülmény bekövetkezéskor használnak mesterséges öntözést, amelyhez párosul, hogy a talajerózió megakadályozására – a föld megfelelő frissítése érdekében – vetésforgót is alkalmaznak. Az alapanyag környezettudatos előállításakor ráadásul törekednek arra, hogy a késztermék festéséhez ne használjanak az élő szervezetre veszélyes anyagokat, hozzájárulva ezzel az iparág által okozott károsanyag-kibocsátás mennyiségének csökkentéséhez.¹⁷

Az iparág innovációja természetesen kiterjed a használt szövetek újrahasznosítására, így a gyártott termékek élettartama növekedhet az eredeti minőségi követelmények teljesülése mellett is. Napjainkban már az újrahasznosításra alkalmas hulladékból (például PET-palackokból, papírból és egyéb anyagokból) is készítenek ruházati cikkeket. Ezzel az eljárással lehetőség nyílik a műanyag termékek ökológiai lábnyomát csökkenteni, mivel reciklációjuknak köszönhetően az olajipar kikerül a gyártási folyamatból, jelentősen mérsékelve a károsanyag-kibocsátást és a fosszilis energiáktól való függőséget.¹⁸

A textilipar környezetkárosító hatásainak csökkentésére még számos módszer áll rendelkezésre, ezek között vannak igen közkedvelt eljárások. Az egyik ilyen lehetőség,

¹⁴ OZDAMAR-ERTEKIN 2017.

¹⁵ Milyen ruhával óvhatom a bolygót? 2019.

¹⁶ ALVES 2023.

¹⁷ Alapanyag ismeret az öko jegyében 1. 2016.

¹⁸ ELVEN 2018.

hogyan új helyettesítő alternatívákat keresnek a korábban gyártott pamut, poliészter és a poliamid kiváltására. Ezeknél a megoldásoknál feltétel, hogy az alapanyag gyártásakor csak természetes eredetű anyagok használhatók fel, amelyek kevésbé szennyeznek a környezetet és megfelelően alkalmazhatók a ruhaiparban. A meghatározott környezetvédelmi feltételeknek – az organikus pamuton kívül – a kender és a lenvászon is megfelel. Ezek a növények rendkívül alacsony vízigényűek, kevesebb gondozást igényelnek és természetükkel nem szükséges növényvédő, valamint rovarirtó szerek használata sem. A belőlük készített ruhadarabok puhák, jól szellőzők, megfelelő hőtartó képességgel rendelkeznek és bőrbarátok. A növények gazdag rost- és cellulóztartalma miatt ráadásul tartós, hosszú élettartamú ruházati cikkek készíthetők belőlük. Az utóéletüket tekintve elmondható, hogy biológiai úton sokkal hamarabb képesek lebomlani, mint a műanyag szálakból készített társaik. Az úgynevezett természetes alapanyagok egyetlen nagy hátránya talán, hogy a műszálas termékkel szemben az előállításukkor jelentkező költségek emelkedhetnek.¹⁹

Összességében kijelenthető, hogy a textiliparban is már rendelkezésre állnak azok az alternatív megoldások, amelyek alkalmazásával csökkenteni lehet az ágazat okozta negatív hatásokat. A környezettudatos eljárással készített termékek megfelelő alapot képezhetnek arra, hogy a gyártók sikeresen helyettesítsék a környezetszennyező anyagokat, és csökkentsék a természeti erőforrások felhasználásának mennyiségét. Ebben a különböző országok haderői is szerepet vállalhatnak, hiszen az egyenruházattal szemben támasztott környezetvédelmi követelmények kialakításával, alkalmazásával motiválni lehetne a vállalatokat a környezetbarát alternatívák használatára. A honvédségnél még nincsenek arra vonatkozóan vizsgálatok, ebből kifolyólag releváns eredmények sem, hogy például egy környezetbarát anyagból készült gyakorló kihordási ideje mennyivel lenne rövidebb, mint egy pamut-poliészter, vagy egy pamut-poliamid változaté, valamint az ebből keletkező többletköltség milyen mértékben növelné meg a XIII. Honvédelmi Minisztérium fejezet kiadásait. Azonban úgy gondoljuk, hogy az MH is hozzájárulhatna a környezettudatos termékek vásárlásán keresztül a környezetünk védelméhez, amelyhez elsőként azokat a környezetvédelmi szempontokat kellene meghatározni, amelyek a beszerzési pályázatok kiírásakor a műszaki követelményekben szerepelnek. Cikkünk következő részében erre is próbálunk javaslatokat tenni.

Irodalomjegyzék

30 Sustainable Fabrics for the Most Eco Friendly Fashion. *Sustainable Jungle*, 2023. március 12. Online: www.sustainablejungle.com/sustainable-fashion/sustainable-fabrics/

Alapanyag ismeret az öko jegyében 1. *Stílusökológia*, 2016. december 2. Online: https://stilusokologia.blog.hu/2016/12/02/miert_erdemes_okoruhat_varasolni
ALVES, Ana (2023): What Exactly is Sustainable Fashion and Why is so Important? *The Vou*, 2023. január 23. Online: <https://thevou.com/fashion/sustainable-fashion/>

¹⁹ 30 Sustainable Fabrics for the Most Eco Friendly Fashion 2023.

- BUDAVÁRI Krisztina (2019): A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. *Hadtudomány*, 29(3), 142–159. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.142>
- Challenges for cotton. *Lumberunion*, 2020. december 10. Online: <https://lumberunion.com/blogs/the-outpost/challenges-for-cotton>
- ELVEN, Marjorie van (2018): How sustainable is recycled polyester? *Fashion United*, 2018. november 15. Online: <https://fashionunited.uk/news/fashion/how-sustainable-is-recycled-polyester/2018111540000>
- LÁZÁR Fruzsina (2017): Az olaj után a divatipar a legszennyezőbb. *Magyar Nemzet*, 2017. október 9. Online: <https://magyarnemzet.hu/eletmod-archivum/2017/10/az-olaj-utan-a-divatipar-a-legszennyezobb>
- Mikroműanyagok: még nem tudjuk, mennyire veszélyesek. *Infostart*, 2021. május 9. Online: <https://tinyurl.hu/HUTg>
- Milyen ruhával óvhatom a bolygót? *Greenfo*, 2019. február 12. Online: <https://greenfo.hu/hir/milyen-ruhaval-ovhatom-a-bolygot/>
- NAGYBÁN Piroska (2017): Tegyéél te is a mikroműanyag-szennyezés ellen! *Zöldbolt*, 2017. április 11. Online: <https://tinyurl.hu/A7DK>
- NAGY Tímea (2021): Van-e jövője az Aral-tónak? Mi vezetett pusztulásához? *XForest*, 2021. május 25. Online: <https://xforest.hu/aran-to/>
- OMONDI, Benard (2021): The Most Polluting Industries in 2022. *Eco Jungle*, 2021. március 2. Online: <https://tinyurl.hu/lmES>
- OZDAMAR-ERTEKIN, Zeynep (2017): The True Cost: The Bitter Truth behind Fast Fashion. *ISMD*, 2(3), Article 7. Online: <https://doi.org/10.23860/MGDR-2017-02-03-07>

Vilmos Fischl¹

National Security Risks of Religious Extremism

Abstract

In the present study the author examines how and why religious extremism can be linked to radical trends in Islam. What solutions should the national security and law enforcement services of developed countries seek and find for these religious extremist trends. Their goal is to ensure the safety of their own citizens, to detect in time the circle of persons who may commit an assassination attempt, and to prevent attempts to commit terrorist acts. The study also presents what solutions are available for dealing with and suppressing religious extremism from a security policy perspective.

Keywords: Islam, radicalism, national security

Introduction of the subject of religious extremism and its presentation from a security risk perspective

When looking into the matter of religious extremism, we find almost exclusively Islam-themed literature due to the fact that Islamic extremism is one of the causes of the greatest national security challenges, i.e. terrorism, today. It is impossible to fight religious extremism if we disregard the psychological background.² All the national security and law enforcement bodies of developed countries are forced to seek and find a solution to this complex problem. The primary aim of these bodies is to ensure the security of their citizens, to identify the potential perpetrators of terrorist attacks in time, and prevent attempts of terrorist acts.

In today's security policy more and more stress is laid on religious extremism and its effects. From a sociological point of view, religion is a set of systemised, expressed and thus made cognizable dogmas, and the binding rules of behaviour

¹ University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training, e-mail: fischl.vilmos@uni-nke.hu

² TABASHEV et al. 2020: 350.

aligned with them, and their process of realisation.³ On this basis, we can speak of religious extremism when these principles, rules of behaviour or process of realisation significantly deviate from the norms and value system of a society or a community.

The formulation shows that extremism must always be examined from the point of view of the value system of a certain group, since "extremist" persons or groups usually regard their own manifestations as positive. That is why religious extremism can manifest itself in several ways, and it is not limited exclusively to one religion. To an average European citizen, an ultra-conservative Catholic priest⁴ burning populist books or a person performing a terrorist attack on religious ground may equally seem extremists; still, we rank here extensive and generalisable practices and phenomena.⁵ The most often mentioned religious extremism in the past two decades has been Islamic fundamentalism, whose most extreme form has been manifested in terrorist attacks.

Islamic extremism has different causes. The past tribal wars of Muslim countries, the *suwar*,⁶ which basically define the religion, the low literacy skills, low standards of living, social segregation, exclusion from mass media or the civil wars inside these countries can equally make Muslim population turn to religion. And some of them see violence as the way out.

Dozens of studies could be written about the investigation of the evolutionary psychological background of the phenomenon, since in the majority of the cases of violent perpetrators of extremist acts the sense of identity, which basically defines human consciousness, is wounded, and very often there is an emotion of being contaminated or offended.⁷ But considering that in many cases the perpetrators come from crisis zones where death, violence or livelihood problems occur in the families on a daily basis, not to mention other horrible things, it can be more understandable why these persons become prone to commit extremely violent acts.

At the same time, in the case of religious extremism, it is worth examining the phenomenon called by psychology conformism: a tendency of the individual to obey the governing authority, to adopt to the values of the community. The peculiarity of this examination is, however, that the authority which demands obedience is *ab ovo* God himself, whose will equals the law or destiny in every monotheistic religion, and humans cannot defy it.

The question of religious extremism has become an issue of social security today not just because of terrorist attacks. Its relevance is underlined by the spread of Islamic religion, the cultural and life-standard differences of Islamic and Christian states, the global environmental issues which afflict Islamic countries definitely more,⁸ and the mass migration as a consequence of all the aforementioned.⁹

³ RIXER 2011.

⁴ A reference to the book burning in Koszalin, Poland, 30 March 2019.

⁵ RIXER 2018: 17.

⁶ Surah 9:123. O you who have believed, fight against those adjacent to you of the disbelievers and let them find in you harshness. And know that Allāh is with the righteous.

⁷ HAMER 2019: 339.

⁸ To this belong states of North Africa and the Sahara, the Middle East, South Asia because of desertification, lack of drinking water; seaside countries because of rising sea level.

⁹ FÖLDI-PADÁNYI 2015: 32.

As it follows from the circumstances listed above, Muslim extremism, according to Buzan's sector theory, affects not only the military, but also the political, economic, societal, environmental and more and more the IT sectors. Accordingly, it must be also treated in all sectors. Consequently, I find the approach which speaks about action or fight against religious radicalism mistaken, as this idea suggests in itself that we want to reach a solution by emphasising the military sector while including the other sectors minimally or not at all.

When speaking about Islamic extremism, we can draw a parallel with the misinterpretation of jihad mentioned in everyday language as Holy War. But jihad means struggle, effort, action against human iniquity and social ills, which must and can be fought in the fields of politics, economy and society, and not on physical battlefields. For this, every human's effort, action, one's own inner jihad is needed, as the problems can be remedied where they are, i.e. in the Islamic world, and by the people concerned, whose majority are true believer Muslims. But a possible question is, what western civilisation can do. It can give support, help and counsel—where it is really needed.

Though terror organisations—with the Islamic State among them—singled out countries they consider enemies, no country can feel safe that takes/took part in the activity of the coalition forces mainly in Iraq and Afghanistan. This fact is confirmed by the terrorist attacks of the past years.

We cannot forget that the Islamic State named Hungary as one of its targets in March 2016, and there is evidence that there were several persons with malicious intent (new cases appear from time to time), who arrived in Hungary with the refugee wave or via legal channels. These support the opinions that our country is still not an expressed target of terrorist organisations. They could have carried out a massacre in Hungary instead of e.g. the Paris Bataclan,¹⁰ but they did not. To this greatly contributes that terrorist organisations aim at performing acts that have as great resonance as possible, which is more likely, for example, in Brussels, as it is regarded as the capital city of Europe. In the course of risk assessment, it is worth mentioning that we cannot exclude the possibility that in Hungary there may stay persons (foreign nationals, Hungarian citizens of foreign origin, or Hungarian citizens by origin) who have become radicalised by the Islamic State through the Internet. We have seen examples of this in the case of two recently convicted Hungarian men, one of whom had set out to join the organisation.¹¹

The problem is aggravated further by the fact that, although in order of magnitude the terrorist organisations in the case of the Islamic State are located in the area of the Caliphate as it is called by the ISIS, its threat spans continents. The terrorists of the Islamic State carry out attacks in the crisis zones as well as in Europe, which is far beyond the scope of its activity. The Islamic State makes a long-term activity plan not just as a terrorist organisation but also as a well-functioning group. As analysers, we can identify among its levels of planning the major strategic planning (political level) and the military objectives and tactical applications, methods and policies of the military strategic level.¹² Today's biggest terrorist organisations (with the exception of just

¹⁰ Euronews 2015.

¹¹ ALBERT 2017.

¹² RESPERGER 2016: 89.

a few) seek to spread in a religious disguise. Some aim to exercise influence regionally, while others plan to spread their power in a wider sense. Another common trait of theirs is that they ideologise the brutality represented by them on religious grounds.

In 2019, media reported that the coalition forces conquered the Islamic State as the greatest terrorist organisation active at the time.¹³ In connection with this, an important question arose. The organisation has regressed territorially, but does it really need the territory it dominates for the methods it uses? Or is it sufficient to continue its struggle through secret propaganda activity, underground recruitment and conspiracy? Does the recapturing of the territory dominated by the Islamic State really mean the organisation's termination, or does it merely break up its territorial unity? Is it possible that due to the territorial losses its warriors were merely scattered in the neighbouring and/or in the western countries, and they can reorganise themselves, even in another country, in order to realise their main aim, the Caliphate? Because the warriors of the Islamic State proclaim a radical ideology, which does not cease to exist with the diminishing or the termination of the organisation. The convictions of the warriors returning back to their countries do not cease with the termination of the so-called Caliphate, they bring them to their European countries. And, as the Islamic State had called its warriors to spread their faith, we cannot exclude the possibility that these extremist religious views will be spread further on in European countries. It was early, however, to bury the Islamic State. The sleeper cells of the Islamic State have carried out smaller or larger-scale raids ever since, with the jihadists averaging 87 operations per month in 2021 in Iraq and 31 in Syria, a drop from the previous year. Their fighting style has changed in the meantime, they do not even try to control bigger, contiguous areas. They act rather like guerrillas: hiding in the desert, they strike military or energy installations, and then quickly disappear.¹⁴

As far as the activity of the Islamic State is concerned, we find that they carry out their violent activities under the banner of religion. It is important to underline, however, that Islam itself does not equal terrorism, because terrorists interpret their religion's teachings in a specific way and thus gain the power to inflict bloodshed and take innocent lives. This is why it is very important for the average—primarily European—citizens to be aware of the difference between the two, and to accept and respect Islamic religion free from extremism.

The primary aim of extremist religious groups representing a form of terrorism is to spread religious ideologies, and carry out certain activities through which they can exert pressure on the target nation's political governance and the functioning of the administrative, economic and energetic institutions.¹⁵ From it follows that religious extremism poses a risk in all the above-mentioned sectors.

The ideas spread by extremist religious groups find an excellent breeding ground in countries riddled with wars, poverty, maladies and corruption, which lack the democratic rule of law and are unable to provide a vision for their inhabitants.

The occurrences of the past years have proven that no state is able to deal with the new type of terrorism individually, and neither is broad international cooperation

¹³ Infostart 2019.

¹⁴ LÁSZLÓ 2022.

¹⁵ DEZSŐ 2019: 8.

always effective as the national security agencies have to/should be monitoring thousands of potential threats on a continuous basis, which may not always be possible. For the above reasons it would be appropriate to "sensitise" citizens for this issue, as it would greatly contribute to the successful struggle of the national security services against terrorism. If the civilian population is appropriately informed (without being unnecessarily panicked) about the signs of radicalisation or about suspicious activities, they can contribute to successful detection.

In addition, it is of crucial importance to internationally exchange information about religious extremist groups, which can be a key to the detection of extremist elements and the prevention of terrorist acts.

Another important factor can be the prevention of the spread of extremist ideas, the elimination of the harmful work of extremist imams. It can be effective if the already radicalised persons are taught to Islam by imams free of extremism, pointing out its peaceful nature and the correct interpretation of the Quran.

We must also fight against radical online propaganda¹⁶ by discovering extremist Islamic contents and preventing their spread. One way of it can be the removal of websites propagating extremist contents together with the identification of the persons behind them and the elimination of their activities.

Causes of Islamic fundamentalism and ways to tackle it

A phenomenon, however negative and inexplicable it may seem, must first be met not with indignation or condemnation, but with the intention to understand it. Since the beginning of the new millennium, the western world has been shocked by the terrorist attacks carried out against them in the name of Islam.¹⁷ And in many cases, their reactions did not mitigate but increased tensions as they did not seek to understand the causes, and made rash statements lumping together the diverse Islamic world.¹⁸

The development of the West, the crystallisation of its values and institutions took place primarily through inner factors and immanent processes. This possibility was not given to the other parts of the world, as the West, following the Enlightenment and the Industrial Revolution, exercised a strong influence on other cultures, including the Islamic world. To this day, the West sets expectations and criticises. It is enough to think of the "democracy export" or "democracy building", which gives a framework to introduce western-type constitutions or elections in tribal (!) societies. These obviously are not suitable for the given culture or world view; it took the West centuries of civil development and the foundation of a strong middle class to generate all these. For lack of fundamentals it is not only pointless, but also harmful to force these from above.

The strong influence exerted by the West can trigger two kinds of reactions: there are some who receive it as positive and want to change their world likewise, while others reject it, seeing a threat to their traditional values and circumstances—and this

¹⁶ European Parliament 2016.

¹⁷ BAR 2004.

¹⁸ FISCHL 2015: 137.

has brought us to the birth of fundamentalism. Consequently, fundamentalism is a response to western dominance, a return to the roots and the rejection of new and alien things.¹⁹ This, of course, does not necessarily manifest itself in violence, but, in extreme cases, it can appear in the form of violence. In case of Muslims, it is natural that when they seek to respond to a new situation, they go back to their religion, to its fundamentals and sources, which encompass the whole life. But, as professor Oliver Ray aptly said, the key question is not what the Quran says, but what the Muslims say about what the Quran says. So, there is a wide field for interpretation, and if the Muslim world is frustrated, then the intolerant and violent interpretation of Quran gains ground.

The frustration of the Islamic world has many causes. One of them is that their traditional worldview is in crisis. According to Islamic worldview, they possess, through the Quran, the ultimate and perfect divine revelation. According to their faith, Noah, Abraham, David and Jesus were Muslims, as it is the oldest and natural faith paying reverence to the only God.

God is with the believers, and the three-part world (Muslims, people of the Book, others) will sooner or later unite in a world Caliphate. This idea, though, have strongly been challenged by the experience of the past two centuries, in the course of which the West have clearly overgrown the Muslim world in the technological, financial, economic, political and military fields, which have been manifested in colonisation and the military occupation of territories.

Apart from that, the West is also offensive in ideological and cultural terms. The immorality of the "Christian" West helps Muslims adhere to fundamentals and picture an idealised world about the ancestors who exemplify the pure form of Islam (Salafism).²⁰

The series of failures inflicted by the West bring about defiance and radicalisation. One of its graphic manifestations is the Holy Land, a symbolically prominent place. The establishment of Israel, the termination of Palestine, the threat to Jerusalem, which is a holy place also for the Muslims, is a radicalising factor. And all this with the West (mainly the USA) conspicuously behind Israel.

If all these were not enough, there is the problem of the immigrants of Muslim background living in the suburbs of Western European cities. Their integration is broken, they do not belong to either of the two worlds. The third generation struggles with identity crisis, rediscovers its Muslim identity, which is simultaneously accompanied with sharp anti-western attitude.

Radicalisation generated by frustration and failure is amplified by the religious ideology as a catalyst. It approves the justification of wrath, its rightness before God, and it simultaneously opens a transcendent perspective for the "heroes", the suicide terrorists. And this has brought us to unbridled terrorism.

What can be done? We must implement the tools of CIMIC with knowledge, respect and cooperation. This attitude should pervade all levels of decision-making in order to give tension-reducing answers to the emerging problems.

¹⁹ ROSTOVÁNYI 1983: 46.

²⁰ KIS-BENEDEK 2016: 44.

It is as if we were a military unit serving in an area of operation of the Muslim world. In a sense, in the global village we are everywhere in an area of operation. We have to be respectful and have to behave in the way to be worthy of being respected. We can think through what is unhelpful, e.g. visions of a "crusade", racist manifestations, caricatures of Mohammed, propagation of immoral lifestyles, etc.

We must bear in mind that the majority of the Muslims is moderate and does not support terrorism. They are to fight the struggle of interpretation with their extremists within the Islamic world. We can support them if we discourage our side as much as possible from gestures and practices that rightly offend the whole Muslim world, thus preventing the radicalisation of moderate Muslims.

Examination of the relationship of Islam and terrorism

In order to understand the relationship of terrorism and Islam, we first have to examine the basic causes which lie behind religiously motivated terrorism. Islamic religion in itself cannot serve as reason for any kind of violence as the Quran clearly forbids the killing or slaughtering of innocent people even during a war. But people in the western world (the USA, the European civilisation) obviously connect Islamic religion and terrorism, and thus have developed resistance, stereotypes and prejudices against the religion. As for me, I, of course, cannot identify with this viewpoint, as aggression is not an Islamic phenomenon; the religion and its holy book, the Quran forbids the use of violence.

However, facts show that a great part of the grave terrorist attacks of the past decades have been carried out in the name of Islamic religion by terrorist organisations linked to the religion or by individuals who uncovered their connection with a terrorist organisation after the attack. An important quotation that highlights this fact is: "Surely most Muslims are not terrorists but most terrorists are Muslims." Religion scholar Abdel Rahman al-Rashed's words must be considered, because the past events greatly support his statement.²¹

When examining the motives, however, we must realise that terrorism and Islam cannot be directly linked because Muslim terrorist organisations or individual perpetrators, though religiously motivated, act in pursuit of rather political, ideological, economic, cultural or power purposes whenever they use violence against western civilisation or globalisation, which, as they see, poses immediate threat to the preservation of their culture and their pure Islamic religion.

But the violent attacks are not targeted only against the West. Islam identifies the West with Christianity in many cases.²² Most terrorist agencies act against the Western-friendly attitude of their governments, and commit their attacks mainly in the territory of the state or in an immediately neighbouring state, e.g. the Somali-based organisation Al-Shabaab, which have carried out attacks besides their base country in Kenya and other countries; it is in direct contact with one of the most radical terrorist organisations

²¹ SCHLEIFER 2005; cf. RESPERGER 2010: 69.

²² FISCHL 2015: 136.

today, Al-Qaeda. And we can also mention the Islamic State (ISIS), which is a state only in its name, but in fact it is a terrorist organisation. Or the terrorist organisation Boko Haram, which is particularly active in Africa. These organisations are concerned about the influx of western thoughts, democratic ideals, and the change or loss of their own culture which give them ground for strong resistance. The influx of foreign ideals, the loss of traditions pose a definite danger to them, which they have to combat. If they cannot otherwise, then by way of violence in order to return back to the original Islam, the pure Islam, which offers a solution to all of their problems that have occurred so far.

Terrorist organisations acting in the name of Islam against the western world and their own state system (e.g. Al-Qaeda, Hamas, Hezbollah, Al-Shabaab, Boko Haram, Islamic State) pose an enormous threat because they have their established recruitment, drill and action strategies, they plan their attacks with particular caution and perform them accordingly. This is why it is very difficult to combat them.

Many states and the EU itself have a strategy against terrorism, but these, as I see it, cannot be sufficient in the effective struggle against Islamic religion-based terrorism. In my view, the solution is possible first and foremost through the close and immediate cooperation between the West and the countries of Islamic religion. Islamic religion, and the Quran itself cannot be reconciled with violence. In the words of the Quran: "Fight in the cause of Allah those who fight you, but do not transgress limits; for Allah loves not transgressors" (2:190). This verse clearly proves to me that Islamic religion rejects violence against the innocent. Thus, it is unacceptable that terrorist organisations kill masses of innocent people in the name of Islamic religion.

In my view, the war, the struggle against the West stems from false ground and poses danger not only to the safety of the countries but also to the religion. This is why such cooperations should be targeted which can effectively achieve that the Islamic religion itself should completely reject propagators of radical ideals, and must distance itself from all terrorist organisations and terrorist activities. This is only possible if, with the help of the West, important Muslim religious leaders back this initiative who are able to credibly convince persons planning to join that the prohibitions of the Quran apply to them, too, and after committing their ghastly deeds they will not get into "heaven" as a reward.

The concept of security and its influence on European societies with the appearance of extremist religious groups

In the theory of international relations, security has no single conceptual system, just because one of the fundamental differences, debates among the ruling trends in security studies comes from the different views on the basic concept. Security generally means a lack of threat. One can feel secure when he/she is free from the threat posed by different endangering factors.²³

²³ VIDA 2013: 89.

The question emerges: how should the EU and Hungary relate to the Arabic countries?²⁴ The terrorist attacks committed by Muslim radicals, unlike the other types of terrorism, did not threaten the security of Europe for a long time. Recently, however, European societies have also faced a new form of political violence unknown so far. The activities in the extremist religious groups and the trips taken to the conflict zones outside Europe significantly contributed to the radicalisation of the perpetrators of the terrorist attacks in Paris in January 2015, the serial terrorist attacks in Paris on 13 November 2015 or the Brussels bombing in 2016.²⁵

Security is a state when its subject (in this case, Europe) is able to respond appropriately to a threat to it. It can be regarded real if the threat is equal to or less than the ability to protect.

As can be seen from the above, the question whether extremist religious groups pose a threat to Europe and to what extent is rather complex, and to answer it, it is appropriate to examine the different dimensions of security. When identifying security dimensions, we can mention a range of segments, e.g. the military, political, diplomatic, economic, financial, industrial, trade, human, social, environmental, health-epidemiological, legal, public security, national security and demographic dimensions. That is to say, all the subsystems of the society are elements of security.²⁶

To be able to handle the examination of security, it is appropriate to use Barry Buzan's theory of the five dimensions of security, which analyses the military, political, economic, societal and environmental aspects of security.²⁷

Barry Buzan defines the dimensions as follows:

1. military: "the two-level interplay of the armed offensive and defensive capabilities of states, and states' perceptions of each other's intentions"
2. political: "the organizational stability of states, systems of government and the ideologies that give them legitimacy"
3. economic: "access to the resources, finance and markets necessary to sustain acceptable levels of welfare and state power"
4. societal: "the sustainability, within acceptable conditions for evolution, of traditional patterns of language, culture and religious and national identity and custom"
5. environmental: "the maintenance of the local and the planetary biosphere as the essential support system on which all other human enterprises depend"²⁸

To promote the economic security (the maintenance of welfare and stability) and because of the labour shortage of Western Europe, the first guest workers arrived in Europe from the Middle East in the 1960s. The majority of the Muslim guest workers arrived from the previous colonies, from North African countries. Western European societal security (development, sustainability, heritage conservation, traditions, language, religion, culture, national identity) was significantly influenced by the gross inflation

²⁴ FISCHL 2019: 54.

²⁵ RÉPÁSI 2019: 62.

²⁶ VIDA 2013: 91.

²⁷ BALOGH 2013: 54.

²⁸ BUZAN et al. 1998: 8; cf. GÁBRI 2010: 113.

and unemployment caused by the rocketing oil prices following the Arab–Israeli war of October 1973, which afflicted primarily the unskilled foreign workforce. The countries concerned were trying to reduce guest work, but the majority of the guest workers did not return to their homelands. Despite the situation, it was more advantageous for them to remain in Europe than to go back to their countries of origin where there was worse economic situation and political instability.

In the newer wave of immigrants in the 1980s, we can find the representatives of extremist movements.²⁹ Although many of the first-generation immigrants could not fully integrate in the receiving country, the lack of integration and radicalisation became apparent not in their generation, but in the following one.

Extremist religious groups were (and are) a good breeding ground for the Muslim youth living in Europe who are unskilled, unemployed, unable to integrate and have no vision. One of the explanations to mention is Samuel P. Huntington's theory on the clash of civilisations,³⁰ and the fact that the central value of European culture is innovation and performance orientation, whereas that of Islamic culture is the preservation of tradition.

Young people with such a background are the most willing to join armies fighting wars in the Middle East, or commit terrorist attacks in Europe as well. A characteristic of their motif is an extremist political or religious stand. Communities that provide the breeding ground for such activities can be found in many Western European cities as well as in the Balkan. To them belong the Salafist communities, who play an inevitable role in the terrorist threat of Europe.

According to Salafism, Islam is declining, its followers have left the right path, and Islam can regain its old glory when it returns to the right, the ancient path. In their view, the modern Muslim traditions and practices are to blame for the deviation from the divine path and the decline that has followed. There have been and are several Salafi-controlled mosques in Europe which are connected in multiple ways to Islamist political violence. These communities support extremist organisations financially and recruit volunteers (who are later on encouraged to carry out a domestic terrorist attack or sent to fight in a war zone). Here we can mention the Finsbury Park mosque in London, or Al-Quds mosque in Hamburg, which had been visited by the perpetrators of the attack of 11 September 2001. In the earlier decades, imams disseminating extremist ideas in mosques played the most important role in recruiting young people prone to radical views. Their importance has declined recently as authorities have tried to isolate extremists from believers through frequent police raids. Another characteristic was that extremist Islamist religious groups extended their activity to universities, and since the 1990s they have had a significant role both in the dissemination of extremist ideology and in the recruitment.

The causes that turn Muslim youth to extreme ideals are complex. One of them is, for example, the lack of inclusion. As a matter of fact, in many countries the Muslim minorities can enjoy only limited rights of citizenship, as opposed to majority nationals. Many of them do not get the citizenship, and even those who do

²⁹ KIS-BENEDEK 2007: 78.

³⁰ PÉRI 2013: 149.

are not regarded citizens in a societal or cultural sense. Besides the lack of education and unemployment, another negative impulse is racism from the majority society, which enhances the sense of exclusion. As follows from the above, for immigrants and their descendants it is much more difficult to enter the labour market than for members of the majority society. Yet another obstacle to integration and an incentive to radicalisation is the insufficient language knowledge, which greatly contributes to the formation of so-called parallel societies.

Immigrants' children, i.e. the second generation has played and continues to play to this day a pivotal role in the radicalisation of European Muslims since the failure of the integration attempts occurring with the second generation easily comes back in the third and fourth generations. This could be experienced in Western Europe still in the late 1980s, when there developed a poor urban youth of Muslim religion, which was more susceptible to radical ideals than the previous generation. The extremist Islamist religious groups strengthened in the meantime managed to find these excluded young people easily.

Contrary to the first generation of immigrants, who characteristically practiced Islam as it was embedded in their culture, and whose religious practice was in fact limited to daily prayers, the representatives of the next generations who joined extremist religious groups broke with the religious practice of their parents. Although many of them had not cared about religion earlier and lived a libertine life, on joining a religious group they identify with the new (e.g. Salafi) view.

We must mention those young people who were not born in a Muslim family, do not have such roots, but turned away from the majority society they consider empty, and think that, for example, the puritanical orientation of the Salafi movement is the way out of this crisis of values.

After getting into such a circle, the young people consider themselves chosen, and find spiritual or maybe physical refuge in these communities which have a simplified world view comprehensible to them. The sense of belonging to a group will affect their behaviour and personality intensely, and this sense will make them vulnerable in the course of time. In order to maintain objectivity, we must emphasise that a very small proportion of e.g. the Salafi movement—among whose views we can find separation, denunciation and rejection, which can provide an excellent breeding ground for a future terrorist attack—sympathise with terrorism.

From among the security dimensions, the relationship of military security, i.e. the offensive and defensive capability of states comes in the forefront in connection with extremist religious groups. An important key to the proper functioning of military systems is the human resources of the organisations (the staff). In this respect it is a matter of inner security, which falls within the remit of the counter intelligence unit of the given organisation (army). During the interview procedure extremists have to be filtered out. This of course does not mean that the issue of military security would be exhausted in this respect, but as I see it, it is not the level of development of the military security dimension which mainly decides the influence of extremist religious communities on security in Europe. We must, however, mention those far-right groups whose members want to solve social, economic, cultural and ideological questions

with radical tools instead of the state, and who encourage their members to this end to enter state law enforcement agencies.

If any extremist religious group—through the effective dissemination of its extremist views—becomes a political factor, it influences the political security dimension as described by Barry Buzan (the organisational stability of states), which can have a long-term influence on the societal dimension of security, with special view of European traditions and culture.

On examination of the fifth and last security dimension, the environmental security, i.e. “the maintenance of the local and the planetary biosphere as the essential support system on which all other human enterprises depend”,³¹ we can ascertain that this one is not linked typically and directly to the activity of extremist religious groups.³²

Conclusions and results

In conclusion we can establish that the majority of the Muslim population living in Western Europe are peaceful citizens, but the terrorist attacks of recent years require them to help the work of the authorities and reject extremist views.³³ Simultaneously, the majority society has to advance the integration of people with a different cultural background. If this does not happen, it cannot be excluded that the impact of the increased (in many cases illegal) migration could lead to the strengthening of extremist views. In the absence of such societal dialogue we cannot rule out that far-right groups commit more and more assaults against immigrants in the future.³⁴ The ideals and motives of these groups are xenophobia, racist views and search for enemies. Through their actions they strengthen extremist religious groups in socially undesirable ways driving susceptible young people to their number, which threatens security in the short, the medium and long term.

“The question is not whether there is any point in dialogue, but rather how it can be filled with deeper and deeper content.”³⁵

References

- ALBERT, Ákos (2017): Kilátástalan életükből menekültek volna az ISIS-hez a magyar fiatalok. *Abcúg*, 13 September 2017. Online: <https://abcug.hu/kilatastalan-életukbol-menekultek-volna-az-isis-hez-magyar-fiatalok/>
- BALOGH, István (2013): Biztonságelméletek. *Nemzet és Biztonság*, 6(3–4), 36–56. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2013_3-4_04_balogh_istvan_-_biztonsagelmletek.pdf

³¹ BUZAN et al. 1998: 8; cf. GÁBRI 2010: 113.

³² PADÁNYI 2022: 224.

³³ BÉRES 2016: 27.

³⁴ KEREZSI 2018: 137.

³⁵ SZENT-IVÁNYI 2011: 6. On theological–doctrinal problems see SZALAI 2012.

- BAR, Shmuel (2004): *Az iszlám terrorizmus vallási gyökerei*. Online: <http://cikkek.soti.ca/religious-sources-of-islamic-terrorism.html>
- BÉRES, János (2016): Muszlim Radikalizmus Nyugat-Európában. *Felderítő Szemle*, 15(4), 5–31. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2016-4.pdf
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole – DE WILDE, Jaap (1998): *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder–London: Lynne Rienner Publishers. Online: <https://doi.org/10.1515/9781685853808>
- DEZSŐ, Tamás (2019): Idegen (terrorista) harcosok az Iszlám Állam soraiban (Kutatási vázlat). *Migrációkutató Intézet*, 31 October 2019, 1–49. Online: www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2019/11/foreign_fighters_idegen_harcosok_dezso_tamas_1_v.pdf
- Euronews (2015): Paris: The Faces behind the Headlines. *Euronews*, 15 November 2015. Online: www.euronews.com/2015/11/15/paristhe-faces-behind-the-headlines
- European Parliament (2016): No More: Fighting Terrorism on All Fronts. *European Parliament, News*, 04 July 2016. Online: www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/security/20160701STO34301/no-more-fighting-terrorism-on-all-fronts
- FISCHL, Vilmos (2015): Az iszlám állam valóban iszlám állam? *Hadtudományi Szemle*, 8(4), 131–141. Online: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/10267/15_4_bp_fischl.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- FISCHL, Vilmos (2019): The Opportunities of Hungary for Dialogue with North Africa and the Middle East, with Particular Regard to the Persecuted Christians. *Hadtudományi Szemle*, 12(2), 49–62. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.2.4>
- FÖLDI, László – PADÁNYI, József (2015): Tasks and Experiences of the Hungarian Defence Forces in Crisis Management. *Bilten Slovenske Vojske*, 17(1), 29–46. Online: <https://doi.org/10.33179/BSV.99.SVI.11.CMC.17.1.2>
- GÁBRI, Máté (2010): Biztonsági komplexumok az információs korban. *Hadmérnök*, 5(4), 110–121. Online: http://hadmernok.hu/2010_4_gabri.pdf
- HAMER, Ryke Geerd (2019): *A rák és minden ún. betegség. Bevezetés a Germán Gyógytudományba*. Hungarian translation by Edit Kajári. Amici di Dirk.
- Infostart (2019): Legyőzték az Iszlám Államot Szíriában, de a harcoknak nincs vége. *Infostart*, 23 March 2019. Online: <https://infostart.hu/kulfold/2019/03/23/legyoztek-az-islam-allamot-sziriban-de-a-harcoknak-nincs-vege>
- KEREZSI, Klára (2018): Etnikai konfliktusok keleten és nyugaton. In *A párbeszéd hatalma. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában*. Budapest: Dialóg Campus. 137–140. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12643/web_PDF_A_parbeszed_hatalma.pdf?sequence=1
- KIS-BENEDEK, József (2007): Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában. *Felderítő Szemle*, 6(1), 77–87. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2007-1.pdf
- KIS-BENEDEK, József (2016): *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Budapest: Zrínyi.
- LÁSZLÓ, Dávid (2022): Korai volt temetni az Iszlám Államot. *Magyar Nemzet*, 23 January 2022. Online: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/01/korai-volt-temetni-az-islam-allamot>
- PADÁNYI, József (2022): *Kihívások, kockázatok, válaszok. Az éghajlatváltozás okozta kihívások és azok hatása a katonai erőre*, Budapest: Ludovika.

- PÉRI, Márton (2013): Adalékok Samuel Huntington „A civilizációk összecsapása?” elnevezésű teóriájának 2001. szeptember 11-e előtti magyarországi recepciójához. *Hadtudományi Szemle*, 6(1), 138–149. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00014/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2013_1_138-149.pdf
- RÉPÁSI, Krisztián (2019): Kapcsolódási pontok a 2015 januárjában és novemberében Párizsban történt merényletek, valamint a 2016. március 22-i brüsszeli robbantások között. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7(1), 52–65. Online: <https://doi.org/10.32561/nsz.2019.1.5>
- RESPERGER, István (2016): Az Iszlám Állam stratégiája, politikai, katonai tervei. *Acta Humana*, 4(5), 85–102. Online: http://real.mtak.hu/122226/1/AH_2016_5_Resperger_Istvan.pdf
- RESPERGER, István (2010): Az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői. *Hadtudomány*, 20(4), 68–77. Online: www.mhtt.eu/hadtudomany/2010/4/HT-2010-4_8.pdf
- RIXER, Ádám (2011): *A vallás fogalmáról*. Online: <http://jesz.ajk.elte.hu/rixer48.html>
- RIXER, Ádám (2018): Vallási szélsőségek tipológiája Magyarországon. *Vallástudományi Szemle*, 14(4), 15–30. Online: http://epa.oszk.hu/03100/03161/00017/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2018_4_015-030.pdf
- ROSTOVÁNYI, Zsolt (1983): *Mit kell tudni az iszlámról?* Budapest: Kossuth.
- SCHLEIFER, Abdallah (2005): A Dialogue with Abdul Rahman Al-Rashed. *Arab Media and Society*, 01 March 2005. Online: www.arabmediasociety.com/a-dialogue-with-abdul-rahman-al-rashed/
- SZALAI, András (2012): *Az iszlám kereszténységképe és ennek hatása a két vallás viszonyára*. Budapest: Evangélikus Hittudományi Egyetem. Online: <https://doi.org/10.18456/EHE.2013.001>
- SZENT-IVÁNYI, Ilona (2011): *Az egyezkedés lehetőségei. Adalékok a keresztény–iszlám párbeszéd legújabb történetéhez*. Budapest: Evangélikus Hittudományi Egyetem.
- TABASHEV, Galymbek – BAGASHAROV, Kudaiberdi – NURGAZINOVA, Svetlana, PORTNOV, Vitalii, AIMBETOVA, Ulbossyn (2020): Religious Extremism is a Threat to Society: Social Analysis of Central Asian Countries. *PJAE*, 17(8), 346–353.
- VIDA, Csaba (2013): A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei (A biztonsági tanulmányok új korszaka). *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2013 1(1), 87–105. Online: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00001/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2013_01_087-105.pdf

Hajduk Dániel János¹

Vallási konfliktusok Afrikában az iszlám és a kereszténység határán

Nigéria és a Közép-afrikai Köztársaság

Religious Conflicts in Africa on the Border of Islam and Christianity

Nigeria and the Central African Republic

Absztrakt

A harmadik világban nem egyedülálló, hogy a globalizáció következtében a lemaradottságukkal egyre inkább tisztában levő fejlődő és sok esetben még mindig jelentős törzsi és vallási megosztottsággal rendelkező heterogén társadalmak helyzetükön, valamilyen ideológia mentén igyekeznek akár erőszakos úton javítani. Mindezen folyamatokat a Sierra Leone – Szomália-tengelyen elhelyezkedő Közép-afrikai Köztársaság és Nigéria esetében a napjainkban ismét előtérbe kerülő keresztény–muszlim konfliktus is tovább bonyolítja. Jelen dokumentum célja a két országban zajló biztonsági és politikai folyamatok előzményeinek és aktualitásainak áttekintése mellett egy átfogó kép rajzolása a kontinens szívében végbemenő vallási konfliktusok jellegéről, a regionális biztonság helyzetéről.

Kulcsszavak: kereszténység, iszlám vallás, Nigéria, Közép-afrikai Köztársaság, konfliktus

Abstract

In the African region it is not unique, that due to globalisation the developing countries—which are becoming more and more aware of their international situation, still

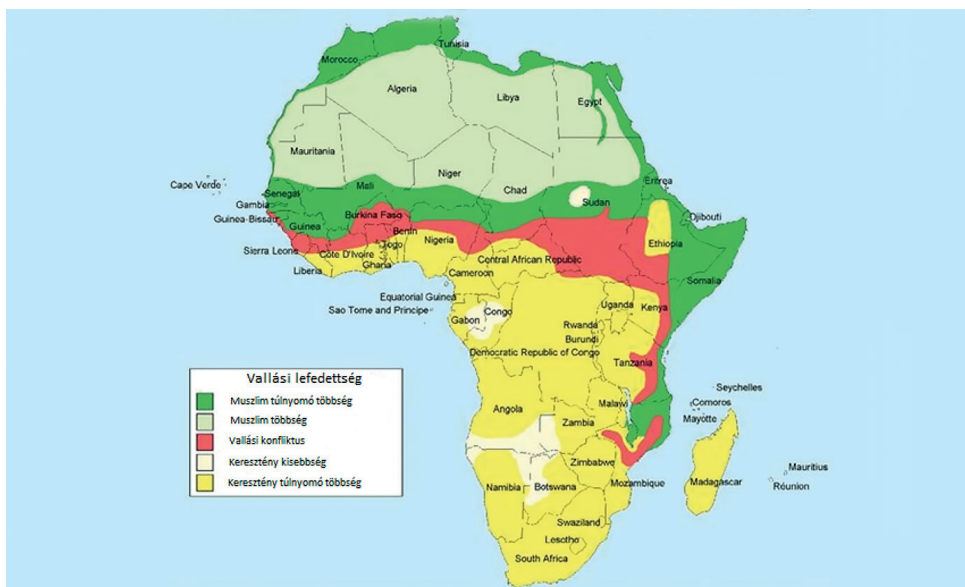
¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, e-mail: hajduk.daniel.janos@gmail.com

having tribal and religious separation in their heterogen society—are trying to improve their possibilities sometimes even with violent tools and methods according to the actual ideology. These processes in the two countries of Nigeria and the Republic of Central-Africa on the so-called Sierra Leone–Somali axis are even mixed with the Christian–Muslim conflict. The aim of this paper is to overview the ongoing security and political processes of these two countries and to depict the actualities about the nature of the religious conflicts and the security situation in the heart of the continent.

Keywords: Christianity, Islam religion, Nigeria, Republic of Central-Africa, conflict

Bevezetés

A harmadik világban nem egyedülálló, hogy a globalizáció következtében a lemaradottságukkal egyre inkább tisztában levő fejlődő és sok esetben még mindig jelentős törzsi és vallási megosztottsággal rendelkező heterogén társadalmak helyzetükön valamilyen ideológia mentén igyekeznek akár erőszakos úton javítani. A politikai hatalom megszerzéséért folytatott küzdelemben az utóbbi időszakban kiemelkedő jelentőséget szerzett magának a keresztény–muszlim vallási ellentét. A kontinensen a két vallás közti földrajzi választóvonal, a Sierra Leone – Szomália-tengely. Ettől északra muszlim (a világ muszlimjainak körülbelül 50%-a), délre pedig keresztény többség (a globális kereszténység körülbelül 25%-a) található² (1. ábra).

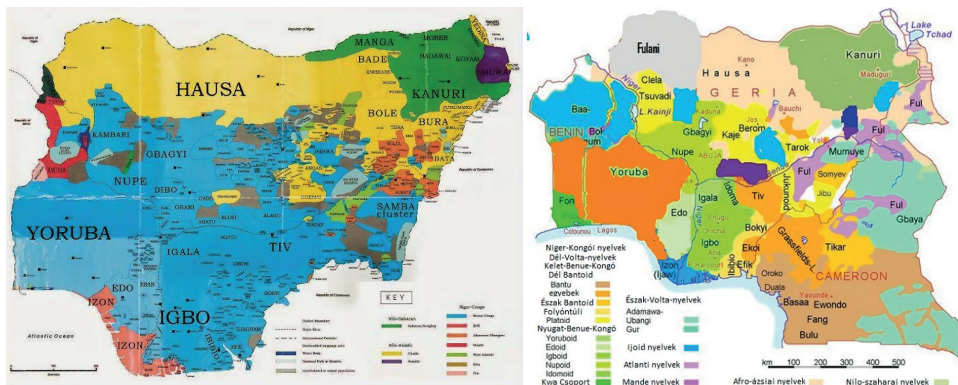
1. ábra: Afrika vallási övezetei

Forrás: <https://geography.name/islam-in-africa/>

² NÉMETH 2021.

A Közép-afrikai Köztársaság egy, az afrikai kontinens szívében fekvő, 623 ezer négyzetkilométeren elterülő köztársaság. A kontinens északi és déli részétől is azonos távolságra való elhelyezkedése jól tükrözi 4,7–5,5 millió főre becsült társadalmának megosztottságát. Az etnikai csoportokban gazdag ország (2. ábra) lakossága vallását tekintve körülbelül 50%-ban keresztény, 15%-ban muszlim és 35%-ban pedig egyéb vallási meggyőződésű. Éves GDP-jét tekintve az ország 295 milliárd dolláros, javarészt mezőgazdaságból, valamint gyémánt- és fakitermelésből álló gazdasága a régióban az egyik legalacsonyabb.³

Nigéria mint Nyugat-Afrika egyik meghatározó, 923 768 négyzetkilométeres területen keresztül átívelő országa a Közép-afrikai Köztársasághoz hasonlóan szintén a kontinens vallási választóvonalán helyezkedik el, aminek eredményeképp társadalma és kultúrája rendkívül sokszínű. Afrika legnépesebb országaként (körülbelül 219 millió fő⁴) a fellángoló és esetlegesen elhúzódó konfliktusok vallási gyökerei nem egyediek, ugyanis a társadalom mintegy 50%-a muszlim, 40%-a keresztény és 10%-a törzsi vallású.⁵ A konfliktusok mögött meghúzódó társadalmi okok között említésre méltó továbbá az etnikai sokszínűség is. Nigériában közel 500 etnikum található. Gazdaságát tekintve a 468 milliárd dolláros GDP alapját elsősorban az olaj- és ásványkitermelés (szén, mészkö stb.) jelenti. Annak ellenére azonban, hogy az ország gazdasága a kontinensen kiemelkedő, a lakosság körülbelül 62%-a szegénységben él.

2. ábra: Nigéria etnikai és nyelvi térképei

Forrás: <https://biafrandotorg.files.wordpress.com/2015/07/nigeria-map8.jpg>; https://biafrandotorg.files.wordpress.com/2015/07/492228_65785d30767.jpg

Az immáron több évtizede tartó fel-fellángoló, közép-afrikai köztársaságbéli konfliktus megoldását tovább nehezíti az ország 1960-as függetlenedését követő gyenge és törékeny államiság. A Fund For Peace által készített Fragile State Index 2022. évi listájában a Közép-afrikai Köztársaság globálisan az utolsó 5 állam között végzett és „Magas Veszély” besorolást kapott, Nigéria hátulról a 16. helyen kapott pozíciót

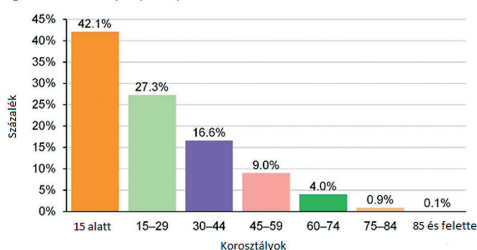
³ HOOGSTRATEN – O’TOOLE – GILES-VERNICK [é. n. a.]; Lásd: www.worlddata.info/africa/central-african-republic/index.php

⁴ HACKETT 2022.

⁵ MARSAL-NAGYÉNYÉ 2020: 195–205.

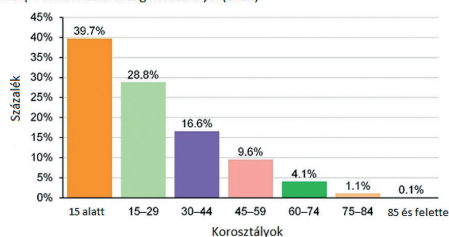
„Veszély” besorolás mellett. Általánosságban elmondható, hogy a gyenge államokban, amelyekben a központi hatalom nem elég erős az egész ország területére kiterjedő erőszak-monopólium fenntartására, a közigazgatási és a szociális rendszer is csupán nehezen, vagy egyáltalán nem működik. A kaotikus állapotokban jellemzően felértékelődnek a regionális aktorok és csoportosulások szerepei. Az ilyen csoportok támogató táborukat elsősorban valamilyen törzsi vagy vallási identitás, illetve meggyőződés mentén töltik fel. A toborzást, míg a Közép-afrikai Köztársaságban jelentős mértékben segíti a gazdasági helyzetből fakadó általános megélhetési nehézség, illetve a társadalom fiatal jellege, addig Nigériában az említettekén túl ide sorolható a nagy fokú etnikai megosztottság is. Egy 2019-es felmérés szerint a közép-afrikai lakosság közel 40%-a 15 évnél, 68%-a pedig 29 évnél fiatalabb. Ugyanezen értékek Nigériában 42,1% és 69,4%⁶ (3. ábra).

Nigéria korosztályai (2019)

© Encyclopædia Britannica, Inc.

Közép-Afrikai Köztársaság korosztályai (2020)

© Encyclopædia Britannica, Inc.

3. ábra: Demográfiai ábrák (Nigéria és a Közép-afrikai Köztársaság)

Forrás: www.britannica.com/place/Central-African-Republic/Settlement-patterns; www.britannica.com/place/Nigeria/Settlement-patterns

A konfliktusok eredete

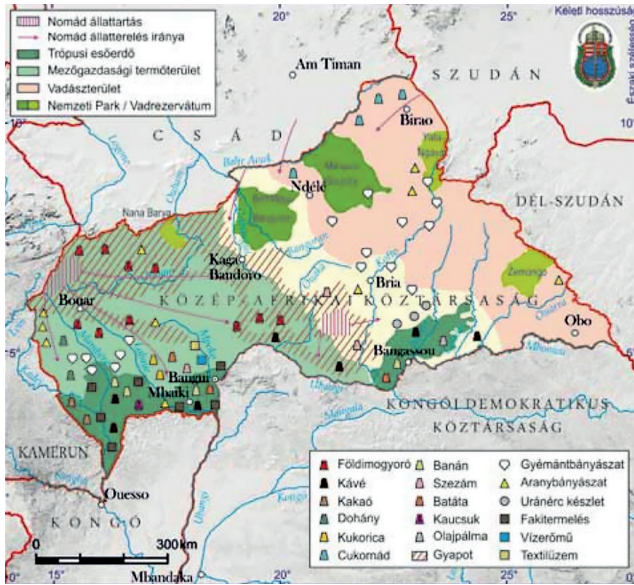
Közép-afrikai Köztársaság

Habár a harmadik világ egyik legszélsőségebb vallási gyökerű konfliktusa⁷ a globális világ számára csupán 2013-ban vált közismertté, a polgárháború teljes megértése érdekében ennél jóval korábban célszerű visszanyúlni. A konfliktus eskalációja előtti utolsó, még választott államfő Ange-Félix Patassé volt. Őt követően az állam irányítását lényegében puccsal vagy más, a társadalom egy része által illegitimnek vélt módon vették át utódai, ami valamennyi esetben a társadalmi elégedetlenség erőszakos megnyilvánulását, illetve a két, időközben vallási alapon szerveződő tábor egymásnak feszülését eredményezte. Az első ilyen utód François Bozizé volt, aki puccsához szükséges támogatását elsősorban Csád elnökétől, Idriss Déby-től kapta. Tízéves regnálása alatt a nepotizmus fogalmának teljes kimerítésén túl, az ország

⁶ Fund For Peace 2022; HOOGSTRATEN – O'TOOLE – GILES-VERNICK [é. n. b.].

⁷ Euronews 2014.

életében nem hozott tényleges változást. Jellemző volt rá, hogy a kulcspozíciókat közvetlen családtagjaival töltötte fel, illetve hogy mélységesen elvetette a hadsereg modernizációját, ugyanis attól tartott, hogy egy erős hadsereg képes volna puccsot szervezni ellene. Riválisa azonban végül mégsem a katonaság egyik vezetője, hanem az UFDR (Demokratikus Erők Uniója az Egységért) szervezet éléről Michel Djotodia lett, aki 2004-ben háborút hirdetett ellene. Bázisát azok az elsősorban az ország északi részén fekvő területek adták, amelyekre a központi hatalom ellenőrzése már nem terjedt ki. Eme területekkel kapcsolatban fontos megjegyezni továbbá, hogy az ország gyémántlelőhelyeinek jelentős része is itt helyezkedik el⁸ (4. ábra).

4. ábra: A Közép-afrikai Köztársaság nyersanyagai
Forrás: Hosszú 2015.

A kibontakozó államhatalmi konfliktus másik anyagi forrását az illegális elefántcsont-kereskedelem jelentette, amely a bevételeken túl a harcoló állomány éllemezését is elősegítette. Fontos megemlíteni továbbá, hogy az északi régió további lényeges sajátossága ezenfelül az ott kialakult muszlim többség, amely a szomszédos államokbeli erők csatlakozását is motiválta. Ebben az időszakban számos fegyveres csoport jelent meg az ország területén, ami magával vonzotta az őket üldöző külföldi (francia, amerikai, ugandai) erők megjelenését is. Mindez jelentős mértékben aláásta az önerőből rendet és biztonságot fenntartani képtelen Bozizé hatalmát. Mindennek ellenére a számos különböző csoportba tömörülő, azonban létszámát tekintve csupán néhány száz fős koordinálatlan erőket sikerült eleinte visszaverni. A különböző felekkel az elnök külön-külön egyezett meg. A 2007–2008-as békekötéseket

⁸ MARSÁI 2014.

követően az ország helyzete lényegében változatlan maradt, bizonyos mutatók szerint (például születés kori várható élettartam, egy főre jutó GDP) azonban még tovább romlott. Mindennek eredményeképp a társadalmi elégedetlenség 2012-re sem szűnt meg, sőt Szeleka néven egy magát a muszlim vallás mentén definiáló, újabb csoportosulás alakult. A csoport felbukkanását és későbbi radikalizálódását valószínűsíthetően nagymértékben megalapozta, hogy a kormányzat az északi, főképp muszlimok által lakott területeken nem igazán eszközölt befektetéseket. Elmondható továbbá, hogy eme területek lakosságának sokkal szorosabb társadalmi kapcsolata volt a szomszédos Csád, illetve Szudán államokkal (fulani etnikum), mint sem saját országával. A Szelekával és tevékenységével szemben később, vélhetően a francia eredetű propaganda eredményeképp aktivizálódott az Anti-balaka, egy még Bozizé hatalomra kerülése előtti időben alakult, kisebb helyi biztonsági alakulatokból álló tömörülés.⁹

Nigéria

Az ország területi történetiségét tekintve részben érthetővé válik, hogy napjaink Nigériájában hogyan került 500 etnikum egy nemzeti zászló alá. A térséggel kapcsolatban elmondható, hogy már Kr. e. 9000-ben is lakott volt. A mai helyzet szempontjából releváns korszakként a Fulani Birodalom említendő, amely a szóban forgó területen 1903-ig, a gyarmatosítás kezdetéig állt fenn. Míg nyugaton a joruba népcsoport szempontjából releváns Ife és Oyo Királyságok, addig a déli területeken a Benini Birodalom említendő. Történelmi léptékben a következő fontos stáció a Királyi Niger Társaság 1885-ös megalapítása volt. A britektől való függetlenedés 1960. október 1-jén történt meg, ezt követően azonban az addig egyben tartott és háttérbe szorított társadalmi feszültségek elkezdtek kifejteni hatásukat. Mindennek eredményeképp az ezredfordulóig kis szünettel, de lényegében katonai diktatóriumok sora fémjelzte az országot. Az első demokratikus jellegű választásokat 1999-ben tartották.

Az ország megosztottságát természetesen legfőbb földrajzi erőforrása, a kőolaj is elősegíti. Tekintve, hogy az ország GDP-jének több mint felét az ipari termelés, azon belül pedig nagyrészt az olajipar adja (5. ábra), az ebből való gazdasági részesezés kardinális kérdés a társadalom rétegei között. Az ország 1970-ben csatlakozott az OPEC-be (Organization of the Petroleum Exporting Countries), aminek eredményeképp az olajból származó bevétele nagymértékben megnövekedett. A korrupció környezet miatt azonban a társadalmi feszültség az elosztással kapcsolatban továbbra is fennmaradt. Érdekes megemlíteni, hogy a klasszikus afrikai nagyhatalmi versengés és erősödő jelenlét Nigériában is tetten érhető, ugyanis az ország két legnagyobb importőre az Egyesült Államok és Kína.

⁹ BASSOUM 2018; HOOGSTRATEN – O'TOOLE – GILES-VERNICK [é. n. b.].

5. ábra: Nigéria főbb nyersanyaglelőhelyei
 Forrás: <http://oanweb.org/facts-about-nigeria/>

A jelenlegi polgárháborús állapotok kialakulásáért az ország kiváltképp diverz jellege mellett természetesen olyan aktív tényezők is közrejátszottak, mint a Boko Haram (Dzsamaatu ahlisz szunna lidda'awaati wal-dzsihád, A próféta tanításai és a dzsihád propagálására kész emberek) tevékenysége. A szervezet előfutáraként az 1980-as társadalmi elégedetlenség élére állt radikális prédikátor, Maitatsine személyét és az általa hitszónokolt közösséget szokás említeni. Az ország északkeleti részén aktív szervezet 2002-ben alakult, és álláspontja szerint a Nyugat tehet a lakosságot sújtó nehéz életkörülményekről, illetve a déli keresztények gazdagságával szemben álló, északi muszlim emberek szegénységéről. Célja az iszlám törvények alapján létrehozni egy önálló államot (a szervezet 2015-ben ideológiailag hűséget fogadott az Iszlám Állam nevű szervezetnek¹⁰). A Mohamed Jusuf által alapított szervezet bár eleinte békés módszerekkel is operált, az Abubakar as-Shekau által vezetett radikális részleg már intézett támadásokat. Rendőrségi erők 2009-ben eliminálták Mohamed Jusufot, holttestét pedig elrettentésként közszemlére tették, aminek eredményeképp a Boko Haram vezetését a radikális vonal vezére vette át. Ennek következtében az eleinte

¹⁰ GEORGE 2021.

rendőrségi és katonai, később pedig már polgári célpontok ellen elkövetett támadások száma 2010 után megnövekedett.

A polgárháború és az általános biztonsági válság

Közép-afrikai Köztársaság

Az Anti-balaka és a Szeleka ellentéte révén a válsághelyzet gyakorlatilag polgárháborúvá eszkalálódott. A konfliktus ténylegesen 2012-ben, az ellenzéki csoportok több városra (Sibut, Damara, Dekoa) kiterjedő támadássorozatával kezdődött, amelyek egyértelmű célja Bozizé hatalmának megdöntése volt. A két csoporton túl, a konfliktus során részt vevő külföldi államhatalmak közül hármat érdemes megemlíteni. A szomszédos Csád nem csupán a lokális biztonság stabilizációja mentén, de a Közép-afrikai Köztársasággal közös olajmezője révén saját kitermelése kapcsán is érdekeltté vált a helyzet megoldásában. Franciaország, akivel bár a Bozizé-féle rezsim Kínával (olaj) és a Dél-afrikai Köztársasággal (uránium) kötött nyersanyag-kitermelési szerződések révén igencsak romló kapcsolatot ápolt, mégis az ENSZ békefenntartó erők megérkezéséig magasabb számú erőt állomásoztatott. Végül de nem utolsósorban pedig az Egyesült Államok, akinek olajkitermelése, valamint a Kínával folytatott globális rivalizálása szintén jócskán érdekeltté teszi a geopolitikailag is sajátos fekvésű ország helyzetének alakulásában.¹¹

Idriss Déby, csádi elnök bár ekkorra már elvesztette az egykor általa is támogatott Bozizé-be vetett bizalmát, a főváros előtt a MICOPAX kereteiben harcoló csádi katonák mégis jelentősen hozzájárultak az ostrom megállításához és a felek tárgyalóasztalhoz ültetéséhez. A 2013 elején elinduló tárgyalások eredményeképp a korábbi ellenzéki szószóló, Michel Djotodia által vezetett Szeleka beleegyezett Bozizé 2016-ig tartó elnöklésébe azzal a feltétellel, hogy a jelenlegi rezsim csupán meghatározott területeken tevékenykedhet, mindemellett szervezete több miniszteri pozíciót is kap.

A megállapodás azonban nem volt hosszú életű, és a harcok márciusban már kiújultak. Olyannyira, hogy március 23-án a már 5 szervezetet magába tömörítő Szeleka elérte Bangui elnöki palotáját, aminek következtében az elnök a Kongói Demokratikus Köztársaságba menekült. Az események után 2013. március 25-én Djotodia elnökké nyilvánította magát. A helyzet látszólagos stabilizációja révén a nemzetközi környezet igyekezett újragondolni politikáját és viszonyulását az új, jelentős katonai bázissal rendelkező rezsim irányába. Beszédes, hogy noha április 13-án Djotodia ténylegesen, legitím úton államfővé lépett elő, az ECCAS (Közép-afrikai Államok Gazdasági Közössége) bár tárgyalásokat folytatott vele, a szervezet mégis az államban állomásozó 500 fős békefenntartó kontingensét négyszeresére emelte volna. Mint az később, ugyanezen év nyarán nyilvánvalóvá vált, Djotodia és miniszterelnöke az eddigiekben háttérbe szoruló muszlim területekre való koncentrációjuk mellett egy jelentős, iszlám országok (Katar, Szudán, Szaúd-Arábia) felé való nyitással több szomszédos állam (Dél-Szudán, Csád, Uganda) aggodalmára adtak okot. A hatalmat átvevő szervezet

¹¹ MARSAI 2014.

harcosai rendszeres portyázásai révén jelentősen rontották a közbiztonságot. Habár a Szelekát hivatalosan feloszlatták, tagjait pedig a reguláris haderőkbe integrálták, a biztonsági helyzet mégsem változott.

A konfliktus következő említésre méltó pontja 2013. december 5-ére datálható, amikor is a helyzet eskalációját látva az ENSZ meghozta 2127-es határozatát, amelyben felhatalmazta a francia erőket, hogy azok minden lehetséges módon óvják meg a civil lakosságot a polgárháború okozta fenyegetésektől. A határozat nyomán az akkori francia elnök, François Hollande be is jelentette az országban állomásozó francia alakulat létszám bővítését. A harcok azonban Banguiban tovább folytatódtak, ugyanis az Anti-balaka és a külföldre menekült Bozizé hívei ellentámadásokat eszközöltek. Mindennek eredményeképp az általános káosz tovább terjedt, és a harcok már a vidéken is elharapódtak. A nemzetközi csapatok, élükön a franciákkal sajnos nem rendelkeztek megfelelő kapacitással ahhoz, hogy érdemben beavatkozassanak az ekkorra már a fővárosban körülbelül 400 fő halálos áldozattal járó folyamatokba. A konfliktus körülményeivel kapcsolatban megjegyzendő, hogy bár a részt vevő fegyveres erők száma nem haladta meg a néhány ezer főt egyik oldalon sem, az általános válsághelyzet és bizonytalanság óriási menekülthullámot indított el a körülbelül 4,5 millió fős lakosságból (2014 januárjában hozzávetőlegesen 1 millió fő menekült). Egy másik, a reguláris erők hatékonyságát nehezítő tényező az ország éghajlatából fakadó őserdős és fás szavanna területi jellege volt. Mindez ugyanis a milíciák számára nem csupán menedéket, de a támadások előtt is kiváló fedést biztosított, továbbá szinte lehetetlenné tette a franciák számára a légi erők alkalmazását is.¹²

Tekintve, hogy a konfliktus továbbra sem változott érdemben, 2014 januárjában az ECCAS ismét gyűlést tartott, ahol a Djotodianak szánt bizalmat megvonták, és lehetőséget adtak neki, hogy Beninbe vonuljon száműzetésbe. Az elnök hivatalából január 10-én távozott. Az átmeneti hatalom pedig a Nemzeti Átmeneti Tanácshoz került, amely feladatául megkapta az új államfő választását is. Az országban állomásozó reguláris erőkkel kapcsolatban elmondható, hogy a cél ezt követően azok egységesítése, illetve létszámuk növelése volt annak érdekében, hogy a konfliktust hatékonyabban tudják kezelni. Említésre méltó, hogy az Európai Unió – bár néhány tagállam elhatárolódása révén nem teljes vállszélességgel, de – szintén misszió indítását (500 fő), illetve pénzügyi támogatás nyújtását fogadta el (500 millió euró) a közép-afrikai helyzet stabilizációja érdekében.¹³

Az új elnököt a Nemzeti Átmeneti Tanács január 20-án, választások útján Catherine Samba-Panza személyében határozta meg, aki Bangui polgármestereként tanúsított semleges és pártatlan politikája mentén kezdte meg munkáját számos technokrata alkalmazásával, valamint egyaránt Szeleka és Anti-balaka oldalról érkező miniszterek pozícióba ültetésével. Fontos megemlíteni azonban, hogy bár a felszínen látszólagos kompromisszum alakult ki, a helyenkénti, ad hoc jelleggel előforduló erőszakos atrocitások még a fővárosban sem szűntek meg.

Az ország történetében a következő fejezetet a 2016-os általános választások hozták, amelyet több mint 2/3-os győzelemmel Faustin Archange Touadéra, a korábbi

¹² MARSAL 2014; DOUGLAS-BOWERS 2015.

¹³ MARSAL 2014.

elnök, François Bozizé egykori miniszterelnöke nyerte meg. A korábbi matematika-professzor, csakúgy, mint elődje, Catherine Samba-Panza támogatói szemében a keresztény–muszlim ellentét közötti hídként, illetve a permanens konfliktusban lévő ország gazdaságának potenciális fellendítőjeként jelent meg.

A kezdeti optimizmus azonban nem tarthatott soká, ugyanis bár az említett, vallási ellentétben alapuló Anti-balaka–Szeleka-konfliktus elcsendesült, az egykori Szeleka-ernyőszervezet extagjai közötti rivalizálás felerősödött. A felfegyverzett csoportoknak sikerült elérniük, hogy a központi hatalom gyakorlatilag csupán a fővárosra terjedjen ki, aminek eredményeképp az ország középső, északi és nyugati tartományaiban az erőszak és az említett csoportok tevékenysége gyakorlatilag kontroll nélkül folyhatott tovább. Mindennek következtében az ország gazdasága tovább romlott, a lakosság 75%-a szegénységbe süllyedt.¹⁴

A fegyveres csoportok szabad garázdálkodását látva az ENSZ 2014 áprilisában elindította a Franciaország és az Afrikai Unió egységeit magába tömörítő MINUSCA békefenntartó műveletét, amelynek mandátuma a civil lakosság védelmére, illetve az említett törvényen kívüli csoportok lefegyverzésére terjedt ki. A misszió létszámát tekintve 2022 májusában körülbelül 15 ezer békefenntartó teljesített szolgálatot a közép-afrikai országban. A misszió eredményességét illetően azonban mind az infrastruktúra hiánya, mind pedig a katonai erő bevetésétől való idegenkedés jelentős hátráltató tényezőként említendő.

A helyzet további alakulásában a következő látszólagos stációt a 2017 júniusában a kormányzat és a 14 fegyveres csoportosulásból 13 által aláírt békeszerződés jelentette, azonban tényleges eredménye ennek sem volt, ugyanis az ország 2/3-ának területe felett az ellenőrzést továbbra is a törvényen kívüli csapatok birtokolták.

Jól szemlélteti a szituáció 2018-as állapotát az az eset, amikor a MINUSCA és a kormányzati biztonsági erők áprilisban leszerelési műveletet terveztek Bangui szomszédságában, aminek hallatára a többségében muszlimok által lakott régióban a védtelenné válás félelmében összecsapások törtek ki, amelyek 20 halálos áldozattal és 150 sebesülttel jártak. Ezt követően a lakosság 16 holttestet fektetett a MINUSCA parancsnoksága elé, a felelősséget ily mód a békefenntartókra hárítva. Szintén 2018-ban történt, hogy egy fegyveres egy templomba törve 16 emberrel, köztük egy pappal végzett. Ezt követően az országban több mecsetet is támadás ért.¹⁵

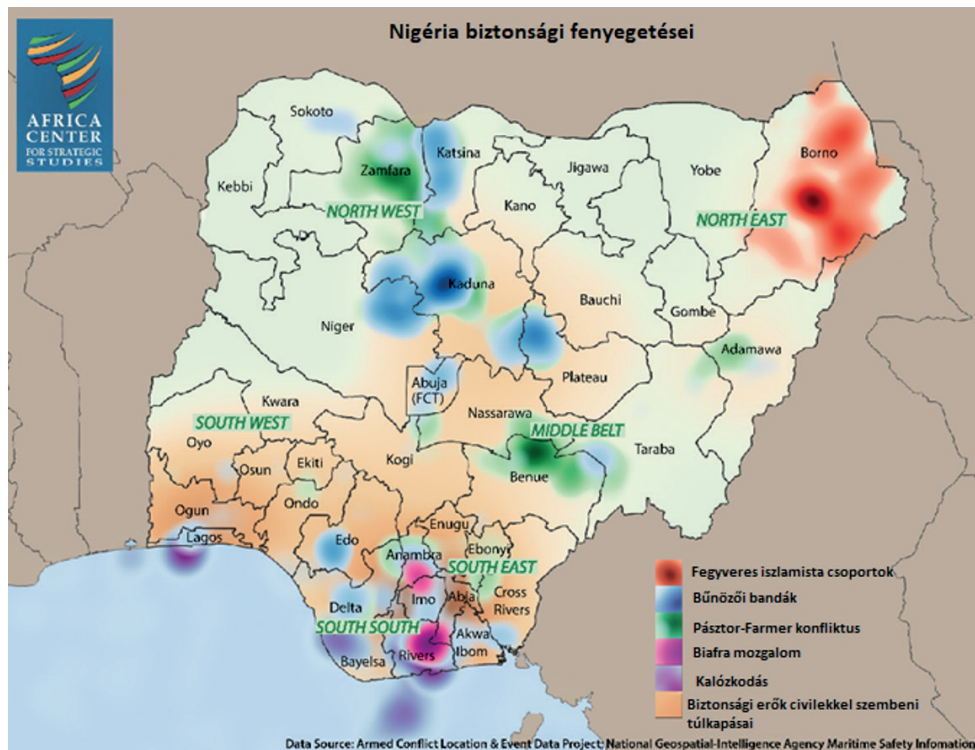
Nigéria

2014-ben a Boko Haram terrorszervezet már körülbelül 30 ezer négyzetkilométeres terület felett ellenőrzött az ország északkeleti részén (6. ábra). A több tízezer ember halálos áldozatával járó konfliktus közel 2 millió nigériai lakost tett otthonát elhagyni kényszerülő földönfutóvá. A legnagyobb sajtóvisszhangot kapó eset a 2014-es 276 iskolás lány elrablása volt Borno állam Chibok városából. A fiatal, részben keresztény vallású lányok elhurcolásának célja a szervezet tagjaihoz való házítás volt. Bár néhányuknak

¹⁴ BBC 2016.

¹⁵ Lásd: www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/violence-central-african-republic

sikerült megszökni vagy tárgyalás útján szabadulni, az elraboltak több mint feléről napjainkig sincs információ.¹⁶

6. ábra: Nigéria biztonsági fenyegetései

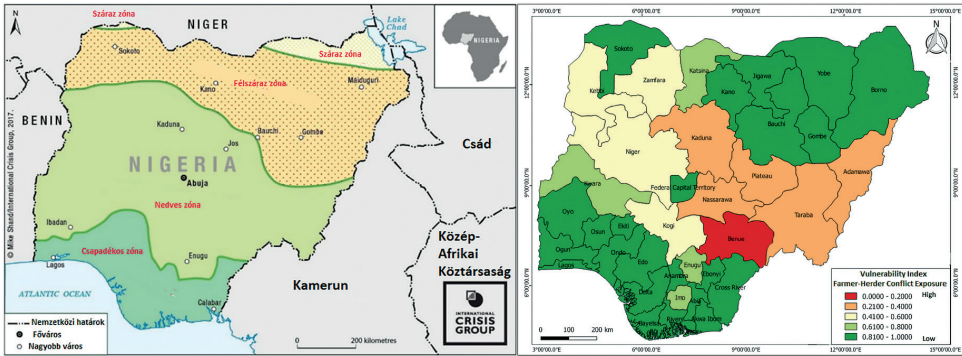
Forrás: <https://africacenter.org/spotlight/nigeria-diverse-security-threats/>

Szintén nagy médiafigyelmet váltott ki a 2015-ös Baga városa melletti katonai támaszpont elfoglalása és az azt követő körülbelül 2000 ember kivégzésével végződő eset.¹⁷ Muhammadu Buhari 2015-ös elnöki pozícióba kerülését követően az északkeleti régió biztonságának javítása érdekében fokozott erőfeszítések kezdődtek, aminek eredményeképp 2016 végén hivatalosan is bejelentették, hogy a szervezet elleni küzdelmet megnyerték. 2017 tavaszán pedig hivatalosan is bejelentették, hogy a Nigéria–Kamerun-határszakasz valamennyi települését felszabadították a Boko Haram fennhatósága alól. Habár a nigériai katonai alakulatok Csád, Benin, Kamerun és Niger segítségével valóban felszámolták a szervezet jelentős részét, teljesen megszüntetni azonban nem sikerült. 2018 februárjában ugyanis a Boko Haram egy szárnya, a Nyugat-Afrikai Iszlám Állam ismét iskolás lányok elrablását követte el. A több mint 100 fiatal lányt ezúttal azonban körülbelül egy hónappal később már szabadon engedték. Azt, hogy a helyzet

¹⁶ KHALID IN ABUJA – FITZGERALD 2022.

¹⁷ MARK 2015.

radikális mivolta napjainkra sem változott, az idei pünkösdi alkalmával Owo városában történt, legalább 50 halálos áldozattal járó méészárlás példázta.¹⁸ A terrorcselekményt vélhetően a Nyugat-Afrikai Iszlám Állam hajtotta végre, bár nem kizárt, hogy vallási indíttatásból szélsőséges fuláni követték el. Az országban, ahol az észak–dél ellentét a klasszikus muszlim–keresztény ellentét mellett a gazdasági életkörülmények révén is jelentős mértékben megosztja a társadalmat (északon nehezebb életkörülmények, míg délen kikötők, gazdasági központok miatt az általános életszínvonal magasabb) a klímaváltozás is aktívan alakítja az ország helyzetét (7. ábra).

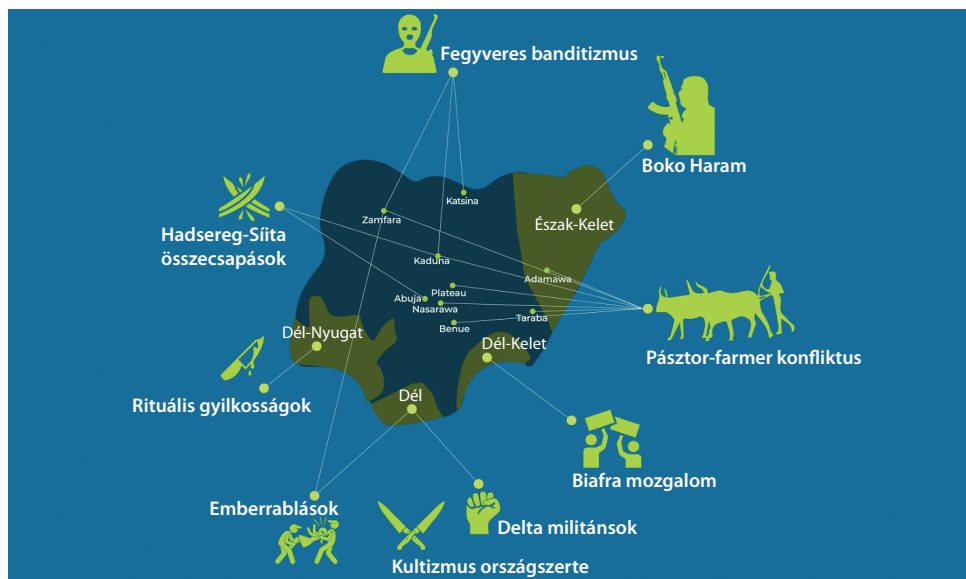

7. ábra: Nigéria éghajlata és a farmer–pásztor konfliktusok eloszlása

Forrás: www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria/252-herders-against-farmers-nigerias-expanding-deadly-conflict#map-37815-1; www.researchgate.net/figure/Farmer-herder-conflicts-vulnerability-in-Nigeria_fig3_341294696

A pásztorkodó, nomád életmódot folytató fuláni törzs ugyanis a klímaváltozás következtében egyre délebbre kényszerül legeltetni a szarvasmarháit és kecskéit. Céljuk, hogy az országban törvénybe iktassák a legeltetésről szóló jogszabályt, aminek eredményeképp az országban számos területen legitím lenne tevékenységük. Ez azonban a javarészt a délebbi területeken letelepedett farmerek által ellenzett. A Nyugat-Afrikai Iszlám Állam az alapkonfliktust kihasználva fegyvereket ad a fuláni törzsnek, hogy a bizonyos mértékben vallásilag is színezett konfliktust tovább szítsa. Az országban azóta az emberrablások és terrorcselekmények általánosak lettek. A kaotikus állapotok elszenvedését természetesen a társadalom legalacsonyabb rétege érzi a leginkább. A nagyságrendileg 1,7 millió 5 évnél fiatalabb gyermek alultápláltságának veszélye mellett, egy szeptemberi becslés szerint körülbelül 5 ezerre volt tehető azok száma, akik a rákövetkező 2 hónapban meghalhatnak. A teljes nigériai biztonsági helyzet megértéséhez fontos szót ejteni még a szeparatista törekvésű Biafra mozgalomról is, akik a közelmúltban törekvéseik komolyanvétele érdekében szélsőséges eszközökhöz folyamodtak és lelőtték Eze Ignatius Asort, az Ibo állami Obudi-Agwa közösség vezetőjét, mindezzel tovább tarkítva Nigéria egyébként sem éppen pangó biztonsági térképét (8. ábra).

¹⁸ Ulicza 2022.

8. ábra: Nigéria biztonsági térképe

Forrás: <https://africanarguments.org/2018/12/boko-biafra-nigeria-insecurity-2019-elections/>

Aktuális helyzet és összegzés

Az aktuális helyzetet tekintve megállapítható, hogy a Közép-afrikai Köztársaságban a konfliktus továbbra sem oldódott meg, ugyanis az ENSZ Biztonsági Tanácsa november 22-én fogadta el a békefenntartó misszió 1 évvel való meghosszabbítását. A Franciaország által kidolgozott határozat a helyi hatóságokat egy nagyszabású békefolyamat elindítására, illetve valamennyi civil lakosságot érő támadás beszüntetésére szólította fel.

Összességében elmondható, hogy a Közép-afrikai Köztársaságban kialakult polgárháborús helyzetben a vallási dimenzió megkerülhetetlen. Fontos kiemelni azonban, hogy a válság eszkalációjában a kontinensen nem idegen „gyenge államiség”, illetve a társadalmi elégedetlenség is jelentős szerepet játszott. A nemzetközi szerepvállalást tekintve az eddigiekben egyértelmű, határozott megoldás helyett a konfliktust sokkalta inkább konzerváló többnemzeti jelenlétről lehet beszámolni. Említésre méltó, hogy néhány nemzetközi szereplő (például Kína, Dél-afrikai Köztársaság) a krízisállapotot kihasználva próbált előnyös alkupozícióba kerülni az ország nyersanyagaiért¹⁹ folyó küzdelemben. A válság érdekes sajátossága, hogy bár mindkét oldalról, illetve a semleges zónából is került ki elnök, az országban dúló, helyenként szélsőséges erőszakot eredményező állapotokra a főváros határain kívül lényegében egyikük sem tudott hatással lenni. A mindenkori hatalom elsődleges célja saját pozíciójának minél stabilabb

¹⁹ The Smart Trender 2023.

helyzetbe állítása volt. Hasonlóan Bozizé-hoz, aki egy katonai puccs félelmében hanyagolta a haderőreformot, úgy bár szofisztikáltabb eszközökkel, de a jelenlegi elnök, Faustin Archange Touadéra is aktívan törekszik saját hatalmának bebetonozására. Mindez azonban az eddigiekben sikertelennek látszik, ugyanis szeptemberben a Legfelsőbb Bíróság elutasította az elnök azon reformjavaslatát, amely többek között eltörölte volna az elnöki pozíció betöltési időkorlátját, illetve októberben szintén a Legfelsőbb Bíróság utasította el azon javaslatot is, amelyet az előző javaslatának elutasítását követően nyújtott be, és az 1946 és 1955 között végzett magas iskolai végzettségű hivatalnokokat nyugdíjazta volna – vélhetően későbbi javaslatainak könnyebb keresztültütele érdekében – automatikusan ezen év december 31-ével. A Közép-afrikai Köztársaságban kialakult általános instabilitás és gyenge államiség, a pogromok lehetősége, az állami erőszak-monopólium hiánya, illetve a társadalmi feszültség okozta problémák²⁰ továbbra sem látszanak megoldódni, ugyanakkor a közelmúltban, az eddigi tapasztalatokra alapozottan a békefenntartók létszámának megnövelése, valamint az elnöki hatalom korlátozása még az erőszakos, vallásilag túlfűtött események brutalitása ellenére is hosszú távon némi reményre adhat okot.

Nigériában a térségbeli Közép-afrikai Köztársaság polgárháborújához hasonlóan számos párhuzamos társadalmi folyamat azonosítható. Fontos kiemelni, hogy míg utóbbiban felismerhető egy konkrét, a biztonsági helyzet középpontjában álló folyamat, addig Nigériában több, hasonló súlyú, földrajzilag külön-külön az ország valamennyi részére kiterjedő biztonsági problémáról beszélhetünk. Aktualitásként említhető, hogy egy októberi közlés alapján az áradások következtében azonosított áldozatok száma átlépte a 600-at, továbbá 1,3 millió embert otthonának elhagyására készítetett.²¹ A kereszténység helyzete a kontinens legnépesebb országában az elmúlt időszakban egyáltalán nem nevezhető biztonságosnak. Az Open Doors 2022-es keresztényüldözésről szóló világranglistáján Nigériát a 7. legrosszabb helyként azonosították. A 98 millió fős keresztény hívőközösség nem csupán a Boko Haram²² és a Nyugat-Afrikai Iszlám Állam, de a fuláni fegyveres csoportok tevékenysége kapcsán is nehéz életkörülményekbe ütközik. Különösen igaz ez az ország északi részére, ahonnan éppen ezen okok miatt a déli irányú keresztény migráció az utóbbi időben megnövekedett.²³ Az elemzés szerint egy évre visszamenőleg a világon csaknem 6 ezer keresztény áldozatot adminisztráltak, aki a vallása miatt halt meg; az esetek körülbelül 79%-a Nigériában történt.

Érdekes tény, hogy mindennek ellenére egy a PricewaterhouseCoopers általi becslés szerint a nigériai gazdaság a világranglista 20. helyéről 2050-re a 9. helyre léphet elő, maga mögé utasítva az iparnagyhatalom Németországot is. Mindez abból a szempontból pozitív képet fest, hogy a térség a kőolaj mellett számos más ásványkincse révén a jövőben várhatóan egyre nagyobb nemzetközi figyelemnek örvend. Remélhetőleg ez a térség általános biztonságára is kiterjed majd, és a nagyhatalmi érdekek a jövőben afelé tendálnak, hogy a valamennyi sebből vérző biztonsági helyzet stabilizálódjon.

²⁰ Ma7 2021

²¹ ASADU 2022.

²² Center for Preventive Action 2022.

²³ Migrációs Szemle 2022.

Irodalomjegyzék

- ASADU, Chinedu (2022): Nigeria Races to Assist Flood Victims; Death Toll Tops 600. *AP News*, 2022. október 18. Online: <https://apnews.com/article/floods-africa-nigeria-muhammadu-buhari-climate-and-environment-5191293198a1d9a-9e88a8c5d35d841f3>
- BASSOUM, Mamadou (2018): Central African Republic Conflict: The Motive and Beneficiary. *AFAM*, 2018. május 4. Online: <https://afam.org.tr/central-african-republic-conflict-motive-beneficiary/>
- CAR Presidential Election: Faustin Touadera Declared Winner. *BBC*, 2016. február 20. Online: www.bbc.com/news/world-africa-35623491
- DOUGLAS-BOWERS, Devon (2015): Colonialism, Coups, and Conflict: The Violence in the Central African Republic. *Foreign Policy Journal*, 2015. február 6. Online: www.foreignpolicyjournal.com/2015/02/06/colonialism-coups-and-conflict-the-violence-in-the-central-african-republic/
- Fund For Peace (2022): *Fragile State Index Annual Report 2022*. Online: <https://fragilestatesindex.org/wp-content/uploads/2022/07/22-FSI-Report-Final.pdf>
- GEORGE, Libby (2021): Boko Haram Fighters Pledge to Islamic State in Video, Worrying Observers. *Reuters*, 2021. június 27. Online: www.reuters.com/world/africa/boko-haram-fighters-pledge-islamic-state-video-worrying-observers-2021-06-27/
- HACKETT, Conrad (2022): Global Population Projected to Exceed 8 billion in 2022; Half Live in Just Seven Countries. *Pew Research Center*, 2022. július 21. Online: www.pewresearch.org/fact-tank/2022/07/21/global-population-projected-to-exceed-8-billion-in-2022-half-live-in-just-seven-countries/
- HOOGSTRATEN, Jan S. F. van – O'TOOLE, Thomas E. – GILES-VERNICK, Tamara Lynn [é. n. a]: Economy of the Central African Republic – Britannica. Online: www.britannica.com/place/Central-African-Republic/Economy
- HOOGSTRATEN, Jan S. F. van – O'TOOLE, Thomas E. – GILES-VERNICK, Tamara Lynn [é. n. b]: Ethnic Groups of the Central African Republic – Britannica. Online: www.britannica.com/place/Central-African-Republic/Ethnic-groups
- HOSSZÚ István szerk. (2015): *Országismertető Közép-afrikai Köztársaság*. Online: http://real.mtak.hu/21942/1/Kozep_afrikai_Kozi_2015_02_16_u_073436.347084.pdf
- KHALID IN ABUJA, Ishaq – FITZGERALD, James (2022): Nigeria's Chibok Girls: Two Victims Found Eight Years on. *BBC News*, 2022. július 27. Online: www.bbc.com/news/world-africa-62324294
- MARK, Monica (2015): Boko Haram's 'Deadliest Massacre': 2,000 Feared Dead in Nigeria. *The Guardian*, 2015. január 10. Online: www.theguardian.com/world/2015/jan/09/boko-haram-deadliest-massacre-baga-nigeria
- MARSAI Viktor (2014): Válságok Közép-Afrikában: a dél-szudáni és a közép-afrikai polgárháború. *Nemzet és Biztonság*, 2014/1, 26–47. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/4188/3426>
- MARSAI Viktor – NAGYNÉ Rózsa Erzsébet (2020): *Magyarország és Afrika 2018–2025*. Budapest: Dialóg Campus. Online: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/15776/852_Magyarország%20es%20Afrika.pdf?sequence=1

- Migrációs Szemle 2022. 02. 07. Migrációkutató Intézet. Online: www.migraciokutato.hu/wp-content/uploads/2022/02/Migraciokutato_Intezet_MIGRACIOS_SZEMLE_20220207.pdf
- NÉMETH Csenge (2021): Az afrikai keresztények sorsa. *Biztonságpolitika*, 2021. április 9. Online: <https://biztonsagpolitika.hu/egyeb/az-afrikai-keresztenyek-sorsa>
- ULICZA Tamás (2022): Vér az oltáron: keresztényüldözés Nigériában. *Magyarországi Református Egyház*, 2022. június 10. Online: <https://reformatus.hu/vilagban/hirek/ver-az-oltaron-keresztenyuldozes-nigeriaban/>

Rezsneki Zsombor¹

Az atomfegyver bevetése 1.

A 20. század fegyvere

Atomic Weapon 1

The Weapon of the 20th Century

Absztrakt

Napjaink megválaszolatlan kérdése, hogy vajon beveti-e valamelyik ország az atombombát, vagy sem? Eljutunk-e odáig, hogy egyáltalán szembe kell néznünk a problémával? A jelenleg folyó háborúkat – és a világűr felfegyverzésének lehetőségét – szem előtt tartva napjaink szakemberei továbbra sem tudják teljes bizonyossággal megválaszolni ezt a kérdést. A tanulmányban összegyűjtöttem és elemeztem azon feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valamely ország bevesse az atombombát. Ezek a feltételek inkább akadályai, mintsem lehetőségei az ember által valaha alkotott legpusztítóbb fegyver alkalmazásának. Következtetéseim során arra kerestem a választ, hogy megmondható-e teljes bizonyossággal az atombomba bevetésének esélye, illetve kizárható-e annak alkalmazása.

Kulcsszavak: nukleáris fegyver, szerződés, atombomba, felelősség, döntési mechanizmus

Abstract

The most unanswered question today is whether or not a country will employ the atomic bomb. Could we get the result that we never again have to deal with the question at all? Analyzing the current wars—and the possibility of weaponizing outer space—experts can answer this question with uncertainty. In this study, I collected and analysed those things that are necessary for a country to use the atomic bomb. These conditions are obstacles rather than opportunities for the use of the most destructive weapon ever

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: drrezsneki@fitlaw.hu

created by mankind. In the course of my conclusions, I looked for the answer to whether it is possible to say with absolute certainty the chance of using the atomic bomb, and whether its use can be ruled out.

Keywords: nuclear weapon, treaty, atomic bomb, responsibility, decision mechanism

Bevezetés

A tanulmány célja a jelenlegi ukrán–orosz konfliktus során újonnan kibontakozott veszély elemzése, miszerint bevethetik-e az atombombát. A kérdés természetesen ennél sokkal tágabb, mivel az atombomba mint a fegyverek fegyvere már jóval túlmutat egy adott ország szomszédaival fennálló válságkezelésén.

A tanulmányban arra keresem a választ, hogy milyen körülményeket és milyen tényeket kell vizsgálnunk egy pusztító nukleáris fegyver alkalmazása során, és a folyamatosan jelen lévő társadalmi félelem mennyire megalapozott.

Jogszályi háttér

Az atombomba történeti áttekintését főbb vonalakban jellemezve megállapíthatjuk, hogy a fegyver kifejlesztését a második világháború hívta életre. 1942 augusztusában megalakul az USA-ban a Manhattan Project. Majd 1945. július 16-án már meg is történik az első tesztelés Új-Mexikó államban. Mivel ez sikeresnek bizonyult, az újonnan hivatalba lépő amerikai elnök, Harry S. Truman első elnöki intézkedéseként parancsot adott Japán városainak atommal bombázására. 1945. augusztus 6. Hiroshima, 1945. augusztus 9. Nagasaki városokra. A két bomba következményeként 200 ezer ember halt meg.²

Ezt követően számos ország kezdte el nukleáris arzenáljának fejlesztését, és hozta létre saját nukleáris képességét:

- Oroszország 1949-ben;
- Nagy-Britannia 1952-ben;
- Franciaország 1960-ban;
- Kína 1964-ben;
- India 1974-ben;
- Izrael 1986-ban;
- Pakisztán 1998-ban;
- Észak-Korea 2006-ban.

Már az első atombomba ledobását követően számos ország és nemzetközi szervezet tiltakozott a további fejlesztések ellen, egyúttal a vezető országok is belátták a korlátozások szükségességét. Az első egyezmény az 1963. augusztus 5-én, Moszkvában, – a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok által – aláírt Atomcsend Egyezmény (Partial/Limited Test Ban Treaty).³ Az egyezmény

² ICAN [é. n.].

³ Lásd: www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/jfk-in-history/nuclear-test-ban-treaty

betiltott minden atomkísérletet. A jogszabályi szöveg ugyanakkor felhívja a figyelmet, hogy amennyiben földfelszín alatti kísérlet zajlana, úgy az adott ország magatartását nem ítélnék el. Az aláíró országok száma közelített a teljes létszámhoz, azonban Kína, Franciaország és Észak-Korea nem írta alá az egyezményt. Ők továbbra is teljes erővel folytatták a kísérleteket, hogy kifejleszthessék saját nukleáris képességüket.

1974-ben került sor a Threshold Test Ban Treaty (a Békés célú föld alatti nukleáris robbantásokról szóló szerződés) kibocsátására, amely annyiban szigorított az előzőeken, hogy a 150 ktonna feletti atomkísérletek teljes megszüntetését írta elő. Továbbá a szerződés szabályozta az összes nem katonai célú, különálló vagy csoportos föld alatti nukleáris robbantást. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió kétoldalú megállapodása volt ez.⁴

Ezt követte az Atomsorompó Egyezmény (Non-Proliferation Treaty), amely 1968. július 1. napján nyílt meg aláírásra az egyes országok előtt. Ebben a nukleáris képességgel rendelkező országok megállapodtak abban, hogy nem segítik a nukleáris képességek kifejlesztését az arra törekvő államoknak. India, Pakisztán és Izrael azonban nem írta alá az egyezményt.⁵

A folyamatos féken tartás és az atomfenyegetés elkerülése érdekében a fentiekhez hasonlóan hozták létre és írták alá a Hadászati fegyverek korlátozásáról szóló SALT 1 (Strategic Arms Limitation Talks) szerződést az 1972. évben és a SALT 2 szerződést az 1979. évben.⁶ Ezek a két nagyhatalom a Szovjetunió és az USA közötti érdekeket rendezték, azonban mivel a SALT II-t egyik nagyhatalom sem írta alá, az 1985. évben hatályát veszítette. A felek elszántságát mutatta azonban az a tény, hogy nem szakadtak meg a tárgyalások, és újabb szerződés előkészítését határozták el. 1987-ben a közép-hatótávolságú nukleáris robbanófejjel ellátott rakéták leszereléséről szóló szerződést (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty, INF)⁷ kötötték meg, de azt 2019-ben az USA felmondta, így a szerződés már nem hatályos. 1991-ben került sor a stratégiai fegyverek csökkentéséről szóló (Strategic Arms Reduction Treaty) START I szerződés aláírására, majd folytak a tárgyalások a START II szerződésről, azonban utóbbi 2009-ben hatálybalépés nélkül megszűnt. Jelenleg a New START szerződés van csak hatályban a két nagyhatalom között. A szerződések a nukleáris fegyverek számának határát, illetve csökkentését rögzítették, aminek köszönhetően több ezer robbanófejjel és rakétával csökkent a világ közös nukleáris képessége.⁸

Ezt követően már csak 1996. szeptember 24-én jelent meg egy nukleáris rendelkezéseket tartalmazó átfogó szabályozás (Comprehensive Test Ban Treaty, CTBT). Az ENSZ égisze alatt létrehozott egyezményt Oroszország és az USA is aláírta. Az egyezmény alapfeltétele, hogy megtilt minden robbantással járó kísérletet, minden a nukleáris fegyver – civil és katonai – létrehozására vonatkozó tevékenységet, illetve már a lehetséges nemzetközi szervezeti szabályozást is hosszasan taglalja. Tekintettel azonban arra, hogy több, az Egyezmény függelékében megjelölt ország

⁴ Lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/Threshold_Test_Ban_Treaty

⁵ Lásd: <http://fft.szie.hu/elftpm/hirek/atomcsend.htm>

⁶ NTI 2011.

⁷ Arms Control Association 2019.

⁸ Arms Control Association 2022a.

(India, Egyiptom, Kína, Izrael, USA, Irán, Pakisztán, Észak-Korea) nem ratifikálta, így nem tud hatályba lépni a mai napig.⁹

Számos egyéb, de a nukleáris fegyverkezésre kiható jogi szabályozás után 2017. július 5-én az ENSZ égisze alatt tartott konferencia keretein belül megalkották a legújabb jogszabályt (Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons, TPNW), amely 2017. szeptember 20-án nyílt meg aláírásra az országok előtt. 2021. január 22-én hatályba is lépett a sikeres ratifikációt – legalább 50 ország által – követően.¹⁰ Az egyezmény alkalmazandó minden ország tekintetében, de természetesen kikényszeríthetőség és szankció nélkül nem sokat segít. Oroszország és az USA kinyilvánította, hogy nem írja alá, míg Észak-Korea további tárgyalásokat kíván a szerződéssel kapcsolatosan.

Az Egyezmény ötvözi a korábbi elemeket, és megtiltja a kísérleteket, valamint a nukleáris anyagok mozgatását, halmozását, valamint technikai segítségnyújtást más országok nukleáris képességeinek növelésére. Ami azonban a legfontosabb, hogy minden országnak leszerelési kötelezettsége van. Mivel a főbb atomhatalmak nem ratifikálták, feltehetőleg a vélemények is megváltoztak a nemzetközi környezetben. Jelenleg több olyan úrbeli projekt is van, amelyben szerepet játszik az atomkísérlet. Egyes védelmi feladatok kialakításában is szükség van a nukleáris energiára, így nem elképzelhető, hogy a nukleáris fegyverkezés visszaszorítható legyen a kívánt mérték alá.

A TPNW célja egy nagyon fontos alapelvet sért, mégpedig az arányosság elvét. Annak érdekében, hogy a nukleáris fegyverek bevetését megakadályozzuk, nem mondhatunk le a nukleáris fegyverek által adott védelemről, amely a Föld szempontjából is elengedhetetlen. 100 évvel ezelőtt még nem lett volna ráhatása egyik nemzetnek sem, ha a Földet fenyegető bármilyen égitesttel találkozott volna a bolygó. Az USA már a 2000-es évek elején végzett bolygóvédelmi kísérleteket, hiszen évente több tucat olyan meteorbecsapódást észlelnek a fizikusok, amelyek ereje felér egy atombombával, azonban ezek a légkörben eddig megsemmisültek. Statisztikailag azonban nem zárható ki, hogy komolyabb becsapódás következzen be.¹¹ A NASA (National Aeronautics and Space Administration, USA, Nemzeti Repülési és Űrhajózási Hivatal) együttműködve az ESA (European Space Agency, Európai Űrügynökség), a JAXA (Japan Aerospace Exploration Agency, Japán Űrkutatási és Fejlesztési Ügynökség) és az ASI (Italian Space Agency, Olasz Űrügynökség) szervezetekkel már konkrét küldetést indított 2021 novemberében a Didymos-Dimorphos kisbolygóhoz és holdjához, amelyet egy űreszköz becsapódásával térítettek el a Föld felé tartó pályájáról, így elkerülve az évtizeden belül várt becsapódást.¹² Ennek következő lépcsőfoka a nukleáris energia bevetése, bármilyen a Föld felé közelgő tárgy eltérítése érdekében.

Az atombomba kérdésével már jóval korábban foglalkozott a Nemzetközi Bíróság is, hiszen a kérdés aktualitása a hidegháborút követően is fennmaradt. A hágai Nemzetközi Bíróság (Nemzetközi Bíróság) 1996-ban megvizsgálta a nukleáris fegyverkezés kérdését, és a nukleáris fegyver bevetését ellentétesnek találta a nemzetközi joggal. Az atombomba bevetése egyértelműen ellentétes a nemzetközi humanitárius jog rendelkezéseiben foglaltakkal. A Nemzetközi Bíróság csak egy esetet jelölt meg, amikor alkalmazása megengedett.

⁹ Arms Control Association 2022b.

¹⁰ United Nations [é. n.].

¹¹ BOBÁK 2020.

¹² Lásd: <https://dart.jhuapl.edu/Mission/index.php>

Olyan extrém helyzetben, amikor az önvédelem elengedhetetlen, mivel az adott állam elemi létezése forog kockán.¹³ Ez azonban nem jelent teljesen új megközelítést, mivel az 1963-ban megjelent Atomcsend Egyezmény a IV. cikkelyében kimondja, hogy bármely ország visszakozhat az aláírt szerződéstől, amennyiben egy olyan különleges esemény következik/következett be, amely során az ország egy felettes érdeke kerülne veszélybe. Lényeges körülmény, hogy a bírósági döntés nemcsak nukleáris fegyverek használatát, de az azzal való fenyegetést is a nem kívánt események közé sorolja. A fenyegetés szóhasználat sem ismeretlen, hiszen az ENSZ Charta 2. cikkelyének 4. pontja is alkalmazza egy adott ország területi integritásának megsértésével kapcsolatosan.

A fenti törvényhelyekhez szorosan kapcsolódik az 1967-ben kihirdetett Outer Space Treaty, amelynek IV. cikkelyében rögzítették, hogy nukleáris fegyvert – katonai céllal – sem a légkörben, sem a légkörön túlra nem telepítenek az egyes tagországok. Valamennyi fő űrképességgel rendelkező ország is aláírta az egyezményt. Ezt feltehetően a fentebb vázolt bolygóvédelmi célok miatt módosítani kell. A jogszabályi háttér értelmezése során arra a következtetésre jutottam, hogy az egyes országok magatartása hasonló módon értelmezhető. Valamennyi ország tett lépést annak irányába, hogy az atomfegyverkezés szigorúbb intézkedések alá kerüljön. Számos politikai érdekkülönbözlet és a közel 200 ország együttműködése azonban nehezítette a jogszabályok teljes körű elfogadását. Annak ellenére, hogy a jogi szabályozás terén nem jött létre tökéletes konszenzus az országok között, megállapíthatjuk, hogy minden ország és nemzetközi vélemény az atombomba bevetése ellen foglal állást, azaz az atomfegyver alkalmazásának támadó szándéka nem áll fenn.

A nukleáris fegyverek eloszlása

A világon jelenleg több mint 13 ezer nukleáris fegyver létezik összesen. Ennek $\frac{3}{4}$ -ét az USA és Oroszország készlete teszi ki.

1. táblázat: A nukleáris erő eloszlása az országok között

Ország	Telepített robbanófej	Összesen	Összesen + leszerelt 2022
USA	1 744	3 708	5 428
Oroszország	1 588	4 477	5 977
UK	120	180	225
Franciaország	280	290	290
Kína		350	350
India		160	156
Pakisztán		165	165
Izrael		90	90
Észak-Korea		20	20
Összesen	3 732	9 440	12 705

Forrás: SIPRI Yearbook 2022.

¹³ International Court of Justice [é. n.].

A robbanófejek száma mellett fontos körülmény, hogy azokat három módon lehet célba juttatni: vadászgépből gravitációs bombaként, szárazföldi interkontinentális ballisztikus rakétán vagy pedig tengeralattjáróról indított ballisztikus rakétán. A nukleáris akna és a tüzérségi nukleáris fegyver statikus telepítése miatt nem képezi jelen tanulmány tárgyát.

A nukleáris képességgel bíró országok az alábbi felosztásban rendelkeznek telepített nukleáris fegyverrel (2. táblázat).

2. táblázat: Nukleáris fegyvernemek eloszlása országoként

	Stratégiai			Taktikai + egyéb
	Gravitációs Bomba + Légierő	ICMB + szárazföldi	SLBM + Carrier	
USA	788	800	1920	200
Oroszország	580	1185	800	1912 (935 tengeri)
Nagy-Britannia			215	
Franciaország	40		250	
Kína	20	172	48	80 egyéb
India	48	70	16	16 egyéb
Pakisztán	36	120		4 egyéb
Izrael	30	50	10	
Észak-Korea	30-40 körül			

Forrás: KRISTENSEN–KORDA 2022.

(Megjegyzés: ICMB: intercontinental ballistic missile, interkontinentális ballisztikus rakéta, SLBM: submarine launched ballistic missile, tengeralattjáróról indítható ballisztikus rakéta.)

Ha figyelembe vesszük az 1. táblázat és a 2. táblázat alapján a telepített robbanófejek és az indító állomások számát, valamint azt a tényt, hogy a legtöbb robbanófejet tengeri hadászatban telepítették, levonhatjuk azt a következtetést, hogy a főbb nukleáris hatalmak az országhatáraiktól messze el szeretnék tolni egy esetleges atomháború hadszínterét.

A nukleáris fegyverek telepítési helyét tovább elemezve megállapítható, hogy valamennyi ország a saját területén telepítette a nukleáris arzenálját, kivéve az Egyesült Államokat. Az USA nukleáris fegyvereit Németországba, Olaszországba, Belgiumba és Hollandiába, valamint Törökországba is telepítették.¹⁴ Így megállapítható, hogy az európaiak továbbra sem bíznak az oroszok által garantált békében. Ugyanakkor az amerikai döntéshozók sem bíznak a német, olasz stb. önvédelemben.

A fegyverek mellett az országok egy védelmi rendszer kiépítésében is érdekelték. Ha azonban az USA esetét elemezzük, megállapíthatjuk, hogy az amerikai védelmi rendszer 350 milliárd dollár elköltése és 70 év fejlesztése után sem biztos, hogy 100%-os védelmet tud nyújtani.¹⁵ Ha összevetjük a katonai kiadásokat, az is nyilvánvaló, hogy más ország biztosan nem végzett hasonló kiterjedt kutatást a védelmi rendszer kiépítésére. Az American Physical Society (APS) tanulmányának megállapítása

¹⁴ POMPER–TUGANOV 2022.

¹⁵ HITCHENS 2022.

szerint az Egyesült Államoknak sem áll rendelkezésére megbízható védelem egy valós nukleáris támadás esetére. A kérdést tovább elemezve tegyük fel, hogy 99%-os hatékonysággal el lehetne fogni a nukleáris robbanófejeket – természetesen a légtérben lévő robbanás is kizárt –, úgy 1000 robbanófejből 10 így is célba érne, azaz pár tucat nagyvárost az Egyesült Államok és Oroszország is – tekintettel a birtokolt több ezres robbanófej mennyiségére – el tudna pusztítani a másik területén. Tehát a 100%-os védelemig – legyen az elhárító rendszer vagy egyéb elrettentő fellépés – a diplomáciai egyeztetés a megfelelő magatartás a konfliktusok kezelésére.

A nukleáris fegyverek mellett, megvizsgálva a hagyományos katonai eszközöket, úgy tűnik, van más fegyver is, amely az atombombához hasonló, komoly pusztítást képes végezni. 1945-ben a Nagasaki és Hiroshima felett ledobott atombomba előtt pár hónappal Tokió városát 2 nap alatt tették a földdel egyenlővé az amerikai katonai erők, hasonló áldozati számmal, mint a két atombomba ledobásánál. Ha megvizsgáljuk a ma rendelkezésre álló legpusztítóbb fegyvereket, az első négy helyen a nukleáris képesség szerepel, amellyel mindkét nagyhatalom – az Egyesült Államok és Oroszország is – rendelkezik.¹⁶ Ezekon kívül azonban léteznek az interkontinentális rakéták családja, amelynek hatóképessége eléri a 10 ezer km feletti távolságot, és tucatnyi robbanófejet képes egyszerre szállítani.¹⁷ Ez a távolság lehetővé teszi a Föld két legtávolabbi pontján lévő ellenséges terület elérését is, amely az Egyesült Államok és Irán közötti távolság. Továbbá a sorban a nukleáris fegyvereket követő MOAB (Mother of All Bomb, USA) és a FOAB (Father of All Bomb, Oroszország) termobarikus (vákuumbomba) fegyver hatása ugyan nem ér fel az atombomba hatásával, mintegy tizede annak, azonban pusztító hatását tekintve 150–300 méteres radius (körkörös, a föld alatti terület irányába is) irányban képes elpusztítani mindent.¹⁸ Másodlagos hatása majd egy kilométeren belül rombol, és a robbanás rádiusza miatt kiválóan alkalmas a nukleáris pontok és egyéb katonai vezetők bunkereinek föld alatti hatástalanítására.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a könnyebb előállítás és alkalmazhatóság miatt léteznek hagyományos fegyverek, amelyek megfelelő bevetése esetén szintén jelentős pusztító hatás érhető el.

A parancs kiadásának útja

A korábbi fejezetekben felsoroltak mellett most vizsgáljuk meg a parancsot kiadó és a parancsot teljesítő személyek felelősségét.

Az egyes országokban eltérő módon van lehetőség nukleáris fegyver bevetésére. A legtöbb országban az elnök dönt az indításról, illetve egyes országokban több személy vagy testület egyeztetése szükséges. A kép nem teljesen világos, ami érthető abból a szempontból, hogy részben nemzetbiztonsági kockázattal is járna a teljes ügymenet felfedése. Azonban jelen elemzés során a döntéshozatal és a végrehajtási lánc hossza az, amely inkább érdekes lehet a vizsgálódás szempontjából. Ennek oka, hogy a parancs

¹⁶ PANOVIC 2020.

¹⁷ Lásd: www.military-today.com/missiles/top_10_icbms.htm

¹⁸ Lásd: https://military-history.fandom.com/wiki/Father_of_All_Bombs

kiadását követően számos szinten kell hogy végighaladjon a döntési mechanizmus.¹⁹ A következőkben ezeket a szinteket vizsgálom meg, így nem a pontos fogalom tisztázása, hanem a mechanizmus ismertetése kapja a fő hangsúlyt. A tanulmányt a kaliforniai székhelyű James Martin Center for Nonproliferation Studies készítette.

Az Egyesült Államokban az elnök egymaga jogosult parancsot kiadni a nukleáris fegyver bevetésére. A jog elidegeníthetetlen az elnöktől. A folyamat további részében már nincs egyértelmű állásfoglalás a szakértők részéről. Az egyik gyakorlat szerint az elnök az összhaderőnemi műveleti parancsnokon keresztül adja ki közvetlenül, míg a másik gyakorlat a védelmi miniszter közbeiktatását tartja az eljárás alapjának. A hitelesítési folyamat, valamint a tényleges indítás már további személyeken múlik. Az elnöknél lévő hitelesítési kulcs, illetve annak titkosított jelszava és üzenettovábbviteli része további két személyhez jut el. Ezen a szinten hitelesítik, hogy az üzenet és az engedély valóban az elnöktől származik. Ezt követően a szárazföldi nukleáris fegyverek és a tengeralattjárón lévő fegyverek esetében további négy – szintén hitelesítési kulcsokkal rendelkező – személy végzi el a tényleges indítást.

Oroszországban az elnöki döntést már a védelmi miniszterrel és a vezérkari főnökkel együtt készítik elő, de ténylegesen az elnök dönt. Ezt szintén hitelesítik a következő szinten, majd továbbküldik a parancsot a légierőnek és a haditengerészetnek. Oroszországban minden szinten két embernek kell együttesen részt vennie a folyamat adott szakaszában, és a közvetlen indítást is két ember végzi.

Kínában már a parancs kiadása sem egyszemélyi döntés, mint ahogy az USA és Oroszország esetében láthattuk. Az elnök, a párt főtitkára és a Központi Katonai Bizottság elnökének közös döntése kell legyen. Ezt követően a parancs eljut a hétéfős – valamennyi haderőnem képviselőjéből álló – Központi Katonai Bizottsághoz, ahonnan tovább a vezérkari főnökhöz, majd a helyi indító egységekhez.

Az észak-koreai gyakorlat ragaszkodik a legfőbb vezető abszolút hatalmához, azonban a végső döntéshozatalban valamennyi katonai vezető részt vesz: a hadsereg parancsnoka, a műveleti vezető, a felderítés vezetője és a stratégiai erő parancsnoka.

Nagy-Britannia és Franciaország külön vizsgálatát nem tartom szükségesnek, mivel a szabályok részben az amerikai és az orosz gyakorlatot erősítik, azaz a rendszer a kétszemélyes megerősítést várja el minden szinten. Mivel az USA és e két ország egy szövetségi rendszerben van, így a tanulmány szempontjából nem képeznek geopolitikai kihívást. Izrael, India és Pakisztán esetében Kínához hasonló módon egy testület hozza meg a döntést a nukleáris fegyver alkalmazásáról.

A fentiek során megállapítható, hogy minden országban komolyan veszik a nukleáris fegyver bevetésének folyamatát. A katonai források konkrétan nem emelnek ki további személyeket, akik nyilvánvalóan az adott részlegen lévő, közvetlenül a folyamatban részt nem vevő, vagy az indítóállomást közvetlenül kezelő vagy a biztonsági-technikai-informatikai rendszert felügyelő személyek. Ha figyelembe vesszük a fenti hivatalos forrásokat, miszerint minden szinten legalább kettő személy dönt, valamint egyes országokban testületi döntési szintek léteznek, úgy megállapíthatjuk, hogy a folyamatban részt vevő személyek száma meghaladja az egy tucatot. Az indítóállomások és a robbanófejek kezelésével megbízott állománytagokkal pedig akár

¹⁹ LEWIS–TERTRAIS 2019: 2–15.

a százas-ezres nagyságrendet is elérheti a parancsot végrehajtó személyek száma. Így következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy az egyes országok folyamatában nem kap igazán jelentőséget a parancs kiadására jogosult személy vagy testület jellege, mivel a parancs végrehajtását számos ponton meg lehet hiúsítani. Ráadásul az is elegendő, ha részleges engedetlenség van csak jelen, mivel a teljes arzenál bevetésének hiánya – vagy a tervezett taktikai fegyverek kisebb számú bevetése – esetén az eredmény nem éri el a hadászati szinten megfogalmazottakat.

Az eltérő kulturális háttérrel rendelkező országok nagyon hasonló körültekintéssel szabályozzák az atomfegyver bevetésének körülményeit. Következtetésként levonható, hogy a demokratikus vagy a diktatórikus berendezkedés nem befolyásolja különbözően az adott ország szabályozását a nukleáris fegyverek terén. Megállapítható ugyanakkor, hogy szükségszerűen kell hogy legyen a rendszerben ellensúly és fék az adott országon, párton belül. Tudatosan vagy hallgatólagosan.

Személyes felelősségre vonás

Valamennyi a döntési mechanizmusban részt vevő személynek a parancs teljesítése során a lehető legkörülményteljesebben kell eljárnia. A modern büntetőjogi kódexek büntetik az egyes magatartási formákat, még háború esetén is. Amennyiben a parancsot kiadó vagy a parancsot végrehajtó személy bűncselekményt követ el, úgy felelősségre vonható.

A végrehajtó személyzet feltérképezése után megvizsgáltam az atomfegyver bevetésének tényét, elvonatkoztatva minden más körülménytől, és kizárólag csak a bevetésre és annak jogi következményeire koncentráltam. Amennyiben az atomfegyvert bevetik, úgy a felelős a korábban, a jogszabályi háttér részben meghatározottak szerint a nemzetközi joggal ellentétes magatartást tanúsít. A nukleáris fegyverek bármilyen módon történő alkalmazása sérti a nemzetközi jogot. Ennek következménye a jogi felelősségre vonás. A Nemzetközi Bíróság feltehetően vizsgálni fogja az eset körülményeit, és amennyiben a fegyvert nem az ország lényegi részét érő közvetlen támadás elhárítása érdekében alkalmazták, úgy a döntéshozatalban közvetlenül részt vevő személyeket bűnösnek mondja ki, és elítéli magatartásukat.

A Nemzetközi Bíróság eljárásáig azonban van egy másik jogi akadálya a bevetettségnek, amely alapvető morális (mint a jogrendszer létrehozását szolgáló alapvető princípium) elvek megsértését helyezi védelem alá. Az adott ország büntetőjogi rendszere, a büntető törvénykönyv által tartalmazott tényállászerű magatartás kimerítésével.

Jelen tanulmányban vizsgálom az orosz és az amerikai büntetőjogi szabályozást. Minden országban ugyanis ismeretes a parancs megtagadásának következménye, amely során az előljáró által adott utasítást a végrehajtó állomány tagja elmulasztja teljesíteni. Vizsgálatom tárgya azonban a parancs megtagadásának jogszerűsége.

A jelenleg hatályos magyar 2012. évi C. számú a Büntető törvénykönyvről szóló kódex XII. fejezete – A katonákra vonatkozó rendelkezések – 130. §-ának rendelkezése alapján:

(1) Nem büntethető a katona a parancsra végrehajtott cselekményért, kivéve, ha tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el.

(2) A parancsra elkövetett bűncselekményért a parancsot adó is tettesként felel, ha a katona tudta, hogy a parancs végrehajtásával bűncselekményt követ el, egyébként a parancsot adó közvetett tettesként felel.

Az Oroszországi Föderációban jelenleg hatályos büntető kódex 42. cikkelye – Parancs vagy utasítás végrehajtása – szerint:

(1) Nem minősíthető bűncselekménynek a jogilag védett érdek megsértése, ha azt olyan személy okozta, aki a rá nézve kötelező rendelkezés vagy utasítás végrehajtásaként járt el. Az ilyen sérelem okozta büntetőjogi felelősség azt a személyt terheli, aki jogellenes parancsot vagy utasítást adott.

(2) Az a személy, aki szándékosan szabályszegést követett el törvénytelennek ismert parancs vagy utasítás végrehajtása során, a szokásos feltételek szerint felel. A törvénytelennek ismert parancs vagy utasítás végrehajtásának elmulasztása a büntetőjogi felelősséget kizárja.²⁰

A fenti rendelkezések egyértelműen kimondják a parancs teljesítésének kötelezőségét, kivéve, ha a végrehajtó tudata átfogja, hogy azzal bűncselekményt követ el. Így tehát, annak, aki annak ismeretében, hogy tevékenysége bűncselekményt valósít meg, kötelessége a parancs megtagadása. A jelen tanulmányban a végrehajtó tudatának vizsgálatát nem elemzem, mivel az bírói kérdés, és a körülményekből lehet csak következtetni, hogy a végrehajtó képes volt-e felismerni tettének következményeit. Annyi azonban előjáróban is bizonyos, hogy az atomfegyver bevetéséhez nem szükséges különleges szakértelem vagy belátási képesség, illetve ritkán fordul elő, hogy az a személy, aki dönt alkalmazásáról vagy kezeli az atomfegyverzet komplexumát, tévedésben lenne, azaz egyértelműen tudnia kell, hogy magatartása tömegpusztító fegyver szándékos bevetésére irányul.

A harmadik ilyen jogi vonatkozású elemzés az USA gyakorlati eljárásához kapcsolódik. Az Egyesült Államokban van egy szövetségi irányadó büntetőjogi rendelkezés, valamint valamennyi tagállamnak saját büntetőjogi kódexe van. Ezért inkább gyakorlati szempontból nézzük a parancs megtagadásának kötelezőségét.

Egy jogesetet hozok fel példaként, amely jól tükrözi a gyakorlatban alkalmazottakat. 1968 márciusában William Calley hadnagy a vietnámi háborúban teljesítve felettese parancsát több száz civil embert lövetett agyon. A bíróság, ítéletében arra hivatkozott, hogy nem elegendő a szolgálati szabályzatban meghatározott parancsengedelmességi kötelezettséget felemlíteni, mivel elsősorban az alkotmány és a törvények előírásainak felel minden ember. Az amerikai törvények már a 19. század óta gyilkosságnak tekintik a fegyvertelen civilek megölését. A hadnagynak tudnia kellett, hogy a civilek megölésére adott parancs törvénytelen, amellyel bűncselekményt valósított meg.²¹

²⁰ Eredeti angol szöveg: 1. Infliction of harm to legally protected interests shall not be to qualified as an act of crime provided it was caused by a person acting in execution of an order or instruction binding on him. Criminal responsibility for infliction of such harm shall be borne by a person who gave illegal order or instruction.

2. Person who committed intentional offence in execution of order or of instruction known to be illegal, shall be liable under usual terms. Failure to execute order or instruction known to be illegal shall preclude criminal liability.

²¹ FORD 2017.

További ilyen tényállásszerű magatartás volt megfigyelhető a náci bűnösök elítélésében, amikor arra hivatkoztak, hogy ők csak parancsot követtek. A bíróság kiemelte a tárgyaláson hozott ítéletben, hogy a civileket megölni nem jogszerű parancs, mint ahogy eleget tenni egy jogszerűtlen parancsnak sem képezi részét a jogszerű védekezésnek.²²

Az USA-ban hatályos Uniform Code of Military Justice (UCMJ, Katonai Igazságszolgáltatási Kódex) 90. cikkelye szerint büntetendő az, aki a jogszerű parancsnak szándékosan nem engedelmeskedik, valamint a fentebb idézett orosz büntető kódex 332. cikkelye szerint büntetendő az az alárendelt, aki a felettese által kiadott jogszerű parancs végrehajtását elmulasztja. Ezen jogszabályok értelmezése során megállapíthatjuk, hogy a törvényalkotó a jogszerű parancsot helyezi büntetőjogi védelem alá mint védendő értéket. Míg a jogszerűtlen parancsal szemben megtagadási kötelezettséget helyez az alárendelt felé.²³

A fentiekhez szorosan hozzátartozik, hogy „A polgári lakosság háború idején való védelmére” vonatkozó IV. genfi egyezmény 1949. augusztus 12. napon kelt, és azóta 194 ország ratifikálta, köztük Oroszország és az Egyesült Államok is. Az egyezmény egyértelműen tiltja a civilek megölését, illetve számos az ellenük elkövetett egyéb atrocitást.

A témához kapcsolódóan egy az észszerű és hazafias viselkedés megnyilvánulása volt a második világháború végén, amikor Hitler „Nero Decree” néven elhíresült – Németország elpusztítására vonatkozó – végső parancsát nem hajtották végre. Közvetlen belső köre mondott ellent neki.²⁴

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az atomfegyver bevetése során a végrehajtási láncban minden egyes embernek egyéni felelőssége van, amely arra kötelezi, hogy mérlegelje a helyzetet. Nukleáris fegyver bevetését minden országban a hivatásos állomány végzi, így a kiképzés alatt általánosságban mindenki részesült a „jogszerű parancs megtagadása” jogintézményének oktatásában.

Diktatúrák és demokráciák

Személyiségzavar a vezetésben

Mielőtt a következtetéseim végére érnék, ejtsünk néhány szót az elnöki hivatal ellátásáról. Minden közigazgatási beosztás egy törvényi rendelkezésen alapul. Általánosságban a Munka törvénykönyve van jelen minden országban, azonban a kormánytisztviselők, a közigazgatás egyéb állományi tagjainak jogviszonyát külön jogszabály szabályozza.

²² WALKER DONALDSON 2020.

²³ Eredeti angol szöveg, USA 90. cikkely: Art. 90. Willfully disobeying superior commissioned officer: Any person subject to this chapter who willfully disobeys a lawful command of that person's superior commissioned officer shall be punished.

Eredeti angol szöveg, Oroszország 332. cikkely: 332. Failure to Execute an Order: 1. Failure to execute a superior's lawful order by a subordinate, if it has caused substantial harm to the interests of military service, shall be punishable by restriction in military service for a term of up to two years or by arrest, for a term of six months, or by custody in a disciplinary military unit for a term of up to two years.

²⁴ Lásd: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1590

Ez leginkább törvényszintű jogszabály, mivel a közigazgatás alkotja az állami berendezkedés magját, így nem engedhető meg, hogy az abban dolgozók tevékenysége ne legyen a lehető legmagasabb szinten rendezve. Ez a társadalmi érdek.

Az elnöki, illetve egyéb kormányzati pozíció azonban még ennél is alapvetőbb fontosságú. Az a személy, aki képviseli a nemzet egységét, tevékenysége és feladatköre az ország alkotmányában kell legyen szabályozva. A legjelentősebb nukleáris hatalmak egyöntetűen az Egyesült Államok és Oroszország.

Az Oroszországi Föderáció alkotmányának 92. cikkelye ismeri az elnök ideiglenes vagy folyamatos akadályoztatásának,²⁵ illetve ellene az egészségügyi állapot vagy bűncselekmény elkövetése esetén történő fellépés lehetőségét. Az Egyesült Államok alkotmányának 25. kiegészítése szintén rendelkezik az elnök ideiglenes vagy folyamatos korlátozásáról, illetve bármilyen sérülés vagy csökkent ítélőképesség esetén történő helyettesítéséről.²⁶

A fenti rendelkezések törvényi szövegbe való iktatása garantálja az egyeduralom elleni legalapvetőbb intézkedést. Amennyiben a nemzet első számú vezetője akadályoztatással küzd – legyen az külső fizikai vagy belső szellemi –, úgy lehetőség van a hatalomgyakorlás eszközeit kivenni a kezéből. Ennek fontossága kiemelt egy a jelen tanulmány által is elemzett tárgykörben. Természetesen a nukleáris fegyver bevetésének parancsa során a végrehajtási láncban szerepelnek más személyek is – ahogy azt fentebb kifejtettük –, azonban az ő akadályoztatásuk nem szorul alkotmányos szintű szabályozásra, az ő szerepük másodvonalban, a végrehajtási láncban van.

Mind az orosz és mind az amerikai struktúrában kiemelt szerepet kapott az elnök akadályoztatásaként meghatározott beszámítási képesség szabályozása. Ennek alapján az elnök egészségügyi okok miatt fennálló szellemi korlátozása vetődik fel, amelyre reagálnia kell a körülötte lévőknek. Ennek megítélése azonban objektív orvosi kérdés, vajon melyik személyiségi torzulás vezet oda, hogy az elnök ítélőképességét befolyásolja. A témát összefoglalóan fejtette ki az orvosi szakma, aminek során az FFM- (Five Factor Model, Öttényező Modell) modellt alapul használva a neuroticizmuson, az előzékenységen, a nyitottságon, a kifelé történő megnyilvánuláson és a lelkiismereten keresztül felállítottak egy olyan rendszert, amelyben a személyiségtorzulásokat alacsony és magas veszélyeztetettségi szinteken sorolják fel. Ennek alapján fel lehet készülni az adott személy kóros elmeállapotának megfigyelésére, tetteinek következményeire.²⁷ Ugyanakkor a pszichológia konkrétan is foglalkozik évtizedek óta a normalitástól való eltéréssel, amely alapján a DSM (*mental disorders*, mentális eltérések) IV. kategóriákat használják a különböző magatartászavarok leírására.²⁸ Ennek kifejtése nem tárgya

²⁵ Eredeti angol részszöveg: 2. The President of the Russian Federation shall cease to exercise his (her) powers before the end of his (her) term in the event of his (her) resignation, persistent inability for health reasons to carry out the powers invested in him (her), or impeachment. Presidential elections shall be held before the expiration of three months from the date of the early termination of presidential office.

²⁶ Eredeti angol részszöveg: SECTION 4. Whenever the Vice President and a majority of either the principal officers of the executive departments or of such other body as Congress may by law provide, transmit to the President pro tempore of the Senate and the Speaker of the House of Representatives their written declaration that the President is unable to discharge the powers and duties of his office, the Vice President shall immediately assume the powers and duties of the office as Acting President.

²⁷ WIDIGER et al. 2016: 34–37.

²⁸ ATKINSON–HILGARD 2005: 564.

a tanulmánynak, azonban említése elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk azzal, hogy a vezetőség tudatában van az esetleges személyi akadályok kezelésének.

Annak, hogy a legpusztítóbb fegyver bevetése során valamennyi, a végrehajtási láncban részt vevő személy beszámítási képessége korlátozott legyen, és ne tudja felmérni a Föld azonnali elpusztításának következményeit, még a matematikai esélye is nulla.

A demokrácia és a diktatúra közötti különbségtételnek jelen tanulmány szempontjából a korábban kifejtettek alapján nincs jelentősége. Megállapíthatjuk, hogy a diktatúra vagy hibrid rezsimek is hasonlóan szabályozzák a nukleáris kérdést, mint a demokratikus berendezkedésű államok.

Az évente készített – a demokráciát mérő – svéd riport alapján a demokráciát veszélyeztető jelekre már korábban fel lehet figyelni.²⁹ Ezek fő vonalai az alapvető jogok, a kormányzati fékek, a pártatlan közigazgatás, a választott parlament és a részvételi elkötelezettség hiányából fakadnak. E tételeket jelen tanulmányban nem elemzem tovább, azonban a demokráciából a diktatúrába való átmenet egyes lépései szemmel láthatóak, amennyiben bármilyen társadalmi viselkedést eme főbb formákban elhelyezünk. A diktatúra mindig igyekszik csorbítani a választott parlamentek hatáskörét, a közigazgatási eljárásrendet és azokat a diktatórikus érdekek mentén kialakítani, egyúttal az alapvető jogokat a társadalom számára kevésbé biztosítani. Mindig növelni igyekszik a diktatúra mint kormányzati szerv mozgásterét, különösen az azt gátló tényezők lebontásával, valamint a helyi és országos társadalmi lépések akadályozásával.

Így jutunk el az atomfegyver bevetésének kérdéséhez is. A legracionálisabb dolog, amelyet az emberiség valaha is maga elé állított. A diktátor (és valamennyi diktátor a történelemben) elsődleges célja a saját népének elnyomása. Az atom kérdése nem belpolitikai tényező. Egy társadalomban a vágyakozó érzelmek a másik ország területének megszerzése iránt nem érhet fel egy pusztító hatású fegyver bevetésével, amelynek hatása minden egyes egyén számára – a támadó fél társadalmi egyéneit is beleértve – azonnal érezhető fizikai, szellemi és társadalmi téren. Amikor egy diktátor dönt a bevetésről, olyan tényeket kell figyelembe vennie, amelyek a hatalmának végleges meggyengüléséhez vezetnek, és kizárólag rajta kívül álló okok döntenek majd felette.

A nukleáris fegyverek sorozatos bevetése során keletkezett gazdasági, egészségügyi, környezeti és valamennyi egyéb károk még nem foghatók fel teljes mértékben a társadalom számára, de az állami vezetők – köztük a diktátorok és köreik is – ennek teljes mértékben tudatában vannak. Nem tudjuk kiszámítani az emberi reakciókat, mert túl sok tényezőt kell figyelembe venni. Így Thomas Malthus 18. századi filozófus megállapításának nyomán értékelve, „minden élőlény természeténél fogva törekszik a túlélésre”. Ezt és a diktátor feltétlen racionális gondolkodását összevetve kizártnak mondhatjuk az atomfegyver kapcsán, hogy egy diktatúra máshogy cselekszik, mint a demokrácia. Láthatjuk, hogy a diktatúrák a gazdasági és társadalmi eredményeket folyamatosan fejlesztik hazájukban, a demokratikus országokkal együttműködve. A hatalom megtartása mindig az erős kapcsolatoktól függ, azt nem lehet tönkre tenni egyszemélyes döntéssel, ilyen az atombomba bevetése is.

Továbbá az atomfegyver alkalmazásának folyamatában emberek tucatjai vesznek részt. Milyen helyzetben érthet egyet mindenki azzal, hogy pusztítsuk el a környezetet,

²⁹ International Institute for Democracy and Electoral Assistance 2021.

saját és családunk jövőjét, azt a gazdaságot, amelyet felépítettünk csupán az indítástól számított fél órán belül. Végezetül talán a legfontosabb kérdés, amellyel egy diktatúra racionalitását bizonyítani lehet, hogy az atomfegyver felett sosem egy ember gyakorolja a teljes uralmat. Egy demokráciában a szavazás során számoltatják el a vezetőket, ami viszont a diktatúrában nincs, ugyanakkor a diktátornak is el kell számolnia a támogatói felé.³⁰ Amennyiben kizárólag a diktátor döntésén múlna az atomfegyver bevetése, úgy nem kizárható, hogy ezt alkalmazhatja a saját politikai vetélytársai ellen is. Továbbá megállapíthatjuk azt, hogy valamennyi diktatórikus ország vezető rétege képzett, tanult ember. Valójában ők a nyugati eszmét követik gazdagodásuk útján, azonban szellemileg a népükhöz vonzódnak, mivel így tudják őket irányítani. Azonban életük jelentős része inkább a nyugati rendszerben telik.³¹

A fentiek alapján megállapítható, hogy az atomfegyver, bevetése esetén, szükség-szerűen magával vonzza a győzelem kérdését is. Amennyiben valamelyik fél nukleáris fegyvert vet be, de ennek ellenére válaszcsepásként atomfegyverrel vagy hagyományos erővel legyőzik, úgy a felelősségre vonás elkerülhetetlen. Amennyiben az atomfegyvert bevető fél győztesként lép fel, úgy bizonyosságot kell nyernie, hogy győzelme nem szenved hiányosságoktól, azaz az ő területén nem került sor atomcsapásra. A győztes társadalmá nem fogja eltűrni egy esetleges válaszcsepás okozta károkat. Így eljutunk oda, hogy a győzelem kérdése nem egyenlő a sértetlenséggel, a győztes ország is komoly (a vezető felé megbocsáthatatlan) károkat szenvedhet. Amennyiben belátjuk azt, hogy egy demokráciában a vesztes háború esetén a vezetők nem vesztenek annyit, mint egy diktatúrában, ugyanakkor elfogadjuk, hogy a diktátor mindig többet nyer a háború győzteseként, mint a demokrácia vezetői,³² úgy arra a következtetésre kell jussunk, hogy a diktátor csak akkor mehet bele egy háborúba, ha biztos a győzelmében, és garantálja, hogy területén minimális károkat szenvednek el. Ellenkező esetben mindent elveszíthet, a hatalma mellett az életét is. E gondolat mentén haladva bebizonyítottuk ismét, hogy a diktatúra – a komolyabb veszíteni valók miatt – sokkal megfontoltabb kell legyen egy háború megindításában. Így joggal következtethetünk arra, hogy az atomfegyver bevetésének kérdése olyan súlyt rak a diktatúra vezető(i) je vállára, hogy azt szükségképpen nem tudja elviselni, és a döntési pozícióban lévő elvesztheti magabiztosságát, ugyanakkor a körülötte lévő vezetők képesek felmérni a helyzetet, és nagyobb valószínűséggel bízhatnak abban, hogy a diktátor egyébkénti bukásával ők nem vesztenek annyit, mint az irracionalitás elfogadásával.

A gyakorlatban

Az atomfegyver bevetését sokan és sokféleképpen vizsgálták. Viszonylag egyszerű alkalmazása képes 20–30 km körzetben teljes pusztítást végezni, mindamelllett a radioaktív és az elektromagnetikus következménye hosszabb ideig érezteti hatását.

³⁰ DEBS 2010: 23.

³¹ General Agreement on Tariffs and Trade, GATT – Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény; United Nations – Egyesült Nemzetek Szervezete; World Trade Organization – Világkereskedelmi Szervezet.

³² DEBS 2010: 23.

A nukleáris fegyver alkalmazásának két iránya lehet. Az előző fejezetekben utaltak alapján stratégiai vagy taktikai bevetése áll rendelkezésre, amely függ az elpusztítani kívánt területtől, a kiváltandó hatástól. A lényeges különbség a kettő típus alkalmazásában rejlik, mivel a stratégiai fegyver nagyobb pusztítást végez, és bevetése nem hadszíntéri előnyök végett történik, hanem egyértelműen hadászati szinten, azaz a végleges megoldás a nyilvánvaló cél.

Összevetve a taktikai atomfegyver hatását és a korábban elemzett egyéb „hagyományos” fegyvereket megállapíthatjuk, hogy a taktikai atomfegyver alkalmazása nem éri el azt a célt, amelyet más fegyverekkel ne tudna elérni a támadó fél. A taktikai atomfegyver nem tud olyan szintű pusztítást végezni, hogy a másik fél képtelen legyen folytatni a harcot, esetlegesen egyes atomtölteteket ne a támadó területén semmisítsenek meg. Ugyanakkor a másik atomhatalommal szemben a támadó is szenved a taktikai atomfegyver ellencsapásától. Egyes esetekben a hagyományos tűzerőnek köszönhetően feltehető, hogy például az Egyesült Államok ellen bevetett atomfegyver esetében az Egyesült Államoknak felesleges az agressziót egyenlően atomcsapással viszonznia. A következőkben bemutatok pár példát, amely arra vonatkozik, hogy a gyakorlatban több esetben előfordult nukleáris vészhelyzet, amelyek elmaradása a racionális helyzetértékelésre ad okot.

Nem lesz még egyszer a történelemben olyan tiszta helyzet, mint 1945-ben. Az USA és szövetségesei már évek óta hadban álltak, hatalmas áldozatokat követően. Az arányosság és a célszerűség elve már nem működött, és az USA nem birtokolt több atomfegyvert. Ugyanakkor teljes mértékben meg volt győződve, hogy másnak, különösen Japánnak sincs. Az eszkalálódás nem volt opció. A nemzetközi sajtó azóta is emberiség elleni tettnek értékeli. Ugyanakkor Japán és az USA több évtizedes szakadatlan együttműködését megvizsgálva biztosra vehető, hogy rendezték egymás között a helyzetet, még ha másra nem is tartozik, hogyan.

A hidegháborúban Kissinger azt tanácsolta Nixon elnöknek, hogy játsszák az örült ember stratégiát, amelynek során egy repülő – atomcsapást színlelve – körözött az ázsiai határnál 3 napig, hogy elriassa a szovjet vezetést az afganisztáni fegyverszállításoktól. Brezsnyev azonban nem foglalkozott a dologgal, nem tartott az amerikai atomcsapástól.³³

1983-ban Stanislav Petrov szovjet ezredes és csapata úgy döntött, hogy nem jelenti a bejövő rakétákat, mivel úgy gondolta, hogy 5 db indítása nem elegendő egy megelőző csapáshoz az USA részéről. (Később kiderült, a műholdak a nap visszaverődését érzékelték a felhőkön, és a szovjet rendszer hibásan működött). Petrov később elmondta, hogy amikor jeleznie kellett volna a „támadást”, „megelevenedett előtte a forró serpenyőben ülő képe”.³⁴

Arkhipov (1962), amikor a US Navy bombázta a nukleáris tengeralattjáróját Kuba mellett, úgy döntött, hogy nem indít nukleáris csapást. Mind a három vezetőnek egyet kellett volna érteni, a másik kettő az indítás mellett volt.³⁵

Jelcin 1995-ben megkapta a kódokat tartalmazó táskát, egyeztetve a védelmi miniszterével aktiválták is az indítókulcsát, azonban percekkel később kiderült, a rakéták

³³ The National Security Archive 2015.

³⁴ AKSENOV 2013.

³⁵ DAVIS 2017.

másik irányba tartanak. (amerikai–norvég kutató rakéta volt, az északi fényt tanulmányozta).

A fenti esetek példát adnak arra, hogy egy háború során nem szükségszerűen riadnak meg a felek az atomcsapás elszenvetésétől. Valamint, hogy a védekező is megtesz mindent a helyzet megfelelő értékeléséért. Megállapíthatjuk a korábbi évtizedek helyzetértékelése során, hogy az atomfegyver bevetésének kérdése minden felhatalmazottban inkább kételkedő magatartást vált ki, mint agresszív hozzáállást.

A konkrét konfliktusoktól eltávolodva vizsgáljuk meg a kérdést az atomhatalom és a vesztes háború szempontjából. Több esetben ad példát a közelmúlt történelme arra, hogy egy ország, miután elvesztett egy háborút – és azzal együtt egy bizonyos területet –, fejlesztette ki az atomfegyverét.

1958-ban Kína nem nézte jó szemmel a tengeri határainál lévő, de Tajvan által felfegyverezni kívánt Csinmen-szigeteket és a Matsu-szigeteket, megalapozva ezzel a második tajvani-szorosi krízist. Mao Ce-Tung, a kommunista párt vezetőjeként joggal bízott a szovjet védelemben – egyúttal a szovjet atombomba képességeiben – különösen azért, mert az USA, aki rendelkezett atomfegyverrel, Tajvant támogatta és beavatkozással fenyegetőzött.³⁶ Mivel Maónak csalódnia kellett, sokkal nagyobb gondossággal támogatta a saját nukleáris fegyverének kifejlesztését. Ezt követően 1995-ben került sor a harmadik, majd 2022-ben a negyedik tajvani krízisre, de sem Kína, sem az USA nem fenyegetőzött atomfegyver bevetésével.

Az 1961-ben a berlini krízis során – a keletnémet politika elkezdte a berlini fal építését – amerikai és szovjet harckocsik néztek egymással szembe, és az amerikai hadsereg készségbe helyezte a nukleáris képességgel rendelkező fegyvereit. Nyikita Hruscsov azonban nem hátrált meg, és az amerikai nukleáris erő nem hozta meg azt az elrettentést, amelyet a jelenlététől Kennedy elnök várt.³⁷ Az amerikai és a szovjet csapatok végül kivonultak, de a berlini fal 1961-től egészen 1989-ig osztotta ketté a várost és a világot.

India és Pakisztán 1971. évben véres háborút vívott, amelynek következményeként Kelet-Pakisztán önálló állammá vált, Bangladesh néven. Pakisztán elvesztette lakosságának felét és területének egyötödét.³⁸ Mindkét ország rendelkezik atomfegyverrel, azonban a területi egység helyreállítása érdekében nem merült fel alkalmazásuk.

A fentiek mellett talán különösebb hivatkozás nélkül is megértjük Észak- és Dél-Korea helyzetét. Mindegyik esetén megállapítható, hogy ezen országok ma már rendelkeznek önálló atomprogrammal és súlyos csapást tudnának mérni a múlt helyreállítása érdekében. Ez azonban évtizedek alatt sem történt meg. Következtetésképp egyértelműen meg lehet határozni, hogy a felelősség és a racionalitás hosszú idő alatt sem veszik el az állami vezetésből függetlenül a politikai berendezkedéstől és a minenkori geopolitikai helyzetétől.

³⁶ GURTOV 1976: 54.

³⁷ CARMICHAEL 2011.

³⁸ FAIR 2021.

Összegzés

A felhozott példák, történelmi esetek, valamint a diktatórikus rendszer vezetői tudatának vizsgálata arra enged következtetni, hogy az atomfegyver stratégiai bevetése szükségszerűen nem tud megvalósulni. Taktikai oldalon pedig nem tudja kiváltani azt a hatást, amelyet alkalmazásával elérni kíván az alkalmazója. A nemzetközi vélemény a szenvedő ország mellé áll, illetve az indító állam iránt táplált szimpátia esetén sem tud elvonatkoztatni a Földet mint mindannyiunk élőhelyét ért támadástól. Taktikai bevetés esetén bőven lesznek gazdasági (nem csak kvázi szankciós politika, hanem elszigetelődést kiváltó) szankciók, kereskedelmi, politikai és egyéb következmények, amelyek előzetes vizsgálatával elkerülhető a bevetés gondolata is.

A részt vevő személyek minden esetben önállóan mérlegelik a szerepüket, és megteszik, amit kell. A tanulmány folytatásában – a további jogi és egyéb kapcsolatok kifejtése mellett – elemezni fogom a nép szerepét az atomfegyver bevetése során, mivel arra a következtetésre jutottam, hogy az atombomba bevetése során a társadalmi felelősség terhét, tehát az atomfegyver alkalmazásának lehetőségét mint társadalmi jelenséget érdemes tovább kutatni. A diktatórikus, féldiktatórikus és képviseleti demokráciában olyannyira nem képezi tudás alapját az atomfegyver a nép mindennapi viselkedésében, hogy valójában nem tudjuk, hogyan reagálna társadalmi szinten. Túl nagy döntés bármely típusú vezetőnek úgy alkalmazni egy ilyen fegyvert, hogy a nép elfogadja. Valójában itt visszakerülünk a Nemzetközi Bíróság ítéletéhez.

Amikor a parancs kiadását követő lánc folyamatát vizsgáltuk, sokkal inkább az tűnt célravezetőnek, hogy meg kellene fordítani a gondolatmenetet. Amennyiben tudjuk, hogy milyen feltételek alapján nem lehet bevetni atomfegyvert, úgy azt az eljárást előnyben kell részesíteni, és a körülményeket már a konfliktus kezdeti szakaszában abba az irányba terelni.

A téma aktualitását nem csak a jelenleg folyó fegyveres összecsapások komolysága jelenti; a közeljövőben egyre több ország lesz képes fegyvereket juttatni a világűrbe, ami még bizonytalanabbá teszi a geopolitikai helyzetet. A kérdés megválaszolása szükségszerű, mivel egy olyan jövőben, ahol bárki fenyegethet atomfegyver alkalmazásával, csak két dolog lehet az eredmény. Ha biztosan tudjuk, hogy nem alkalmaznak ilyen fegyvert, vagy ha nem adunk okot arra, hogy alkalmazzanak ilyen fegyvert. Az első feltevés elemzését már ebben tanulmányban megkezdtem és a következőben folytatom. A második feltevés következménye a koppenhágai iskola elméletét alapul véve, de azt komplexen alkalmazva, az egymás iránti bizalmatlanság okán feltehetően 4-5 régióra oszlik a világ, függetlenül a Buzan-féle globális-regionális hatalmi megosztásoktól.³⁹ Ez azt jelenti, hogy a biztonság érdekében elkülönülnek egymástól a világ régiói, és egy sokkal korlátozottabb kapcsolatot tartanak majd fenn egymással. Ez természetesen a gazdasági egyenlőtlenségeket és a különböző társadalmi fejlődéseket vonja maga után, ami nem lehet célja a ma felelős nyugati filozófiának.

³⁹ BUZAN-WÆVER 2003: 462.

Irodalomjegyzék

- ATKINSON, Richard C. – HILGARD, Ernst (2005): *Pszichológia*. Budapest: Osiris.
- BOBÁK Áron (2020): Előbb vagy utóbb jön egy aszteroida, ami tömegek halálát okozza. Mit tehetünk, hogy ez mégse következzen be? *Rakéta*, 2020. június 30. Online: <https://raketa.hu/vedekezes-a-foldet-fenyegeto-aszteroidak-ellen>
- BUZAN, Barry – WÆVER, Ole (2003): *Regions and Power*. Cambridge University Press.
- DEBS, Alexandre (2010): Economic Theories of Dictatorship. *The Economics of Peace and Security Journal*, 5(1). Online: <https://doi.org/10.15355/epsj.5.1.20>
- GURTOV, Melvin (1976): The Taiwan Strait Crisis Revisited: Politics and Foreign Policy in Chinese Motives. *Modern China*, 2(1). Sage Publication Inc., University of California. Online: <https://doi.org/10.1177/009770047600200104>
- HITCHENS, Theresa (2022): No US Missile Defense System Proven Capable Against 'Realistic' ICBM Threats: Study. *Breaking Defense*, 2022. február 22. Online: <https://breakingdefnse.com/2022/02/no-us-missile-defense-system-proven-capable-against-realistic-icbm-threats-study/>
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance; The Global State of Democracy 2021; Stockholm, IX.
- KRISTENSEN, Hans M. – KORDA, Matt (2022): Nuclear Notebook: How Many Nuclear Weapons Does the United States Have In 2022? *Bulletin of the Atomic Scientists*, 2022. május 10. Online: <https://thebulletin.org/premium/2022-05/nuclear-notebook-how-many-nuclear-weapons-does-the-united-states-have-in-2022/>
- LEWIS, Jeffrey G. – TERTRAIS, Bruno (2019): *The Finger On The Button*. Monterey CA: James Martin Center for Nonproliferation Studies.
- PANOVIC, Aleksandra (2020): The 15 Most Powerful Weapons in the World. *Yahoo Finance*, 2020. december 23. Online: <https://tinyurl.hu/RhX7>
- POMPER, Miles A. – TUGANOV, Vasilii (2022): What Countries Have Nuclear Weapon, and Where Are They? *The Conversation*, 2022. április 1. Online: <https://theconversation.com/what-countries-have-nuclear-weapons-and-where-are-they-180382>
- SIPRI Yearbook 2022. *SIPRI*, 2022. Online: www.sipri.org/yearbook/2022
- WIDIGER, Thomas A. et al. (2016): *Five Factor Model and Personality Disorder*. Oxford Online Handbook. Online: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199352487.013.4>

Internetes források

- Arms Control Association (2019): *The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance*. Online: www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty
- Arms Control Association (2022a): *New START at a Glance*. Online: www.armscontrol.org/factsheets/NewSTART
- Arms Control Association (2022b): *Comprehensive Test Ban Treaty at a Glance*. Online: www.armscontrol.org/factsheets/test-ban-treaty-at-a-glance
- AKSENOV, Pavel (2013): Stanislav Petrov, the Man Who may Have Saved the World. *BBC*, 2013. július 26. Online: www.bbc.com/news/world-europe-24280831

- CARMICHAEL, Neil (2011): *A Brief History of the Berlin Crisis of 1961*. Online: www.archives.gov/files/research/foreign-policy/cold-war/1961-berlin-crisis/overview/berlin-wall-overview.pdf
- DAVIS, Nikola (2017): Soviet Submarine Officer Who Averted Nuclear War Honoured with Prize. *The Guardian*, 2017. október 27. Online: www.theguardian.com/science/2017/oct/27/vasili-arkhipov-soviet-submarine-captain-who-averted-nuclear-war-awarded-future-of-life-prize
- DONALDSON, Rebecca Walker (2020): The Risk of Obeying an Unlawful Order. *Multi Briefs*, 2020. június 29. Online: <https://exclusive.multibriefs.com/content/the-risk-of-obeying-an-unlawful-order/civil-government>
- FAIR, Christine (2021): Pakistan Lost the 1971 War but its Project of Islamist Violence Won the Larger Conflict. *The Print*, 2021. december 14. Online: <https://theprint.in/opinion/pakistan-lost-the-1971-war-but-its-project-of-islamist-violence-won-the-larger-conflict/781070/>
- FORD, John (2017): When Can a Soldier Disobey on Order? *War On The Rocks*, 2017. július 24. Online: <https://warontherocks.com/2017/07/when-can-a-soldier-disobey-an-order/>;
- ICAN [é. n.]: *Hiroshima and Nagasaki bombings*. Online: www.icanw.org/hiroshima_and_nagasaki_bombings
- International Court of Justice [é. n.]: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Online: www.icj-cij.org/en/case/95
- NTI (2011): *Strategic Arms Limitation Talks II*. Online: www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/strategic-arms-limitation-talks-salt-ii/
- The National Security Archive (2015): *Nixon, Kissinger and the Madman Strategy during Vietnam War*. Online: <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb517-Nixon-Kissinger-and-the-Madman-Strategy-during-Vietnam-War/>
- United Nations [é. n.]: *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons*. Online: www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/tpnw/

Torda Péter¹

Stratégiai kommunikáció mint válságreagálás az Európai Unió gyakorlata alapján

Strategic Communication as Crisis Response, Based on the European Union's Practice

Absztrakt

A 2010-es évek közepén jelentős fegyveres konfliktusok alakultak vagy szélesedtek ki az Európai Unió (EU) keleti és déli szomszédságában. Ezek kommunikatív dimenziója közvetlen biztonsági kockázatokat keletkeztetett az EU-ban, különös tekintettel az orosz dezinformációs tevékenységre és az Iszlám Állam terrorszervezet által folytatott terrorista propagandára. Ebben az időszakban épült ki az EU stratégiai kommunikációs képessége. Jelen tanulmány leírja az összefüggést, beleértve az ok-okozati kapcsolatokat, az említett válsághelyzeteket, a belőlük származó kommunikatív kockázatok és az EU stratégiai kommunikációja között, valamint rámutat arra is, hogy az EU stratégiai kommunikáció elsősorban válságreagálási eszköz.

Kulcsszavak: stratégiai kommunikáció, Európai Unió, Oroszország, Ukrajna, Iszlám Állam

Abstract

The mid-2010s have seen major armed conflicts emerging or expanding in the eastern and southern neighbourhoods of the European Union (EU). The communicative dimension of these conflicts has prompted direct security risks in the EU, in particular through Russian disinformation activities and through terrorist propaganda conducted by the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: torda.peter@stud.uni-nke.hu
A szerző az Európai Bizottság alkalmazottja. A jelen tanulmányban foglalt információk és megállapítások a szerző személyes kutatómunkáján alapulnak, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Bizottság hivatalos álláspontját.

Islamic State terrorist organisation. The EU's strategic communication capacity has been created in this period. The present article describes the relationship, including causal links, between the above crisis situations, the ensuing communicative risks and EU strategic communication, and it argues that the EU's strategic communication is primarily a crisis management instrument.

Keywords: strategic communication, European Union, Ukraine, Russia, Islamic State

Bevezetés

A stratégiai kommunikáció mint rendezőelv és mint tevékenység a 2010-es évek közepén tűnt fel az Európai Unióban (EU), a közös kül- és biztonságpolitika területén. Kialakulása egybeesett az EU biztonsági környezetének romlásával. Jelentős fegyveres konfliktusok robbantak vagy szélesedtek ki az EU keleti és déli szomszédságában: Ukrajnában, illetve Szíria és Irak területén. Az ukrajnai válság kibontakozásával, majd fegyveres eszkalációjával párhuzamosan felerősödtek az EU-ban az orosz dezinformációs tevékenységgel kapcsolatos kockázatok. Ezzel közel egy időben, a Szíria és Irak jelentős területeit elfoglaló Iszlám Állam (IS) terrorszervezet tevékenysége nyomán, jelentős mértékben növekedett a terrorista propaganda, toborzás és felbujtás kockázata az EU-ban. A szóban forgó fegyveres konfliktusok közös jellemzője volt tehát olyan stratégiai kommunikációs hatások kiváltása, amelyek közvetlen biztonsági kockázatot teremtettek az EU-ban.

Mindezek alapján összefüggést feltételezünk az EU környezetében kialakult fegyveres válsághelyzetek, az ezek tényezőjeként felerősödő stratégiai kommunikációs kockázatok, illetve az EU stratégiai kommunikációja képességének kiépülése között. Dolgozatunk célja az említett összefüggés feltárása, amelyhez a következő hipotézist vettük alapul: az EU stratégiai kommunikációjának kialakulása összefügg az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusokkal, és elsősorban válságreakálási eszköz. Hipotézisünk bizonyításához vagy megcáfolásához a következő kutatási célokat határoztuk meg (1) megvizsgálni az EU stratégiai kommunikáció kialakulásának és fejlődésének folyamatát; (2) feltárni az EU stratégiai kommunikáció és az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusok között meglévő összefüggést. Jelen dolgozat keretében elemzésünket a 2020-ig terjedő időszakra, vagyis az EU stratégiai kommunikáció első öt évére korlátozzuk. Feltételezésünk szerint, az adott időszak vizsgálatán keresztül olyan általános érvényű megállapításokat fogalmazhatunk meg, amelyek elvezetnek hipotézisünk igazolásához vagy megcáfolásához.

A kutatómunka során a szakirodalom vizsgálatának és kritikai elemzésének mód-szerét, valamint a dokumentumelemzés módszerét alkalmaztuk. A kutatás elsődleges forrásai az EU hivatalos dokumentumai, míg a kutatás másodlagos forrásai a tudományos publikációk. Az elsődleges források felkutatásához a vizsgált EU-politikai területen, az EU kül- és biztonságpolitika területén, kizárólagos döntéshozatali hatáskörrel bíró EU Tanács hivatalos dokumentumainak nyilvántartásában² végeztünk tárgyszavas

² Lásd: www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/

keresést.³ A vizsgálat szempontjából leginkább releváns másodlagos szakirodalmi források felkutatását a Nemzeti Közszerzői Egyetem Könyvtára által a biztonsági tanulmányok kutatási területéhez különösen javasolt tudományos adatbázisokban⁴ végzett tárgyszavas⁵ keresés útján végeztük el.

A dolgozat a következőképpen épül fel: először definiáljuk az EU stratégiai kommunikáció fogalmát, bemutatjuk és elemezzük az EU stratégiai kommunikáció első öt éves időszakát és megállapítjuk legfontosabb ismertetőjegyeit, végül megfogalmazzuk következtetéseinket.

Az EU stratégiai kommunikáció definiálása

A vizsgált elsődleges és másodlagos források egyike sem tartalmaz definíciót az EU stratégiai kommunikációra, ugyanakkor egységes értelmezési keretet adnak hozzá. A hivatalos EU-dokumentumok kizárólag az EU külpolitika kontextusában értelmezik a stratégiai kommunikációt, és a stratégiai kommunikációs feladatok végrehajtásával jellemzően az Európai Külügyi Szolgálat (EKSZ) keretében működő stratégiai kommunikációs munkacsoportokat bízzák meg. A másodlagos források is csaknem egységesen követik az elsődleges forrásokat abban, hogy a stratégiai kommunikációt az EU-külpolitika kontextusában vizsgálják.

Az EU-s dokumentumokból, illetve a szakirodalmi munkákból kirajzolódó célkitűzéseket, feladatokat és egyéb jellemzőket megragadva, az EU stratégiai kommunikáció általános definíciójára a következő javaslatot tesszük: az EKSZ által végrehajtott kommunikatív cselekvések összessége, amelyek célja az EU szomszédságából származó kommunikációs kockázatok kezelése, illetve az EU szomszédságára irányuló uniós politikák előmozdítása és az ehhez kedvező közeg megteremtése.

Az EU stratégiai kommunikáció első öt éves időszakának bemutatása

A stratégiai kommunikáció 2009-ben tűnt fel először az EU hivatalos diskurzusában,⁶ a terrorellenes küzdelem összefüggésében. Ekkor azonban még csak tagállami szinten folytatott tevékenységként történik rá hivatkozás. Ezt követően, 2014-ben merül fel a tagállamok stratégiai kommunikációs hatásait és szakértőit összekötő európai szintű hálózat létrehozásának gondolata, illetve egy Szíriára fókuszáló EU-s stratégiai kommunikációs tanácsadó csoport kiépítésének ambíciója.⁷

Az EU stratégiai kommunikációs képességfejlesztése ezután irányt váltott, és az első formális döntést⁸ az uniós stratégiai kommunikációs képesség létrehozásáról,

³ „Strategic communication”.

⁴ Taylor & Francis Online, JSTOR, JSTOR Security Studies.

⁵ „European Union” and „strategic communication”.

⁶ Council of the European Union 2009.

⁷ Council of the European Union 2014.

⁸ European Council 2015: 5.

2015 márciusában, már az Oroszország által folytatott dezinformációs kampányokkal szembeni fellépés motiválta. Az egyre kiterjedtebben alkalmazott orosz dezinformációs tevékenység ismert kockázat volt az EU számára már a 2015 előtti időszakban is,⁹ de megfigyelhető, hogy az orosz dezinformációs kampányokat ellensúlyozni hivatott stratégiai kommunikációs képesség kialakításáról csak a Krím félsziget megszállása és a kelet-ukrajnai orosz beavatkozás által jellemzett helyzetben született döntés.

Ezt követően, 2015 júniusában készült el az EKSZ stratégiai kommunikációs cselekvési terve,¹⁰ amelynek fókuszpontjában az EU kelet-európai partnerországai állnak.¹¹ A cselekvési terv három célkitűzést fogalmaz meg az uniós stratégiai kommunikáció számára:¹² (1) az EU politikáinak a keleti partnerországokban való előmozdítása; (2) a médiakörnyezet megerősítése és a független sajtó támogatása; (3) az EU-n belüli tudatosság és reagálóképesség megerősítése a külső szereplők által folytatott dezinformációs tevékenységek vonatkozásában. Ebben a kezdeti időszakban alakult ki az EU stratégiai kommunikációt jellemző szervezeti megoldás: az EKSZ bázisán működő stratégiai kommunikációs munkacsoport.¹³ A 2015-ben elsőként létrehozott, az EU keleti szomszédságára fókuszáló munkacsoport feladatkörét az EKSZ stratégiai kommunikációs cselekvési terve¹⁴ határozta meg. A munkacsoport központi feladata, hogy komplex módon előmozdítsa az EU politikáinak érvényesülését a kelet-európai partnerországokban, valamint hozzájáruljon az orosz dezinformációs tevékenységek kezeléséhez.

A 2015–2017-es időszakban két további stratégiai kommunikációs munkacsoportot állítottak fel az EKSZ-ben. A munkacsoportok feladatkörét számos EU-dokumentum határozza meg, illetve pontosítja tovább, amelyek vizsgálatán keresztül megállapíthatjuk főbb feladataikat. Az EU déli szomszédságára, az arab világra koncentrálnak stratégiai kommunikációs munkacsoport 2015-ben kezdett el formálódni, a terrorrelens küzdelem területén korábban megkezdett stratégiai kommunikációs képességfejlesztés előzményeire támaszkodva. A keleti irányra fókuszáló munkacsoport fejlődési történetéhez hasonlóan, a déli szomszédság vonatkozásában is megfigyelhető, hogy a komplex EU-s stratégiai kommunikációs képesség létrehozásának időszaka egybeesik a térségben végbemenő fegyveres konfliktus eszkalációjával. Ebben az időszakban jelentős műveleti sikereket ért el az IS Szíria és Irak területén, illetve ezzel párhuzamosan jelentősen felerősödött az EU-ban a terrorista propaganda, toborzás és felbujtás kockázata.

Az EU déli szomszédságára hangolt stratégiai kommunikációs munkacsoport fokozatos fejlődésen ment keresztül 2015 és 2017 között. Központi feladata az arab világ felé való nyitás, valamint a terrorista propaganda elleni fellépés,¹⁵ és külön hangsúlyt kapott munkájában az IS elleni küzdelem a stratégiai kommunikáció eszközeivel.¹⁶ A 2017 utáni időszakban az IS katonai visszazorítása, illetve az IS által kiváltott kommunikációs kockázatok mérséklődése nyomán, a térségre irányuló orosz

⁹ TORDA 2022.

¹⁰ European External Action Service 2015.

¹¹ Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Georgia, Moldova, Örményország és Ukrajna.

¹² European External Action Service 2015: 1.

¹³ Strategic Communication Task Force.

¹⁴ European External Action Service 2015.

¹⁵ Council of the European Union 2015a: 5.

¹⁶ Council of the European Union 2017a: 9.

dezinformációs tevékenységgel szembeni fellépés is megjelent a déli munkacsoport feladatkörében.¹⁷

A déli relációban létrehozott munkacsoporthoz hasonló fejlődési ívet írt le az utolsóként felállított, Nyugat-Balkánért felelős stratégiai kommunikációs munkacsoport, amely szintén a 2015–2017 közötti időszakban kristályosodott ki az EKSZ szervezetében. Feladata az EU-bővítési folyamat társadalmi támogatottságának erősítése, illetve a térségre irányuló dezinformációs tevékenységek kezelése.¹⁸ Ugyan a Nyugat-Balkánon nem került sor fegyveres eskalációra a térségre fókuszáló stratégiai kommunikációs képesség létrehozásnak időszakában, az orosz–ukrán fegyveres konfliktus kibontakozásával párhuzamosan az orosz dezinformációs kockázat kezelése a Nyugat-Balkánon egyre fontosabb feladattá vált a nyugat-balkáni munkacsoport tevékenységében.¹⁹

A vizsgált időszakban döntés született más stratégiai kommunikációs képességek létrehozásáról is, részben az EKSZ szervezetében, részben a tagállami intézmények hálózatba szervezésén keresztül. Az EKSZ-ben végbemenő stratégiai kommunikációs újításokat szemlélteti a 2016-ban létrehozott EU Hibrid Fúziós Cella.²⁰ Ezt a szervezeti egységet a külföldi eredetű hibrid fenyegetések, köztük dezinformációk, monitorizálására és kezelésére hozták létre, különös tekintettel az EU-ban és szomszédságában a politikai döntések befolyásolását célzó törekvésekre.²¹ A tagállami bázisú hálózatok egyik példája a 2016-ban felállított Európai Stratégiai Kommunikációs Hálózat,²² amely az erőszakos szélsőséges és terrorizmus elleni küzdelemben való együttműködés platformjaként működik.²³ A stratégiai kommunikációs munkacsoportok és az egyéb stratégiai kommunikációs képességek számára meghatározott feladatok összehasonlítása alapján megállapítható, hogy EU stratégiai kommunikáció alapvetően a munkacsoportok felelősségébe tartozik. Az egyéb képességek partikulárisabb és kevésbé kiterjedt feladatrendszerrel működnek.

Az EU stratégiai kommunikáció első ötéves időszakának elemzése

Az elsődleges források vizsgálata alapján megállapítható, hogy az EU stratégiai kommunikációt elősorban a dezinformáció elleni fellépés jellemzi, különös tekintettel az orosz dezinformációs tevékenység kezelésére. Az EU dezinformációellenes cselekvési tervéből,²⁴ amely 2018-ban, három év elteltével követte a stratégiai kommunikációs cselekvési tervet, kiolvasható, hogy tartósan a keleti irányban működő stratégiai kommunikációs munkacsoport, illetve az orosz dezinformációs kihívás kezelése áll

¹⁷ European Commission–High Representative 2019: 3.

¹⁸ Council of the European Union 2015b: 3; Council of the European Union 2016: 3; Council of the European Union 2018: 6; Council of the European Union 2019: 8.

¹⁹ European Commission–High Representative 2019: 3, 27.

²⁰ EU Hybrid Fusion Cell.

²¹ European Commission 2018: 16.

²² European Strategic Communication Network.

²³ Council of the European Union 2017b: 30.

²⁴ European Commission–High Representative 2018.

az EU stratégiai kommunikációs tevékenységének középpontjában. Emellett, az elsődleges források elemzése rámutat, hogy a dezinformációellenes szempontok egyre hangsúlyosabbá váltak a déli és nyugat-balkáni munkacsoportok feladatkörében is. Egy 2019-es EU-jelentés már konkretizálja a „Kremlin-párti forrásokból származó” dezinformációk monitorizálásának szükségességét a Nyugat-Balkán és a déli szomszédság vonatkozásában.²⁵

A dezinformációval, különösen az orosz forrásból származó dezinformációval, szembeni fellépés rajzolódik ki az EU stratégiai kommunikáció legfontosabb ismérveként a másodlagos források vizsgálatából is. Az általunk feltárt szakirodalom jelentős része az orosz dezinformációs tevékenység elleni fellépésben ragadja meg az uniós stratégiai kommunikáció alapvető motivációját.²⁶ A források egy része pedig ezzel összefüggő, de szélesebb értelmezési keretbe helyezi az EU stratégiai kommunikációt: az online információs fenyegetésre adott válaszként,²⁷ kifejezetten az orosz információs fenyegetésre adott reakcióként,²⁸ vagy az Oroszországra irányuló EU-s politika egyik alkotóelemeként²⁹ értelmezve azt.

Az EU a hibrid fenyegetésekkel szembeni küzdelemben is jelentős szerepet szán a stratégiai kommunikációnak. Az irányadó EU-dokumentum³⁰ alapvető jelentőségű válaszlépéseként tartja számon a stratégiai kommunikációt, és egyéb elsődleges források is kiterjedten és visszatérően foglalkoznak a hibrid fenyegetések és az EU stratégiai kommunikáció összefüggéseivel. Továbbá, az általunk vizsgált tudományos művek egy része³¹ is a hibrid fenyegetésekkel szemben megfogalmazott képességként jellemzi az EU stratégiai kommunikációt. Ugyanakkor, mind az elsődleges, mind a másodlagos források elemzéséből szembetűnő, hogy a hibrid fenyegetések elleni fellépés kontextusában is az orosz hibrid fenyegetés, és különösen az orosz dezinformációs tevékenység, elleni fellépés jelenik meg az EU stratégiai kommunikáció elsődleges funkciójaként. Arra következtethetünk tehát, hogy a hibrid fenyegetések összefüggésében inkább annak újrahasznosításáról, mintsem újragondolásáról van szó: az uniós stratégiai kommunikáció alapfunkciója változatlan marad.

Összességében, mind a hivatalos EU-dokumentumok, mind a szakirodalmi munkák vizsgálata alapján azt állapítjuk meg, hogy az uniós stratégiai kommunikáció súlypontjában az EU szomszédságából származó kommunikációs kockázatok kezelésének feladatai állnak. Ezekkel összevetve, másodlagos jelentőségűnek értékeljük az EU stratégiai kommunikációs célrendszerének másik komponenséhez kötődő feladatokat, vagyis az EU szomszédságára irányuló uniós politikák előmozdítását és az ehhez kedvező közeg megteremtését.

Az általunk vizsgált tudományos művek különféle módokon jellemzik még az EU stratégiai kommunikációt: az erősödő globális versengésre adott EU-s válasz, illetve

²⁵ European Commission–High Representative 2019: 3.

²⁶ AGGESTAM–HEDLING 2020, BERZINA et al. 2019, BLADAITĖ–ŠEŠELGYTĖ 2020, DARCHIASVILI–BAKRADZE 2019, DOROSH et al. 2022, HEDLING 2021, JACUCH 2022, PARKES 2019.

²⁷ ÖRDN 2019.

²⁸ WAGNSSON–HELLMAN 2018.

²⁹ RYZHKOV 2019.

³⁰ European Commission–High Representative 2016.

³¹ ANDERSSON 2015, MÄLKSOO 2018.

az EU geopolitikai fordulatának kulcsfontosságú eleme,³² az EU normatív hatalma kivevítésének eszköze,³³ a keleti szomszédság irányában a kulturális kapcsolatok vektora.³⁴ A szakirodalom egy része³⁵ rámutat arra az összefüggésre is, amely az EU stratégiai kommunikáció és az EU szomszédságában zajló fegyveres konfliktusok között húzódik. Ezek az írásművek rendszerint a Krim félsziget elfoglalásával erőszakos konfliktussá eszkalálódó orosz–ukrán válsághelyzettel fűzik össze az EU stratégiai kommunikációt. Kutatásunk egyetlen olyan tudományos művet tárt fel,³⁶ amely a válságreakció koncepcióját is összefüggésbe hozza az EU stratégiai kommunikációval.

Következtetések

Hipotézisünk nyomvonalán haladva, igazolva látjuk első feltételezésünket, azaz az EU stratégiai kommunikáció és az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusok közötti összefüggést. Ezt az összefüggést alapvetően ok-okozati kapcsolatként írhatjuk le: az EU stratégiai kommunikációs képességének kiépítése annak következménye, hogy az EU környezetében kirobbanó, illetve kiszélesedő fegyveres konfliktusok felerősítették az EU-ra közvetlen hatást gyakorló stratégiai kommunikációs kockázatokat. Következtetésünket alátámasztja az is, hogy az EU stratégiai kommunikációs tevékenységének fókuszában a kezdetektől fogva ezeknek a kockázatoknak a kezelése áll, különös tekintettel az Oroszország irányából érkező dezinformációs kampányokra és az EU déli szomszédságából érkező terrorista propagandára.

Továbbá, vizsgálódásunk alapján levonhatjuk azt a következtetést is, hogy az EU szomszédságában zajló válsághelyzetek dinamikája határozta meg az EU stratégiai kommunikáció fejlődését. A 2015–2020 közötti időszakban orosz–ukrán relációban elhúzódott és elmélyült a válsághelyzet, és nem enyhültek az orosz dezinformációs tevékenységből fakadó kockázatok sem. Mindeközben az IS műveleti képességét fokozatosan felszámolta az ellene létrehozott globális koalíció, és a terrorizmushoz kapcsolódó kommunikatív kockázatok lecsökkentek. Ezt a dinamikát követve, az EU stratégiai kommunikációjában egyre szélesebb teret nyert az orosz dezinformációs tevékenység elleni fellépés, és fokozatosan háttérbe szorultak a terrorellenes küzdelem kommunikatív feladatai.

Miután levezettük, hogy az EU stratégiai kommunikáció fókuszpontjában az EU szomszédságában zajló fegyveres konfliktusokból fakadó kockázatok kezelése áll, eljutunk hipotézisünk második feltételezésének igazolásához is, vagyis annak belátásához, hogy az EU stratégiai kommunikáció elsősorban válságreaklási eszköz. Erre enged következtetni, hogy az EU stratégiai kommunikációs tevékenységén belül a szomszédságra irányuló uniós politikák előmozdítása és az ehhez kedvező közeg megteremtése egyértelműen háttérbe szorul a válságreaklási funkcióhoz képest. Ez utóbbi elsődlegességét támasztja alá továbbá, hogy az uniós stratégiai kommunikáció

³² VALENZA 2021: 1.

³³ WAGNSSON-HELLMAN 2018, MÜLLER 2019.

³⁴ VALENZA 2022.

³⁵ BERZINA et al. 2019; BJOLA-PAMMENT 2016; DATZER-LONARDO 2023; DOROSH et al. 2022.

³⁶ DEBARDELEBEN 2020.

kiemelt célterületei között nem szerepel egyetlen olyan térség sem, mint például Kína és környezete, amelynek nagy jelentősége van az EU-külpolitika szempontjából, azonban nem releváns az EU-válságkezelés szempontjából. Kína példájánál maradvva szemléletes, hogy az euroatlanti biztonságpolitikai diskurzusban gyakran tárgyalt kínai dezinformációs tevékenység kezelése nem jelent meg a vizsgált időszakban az EU stratégiai kommunikáció célrendszerében.

Hipotézisünket igazolva, azt az összegző következtetést vonhatjuk le, hogy az EU környezetében zajló fegyveres konfliktusokkal, az azokból származó kommunikatív kockázatok kezelésével, illetve a válságreakálással kapcsolatos összefüggéseknek van a legerősebb magyarázó ereje az EU stratégiai kommunikáció vonatkozásában.

További kutatómunka tárgyát képezheti az uniós stratégiai kommunikáció jellemzőinek, alakulásának, esetleges változásainak feltárása a 2020. utáni időszakban, különös tekintettel a 2022-ben Ukrajna ellen megindított orosz invázió és a nyomában kialakult háború hatásaira.

Irodalomjegyzék

- AGGESTAM, Lisbeth – HEDLING, Elsa (2020): Leaderisation in Foreign Policy: Performing the Role of EU High Representative. *European Security*, 29(3), 301–319. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2020.1798411>
- ANDERSSON, Jan Joel (2015): Hybrid Operations: Lessons from the Past. *European Union Institute for Security Studies*. Online: www.jstor.org/stable/resrep06843
- BERZINA, Kristine et al. (2019): Annex A.: European Efforts to Counter Disinformation. In *European Policy Blueprint for Countering Authoritarian Interference in Democracies*. German Marshall Fund of the United States, 41–49. Online: www.jstor.org/stable/resrep21251.8
- BJOLA, Corneliu – PAMMENT, James (2016): Digital Containment: Revisiting Containment Strategy in the Digital Age. *Global Affairs*, 2(2), 131–142. Online: <https://doi.org/10.1080/23340460.2016.1182244>
- BLADAITĖ, Neringa–ŠEŠELGYTĖ, Margarita (2020): Building a Multiple 'Security Shelter' in the Baltic States after EU and NATO Accession. *Europe-Asia Studies*, 72(6), 1010–1032. Online: <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1785396>
- Council of the European Union (2009): *EU Action Plan on Combating Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15358-2009-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2014): *Draft Guidelines for the EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13469-2014-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2015a): *Council Conclusions on Counter-Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6048-2015-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2015b): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15356-2015-INIT/en/pdf>

- Council of the European Union (2016): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Draft Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15370-2016-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2017a): *Council Conclusions on EU External Action on Counter-terrorism* (19 June 2017). Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10384-2017-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2017b): *Revised Guidelines for the EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10855-2017-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2018): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10555-2018-INIT/en/pdf>
- Council of the European Union (2019): *Enlargement and Stabilisation and Association Process – Council conclusions*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10337-2019-REV-1/en/pdf>
- DARCHIASVILI, David – BAKRADZE, David (2019): The EU Eastern Partnership Initiative and Georgia: Context and Perceptions, Experiences, and Prospects. *Politeja*, 62(5), 117–140. Online: <https://doi.org/10.12797/Politeja.16.2019.62.07>
- DATZER, Veronika – LONARDO, Luigi (2023): Genesis and Evolution of EU Anti Disinformation Policy: Entrepreneurship and Political Opportunism in the Regulation of Digital Technology. *Journal of European Integration*, 45(5), 751–766. Online: <https://doi.org/10.1080/07036337.2022.2150842>
- DEBARDELEBEN, Joan (2020): Crisis Response, Path Dependence, and the Joint Decision Trap: The EU's Eastern and Russia Policies After the Ukraine Crisis. *East European Politics*, 36(4), 564–585. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2020.1832474>
- DOROSH, Lesia et al. (2022): The Impact of Post-truth Politics as a Hybrid Information Influence on the Status of International and National Security: The Attributes of Interpretation and the Search for Counteraction Mechanisms. *European Politics and Society*, 23(3), 340–363. Online: <https://doi.org/10.1080/23745118.2021.1873041>
- European Commission (2018): *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Tackling online disinformation: a European Approach*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8578-2018-INIT/en/pdf>
- European Commission–High Representative (2016): *Joint Communication to the European Parliament and the Council – Joint Framework on countering hybrid threats: a European Union response*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7688-2016-INIT/en/pdf>
- European Commission–High Representative (2018): *Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Action Plan Against Disinformation*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15431-2018-INIT/en/pdf>

- European Commission–High Representative (2019): *Joint Staff Working Document–Report on the Implementation of the 2016 Joint Framework on Countering Hybrid Threats and the 2018 Joint Communication on Increasing Resilience and Bolstering Capabilities to Address Hybrid Threats*. Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9834-2019-REV-1/en/pdf>
- European Council (2015): *European Council Meeting (19 and 20 March 2015) – Conclusions*. Online: www.consilium.europa.eu/media/21888/european-council-conclusions-19-20-march-2015-en.pdf
- European External Action Service (2015): *Action Plan on Strategic Communication*. Online: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_on_strategic_communication.docx_eeas_web.pdf
- HEDLING, Elsa (2021): Transforming Practices of Diplomacy: The European External Action Service and Digital Disinformation. *International Affairs*, 97(3), 841–859. Online: <https://doi.org/10.1093/ia/iiab035>
- JACUCH, Andrzej (2022): The Blurred Lines of Peace and War – An Analysis of Information Operations Used by the Russian Federation in CEE1. *The Journal of Slavic Military Studies*, 35(2), 157–180. Online: <https://doi.org/10.1080/13518046.2022.2139071>
- MÄLKSOO, Maria (2018): Countering Hybrid Warfare as Ontological Security Management: The Emerging Practices of the EU and NATO. *European Security*, 27(5), 374–392. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497984>
- MÜLLER, Patrick (2019): Normative Power Europe and the Israeli-Palestinian Conflict: The Eu's Peacebuilding Narrative Meets Local Narratives. *European Security*, 28(3), 251–267. Online: <https://doi.org/10.1080/09662839.2019.1648259>
- ÖRDEN, Hedvig (2019): Deferring Substance: EU Policy and the Information Threat. *Intelligence and National Security*, 34(3), 421–437. Online: <https://doi.org/10.1080/02684527.2019.1553706>
- PARKES, Roderick (2019): Introduction. In FIOTT, Daniel – PARKES, Roderick (szerk.): *Protecting Europe: The EU's Response to Hybrid Threats*. European Union Institute for Security Studies, 4–10. Online: www.jstor.org/stable/resrep21143.4
- RYZHKOV, Vladimir (2019): Russia and the European Union: Crisis and Prospects. *Survival*, 61(3), 139–164. Online: <https://doi.org/10.1080/00396338.2019.1614789>
- TORDA Péter (2022): Az Európai Külügyi Szolgálat stratégiai kommunikációs munkacsoportjai. *Biztonságpolitika*, 2022. február 15. Online: <https://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2022/02/torda-peter-eksz-eu-stratkomm.pdf>
- VALENZA, Domenico (2021): The Trap of Geopolitics: Rethinking EU Strategic Communication. *College of Europe Policy Brief, March 2021*. Online: www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/valenza_cepob_3_2021_final.pdf_0.pdf
- VALENZA, Domenico (2022): Fanning the Flames? An Exploration of EU Discourse on Culture in the Eastern Partnership. *Journal of Contemporary European Studies*, 31(1), 90–105. Online: <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2100749>
- WAGNSSON, Charlotte – HELLMAN, Maria (2018): Normative Power Europe Caving In? EU under Pressure of Russian Information Warfare. *Journal of Common Market Studies*, 56(5), 1161–1177. Online: <https://doi.org/10.1111/jcms.12726>

Török Virág¹

Magyarország energiabiztonsági percepciója stratégiai dokumentumai tükrében²

Hungary's Energy Security Perception in the Light of Its Strategic Documents

Absztrakt

A téma aktualitását a 2021-es év őszén megkötött új magyar–orosz gázvásárlási szerződés adja, valamint a 2022-től életbe lépett garantált szállítási kapacitások Kijev részére. Regionálisan, magyar szempontból ugyancsak nem elhanyagolható a Krk szigeti LNG-terminál, amely egyéves működése alatt a magyar hálózatot is ellátta földgázzal. A dolgozat célja, hogy bemutassa hazánk energiabiztonságot illető percepcióit, amelyek alapvetően meghatározzák nemzeti energiapolitikánkat. Hazánk az energetikát stratégiai ágazatnak tekinti, az elmúlt évtizedben végbement változások pedig szükségessé tették az energetikai igazgatási anyagok aktualizálását. Írásomban a számba vett szabályzók és stratégiai dokumentumok egyöntetűen prioritizált helyen kezelik Magyarország energiapolitikáját és ellátásbeli helyzetét. Az írásban általános képet adok a jelenlegi magyar energetikai struktúráról, annak sajátosságairól.

Kulcsszavak: energiabiztonság, stratégia, Magyarország

Abstract

The relevance of the subject is underlined by the new Hungarian-Russian gas purchase agreement signed in autumn 2021 and the guaranteed supply capacities for Kiev

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: torok.virag@uni-nke.hu

² A mű a TKP2020-NKA-09 számú projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

from 2022. At regional level, the LNG terminal on the island of Krk, which has also supplied the Hungarian network with natural gas during its one-year operation, is also not negligible from a Hungarian perspective. The aim of this thesis is to present our country's perceptions of energy security, which fundamentally determine our national energy policy. Hungary considers energy as a strategic sector, and the changes of the last decade have made it necessary to update the energy policy documents. In this paper, the regulations and strategic documents surveyed are consistently prioritising Hungary's energy policy and supply situation. I provide an overview of the current Hungarian energy structure and its specificities.

Keywords: energy security, strategy, Hungary

Bevezetés

A dolgozat célja, hogy bemutassa hazánk energiabiztonságot illető percepcióit, amelyek alapvetően meghatározzák nemzeti energiapolitikánkat. Bevezetőmben általános képet adok a jelenlegi energetikai struktúráról, annak sajátosságairól. A stratégiai dokumentumok közül a 2020 áprilisában megjelent új Nemzeti Biztonsági Stratégia, a 2021-es Nemzeti Katonai Stratégia, szakpolitikai téren pedig a korábbi szabályzók legfontosabb kitételeit, és ezekre alapozva a 2020 elején hatályosult, új Nemzeti Energiastratégia megállapításait összegzem. A szakpolitikai tájékoztató és stratégiai összefoglalók előtt fontosnak tartom tisztázni hazánk általános biztonságértelmezésben használt terminológiáját és álláspontját. Ehhez egy korábbi – még a szövetségi rendszerekhez való csatlakozásunk előtti – norma lesz segítségemre, nevezetesen a 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről.³ A határozat egyértelműsíti, hogy hazánk a biztonság fogalmát átfogóan értelmezi, annak nem kizárólagosan katonai vetületeit, az alábbiak szerint: „A Magyar Köztársaság a biztonságot átfogó módon értelmezi, amely a hagyományos politikai és katonai tényezőkhöz túl magába foglalja a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberi jogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti, valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is.”⁴ Ennek köszönhetően a gazdasági kockázatok is biztonságiasíthatóvá váltak, azok valódiságát és fokozódó jelenlétét a 21. századi világban elismerték. A későbbiekben látható lesz, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégia és a Nemzeti Katonai Stratégia is hasonlóan komplex módon viszonyul a biztonsághoz, aminek több dimenzióját elismeri mind a kockázat, mind a megoldáskeresés terén. Ugyancsak fontos lehet a 2020-as év utáni külkapcsolati eszköztár kapcsán utalnunk a fenti normára, amely még egyenlőként említette a kül-, a gazdaság- és a védelempolitikát mint a biztonságpolitika érdekérvényesítő eszközeit. („A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai céljait elsősorban a külpolitika, a gazdaságpolitika és a védelempolitika útján érvényesíti.”)⁵ Mindezek alapján bizonyítottnak tekintem, hogy a biztonság gazdasági vetületével foglalkozni kell stratégiai szinten is,

³ 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat.

⁴ 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat.

⁵ 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat.

ami a korunk komplex biztonsági kihívásait vizsgálva a nem katonai fenyegetéseket is azonosítja és azokra megoldást keres.

Fontos még tisztázni, hogy az energia- s azon belül a földgáz-ellátásbiztonság milyen módon kapcsolódik egymáshoz. Témám alapvetően a földgáz-szakpolitika felé tereli a stratégiák értelmezését, ám általánosságban nem lehet amellett elmenni, hogy az energiapolitika egyértelműen a gazdasági alrendszerhez kapcsolódik a biztonsági tanulmányok területén. Az APERC⁶ által megfogalmazott „4A” definíciót használok a fogalom tisztázására,⁷ amely szerint az energiabiztonság az alábbi négy tényező együttes fennállásával valósul meg: elfogadhatóság, elérhetőség, megfizethetőség és hozzáférhetőség. Ezek alapján az energiabiztonság egy adott ország gazdasági képességeként írható le, amely „garantálja az energiaforrások ellátását fenntartható módon és megfelelő időben, olyan árszinten, amely nem hat negatívan a gazdaság teljesítményére”.⁸

Ugyancsak érdemes szót ejtenünk a jelenleg hatályos magyar stratégiák születésének nemzetközi környezetéről is. 2019 decemberében, a párizsi jegyzőkönyvvel összhangban az Európai Unió megjelentette új klímapolitikai intézkedés- és javaslat-csomagját, a Zöld Megállapodást (Green Deal-t). A Green Deal az EU fő új növekedési stratégiája, amelynek célja az EU gazdaságának fenntartható gazdasági modellre való átállítása. A megállapodás átfogó célja, hogy az EU 2050-re az első klímasemleges kontinenssé váljon, ami tisztább környezetet, megfizethetőbb energiát, intelligensebb közlekedést, új munkahelyeket és összességében jobb életminőséget eredményez majd a polgárainak. Az uniós zöld megállapodás megvalósítását számos finanszírozási mechanizmus segíti, amelyek összértéke meghaladja az 1 billió eurót.⁹ Az EU Green Deal fő elemei a következő témakörök köré csoportosulnak: Az éghajlat-politikai ambíciók növelése; Tiszta, megfizethető és biztonságos energia; Ipar a tiszta és körforgásos gazdaságért; Energia- és erőforrás-hatékony épületek; Fenntartható és intelligens mobilitás; A gazdaságtól az asztalig; Biológiai sokféleség és ökoszisztémák; valamint Zéró szennyezésű, mérgező anyagoktól mentes környezet.¹⁰

Magyarország energetikai profilja

Mindenekelőtt fontos kijelenteni, hogy Magyarország kis területű, kontinentális éghajlatú közép-európai országgként elhanyagolható mennyiségű primer energiahordozóval rendelkezik, energiapolitikáját gyakran korlátozzák külső tényezők. Ilyenek például a fosszilis tüzelőanyag-tartalékok belföldi hiánya vagy a közvetlen tengerparti hozzáférés hiánya – mindezek megerősítik az állam energiaügyekben való regionális együttműködésének szükségességét. Ehhez kapcsolódóan elmondható, hogy az ország energiamixe a legfrissebb (2020-as) adatok szerint kellőképpen diverzifikált, bár a kulcs egyértelműen a teljes primerenergia-felhasználás esetében a fosszilis tüzelőanyagok

⁶ Asia Pacific Energy Research Centre.

⁷ APONTE 2007.

⁸ TAKÁCS [é. n.].

⁹ The EU Green Deal Explained 2021.

¹⁰ Lásd: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1669

használata, amelyből a földgáz (37,8%), a kőolaj (33,8%) összességében több mint kétharmados aránnyal rendelkezik.¹¹ A harmadik helyen a fosszilis tüzelőanyagok alacsony szén-dioxid-kibocsátású alternatívájának számít¹² nukleáris energia áll, 14,7%-kal.

A magyar energiapolitikával kapcsolatos hagyományos gondolkodás a meghatározó tényezőket az úgynevezett „energiatrilémma” módszerének használatával mutatja be: a háromszög minden sarkába más stratégiai prioritás kerül. Az Energy Trilemma Index eszköze 3 dimenzió keresztül rangsorolja az országokat a fenntartható energiaellátásra való képességük alapján: ezek az energiabiztonság, energiaegyenlőség (vagyis a hozzáférhetőség és megfizethetőség), valamint a környezeti fenntarthatóság. A rangsor a szakpolitikák fenntartható kombinációjának megvalósításában elért általános teljesítményt méri, az egyensúlyi osztályzat pedig rávilágít arra, hogy egy ország mennyire jól kezeli a trilemma kompromisszumait, az „A” besorolás a kapható legjobbat jelenti.¹³

Magyarország energetikai törekvéseit a legkönnyebben tehát a következő három tényezővel írhatjuk le: az ellátás biztonságának garantálása, a magyar versenyképesség javítása és az energiafelhasználás paradigmaváltásával a környezetvédelmi hatékonyság előnyeinek kihasználása.¹⁴ A World Energy Trilemma 2021-es reportja szerint Magyarország a 12. állam az index rangsorában, összpontszáma 76,2 az adható 100-ból, a három változó közül pedig az energiabiztonság dimenziójára kapott „A” besorolást, míg a fenntarthatóság és hozzáférhetőség kérdéseiben „B” fokozatot szerzett.¹⁵

Magyarország energiabiztonsági percepciói egybecsengenek gazdasági érdekeivel és azonosított kockázataival, amelyek a fentebb nevesített nemzeti dokumentumokban is megjelennek. A legfontosabb általános – témát érintő – stratégia a Nemzeti Biztonsági Stratégia (NBS). Mind az NBS, mind az NKS energetikai tartalma kapcsán fontosnak tartom, hogy trendeket mutassak be, amelyek az elmúlt évtizedben bekövetkezett globális változások okán szépen lekövethetőek a korábbi és jelenleg érvényes dokumentumok tartalmi fókuszainak változásában is. Az NBS mint stratégiai dokumentum jelenleg is a stratégiaalkotási hierarchia csúcsán áll.¹⁶ A hierarchia szerinti második szinten az ágazati stratégiák állnak, többek között ide sorolható a mindenkorai Nemzeti Katonai Stratégia. A következőkben megvizsgálom e két dokumentumtípus által nevesített gazdaságbiztonsági és elsősorban földgázellátás-biztonsági kockázatokot és célkitűzéseket – az elmúlt években frissített és az azt megelőző időszakban használt konkrét dokumentumok alapján.

¹¹ RITCHIE–ROSER [é. n.].

¹² Lásd: www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/62/nuklearis-energia

¹³ Energy Trilemma Index 2022. Country Rankings, lásd: <https://trilemma.worldenergy.org/>

¹⁴ World Energy Trilemma Index 2020, lásd: www.worldenergy.org/publications/entry/world-energy-trilemma-index-2020

¹⁵ World Energy Council, Hungary, Historical Trilemma Scores, lásd: <https://trilemma.worldenergy.org/#!/country-profile?country=Hungary&year=2021>

¹⁶ SOLTI 2014.

Nemzeti Biztonsági Stratégia

A magyar kormány 2012-ben fogadta el az előző Nemzeti Biztonsági Stratégiát, amely a 2004 óta hatályos elődjét váltotta. Az NBS deklarálta, hogy Magyarország mind földrajzi, mind gazdasági értelemben nyitott ország. Geopolitikai adottságai sebezhetővé teszik az energiabiztonság és az ellátási útvonalak biztonságának garantálása területén is. Az eredendően aggályos földrajzi nyitottságot tovább súlyosbítja a nemzetközi gazdasági környezetbe való beágyazottság, amely erőteljes függőségi viszonyt alakított ki környezetével minden gazdasági téren.¹⁷ Ez az általános helyzetbemutatás már előrevetíti, hogy az alapvetően gazdasági szegmenshez tartozó energia-szakpolitika területén is erős kitettséget feltételezhetünk.

A stratégia hangsúlyozta, hogy az energiabiztonság kulcsfontosságú Magyarország számára. E mellett azt is leírta, hogy az erős importfüggőség, illetve a földgáz és egyéb fosszilis energiahordozók forrás- és útvonal-diverzifikáltságának viszonylag alacsony szintje kiemelt kockázatot jelentenek. Egyértelmű gazdasági érdekként a stabil, versenyképes áron elérhető és kiszámítható energiaellátást jelölte meg a lakossági és gazdasági fogyasztók számára egyaránt.¹⁸ Ezen túlmenően további gazdaságbiztonsági célokat is összegzett a dokumentum, amelyek közül a téma szempontjából releváns pontok a következők voltak:

- regionális és európai integrált belső energiapiac kiépítése,¹⁹
- a földgáz új beszerzési és tranzitlehetőségeinek kiaknázása,
- az energiefelhasználás hatékonyságának fokozása és az energiastruktúra hosszú távú fenntarthatóságának javítása.

Összességében elmondható, hogy a korábbi NBS helyzetet összegző, állapotjelző dokumentum volt, amely elsősorban kérdéseket és problémákat vetett fel, de energetikai téren nem kínált konkrét megoldási javaslatokat. A fentebb összegzett célkitűzések egyértelműen tükrözték az EU általános földgázpolitikai törekvéseit, de nem tartalmaztak a nemzeti energiarendszerre vonatkozó, speciális kitételeket.

A magyar kormány 2020-ban fogadta el a jelenleg hatályos stratégiát, amely 8 év után a 2012 óta hatályos elődjét váltotta. A jelenleg hatályos NBS a korábbiaktól eltérő formulát alkalmaz. Áttekinthetően egyértelműsíti – fejezetekre bontja – a hazánk szempontjából releváns kockázatokat, nemzeti érdekeinket, valamint az azonosított kihívásokra adható válaszokat, az érdekeink elérését szolgáló gyakorlati célokat.

Magyarország mind földrajzi, mind gazdasági értelemben nyitott ország. Geopolitikai adottságai (vagy éppen hiányosságai) sebezhetővé teszik az országot az energiabiztonság és az ellátási útvonalak biztonságának garantálása területén. Az eredendően aggályos földrajzi nyitottságot tovább súlyosbítja az a globalizációs hatás, amelynek következménye a nemzetközi gazdasági környezetbe való fokozott beágyazottság, amelynek eredményeként erőteljes függőségi viszony alakult ki hazánk és tágabb

¹⁷ 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat, 2. fejezet, 23. pont.

¹⁸ 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat, 3. fejezet, 32. pont.

¹⁹ Az erre irányuló nemzetközi kezdeményezések és infrastruktúra-projektek támogatása ugyancsak alapvető érdek [1035/2012. (II. 1.) Korm. határozat, 3. fejezet, 32. pont, a) bekezdés].

kereskedelmi környezete között minden gazdasági téren.²⁰ Ezen általános megállapítások mutatnak rokon vonásokat a korábbi stratégiai alapvetéseivel, aminek oka, hogy az elmúlt évtizedben nem csökkent a globalizációs összefonódásokból eredő általános gazdasági függőség a világban. Az NBS bevezetőjében leszögezi, hogy az új típusú biztonsági kockázatok hátterében azok változó arculata áll – ilyenek például az említett nemzetközi összefonódásból eredő függőségek vagy akár a klímaváltozás által generált (nem hagyományosan katonai) fenyegetések.

Ez a stratégia is hangsúlyozza, hogy az energiabiztonság garantálása kulcsfontosságú hazánk számára. Energiaellátási útvonalaink történelmileg és geopolitikailag is determináltak: az infrastruktúra „egy irányban kialakított”, ami a hazai energiaellátást egyértelműen kiszolgáltatottá teszi.²¹ Az erős importfüggőség, illetve a földgáz és egyéb fosszilis energiaforrások forrás- és útvonal-diverzifikáltságának viszonylag alacsony szintje ugyancsak kiemelt kockázatot jelentenek. Mindezekkel összefüggésben Magyarország legfontosabb energiapolitikai célkitűzése az energiaszuverenitás elérése és ezen keresztül saját energiabiztonságának szavatolása. Ide köthető még a nemzetközi szinten is meghatározó, 2019 decemberében napvilágot látott európai uniós Green Deal kezdeményezés végrehajtásával – a dekarbonizációs törekvések részeként – a nemzeti energiamix nukleáris energiatermelési hányadának növelése is.²² A IV. Adottságaink című fejezet 34. pontjában így foglalja össze energetikai helyzetünkben való kitörés és az atomenergia felhasználásával járó piaci átrendeződés lehetőségét mint megoldást:

„Jelenleg az egyik fő kihívás a földgázellátás tekintetében a 80%-ot meghaladó importfüggőségünk, amely nemcsak ellátás biztonsági kockázatokat jelent, hanem kitettséget is az importárak alakulásának. Az energiaszektorban lezajló jelentős globális változások immár az európai és ez által a hazai energiapiac jelentős átalakulását vetítik előre. A jövőben a villamos energia és földgáz felhasználás módjai és folyamatai jelentősen változni fognak, ami valószínűsíthetően a villamos energia és a gáz felhasználás arányának átrendeződésével, a villamos energia arányának jelentős növekedésével jár.”²³

Energiastruktúránk átalakításának felvetése mellett leírja, hogy általános földgáz energiaimport-függőségünk az útvonal- és forrásdiverzifikációs kezdeményezésekkel is enyhíthető volna, amennyiben sikerülne az orosz gáz mellett további szállítókat bevonni az ellátásunkba, akik akár új LNG-terminálok, akár új vezetékrendszeren keresztül volnának képesek régióinkba tranzitálni a földgázt.

2020-ban még alapvetésnek számított, hogy az ukrainai – instabil – tranzitútvonal mellett Oroszországnak is érdeke, hogy megbízható szállítóként ne legyen a teljesítése kitett a köztes, tranzitállamoknak. Többek között ez az igény motiválta a Németországgal közvetlen összeköttetést biztosító Északi Áramlat és Északi Áramlat II vezetékparók megépítését. Érdekes adalék, hogy az elmúlt 2 évben a stratégiából levezetett fenti összefüggések teljesen súlytalanná váltak a 2022 februárjában Oroszország és Ukrajna

²⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, 33. és 46. pontok.

²¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, 40. pont.

²² 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, 102. pont.

²³ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, 34. pont.

között kitört háborús konfliktus, és az annak kapcsán bevezetett nyugati gazdasági szankciók hatásainak fényében.²⁴

A célkitűzéseket illetően továbbra is uniós keretben vizsgálva a kérdést, megfogalmazódik az integrált (európai és regionális) belső energiapiac létrehozásának igénye,²⁵ amely könnyen megfeleltethető az uniós retorikából ismert energetikai liberalizációs folyamatoknak,²⁶ valamint az energiaunió²⁷ megvalósulásához szükséges alapvető feltételeknek. Magyarország szempontjából specifikum és konkretizált célkitűzés lett a korábban már említett energiaszuverenitás elérése, valamint a diverzifikációs törekvések regionális kontextusba helyezése.

Nemzeti Katonai Stratégia

A 2012 és 2021 között hatályos, előző Nemzeti Katonai Stratégia az Alaptörvénnyel és a nemzetközi szervezetek stratégiai koncepcióival összhangban, az ugyancsak 2012-ben kiadott korábbi Nemzeti Biztonsági Stratégia elvei alapján határozta meg azokat a célkitűzéseket és eszközöket, amelyek segítségével a Magyar Honvédség hivatását teljesítheti.²⁸ A stratégia célja tehát az volt, „hogy napjaink konfliktusainak tapasztalatait és a várható kihívásokat figyelembe véve kijelölje azt az utat, amely közép- és hosszú távon meghatározza a magyar haderő alkalmazásának lehetőségeit, képességfejlesztésének irányait”.²⁹ A várható kihívások közé tartozott az energiaellátás folyamatosságának biztosítása is, amelyet ily módon az NKS (többek között) a honvédség feladatrendszerébe már akkor beépített. A dokumentum – a korábban bemutatott NBS-ekhez hasonlóan – ugyancsak kitért az energiabiztonság egyre súlyosbodó kérdésére. Ez esetben is említésre került az importfüggő fogyasztók aránytalanul magas száma, a sebezhető szállítási útvonalak, illetve az energiaforrások beszerzésének nem megfelelő diverzifikáltsági szintje. Fontos többlet, hogy felmerültek benne olyan fenntarthatóságot érintő kockázati tényezők is, mint a globális éghajlatváltozás, a szélsőségesebbé váló időjárás hatásai, valamint a hazai és globális nyersanyag-erőforrások kimerülése. Mindezeket figyelembe véve a 2012-es Stratégia már számolt a növekvő számú és súlyosságú természeti és ipari katasztrófák lehetőségével.³⁰ Az e lehetőségekre történő felkészülés jegyében és kezelésükre a képesség kialakítása az NBS mellett, azt kiegészítve nóvumként jelent meg a katonai ágazati stratégiában mint az energiabiztonsággal összefüggő deklarált katonai (MH hatáskörébe utalt) feladat.

A 2020-ban frissített és hatályba helyezett, új Nemzeti Biztonsági Stratégiát követve egyértelmű igény fogalmazódott meg, hogy a lassan 8. évet betöltő NKS is frissüljön, és hogy a kibővült, honvédséget érintő új feladatok és percepciók adaptálódnak benne.

²⁴ E gazdasági intézkedések hazánk földgázellátására gyakorolt hatásairól a későbbiekben ejtek szót.

²⁵ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, 102. pont.

²⁶ Lásd: www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/45/a-belső-energiapiac

²⁷ Lásd: www.consilium.europa.eu/hu/policies/energy-union/

²⁸ 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat, Bevezető/I.

²⁹ HENDE 2014.

³⁰ NKS, A biztonság és stabilitás ellen ható folyamatok, 35. pont.

Az új NKS szervesen építkezik elődjére, annál azonban lényegesen konkrétan szól a Magyar Honvédség érdekeiről és feladatairól. A műveleti környezet bemutatásakor kitér annak szürke jellegére, ami előrevetíti a béke és háború közötti határ elmosódását.³¹ Ide kapcsolódik még a hibrid hadviselés megjelenése a dokumentumban (mind terminológiai, mind gondolati szinten), amely elrugaszkodva a háború konvencionális jellegétől, kiterjeszti annak eszközeit és platformjait – teret engedve ezzel más, akár gazdasági érdekeket érintő gondolatnak. A honvédség feladatait illető felsorolás a korábbiakhoz képest kiegészül a járványügyi veszélyhelyzetek kezelésével, míg megtartja és erősíti a tömeges illegális migráció és természeti/ipari katasztrófák kezelésének felvállalását. Nem mehetünk el amellett sem, hogy a „Védelmi adottságaink” fejezet alatt felsorolt geopolitikai prioritások az ország földgáz-energetikai szempontjából is jelentősek: „Ezzel együtt, Magyarország szempontjából kiemelt prioritással bír a nyugat-balkáni, és felértékelődött a közel-keleti, valamint az észak-afrikai térség, illetve az Európai Unió keleti szomszédságának stabilitása.”³² A Magyar Honvédségről szóló fejezetben egyedülként történik szövegszinten utalás az energetikára, a jövő hadviselését meghatározó technológiai képességre.³³ Ezen belül konkrétan az energiatárolást és alternatív energiaforrások felhasználását említi.

Végezetül szeretnék áttekintést adni az elmúlt évek magyar energiapolitikát illető szabályzói és dokumentumairól, azok funkciójáról és főbb tartalmi elemeiről. A bemutatott doktrinális fejlődés kellő háttérrel biztosít a szakpolitika csúcán álló jelenleg is hatályos szakstratégia megértéséhez. Elemzésemhez ezt a harmadik (ágazati) szabályzót, a 2020 januárjában hatályosult legújabb Nemzeti Energiastratégiát választottam, amely a korábbiaktól eltérően fókuszáltan foglalkozik a magyar energiapolitika helyzetével.

Energetikai szakanyagok 2012 előtt

Magyarország energetikai törekvéseit számos dokumentum kísérte végig, amelyek közül a kritikus 2009-es év körül és után íródott anyagok közül érdemes megemlíteni a 2008-as Magyarország energiapolitikája 2008–2020 című írást; majd ezek után egy szemléletváltás követően jelent meg kiegészítésként 2010-ben a Magyarország Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Terve 2010–2020. Idekapcsolódik a 2012-ben megjelent energiastratégiához készített, a program végrehajtását segítő operatív dokumentum is – ez a Magyarország Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési Terve. A felsorolt dokumentumok egytől egyig hozzátartoznak a jelenlegi stratégia fejlődés-történetéhez, és sok tekintetben kiegészítik egymást. Az Energiahatékonysági Cselekvési Terv összegezte az energiahatékonyság javításának 2020-ig szóló stratégiai alapelveit, Magyarország 2016-ig szóló energiahatékonysági tevékenységének célkitűzéseit és az említett prioritások megvalósításához szükséges eszközöket.³⁴ A Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Terv az EU 2009/28/EK irányelve szerint íródott, és 2020-ig

³¹ A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata.

³² A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata, 3. fejezet.

³³ A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata, 5.1. fejezet.

³⁴ Magyarország Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési Terve 2020-ig.

határozta meg a megújuló energiahordozók felhasználásának várható alakulását. Fontos emellett, hogy a dokumentum a nemzeti primerenergia felhasználásának jövőbeli adataira vonatkozó számításokat is tartalmazta.³⁵ Az Energiastratégia a primerenergia-felhasználás várható alakulását tekintve harmonizál a Megújuló Energia Hasznosítási Cselekvési Terv előrejelzéseivel (ez alapján a 2020-as primerenergia-felhasználás a 208-as volumennek felelt meg, ami jól demonstrálja a forrás típusának visszaszorítására tett törekvéseket).

Nemzeti Energiastratégia

Magyarország korábbi Nemzeti Energiastratégiája egy 2012-ben megjelent keretdokumentum volt, amely új alapokra helyezte az ország energetikával kapcsolatos percepcióit. A kormány célja a kiadvánnyal az energia- és klímapolitika összehangolása volt, a gazdasági fejlődés és a környezetvédelem figyelembevételével. Ugyancsak célként fogalmazódott meg az energiaigény és az energetikai fejlesztések irányainak meghatározása és a magyar energetika kilátásainak összefoglalása az egyes energiaipari szereplők bevonásával.³⁶

A 2009-ben és azóta bekövetkezett nemzetközi történések élesen rávilágítottak arra, hogy az energiabiztonság nemcsak gazdasági, hanem egyre inkább geostratégiai kérdéssé is válik. A 2012-ben megjelent *Nemzeti Energiastratégia 2030* című dokumentum a fentiek alapján egyértelműen tisztázta, hogy az állam gazdasági teljesítőképessége és a társadalmi jólét is közvetlenül függ a megfizethető energiától.

Ezek alapján célként definiálódott az ellátásbiztonság garantálása, figyelembe véve a legkisebb költség elvét és érvényesítve a környezeti szempontokat is. Az energiabeszerezés zavartalanságának érdekében hangsúlyozta a jó viszony fontosságát mind Oroszország, mind Ukrajna tekintetében, ám az egyéb beszerzési alternatívák vizsgálatának is kellő figyelmet szentelt.³⁷ Energetikai sebezhetőségünk számokban is megmutatkozott, hiszen a dokumentum születésének évében a fosszilis energia-hordozók behozatalából fedezték az energiaigény 62%-át – a földgázkitetttség pedig még magasabb ennél az aránynál is, hiszen a teljes mennyiség 82%-át Oroszországból hoztuk be. A stratégia deklarálta,³⁸ hogy Magyarország energiaszegény országgént nem lehet teljesen energiafüggetlen, de mindenképpen törekednie kell a függőség csökkentésére. Ennek eszközeként említődtek a következő kitételek:

- folytatódjék a földgázbeszerzés forrás- és tranzitdiverzifikációja;
- energiatakarékosság és energiahatékonyság magasabb fokú szerepének elismerése;
- megújuló energiapotenciál kihasználása;
- villamos energia előállítása a paksi atomerőműben;
- kiemelkedő földgáztárolási kapacitás hasznosítása;
- fosszilis energia-hordozók környezetkímélő újrahasznosítása.

³⁵ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2010.

³⁶ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2012: 69.

³⁷ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2012: 69.

³⁸ 77/2011. (X. 14.) OGY határozat, 2. pont, a) bekezdés.

A felsorolt eszközök az ellátásbiztonság szavatolása mellett az energiatakarékosság és a gazdasági versenyképesség javításában is fontos szerephez jutottak. A törekvések célja az volt, hogy az energetikai ágazati szolgáltatások a jövőben – a szigorodó környezetvédelmi szabályzás és a fosszilis energiahordozók készleteinek csökkenése ellenére – is a rendelkezésére álljanak a lakosságnak és a gazdasági szereplőknek.³⁹

A stratégia számba vette a globális, regionális és nemzeti trendszerűségeket, amelyek hatással lehetnek a hazai energiapolitikai célkitűzések megvalósítására, és részletes javaslatokat fogalmazott meg a magyar energiapolitikai szereplők és a Kormány számára. Az elsődleges prioritás, hogy az energiapolitika hosszú távon is fenntartható és biztonságos legyen, illetve a szektor olyan irányú általános fejlesztése, amely a gazdaság versenyképességét maximálisan támogatja.⁴⁰ Ennek érdekében a dokumentum több szükséges eszközt és intézkedést is nevesített, amelyek közül témánk szempontjából három volt igazán releváns: az energiatakarékosság és -hatékonyság növelése, regionális infrastruktúra-platform létrehozatala és a megvalósításhoz szükséges belföldi intézményrendszer kiépítésével együtt a kormányzati szerepvállalás erősítése.⁴¹ A stratégia nevesítve foglalkozott minden, magyar energiámixben fellelhető energiahordozóval, így természetesen a földgázra is kitért. Ahogy korábban már kinyilvánítottuk, Magyarország földgázellátás-biztonságilag is kiszolgáltatott, hiszen importjának jelentős részét Oroszországból szerzi be, és a vezetékek kellő diverzifikáltsága sem megoldott.

Ezek után szeretném bemutatni a jelenleg hatályos energiastratégiánkat,⁴² amely az uniós szakpolitikai célokkal összhangban 2040-ig tartó kitekintéssel készült el 2020-ban, alcíme *Tiszta, okos, megfizethető energia*. A stratégia a korábbiak alapján jól építkezik elődjére, valamint jól helyezi nemzeti szempontúvá az Európai Unió által indított Green Deal kezdeményezéscsomag karbonsemlegességgel és iparfejlesztéssel kapcsolatos részeit. Az új stratégia a szektort jelenleg is befolyásoló strukturális átmenet kapcsán deklarálja az energiaszuverenitás kívánalmát, amely jóléti, gazdasági és nemzetbiztonsági kérdés.⁴³ Ugyancsak fontos, hogy hazánk az energetikát stratégiai ágazatnak tekinti, az elmúlt évtizedben végbement változások pedig szükségessé tették az energetikai igazgatási anyagok aktualizálását, hogy azok továbbra is hozzájáruljanak a „fenntartható, működőképes, az állami vagyonpolitika érdekeit szem előtt tartó, uniós joggal összhangban álló”⁴⁴ belső energiapiac kialakításához. A stratégia nagyon letisztult, táblázatos formában is áttekinthető módon azonosítja – 4 alapvető cél alá sorolja – a kapcsolódó programokat és a végrehajtást segítő projekteket. Az említett négy cél a hazai fogyasztók középpontba helyezése, az energiaellátás biztonságának megerősítése, az energiaszektor klímabarát átalakítása, valamint gazdaságfejlesztés, amely az energetikai innovációban gyökerezik. A földgázpiacot illető viszonyok tisztázása külön fejezetben történik, amely egyértelműsíti stratégiai súlyát jelenlegi energiaellátásunkban. Fontos kiemelni, hogy a jelenlegi trendek szerint a földgáz pozíciójának

³⁹ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2012: 11.

⁴⁰ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium 2012: 11.

⁴¹ Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Energiaügyért Felelős Államtitkárság 2011.

⁴² Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020.

⁴³ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 9.

⁴⁴ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 9.

átértékelése várhatóan annak háttérbe szorulásával jár majd, hiszen az európai szinten megindított dekarbonizációs törekvések eléréséhez is erre van szükség. A dokumentum szerint „a fűtési célú gázfogyasztás 2030-ra évi 2 milliárd köbméterrel csökken”,⁴⁵ ami egyértelműsíti, hogy a hazai földgázfelhasználás redukciójának jó része a lakossági fogyasztók fűtési szokásaira lesz hatással. A stratégia írásakor közel 3 milliárd köbméteres lakossági fogyasztás kétharmada volna így kiváltható,⁴⁶ a dokumentum szerint elsősorban épületenergetikai korszerűsítéssel, valamint távhőre és hőszivattyú alapú fűtésre való átállással. Eme lépés feltételezi a gáz- és árampiacok összehangolását tekintettel az alternatív fűtési technikák fokozott villamosáram-igényére.⁴⁷

Az említett mennyiségi csökkenés természetesen felveti a műszaki infrastruktúra további bővítésének létjogosultságát is, aminek a jelenlegi képességeit mindenképp fontos megőrizni, valamint deklarálja azt is, hogy a jövőben várhatóan az ukrán tranzitútvonalról a horvát, román és szerb határátlépési pontokra tevődik át a hangsúly (az LNG-importbehozatal, a fekete-tengeri lelőhelyek, illetve a Török Áramlat európai ágának üzembe állításával).⁴⁸

A fentiekkel összefüggésben fontos megjegyezni, hogy 2021 szeptemberében a kormány új földgázszállítási szerződést kötött Oroszországgal, amelynek értelmében a korábban elsődlegesként kezelt ukránai tranzitútvonal gyakorlatilag kiüresedni látszik, helyébe pedig a szerbiai és ausztriai szállítások lépnek. A tíz plusz öt évre megkötött szerződés „évi 4,5 milliárd köbméter gáz megvásárlására vonatkozik. Ezt a mennyiséget a Gazprom két útvonalon szállítja Magyarországra: 3,5 milliárd köbmétert déli irányból, az október 1-jétől üzembe álló szerb–magyar interkonnektoron keresztül, illetve 1 milliárd köbmétert Ausztria felől”.⁴⁹ Ennek értelmében az Ukrajna felől érkező tranzitvezeték a Stratégia megjelenését követő második évben már gyakorlatilag marginalizálódik, viszont hazánk kétoldalú megállapodás alapján szállít gázt keleti szomszédjának Beregdaróc határátlépési ponton keresztül, ugyanis az ukrán gázszállító és a magyarországi FGSZ megállapodott a Magyarországról Ukrajnába irányuló földgázszállítás garantált kapacitásának 2022. szeptember 30-ig történő meghosszabbításáról. A GTSOU és az FGSZ közötti megállapodás lehetővé teszi Ukrajna számára, hogy fizikailag napi 8 millió köbméter földgázt (évi 2,9 milliárd köbméter) importáljon.⁵⁰

Utolsó elemként a nemzeti tárolókapacitások jobb kihasználását vetem fel a dokumentum kapcsán, amely ugyancsak a korábbi negatív tapasztalatokban gyökerezhet. Hazánk természetes földgáztárolókkal regionálisan kiemelkedően jól ellátott ország, amelyek nemcsak a hazai szükségletek biztosítására, de akár kereskedelmi mennyiségek eltárolására is alkalmasak lehetnek. A hazai gáztárolók összesen 6,33 milliárd köbméter kapacitásúak, ami az ország éves fogyasztásához mérten több mint megfelelő. A stratégiában megfogalmazott cél a gáztárolási piaci verseny és a hazai létesítmények

⁴⁵ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 18.

⁴⁶ SZABÓ et al. 2020.

⁴⁷ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 23.

⁴⁸ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 21.

⁴⁹ JOÓB 2021.

⁵⁰ A Szlovákiából rendelkezésre álló napi 27 millió köbméteres kapacitással együtt ez napi 35 millió köbméterre növeli az Ukrajnába irányuló gázimport garantált összkapacitását.

régiós szerepének erősítése, valamint a földgázszállítási tranzitforgalom, és ez a tárolók kihasználtságának szempontjából is kulcskérdés.⁵¹

Jelenlegi Nemzeti Energiastratégiánk revíziója remélhetőleg nem tart ismételtlen nyolc évig, tekintettel a téma aktorainak és joganyagának turbulens jellegére.

Nemzeti Energia- és Klímaterv

2020-ban az Innovációs és Technológiai Minisztérium gondozásában jelent meg a témában releváns egyik legaktuálisabb dokumentum, Nemzeti Energia- és Klímaterv⁵² címmel. A terv az energiabiztonság kérdéskörét külön fejezetben összegzi,⁵³ átfogóan ad számot az egyes energiahordozókat illető általános nemzeti irányultságokkal kapcsolatban. Korábban már egyértelművé vált, hogy Magyarország saját ellátásbiztonsága garantálására nemzeti szuverenitásának egyik alapvető összetevőjeként tekint, ezzel együtt kiemelt feladatként kezeli az energiafüggetlenség erősítését, az importfüggőség csökkentését. A korábbiakból megismertek szerint a „piaci integráció erősítésével és egy diverzifikált ellátási portfólió kialakításával tovább javítható az ország ellátásbiztonsága”.⁵⁴ Az ellátásbiztonság gázpiaci szegmensének garantáltságát legalapvetőbb módon az N-1 képletnek való megfelelés határozza meg a dokumentum szerint. A képlet teljesülése alapján feltétel, hogy „az egyetlen legnagyobb gázinfrastruktúra kiesése esetén a fennmaradó infrastruktúra a [...] számítás szerint képes legyen a 20 évenként előforduló leghidegebb napon a teljes földgázigény kielégítésére”.⁵⁵ A képlet arányszám, értéke minimum 120, amennyiben a teljes földgázrendszer ellátásbiztonsága szavatolt. Mindezek mellett a Terv a főbb gázpiaci célkitűzéseket a következők mentén foglalja össze: importfüggőség csökkentése,⁵⁶ a fogyasztás csökkentése,⁵⁷ valamint a hazai források nagyobb mértékű hasznosítása.⁵⁸ Az ágazat ellenálló képességének, rugalmasságának növelése szempontjából kiemelt jelentőségű az LNG- (*liquefied natural gas*) források bevonása – ami egyúttal a kereskedelmi helyzet javulásához is hozzájárulna. A forrásdiverzifikáció összességében hozzájárul a gázpiaci integrációba való fokozott beágyazódáshoz. Műszaki szempontból előnyös volna a tárolói kapacitások mind fokozottabb kihasználása, valamint az infrastruktúra felfejlesztése a szakpolitikai igényeknek megfelelően.

⁵¹ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2020: 22.

⁵² Nemzeti Energia- és Klímaterv 2020.

⁵³ Nemzeti Energia- és Klímaterv 2020: 51-től.

⁵⁴ Nemzeti Energia- és Klímaterv 2020: 12.

⁵⁵ Nemzeti Energia és Klímaterv 2020: 12.

⁵⁶ A dokumentum szerint Magyarország gázimportaránya 2030-ra 70% közelébe csökkenhet, 2040-re várhatóan tovább csökken majd, már 70% alá. Ehhez négy független gázimportforrás (orosz, LNG, román, nyugat-európai piacokon kereskedett gáz) bevonását célozza meg.

⁵⁷ Ezzel kapcsolatban további részleteket nevesít, mint például energiahatékonysági beruházások és a megújuló technológiák alkalmazásának terjesztése.

⁵⁸ Részletek: földgáztermelés növelése, alternatív gázforrások hasznosítása (biogáz, hidrogén).

Nemzeti tiszta fejlődési stratégia 2050

A hazai szakpolitikai dokumentumok közül beszélni kell még a hosszabb kitekintésű, Nemzeti tiszta fejlődési stratégia 2050⁵⁹ címűről, amely nem kizárólag földgáz és fosszilis energiahordozók tekintetében vizsgálódik, hanem az általános nemzeti klímapolitikai alapelvek alapján. A témával kapcsolatban fontos kitételként fogalmazza meg a stratégia a bevezetőjében, hogy a Kormánynak „úgy kell megvalósítania a klímasemlegességet, hogy közben biztosítja az ellátásbiztonságot és az igazságos átmenetet, s egyúttal támogatja a további gazdasági fejlődést is”.⁶⁰ A dokumentum fő erénye, hogy három eltérő irányú forgatókönyv kidolgozásával igyekszik előre jelezni az üvegházhatású gázok terjedésének trendjeit 2050-ig. Ez a három scenárió az „ölbe tett kéz”, a „halasztott cselekvés” és a „korai cselekvés” elnevezéseket viseli. Neveik beszédesek a bennük foglalt szakpolitikai előrelépéseket illetően, egyértelműen a legutolsó verzió rendelkezik a legambiciózusabb és egyben legpozitívabb forgatókönyvvel. A földgázfelhasználást illetően a következő jövőképet festi az anyag.

A klímasemlegességet előrevetítő két forgatókönyv alapján a 2040-es évektől (az addigra már erőteljes elektrifikációnak köszönhetően) a földgázfelhasználás visszaszorul, sőt egyes szektorokban várhatóan teljesen el is tűnik: a közlekedési és az ipari szektorban a várakozások szerint a hidrogén mint karbonsemleges anyag váltja majd ki.⁶¹ A stratégia megfogalmazza, hogy a környezetkímélőbb megújuló energiaforrások⁶² felhasználásának előtérbe kerülése magával hozza az energiainport nagymértékű csökkenését, ami egyértelműen hozzájárul majd az energiabiztonság növekedéséhez.⁶³ A földgáz szerepének háztartási mérséklődésére is számít az anyag, ami egyértelműen összefügg az energiaszektor tüzelőanyag-összetétele markáns átalakulásának kívánalmával.⁶⁴ A stratégia összességében egyértelműen számol a földgáz nemzeti energiámixben betöltött szerepének erodálásával, s két környezetkímélőbb alternatíva hosszú távú használatba emelésével, amelyek a korábban már említett hidrogén és biogáz lesznek.

Aktualitások

Hazánk közelmúltbeli földgázbeszerzéseit illetően nem lehet elmenni a 2021 januárjában üzembe állt horvát Krk szigeti LNG-terminál importja mellett, amelynek Horvátország után Magyarország a másodlagos kedvezményezettje. Ezzel összefüggésben a Magyar Gázkereskedő Zrt., az állami tulajdonú MVM Magyar Villamos Művek Zrt. leányvállalata (MVM Zrt.), sikeresen foglalt a horvátországi Krk LNG-terminálban LNG-kapacitást. A 2020 nyarán megkötött megállapodás szerint az MFGK Croatia d. o.o. (amelynek a Magyar Földgázkereskedő Zrt. az anyacége) 2021-től kezdődő hétéves ciklusra,

⁵⁹ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2021.

⁶⁰ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2021: 9.

⁶¹ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2021: 14.

⁶² A megújulók legnagyobb részét a naperóművek, a biomassza, illetve a bioüzemanyagok adják.

⁶³ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2021: 37.

⁶⁴ Innovációs és Technológiai Minisztérium 2021: 42.

évenként maximum 1 milliárd köbméterig használhat ki kapacitást a krki terminálból.⁶⁵ Ha pontos számadatokat nézünk, a következő éveket tekintve az alábbi mennyiségeket foglalta le az MVM csoport: 2020/2021-re 1,409 milliárd köbméter, 2021/2022-re és 2022/2023-ra 2,072 milliárd köbméter, 2023/2024-re 1,534 milliárd köbméter, a következő három gázszezon mindegyikére pedig 1,532 milliárd köbméterre történt kapacitásfoglalás.⁶⁶ Egy másik magyar tulajdonú vállalat, a MET foglalásával együtt (összesen 1,3 milliárd köbméter a következő három évre) Magyarország lett a krki LNG-kapacitás egyik fő felhasználója. Ezek a magyar szerződések is biztosítják a krki LNG-terminál hosszú távú gazdasági életképességét.

Magyarország most először vásárolt gázt dedikált LNG-forrásból, egy teljesen új, független szállítási útvonalat használva és hosszú távú forrásdiverzifikációt biztosítva. A megkötött szerződések Magyarország energiainport-szükségletének nagyjából egyötödét fedezik.

Nemzetbiztonsági szempontból ugyancsak kiemelendő, hogy az energetika nemcsak a gazdaság biztonságának szavatolásán keresztül fontos, hanem a rendszer kibertámadásoknak való kitettsége szempontjából is. Mivel napjainkra a kiberbiztonság a nemzetbiztonság szavatolásának egyik legfontosabb elemévé vált, így a (z energia-) szuverenitás fenntartásának ugyancsak egyik feltétele lett a kiberbiztonság általános szintjének lehető legmagasabbra emelése. Ennek a törekvésnek megvan már a nemzetközi joganyagai is, hiszen EU-irányelv⁶⁷ emeli ki az energiaszektort a hálózati és információs rendszerek magas szintű biztonságának szavatolása kapcsán. A kiberbiztonság szavatolásának egyik eszköze tehát a hálózati rendszerek ellenálló képességének növelése, működési környezetük pontos leszabályozása, ami alól nem lehet kivétel a földgázinfrastruktúra-rendszer sem.

Szabályzó-normatív oldalról, az aktualitások között meg kell említeni a jelen kézirat lezárása előtti napokat, amikor 2022. július 13-án Kormányinfó keretei között jelentették be az „energia-veszélyhelyzetet”. A veszélyhelyzet az Alaptörvényben is ismert és elismert különleges jogrendi fogalom, amely az 53. cikk alapján jelenleg az alábbi körülmények fennállása esetén vezethető be:

„(1) A Kormány szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, háborús helyzet vagy humanitárius katasztrófa, továbbá az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség esetén, valamint ezek következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzetet hirdet ki, és sarkalatos törvényben meghatározott rendkívüli intézkedéseket vezethet be.”⁶⁸

Látható, hogy a jelző nélküli veszélyhelyzet fogalmához kapcsolódhatnak későbbi intézkedések, azok bevezetésének jogosultsága innen eredeztethető. A szóösszetételben a leszűkítő „energia” jelző egyfajta kommunikációs stratégia részének tekinthető, amely a biztonsági tanulmányokból ismert biztonságiasítás eszközével politikai szinten

⁶⁵ Világgazdaság 2020.

⁶⁶ PAVLOVA 2020.

⁶⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 irányelve.

⁶⁸ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).

határozza meg a fenyegetés irányultságát. A 2011-es katasztrófavédelmi törvény⁶⁹ tovább pontosítja ezen általános terminológia használatának eshetőségi körét, valamint az alkalmazható eszközöket.⁷⁰ A téma szempontjából megemlíthető még a szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárításáról szóló 2022. évi VI. törvény,⁷¹ amelyben a Kormány a különleges jogrendben alkotott rendeletei hatályának meghosszabbítására tesz javaslatot, többek között a „a felmerülő káros gazdasági hatások kivédése, a következmények enyhítése”⁷² érdekében, ami jelen téma szempontjából fontos részlet. Ide kapcsolódóan megjegyezhető a törvény 4. paragrafus 9. és 10. pontjában konkrétan nevesített az energiahatékonyság,⁷³ valamint a földgázellátás⁷⁴ témájában született adott kormányrendeletek eredeti céltől eltérő alkalmazásának meghosszabbítása.

A tematizált veszélyhelyzet bejelentését követő napokban megjelent *Magyar Közlöny* több energetikai témájú intézkedést tartalmaz, amire lehetőséget ugyancsak az Alaptörvény 53. cikke biztosít az alábbiak szerint: „(2) A Kormány a veszélyhelyzetben rendeletet alkothat, amellyel – sarkalatos törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat.” A Közlöny 117. számában⁷⁵ megjelent 1335/2022. (VII. 15.) Korm. határozat az energia-veszélyhelyzettel összefüggő egyes szükségszerű intézkedések megtételéről című szabályzó több azonnali határidejű, eltérő energiaágazathoz tartozó intézkedést tartalmaz. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a határozat címében energia-veszélyhelyzet terminológiát használ, ám a preambulumban pontosítja az intézkedés okát: „háborús veszélyhelyzet okozta drasztikus energia-áremelkedés.”⁷⁶

A határozat alapján a következő energiapolitikai célkitűzések azonosíthatóak:

- a kedvezményes lakossági villamos energia és földgáz egyetemes szolgáltatás fenntartása;
- lignit tüzelőanyag kitermelésének növelése;
- a Mátrai Erőmű mind a négy blokkjának újra termelésbe állítása, és a termelése folyamatossá tétele;
- a hazai földgáztermelés 1,5 milliárd m³-ről 2 milliárd m³-re való emelése;
- a Paksi Atomerőmű üzemidejének meghosszabbítása;
- gondoskodás a következő téli magyar földgázellátás biztosításához szükséges földgázkészlet betárolásáról a szállítási és betárolási kapacitások mértékéig;
- az energiahordozókra vonatkozó exportkorlátozás bevezetése.

⁶⁹ 2011. évi CXXVIII. törvény.

⁷⁰ 2011. évi CXXVIII. törvény.

⁷¹ 2022. évi VI. törvény.

⁷² 2022. évi VI. törvény.

⁷³ 671/2021. (XII. 2.) Korm. rendelet.

⁷⁴ 695/2021. (XII. 13.) Korm. rendelet.

⁷⁵ Magyar Közlöny, 117., 2022. 07. 15.

⁷⁶ Ennek előzményeként tekinthetünk az Ukrajna területén fennálló fegyveres konfliktusra, illetve humanitárius katasztrófa-fára tekintettel, valamint ezek magyarországi következményeinek az elhárítása érdekében veszélyhelyzet kihirdetéséről és egyes veszélyhelyzeti szabályokról szóló 180/2022. (V. 24.) Korm. rendeletrre.

Új és érdekes tapasztalat mind jogi mind pedig szakpolitikai szempontból egy veszélyhelyzet idején meghozott kormányhatározati szintű intézkedéscsomag kiadásának nyomán követése, ami nem megszokott szakpolitikai fordulat. Ily módon az áttekinthetőség minden szintű jogszabályt és egyéb szabályzót igyekezett bemutatni a téma maximális körüljárása érdekében – alaptörvénytől a kormányhatározatig, biztonságpolitikai alapelvektől az ágazati cselekvési tervekig.

Ugyancsak fontos aktualitás a 2022-es év elején kibontakozott orosz–ukrán háború kapcsán, hogy e kézirat lezárásáig (2022. 07. 31.) az Európai Unió több szankciós csomagot fogadott el az Oroszországi Föderáció és Belarusz ellen, amely intézkedések egy része hatást gyakorol a tilalmakon keresztül a Közösség energiapiacára is, hiszen a meghozott intézkedések között találunk célzottan energiaágazatot érintő rendelkezéseket. Ezek az alábbiak szerint foglalhatók össze: árplafont vezettek be a tengeren szállított nyersolajra és kőolajtermékekre, valamint tilalom vonatkozik a következőkre: „az Oroszországból származó szén behozatala; az Oroszországból származó olaj behozatala (néhány kivétellel); a kőolaj-finomítási ágazatban használt áruk és technológiák Oroszországba irányuló exportja; az orosz energia- és bányászati ágazatba irányuló új beruházások; valamint földgáz-tárolókapacitás biztosítása orosz állampolgároknak (az LNG-létesítmények kivételével).”⁷⁷ A meghozott intézkedésekkel összhangban kimutatták, hogy az orosz importgáz a szankcióscsomagok elfogadása után minden esetben drágult. Jelenleg, a háború kitörése után egy évvel, nagyjából háromszoros áron jutnak az EU-tagállamok orosz gázhoz. Ez különösen azokat az országokat hozta nehéz helyzetbe, amelyek energiamixének nagy hányadát teszi ki a földgázfelhasználás, és e mellé beszerzésük jórészt az orosz importra támaszkodott.⁷⁸ Bár az EU sokat tett a függőség csökkentése érdekében, míg a vezetékes gáz kereskedelme és szállítása a fenti okok miatt akadozik, addig az LNG-kereskedelem egyértelműen fellendült, EU–orosz viszonylatban is.⁷⁹ Eredeti témám fókuszja miatt a továbbiakban eltekintek a kérdés mélyebb elemzésétől, amely egy önálló kézirat témájaként is szolgálhatna összetettségét és súlyát tekintve.

Konklúzió

Írásomban a számba vett szabályzók és stratégiai dokumentumok egyöntetűen prioritizált helyen kezelik Magyarország energiapolitikáját és ellátásbeli helyzetét. Érdekes volt látni, hogy a 2020 és 2021 folyamán frissített dokumentumok stratégiai célkitűzései hogyan feleltethetők meg a 2022-ben ismert körülményeknek, maguk a stratégiák hogy használhatóak a megjelenésüket követő második évben. Az elmúlt időszakban lezajlott drasztikus változások rámutattak az írásos szakpolitika statikusságára, amely egyértelműen (a 2009-es orosz–ukrán gázvitát követő időszakhoz hasonlóan) egyfajta utókövető módban lesz majd képes a 2022-ben bekövetkezett változásokat stratégiai szinten megjeleníteni a vonatkozó dokumentumokban.

⁷⁷ Az Európai Unió Tanácsa 2023.

⁷⁸ Világgazdaság 2022.

⁷⁹ Portfólió 2022.

A földgázt illetően egybehangzó ítéletnek értékelem annak átmeneti jellegét és prognosztizált visszaesését az ipari és lakossági felhasználásban. A hazai energia-politika jövője a diverzifikációban rejlik, amelynek kapcsán egyértelmű szerep jut majd az alternatív energiaforrások fokozott bevonódásának az energiatermelésbe.

Fontos jelzés az energetika témájában a hazai, gyakorlati biztonságiasítás (energia-veszélyhelyzet terminológia használata), amely nagy előrelépést fog eredményezni a szakmában szabályozói téren. Bár az ország földgáz-infrastruktúrája mára minden oldalról kapcsolódik a regionális hálózatba, amely az EU-ban ismert szolidaritási klauzula alapján kellő biztosítékként szolgálna önmagában is az ellátás zavartalanságának fenntartására,⁸⁰ a fent említett kormányzati intézkedés a várakozások szerint szakpolitikai szinten hoz majd változásokat, amelyek egy része rövid távon várhatóan a kibocsátáscsökkentési törekvésekkel ellentétes lesz.

Irodalomjegyzék

- 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. *Magyar Közlöny*, 2012. évi 19. szám. Online: http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_határozat.pdf
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat melléklete, Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt>
- 1656/2012. (XII. 20.) Korm. határozat. *Magyar Közlöny*, 2012. december 20, 175. szám. Online: www.kormany.hu/download/a/40/00000/nemzeti_katonai_strategia.pdf
2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100128.tv>
2022. évi VI. törvény szomszédos országban fennálló fegyveres konfliktus, illetve humanitárius katasztrófa magyarországi következményeinek elhárításáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2200006.TV&dbnum=1>
- 77/2011. (X. 14.) OGY határozat a Nemzeti Energiastratégiáról, 2. pont. a) bekezdés. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a11h0077.OGY>
- 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=998h0094.OGY>
- A Kormány 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22>
- APONTE, Alicia Altgracia szerk. (2007): *A Quest for Energy Security in the 21st Century. Resources and Constraints*. Institute of Energy Economics Japan, Asia Pacific Energy Research Centre. 4. Online: https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf
- Az Európai Unió Tanácsa (2023): *Az Oroszországgal szemben az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések (2014 óta)*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/#economic

⁸⁰ Európai Bizottság 2022.

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/1148 Irányelve (2016. július 6.) a hálózati és információs rendszerek biztonságának az egész Unióban egységesen magas szintjét biztosító intézkedésekről. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016L1148&from=HU>
- Brutálisan drágították a gáz árát a brüsszeli szankciók. *Világgazdaság*, 2022. szeptember 14. Online: www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2022/09/ennyivel-dragítottak-a-gaz-arat-a-brusszeli-szankciok
- Energy Trilemma Index, 2021. Country Rankings*. Online: <https://trilemma.worldenergy.org/>
- Európai Bizottság (2022): *Statement by Commissioner Simson on the Energy Emergency Plan of Hungary*. 2022. július 14. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/STATEMENT_22_4529?fbclid=IwAR390EjwHaWX1xnUFL4tpFKA4IQ78oXS04FGTUud_C-Taz1pqZDdWfzaToY
- European Commission (2020): *European Green Deal Call: €1 Billion Investment to Boost the Green and Digital Transition*. 2020. szeptember 17. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1669
- Hiába a szankciók, soha nem látott összegekért ömlik az orosz LNG Európába. *Portfólió*, 2022. december 1. Online: www.portfolio.hu/uzlet/20221201/hiaba-a-szankciok-soha-nem-latott-osszegekert-omlik-az-orosz-lng-europaba-582384
- HENDE Csaba (2014): Miniszteri előszó Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájához. *Nemzet és Biztonság*, 7(2), 117–130. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2014_2_09_nks_eloszo.pdf
- Innovációs és Technológiai Minisztérium (2020): *Nemzeti Energia- és Klímaterv*. Online: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/hu_final_necp_main_hu.pdf
- Innovációs és Technológiai Minisztérium (2020): *Nemzeti Energiastratégia 2030, kitekintéssel 2040-ig*. Online: www.banyasz.hu/images/klimapolitika/Nemzeti%20Energiastrat%C3%A9gia%202030.pdf
- Innovációs és Technológiai Minisztérium (2021): *Nemzeti Tiszta Fejlődési Stratégia 2020–2050*. Online: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/5/54/54e/54e01b-f45e08607b21906196f75d836de9d6cc47.pdf>
- JOÓB Sándor (2021): Tizenöt évre szóló gázvásárlási szerződést írtunk alá az orosz Gazprommal, Ukrajna meglepődött és válaszlépéseket tesz. *Telex*, 2021. szeptember 27. Online: <https://telex.hu/gazdasag/2021/09/27/gazprom-gazvasarlas-szerzodes-szjjarto-peter-energiaellatas-foldgaz>
- Magyar Közlöny*, 117. szám. 2022. 07. 15. Online: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/aacee08e2a52477c90eb189660f4287c3fea14ef/megtekintes>
- Magyarország Nemzeti Energiahatékonysági Cselekvési Terve 2020-ig. Online: www.cserkeszolofurdo.hu/hoszolgaltatas/ehatcseltern.pdf
- Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (2010): *Magyarország megújuló energiahasznosítási cselekvési terve 2010–2020*. Online: <https://tinyurl.hu/mcbb>

- Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (2011): *Környezeti értékelés a Nemzeti Energiastratégia 2030-ig, kitékintéssel 2050-re c. dokumentum stratégiai környezeti vizsgálatához*. 2011. június 30. Online: <http://2010-2014.kormany.hu/download/a/87/70000/ESTRAT%20K%C3%B6rnyezeti%20Hat%C3%A1selemz%C3%A9s%20FIN%2020110704.pdf>
- Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (2012): *Nemzeti Energiastratégia 2030*. Online: <https://2010-2014.kormany.hu/download/4/f8/70000/Nemzeti%20Energiastrat%C3%A9gia%202030%20teljes%20v%C3%A1ltozat.pdf>
- Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Energiaügyért Felelős Államtitkárság (2011): *Stratégiai környezeti vizsgálat készül a Nemzeti Energiastratégia 2030-ig, kitékintéssel 2050-re dokumentumhoz*. 2011. február 14. Online: <http://2010-2014.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/klima-es-energiaugyi-allamtitkarsag/hirek/strategiai-kornyezeti-vizsgalat-keszul-a-nemzeti-energiastrategia-2030-ig-kitekintessel-2050-re-dokumentumhoz>
- PAVLOVA, Iskra (2020): MFGK Croatia books 6.8 bcm capacities at Krk LNG terminal until 2027. *SeeNews*, 2020. június 8. Online: <https://seenews.com/news/mfgk-croatia-books-68-bcm-capacities-at-krk-lng-terminal-until-2027-701776>
- RITCHIE, Hannah – ROSER, Max [é. n.]: *Hungary: Energy Country Profile*. Online: <https://ourworldindata.org/energy/country/hungary>
- SOLTI István (2014): A nemzetbiztonsági stratégia a Nemzeti Biztonsági Stratégia tükrében. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(3), 47–60. Online: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00006/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_03_047-060.pdf
- SZABÓ et al. (2020): Az új Nemzeti Energiastratégia értékelése. *REKK Policy Brief*, 2020. május. Online: https://rekk.hu/downloads/academic_publications/rekk_policybrief_hu_2020_02.pdf
- TAKÁCS Gergely [é. n.]: *Az energiabiztonság elmélete*. Online: http://acta.bibl.u-szeged.hu/56867/1/kek_42_058-073.pdf
- The EU Green Deal explained* (2021). Norton Rose Fulbright, 2021. április. Online: www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/c50c4cd9/the-eu-green-deal-explained
- Történelmi jelentőségű a szerepvállalásunk a Krk-LNG terminálban. *Világgazdaság*, 2020. június 9. Online: www.vg.hu/cegvilag/2020/06/tortenelmi-jelentosegu-a-szerepvallalalunk-a-krk-lng-terminalban

Beck Attila¹

A bátorság, a hűség, a becsület – Katonai erények az északi történetekben, sagákban

The Courage, the Loyalty, the Honor – Military Virtues in Nordic Stories and Sagas

Absztrakt

A germán/skandináv történetekben gyakori központi elem a bátorság, a hősiesség, a hűség és becsület, amelyek segítségével megismerhetjük hadi vállalkozásaik lélektani hátterét. A harctéren és párbajokban mutatott eme bátorság és hősiesség a filozófia tudományának beosztása szerint a természetes bátorság/hősiesség kategóriájába sorolható. Ebátorság alapja a wyrd, az egyén sorsa. Az északi sagák hőseinek mindig készen kell állniuk, hogy a sorsukat képesek legyenek beteljesíteni. Az egyén számára azonban nemcsak a bátorság a fontos, hanem a hadúr és a társak iránt mutatott hűség is. A fent tárgyalt katonai erények vizsgálata segítséget nyújt a germán/skandináv harcosok gondolkodásmódjának és hadviselésüknek megismerésében.

Kulcsszavak: ókori/középkori hadtörténelem, germán/skandináv hadviselés, északi hőstörténetek, népvándorláskor, katonai erények

Abstract

Courage, heroism, loyalty and honor are common central elements in Germanic/Scandinavian stories, which help us to understand the psychological background of their military ventures. This courage and heroism shown on the battlefield and in duels can be classified in the category of natural courage/heroism according to the classification of the science of philosophy. The fundamental source of this courage is the wyrd, which means the individual's destiny. The heroes of the Nordic sagas must

¹ Régész, Aquincumi Múzeum és Régészeti Park, e-mail: beck.attila@uni-nke.hu

always be ready to fulfill their destiny. However, for the individual, not only courage is important, but also loyalty to the warlord and his companions. Examining the above-discussed military virtues helps in understanding the mentality of the Germanic/Scandinavian warriors and their warfare.

Keywords: ancient/medieval military history, Germanic/Scandinavian warfare, Nordic heroic stories, age of migration, military virtues

Bevezetés

A jelen korszak háborúiban fontos szerepet játszik a szemben álló felek felszereltsége, a harcolók kiképzettsége, a logisztika, a katonai vezetés hatékonysága, az információ birtoklása és feldolgozása és a résztvevők gazdasági ereje. Ugyanakkor továbbra sem lehet figyelmen kívül hagyni a fegyveres konfliktusokban részt vevő katonákat, akik a kurrens háborúk megvívásának változatlanul fontos szereplői. A külső, anyagi tényezők mellett fontos komponensek a harcolók hatékonyságában a belső mentális összetevők, amelyeket katonai erényeknek nevezünk.

Ezek az erények olyan különleges emberi képességek, amelyek segítségével a speciális helyzeteket felismerve, azokban egyedi, motivált cselekvést lehet végrehajtani.² A jelen és közelmúlt háborúhoz hasonlóan a történelmi korok fegyveres összecsapásaiban részt vevő katonák és harcosok számára is lényeges volt a katonai erények birtoklása, megléte. E tulajdonságok, hajlamok birtoklása, megléte nemcsak a harctéri teljesítményre volt hatással, hanem jelentős mértékben hozzájárult az egyén magáról alkotott képéhez is, és ezen keresztül a hozzá kötődő életútjához.

Dolgozatom célja, hogy példák segítségével bemutassam, mely katonai erények voltak fontosak a népvándorlaskorban és a kora középkorban a germán/skandináv területeken játszódó történetek szereplőinek, illetve miért voltak azok lényegesek, és milyen hatásuk volt a döntéseik és életútjuk szempontjából.

Katonai erények: a bátorság

Publius Flavius Vegetius Renatus³ az *Epitome rei militaris* című munkájában a következőket állapította meg: „Kevés férfit szül batornak a természet, többet tesz azzá a jó kiképzéssel a serény törekvés.”⁴ „A harcászati tudás ugyanis táplálja a harci bátorságot: senki sem fél megtenni azt, amiről szilárdan hiszi, hogy jól megtanulta.”⁵ A római katonai teoretikus az 5. század első harmadában nemcsak arra mutatott rá, hogy a bátorság alapvető jelentőségű katonai erény, hanem, arra is, hogy a bátorság különböző típusokba csoportosítható.

² BODA 2021: 11.

³ Publius Flavius Vegetius Renatus, valószínűleg a 4. század közepén született római katonai teoretikus, legjelentősebb műve az *Epitome rei militaris*.

⁴ VEGETIUS 1963. I. 1.: 755. *Scientia enim rei bellicae dimicandi nutrit audaciam: nemo facere metuit quod se bene didicisse confidit.*

⁵ VEGETIUS 1963. III. 26: 836. *Paucos viros fortes natura procreat, bona institutione plures reddit industria.*

Az ókori szerzőhöz hasonlóan a modern filozófia tudománya is különbséget tesz a bátorság különböző típusai között, annak függvényében, hogy milyen viszonyban állnak a veszélyes helyzettel és annak hatásával.⁶ Így egyrészt megkülönböztetjük a Vegetius által is említett ösztönös vagy természetes bátorságot, illetve a mesterséges vagy begyakorolt bátorságot. Minkettől típusra jellemző, hogy fizikai kihívásra fizikai erőfeszítéssel válaszol.⁷ Ezeken kívül még létezik az úgynevezett morális bátorság, amely az előző kettőtől eltérően valamilyen erkölcsi vagy morális cél érdekében a félelmet mentálisan kezeli, de nem jár feltétlenül fizikai erőfeszítéssel.⁸

A germán/skandináv történetek főszereplői által mutatott kurázi a természetes bátorság csoportjába sorolható. A természetes bátorság a súlyos veszélyhelyzetre adott, a veszéllyel megküzdő, egyszerre ösztönös és tudatos válasz.⁹ Másokkal ellentétben a természetes bátorsággal rendelkező emberben a veszélyhelyzet nem kelt a viselkedését befolyásoló félelmet, hanem ösztönös érdekérvényesítő magatartással, vagyis bátran viselkedik.¹⁰

E karakterek közös jellemzője, hogy vagy hivatásos harcosok, vagy olyan személyek, akik számára az életmódjukból adódóan a fegyveres harc viszonylag gyakori esemény volt. A korszak viszonyaira jellemző volt, hogy az akkori embereknek életük folyamán egyszer-kétszer szinte biztos, hogy részt kellett venniük valamilyen háborúban vagy fegyveres konfliktusban. Emellett meg kell említeni, hogy mai értelemben vett közbiztonság és rendőrség nem létezett, ezért akár önvédelemből, akár mások védelme miatt fontos volt a bátor viselkedés és a fegyverforgatásban szerzett jártasság, ugyanakkor a párbajokban, a *holmgangokban*¹¹ való részvétel is megkövetelte az egyéntől a megfelelő magatartást, kiállást.

A kora középkor gyakran kirobbanó háborúira és fegyveres összecsapásaira jellemző példa volt, amikor egy hadúr vagy király elhatározta egy nagyobb terület uralma alatti egyesítését. Széphajú Harald király¹² súlyos harcokat folytatott a norvég területek egyesítéséért, ahol a kisebb uralkodók és jarlok gyakran elszántan, fegyveresen szálltak szembe Harald központosító törekvéseivel. A Harald ellen harcoló erők egyik vezetőjének, Hasító Sölvinek természetes bátorságára példa, amikor elhatározta, hogy megütközik a királlyal és ehhez szövetségeseket keresett:

„Nektek is ugyanúgy kell döntenetek, ahogyan mi is tettük, vagyis hogy kiálltok a jószágok és szabadságokot védelmére és összehívjátok az összes fegyverforgató embereteket. Magam is, minden emberemmel együtt, fölajánlkozom ehhez a harchoz a zsarnokság és az önkény ellen. Mert, ha nem így döntötök, úgy jártok, mint a Nauma-völgyiek, akik önként beadták derekukat, és Harald szolgálivá váltak. Apám is jobbnak látta, hogy királyként haljon meg, hogysesem öreg napjaira egy másik király előtt megalázkodjon.”¹³

⁶ MILLER 2000: 6.

⁷ BODA 2021: 70–71.

⁸ BODA 2021: 70–71.

⁹ BODA 2021: 71.

¹⁰ BODA 2021: 71.

¹¹ A *holmgang* a párbaj középkori skandináv elnevezése. Általában külön kijelölt területen vagy hagyományosan erre a célra használt helyen vívták.

¹² I. (Széphajú) Harald (863–872) Westfold királya, (872–931) Norvégia királya.

¹³ *Egils saga Skalla-Grímssonar – Kopasz Grím-fia Egil története*. 2016: 20.

Az északi történetek hőseinek nem csak nagyobb hadjáratokban és csatákban kellett helytállniuk, gyakran kerültek olyan helyzetbe, amikor a saját vagy kisebb közösségük védelmében kellett fellépniük. A természetes bátorságra ilyen helyzetben példa a Beowulf eposz,¹⁴ ahol a címszereplő a mai Dániába utazik, hogy a scyldek uralkodóját, Hrothgar¹⁵ királyt megsegitse Grendellel,¹⁶ a trollal szemben:

„Népem nagyszerű bölcs bajnokai, kiknél különb nincs, küldtek el hozzád, jó Hrothgar király, hogy keresselek, mert tudták, milyen erő az enyém: maguk is látták, mint jöttem meg harcból s béklyóban hoztam bösz ellent, ötöt is; szétvertem a szörnyek népét, s éjjel kaszaboltam én le sok tengeri kísértetet; csak bajt kerestek maguknak a geatok vad gyűlöldői: bosszút álltam barátimért, sok gaz párát porrá zúztam; most Grendellel szállok szembe, a szörnyeteggel tartok találkát, az óriással.”¹⁷

Az önvédelem és mások megvédésének speciális fajtája, amikor a szereplő párbajt vív mások helyett, illetve mások védelmében. Az *Egils sagában* a címszereplő áll ki egy ilyen *holmgangra*, egy tanyás gazda, Fridgeir és családja védelmében Ljót, a berserker¹⁸ ellen: „Élgtelen Fridgeir, ehhez a fickóhoz, magam kell kiálljak megvédeni a lányt; ha már itt így őrjög, harapdálja pajzsát, áldozatot akar, áldozza fel magát.”¹⁹

A természetes bátorság és annak megítélése egyik legszélsőségesebb példája a *Völsunga sagában*²⁰ található. Itt a bátorság nem csak azért fontos, mert segít a veszélyes helyzetekben cselekedni, de hiánya esetén az egyén nem méltó az életre. A történet egyik szereplője Signy, Siggeir király felesége elküldte két fiát bátyjához, Sigmundhoz, hogy az kiképezze és bosszújában felhasználja őket. Sigmund bátorságpróba alá vetette őket, de mivel mindketten elbuktak rajta, Sigmund végzett velük:

„...kérte, hogy süssön neki kenyeret...

– Én meg szedek hozzá rőzsét odakint. Ezzel átadott a fiúnak egy kis zsák lisztet, és kiment az erdőbe fáért. De mikor visszatért, látta, hogy a fiú hozzá sem fogott a kenyérfőzéshez. Megkérdezte tőle, hogy halad a kenyérfőzéssel, mire a fiú így felelt:

– Dehogyan mertem én hozzányúlni a liszteszsákhoz, mikor abban mozog valami. Ebből Sigmund rájött, hogy ez a fiú nem olyan bátor, amilyenre neki szüksége volna. Így amikor legközelebb találkozott a húgával, Sigmund közölte vele, hogy ilyen segítőtársra nincs szüksége.

– Akkor fogd, és öld meg – mondta Signy. – Minek éljen az ilyen?

És Sigmund megölte. Elmúlt a tél. Egy évvel később Signy elküldte a kisebbik fiát is Sigmundhoz, és nem is kell hosszan elbeszélni, úgy járt az is, mint a másik, Signy tanácsára Sigmund őt is megölte.”²¹

¹⁴ Ismeretlen szerző által írt óangol nyelvű hőseposz. Keletkezése bizonytalan, valamikor a 8–11. században írható.

¹⁵ Félig legendás scyld (dán) uralkodó. Uralkodásának ideje bizonytalan, valamikor a 6. századra tehető.

¹⁶ Grendell, a troll, Beowulf egyik fő ellenfele.

¹⁷ *Beowulf* 1996: (415–424) 13–14.

¹⁸ Odin kultuszában részt vevő elit harcosok közössége, a kora középkori Skandináviában.

¹⁹ *Egils saga* 2016: 169.

²⁰ Középkori skandináv saga, amelyet 1250 körül jegyeztek le, és a Völsung család történetét mutatja be.

²¹ *Völsunga saga – A Völsungok története* 2015: 34.

A fenti példák alapján összefoglalva elmondható, hogy a germán/skandináv történetek szereplői a természetes bátorság erényével rendelkeznek. Ez segíti őket, hogy a veszélyes helyzetekben a félelem befolyása nélkül legyenek képesek cselekedni, kiállni. Fontos megjegyezni azt is, hogy ezekben az esetekben nem magát a félelmet legyőzve bátrak a hősök, hanem félelem nélkül ösztönösen cselekednek. Emellett még hozzá kell fűzni, hogy a vakmerőséggel ellentétben a természetesen bátor személyek birtokában vannak annak a képességnek, hogy meg tudják ítélni, hogy melyek a veszélyes helyzetek és azok közül melyikben indokolt a bátor viselkedés, és melyikben nem.²²

A történetek szereplői számára ez az erény nemcsak azért fontos, hogy a mindennapi fenyegetettséggel szembe tudjanak nézni, hanem, mint később látni fogjuk, lényeges eszköz az egyén végzetének, *wyrdjének* beteljesítésében is.

A hűség

A hűség erénye egy közösség tagjainak elköteleződésén alapuló, teljes és odaadó szolgálata, amely a közös cél szolgálatában, időben egyesíti a hűséges embert a közösséggel.²³

A hűség erkölcsi alapja, hogy az egyén vagy a közösség megérdemli a hűséges ember elköteleződését, mert a közösség megbecsüli őt.²⁴

A germán/skandináv történetekben a személyes hűség a leghangsúlyosabb. Boda Mihály rámutatott, hogy a lojalitásnak ez a típusa két olyan ember közötti kapcsolat, akik valamilyen személyes viszonyban állnak egymással. Ezekben az esetekben a két személy lehet egyenlő, vagy lehet kapcsolatuk hierarchikus. Ilyenkor nem tekinthetők egyenlőnek, de egymásra vannak utalva: amíg a hűséges alattvaló, csatlós vagy harcos az urának célját, érdekeit szolgálja, az úr maga mellé emeli követőit, erkölcsi és anyagi javakban részesíti őket.²⁵

A korai germán népeknél Tacitus²⁶ beszámolója alapján tudjuk, hogy a törzsfők és nemzetségfők oldalán gyakran alakultak ki fegyveres kísérek, amelyek e haduraktól ellátást kaptak, cserébe oltalmazták patrónusaik életét és vagyonát, emellett háború esetén hadba vonultak az oldalukon.

„Előkelő származás, vagy az ősök kiváló érdeme serdülő ifjakat is méltóvá tesz a törzsfői megtisztelésre; a többiek az erősebbek és a régebben kipróbáltak köré tömörülnek, és nem szégyen a kísérethez tartozni. [...] Méltóság, hatalom ez, hogy mindig válogatott ifjak nagy serege övezi őket, békében díszük, háborúban oltalmuk. [...] Az meg egész életre kiható szégyen és gyalázat, ha valaki a törzsfőt túlélve kerül vissza a csatából, őt védeni,

²² BODA 2021: 71–72.

²³ ROYCE 1908: 16–21.

²⁴ BODA 2021: 114.

²⁵ BODA 2021: 117.

²⁶ Publius Cornelius Tacitus (54/56–117/120), római történetíró.

oltalmazni és saját hőstetteit is az ő dicsőségére írni legszentebb kötelessége; a törzsfők a győzelemért harcolnak, kísérik a törzsfőért.”²⁷

A katonai kíséret tagjai személyes hűségének legfőbb alapja, amelyet haduruk irányába mutatnak, a patrónus által adományozott ellátás vagy a vagyon. A Beowulf eposzban találunk erre példát, amikor a főhős Beowulf²⁸ tizenegy fős kíséretével egy pusztító sárkány ellen indult. A történet szerint a címszereplő egyedül küzdött meg a szörnyel, de közben halálosan megsebesült. Emberei magára hagyták, egyedül egy Wiglaf nevű harcosa tartott ki mellette. Hűségének alapja a főhőstől kapott vagyon, döntésében ez befolyásolta Beowulf segítségére sietni:

„Vitéz Wiglaf, Weohstan fia, Ælfhere neméből; látta, hogy nagy urát parázs tűz perzseli páncéljában. Gondolt rá, mi mindent kapott a királytól: a Wægmundlingok bőséges birtokát, s a közbirtokból jó apja jogait; tovább nem nézhette, kezébe kapta sárga hárs-pajzsát, kivonta kardját.”²⁹

Wiglaf a menekülő tíz társát is megpróbálta jobb belátásra bírni, hogy hozzá hasonlóan kövessék Beowulfot élete utolsó küzdelmébe. A csapat többi tagját is az anyagi alapokon álló személyes hűségre emlékeztette, amikor megkísérelte megállítani őket:

„Mennyire mondtuk mi a mézsör-csarnokban, mikor sok kincset kaptunk királyunktól, folyton fogadtuk, hogy fegyverrel fogjuk majd megszolgálni, ha egyszer erre szükség szorítná: páncélban, pajzsban, pallos pengével. Hitt a mi szavunknak, méltónak tartott e bátor tette, s minket választott. [...] Nem hiszem helyesnek, hogy hazavigyük pajzsunk s páncélunk, ha el nem pusztítjuk előbb a férget, és meg nem mentjük vezérünk életét. Sok régi érdemét jól tudom, s szégyen, ha egyedül szenved a geat seregéből, s egyedül esik el e harc lángjában; legyen sisakom, kardom, páncélom kettőnké közösen!”³⁰

A kíséret és a hadúr közti viszonyban a szolgáló harcosok számára a nekik nyújtott ellátás, az ajándék és a vagyon, nem csak az anyagi gyarapodásuk miatt volt lényeges. Aron Gurevics arra mutatott rá, hogy a korabeli felfogás szerint a királyoknak és egyéb haduraknak különleges, az égiektől származó „szerencsége”, illetve „sikere” volt, amelyet képesek voltak a kíséret tagjaival megosztani az általa szétosztott értékek és vagyontárgyak révén. A megajándékozottak számára ezek a tárgyak a vezér szerencséjét szimbolizálták, amelyen keresztül, és amelynek segítségével a saját sikerüket és szerencséjüket megtalálhatták és kiteljesíthették.³¹

A hadúr és kísérete közötti személyes hűség mellett a lojalitás egy különleges megnyilvánulásával találkozhatunk a *Völsunga sagában*. A két Völsung, Sigmund és fia, Sinfjötli éjszaka rajtaütöttek Siggeir király birtokán, hogy bosszút álljanak apjuk,

²⁷ TACITUS 1961: 55–56.

²⁸ A Beowulf eposz címszereplője, Ecgtheow fia, a Wegmund nemzetségből származik, unokaöccse Hygelac geat királynak, később Geatföld királya.

²⁹ Beowulf 1996: (2602–2609) 70.

³⁰ Beowulf 1996: (2633–2660) 70–71.

³¹ GUREVICS 2003: 46.

illetve nagyapjuk, Völsung megöléséért. A támadás során a Völsungok Siggeir királyra gyűjtötták a házát. A helyzetet bonyolította, hogy Sigmund húga Signy, Siggeir király felesége is a házban volt. Signy korábban aktívan támogatta Sigmundot a bosszú beteljesítésében, és bár lehetősége lett volna rá, nem menekült el, hanem az égő házban maradt Siggeir királlyal, és vele együtt halt meg:

„Minden módon azon voltam, hogy Siggeir királyt megöljem. De ez a bosszúállás elapasztotta minden erőmet, ezért azután szívesen halok meg Siggeir királlyal együtt, még ha kellenem is a felesége. Végül megcsókolta bátyját, Sigmundot, és Sinfjötlit, és búcsút véve tőlük visszament az égő házba. Ott halt is meg Siggeir királlyal és annak kíséretével együtt.”³²

Összefoglalva tehát, a személyes hűség nagyon fontos a germán/skandináv történetek szereplői számára. Nemcsak azért, mert a hűség megtartása kapcsolódhat a becsülethez, hanem a társadalmi hierarchiának is fontos alapköve. Az alá-fölé rendeltségi viszony felépítése mellett ez az erény fontos szerepet játszik, mint Wiglaf esetében láthattuk, a fontos döntések meghozatalában is.

A becsület

A harmadik fontos katonai erény a germán/skandináv történetekben a becsület. Hasonlóan a másik két katonai erényhez, a becsület is több típusra különíthető el. Az egyik ilyen az önbecsülésen alapuló becsület, ahol az elismerő és az elismerés címzettje azonos.³³ Az önbecsülésen alapuló becsülettel rendelkező ember erényei és képességei segítségével korábban olyan tetteket hajtott végre, amelyeknek felismeri a pozitív értékét, összességében magát pozitívan értékeli, becsben tartja.³⁴ Ennek alapján úgy véli, hogy tettei nem a külső körülményeknek vagy a véletlennek köszönhetők, hanem saját magának, valamint kialakul benne az a vágy, hogy mások is ismerjék el azt, amire ő büszke; az önmagára büszke ember nemes becsvággyal is rendelkezik.³⁵

Az önbecsülésen alapuló becsvágyra jó például szolgál a *Historia Langobardorum*³⁶ egyik története. A Paulus Diaconus³⁷ által lejegyzett elbeszélésben Alboin langobard királyfi³⁸ hiába ölte meg az asfeldi csatában³⁹ Torismod⁴⁰ gepida királyfit, még nem szerezte meg a jogot, hogy apjával, Audoin⁴¹ királlyal egy asztalnál étkezzen. Ez a kitüntetés csak akkor vált elérhetővé számára, ha egy másik király karddal felövezte.

³² *Völsunga saga* 2015: 71.

³³ BODA 2021: 101.

³⁴ BODA 2021: 101.

³⁵ BODA 2021: 102.

³⁶ A Langobardok története, amelyet a 8. század végén Paulus Diaconus írt.

³⁷ Eredeti nevén Paulus Warnefridus (725? – 799?) langobard szerzetes és történétíró.

³⁸ Audoin langobard király fia, 561–572 között uralkodott.

³⁹ Az Asfeldi csata pontos helyszíne bizonytalan. A csatát a langobardok és a gepidák vívták egymás ellen valahol a Kárpát-medence területén. A csata langobard győzelemmel zárult.

⁴⁰ Pontos születési dátuma nem ismert, Turisind gepida király (546–560) fia, 552-ben az asfeldi csatában esett el.

⁴¹ Audoin langobard király (547–560).

A népvándorlaskor eme szakaszának bonyolult politikai helyzete miatt az egyetlen szóba jöhető király Turisind gepida király⁴² volt, akinek nemrég ölte meg a fiát. Alboin elment a másik germán uralkodóhoz, ahol a feszült hangulat ellenére Turisind felővezte, így teljesült a vágya, hogy mások is elismerjék:

„Amint ezt Alboin meghallotta atyjától, csupán negyven ifjút véve magához, Turisindhez, a gepidák királyához ment, akivel csak az imént háborúskodtak és nyíltan kijelentette neki, hogy jövetelének mi célja van. Ez barátságosan fogadta őt, asztalához hívta és jobb-jánál adott neki helyet, a hol hajdanában fia, Turismod szokott volt ülni. [...] »Kedves előttem, úgymond, az a hely, de annak az embernek a látása, aki most ott ül, nagyon nehezemre esik.« Ekkor a királynak a másik fia, aki szintén jelen volt, atyjának a beszéde által feltűzelve a langobardokat sértő módon kezdé ingerelni. Azt mondogatta nekik, hogy ők, mivel lábikráikon alul fehér szalagokkal kötözik be lábszáraikat, olyan lovakhoz hasonlóak, amelyeknek csak a lábszárig fehérek a lábaik. »Kesejlábú lovakhoz vagytok hasonlók!« – riad rájuk. Erre a langobardok egyike eképen válaszolt: »Menj csak ki – úgymond – az Afeld mezőre, ott kétségen kívül megtapasztalhatod, hogy milyen hatalmasan tudnak kirúgni, akiket te lovaknak nevezel. Ott fekszenek a rét közepén szerte-szét a te testvéred csontjai is, mint valami hitvány marháé.« [...] Minden kéz a kard markolatán pihen. Ekkor azonban az asztal mellől előugrik a király, közéjük veti magát s hamarosan elnyomja övéi haragját és harci vágyát, halálos büntetéssel fenyegetve legelőbb is azt, a ki a torzsalkodást megnyitotta; mert, mint mondá, nem kedves Isten előtt az a győzelem, mikor valaki saját házában öli meg vendégbarátját. Így azután a viszály szépen elsimult és megszakítás nélkül víg kedélyhangulatban folyt tovább a vendégeskedés. Turisind ezután kiválasztá fiának, Turismodnak a fegyvereit, átadja azokat Alboinnak és békességesen, sértetlenül bocsátja őt vissza atyja birodalmába. Visszatérve Alboin atyjához, annak végre asztaltársává lett.⁴³

Az önbecsülésen alapuló becsülettel rendelkező, és dicső becsvágygal bíró emberek ezekben a történetekben a becsületük által vezetve, mai szemmel szélsőséges cselekményekre is képesek voltak. Az *Egils saga*⁴⁴ egyik elbeszélése szerint Egil és martalóc csapata fogságba esett Kurlandon⁴⁵ egy rosszul sikerült kalózzakció során. A skandináv harcosoknak sikerült megszökni, és közben a fogvatartójuk pénzét is sikerült ellopniuk. Egil nem tartotta elfogadhatónak, hogy úgy távozzanak az éjszakába, mint a tolvajok, hanem becsülete által vezetve egyedül visszatért, hogy megküzdjön a helyiekkel:

„Hitvány egy portya ez – mondta –, nem harcoshoz méltó. Ellopni egy gazda kincseit, anélkül, hogy észrevette volna. Ezt a szégyent nem tűrhetjük. Gyerünk vissza a tanyához, és tudassuk a gazdával, hogy mi történt. [...] Egil odament a konyhához. [...] Egil kihúzott egy égő fatuskót, azzal odament a házhoz, és az égő végével bedugta a tető pereme alá.

⁴² Turisind gepida király (546–560).

⁴³ PAULUS DIACONUS 1901: (I. 17) 117.

⁴⁴ Izlandi saga, amelyet a 13. század elején jegyzett le egy ismeretlen szerző, és kb. 850–1000 között követi Egil és családja történetét, nagyapjától egészen utódjáig.

⁴⁵ Kurland a mai Lettország nyugati részén található.

A tetőt támasztó gallyak rövid idő alatt lángra kaptak. Akik bent a szobában iszogattak, már csak akkor kaptak észbe, amikor az egész tető lángban állt. Futottak az ajtóhoz, de nemigen tudtak kijutni, mert égő gerendákon kellett átugrálniuk, de merthogy Egil is ott volt az ajtónál, és elzárta az útjukat. És levágott mindenkit, az ajtóban is, az ajtón belül is, a szoba pedig leégett, teteje a földre roskadt. A bent lévők közül nem maradt életben senki.⁴⁶

A másik, az északi történetekben felbukkanó típus, az erkölcsi becsület. Ebben az esetben a cselekvő tetteit mások külső nézőpontja alapján határozza meg, de az erkölcsi becsület táplálkozhat az önbecsülésből is.⁴⁷ Fontos megjegyezni azonban, hogy ez a külső nézőpont általában egy szűkebb közösséget jelent, mégpedig azokat, akik szintén rendelkeznek azzal az erénnyel, amelynek a cselekvésben való érvényesülése elismerést érdemel; valamint ezek azok az emberek, akik ismerik az erény gyakorlásának mikéntjét, és pontosan bele tudják magukat élni a cselekvő helyzetébe, belső nézőpontjába.⁴⁸

Az erkölcsi becsület legérdekesebb példái azok az esetek, amikor egy harcos vagy katona tetteit azok is elismerik, akik az ellentétes oldalon harcolnak, de ők is birtokában vannak a cselekvő katonai erényének és ehhez mérten értékeli azt.⁴⁹ Emellett a sagák hősei, szereplői a környezetükben élők szemével is nézik önmagukat, egyrészt, mert szükségük van az elismerésükre, tiszteletükre, másrészt a megvetésüket nem tudják elviselni.⁵⁰

Ilyen események az északi sagákban is előfordulnak, jól példázva az erkölcsi becsület meglétét és fontosságát ezekben a történetekben. Az *Egils saga* egyik elbeszélésében Thórolfot, Egil nagybátyját ellenségei több esetben is nagyon rossz színben tüntetik fel Széphajú Harald király előtt, azzal vádolva őt, hogy elszikkasztotta a királynak szánt jövedelmek egy részét. A rágalmak végül célt értek, Thórolf és a király között kegyetlen viszály tört ki. Végül a konfliktus Harald király győzelmével zárult, de az uralkodó nagyra becsülte Thórolfot és tisztességes, gazdag temetést biztosított számára, maradék embereinek meghagyva az életét:

„Vigyétek Thórolfot, a rokonotokat, mondtá, mossátok meg illendően, és a többi elesettekkel együtt temessétek el tisztességesen. A sebesülteknek meg, már aki megéli a holnapot, kössétek be a sebeit. Fosztogatásról meg szó ne legyen, mert itt minden az én tulajdonom. [...] Ha ő (ti. Thórolf) egyszer odasújtott, aligha volt szükség kötözésre. Nagy veszteség az ilyen ember halála. [...] Nyesett Ölvi és Bărăny Eyvind egy ideig a homok fokon maradtak, megadták a végtisztességet az elesetteknek, Thórolf holttestét meg a rangos embereknek kijáró szokások szerint földelték el, még kőszlopot is emeltek feléje.”⁵¹

⁴⁶ *Egils saga* 2016: 107.

⁴⁷ BODA 2021: 103.

⁴⁸ BODA 2021: 103–104.

⁴⁹ BODA 2021: 103.

⁵⁰ GUREVICS 2003: 59.

⁵¹ *Egils saga* 2016: 56–57.

A wyrd

A bátorság, a hűség és a becsület katonai erényei a germán/skandináv történetekben nemcsak azért fontosak a szereplők számára, hogy helyt tudjanak állni az élet viszonyosságai közepette, illetve a háborúkban kialakuló veszélyes helyzetekben, hanem más, ezen túlmutató tényező miatt is. A korszak emberének hite szerint az egyén élete folyamatát, pályafutása alakulását döntően határozzák meg a Sors Istennői, a Nornák.⁵² A Nornák nemcsak az élet egyes pillanatainak kimenetelét szabják meg, hanem az ember teljes életének lefolyását is.⁵³ Az élet fonalát a Nornák folyamatosan szövik, így a földi pályafutás nem egészben van meghatározva. A germán/skandináv felfogás szerint a sors nem egyenlő a világ feletti fátummal, amely véletlenszerűen osztja a büntetést vagy a jutalmat, hanem minden embernek megvan a maga sorsa, sikerének és szerencséjének mértéke.⁵⁴ Az egyén számára tehát fontos, hogy a számára kirendelt végzetet, a *wyrdet* beteljesítse.⁵⁵

A múltban tett erőfeszítések, események információval szolgálhatnak az egyén számára a saját *wyrdjéről*, amelynek a pontos természetét azonban nem ismerheti.⁵⁶ Éppen ezért a bölcs ember folyamatosan készül arra a pillanatra, amikor a személyes *wyrdjével* találkozik. Lényeges számára a megfelelő halál, mert az elmúlás pillanata a legfontosabb momentum az egyén életében.⁵⁷ A fentiekből kiderül, hogy a germán/skandináv történetek szereplői számára rendkívül lényeges a bátorság mint katonai erény, mert soha nem tudhatják biztosan, hogy melyik küzdelem lesz számukra az utolsó, amikor szembenéznek a *wyrdjükkal* és beteljesítik a végzetüket. Amennyiben bátran viselkednek ebben a helyzetben, részük lehet a jó halálban, és megfelelően zárhatják le földi pályafutásukat. Éppen ezért nem véletlen, hogy a sagák szereplői az ellenséggel való összecsapást az életük tetőpontjaként, központi pillanatként élték meg.⁵⁸

Az egyén *wyrdjével*, végzetével való szembenézés egyik eklatáns példája a Beowulf, ahol a főszereplő a környező földeket pusztító sárkány ellen indult. A hős korábban sikeresen, bátran, félelem nélkül szállt szembe Grendellel a trollal és annak tengermélyi szörny anyjával. Ez a bátorság jellemezte, amikor a sárkány ellen indult válogatott kíséretével. A hős nem tudta, hogy ez lesz élete utolsó megmérettetése, amikor bekövetkezik élete legfontosabb pillanata, és különösen lényeges lesz számára a bátorság mint erény:

„Jól védte a pajzs a kegyes király testét és életét, de nem oly soká, mint óhajtotta; úgy elbánt volna már előszörre a sárkánnyal; sajnos, nem szánt a sors néki sikert a harcban. Beowulf sújtani emelte kezét, s a régi, ragyogókard úgy süvített a tarka sárkányra, hogy csonton csorbult ki; gyengébben vágott, mint szüksége volt rá a szorultságban az öreg hősnek; a sírdomb őre a csapás után dörögve dühében halálos tüzet okádott, s távolra

⁵² A Sors istennői a germán/skandináv panteonban. Név szerint Urðr, Verðandi és Skuld a múltat, a jelent és a jövőt testesítik meg.

⁵³ BAUSCHATZ 1982: 11.

⁵⁴ GUREVICS 2003: 67.

⁵⁵ BAUSCHATZ 1982: 28.

⁵⁶ BAUSCHATZ 1982: 28.

⁵⁷ BAUSCHATZ 1982: 28–29.

⁵⁸ GUREVICS 2002: 56.

lövelte lángját; a nép jó ura nem örülhetett, hisz ősi kardja silányan sújtott, hitvány volt a harcban a nemes acél. Nem volt ám könnyű Ecgtheow fiának, a bátor bajnoknak feladni a földön való lakozását, mégis máshova kellett költöznie, mert mindünknek muszáj megválnunk valaha e földi napoktól.”⁵⁹

Ahogy a fenti szövegből látszik, a sorsát irányító Nornák itt vetettek véget Beowulf életének. A történetet lejegyző író ezt azzal érzékelteti, hogy a kardja és pajzsa már nem volt olyan hatékony, mint korábbi küzdelmeiben, azaz a Sors istennői már nem szövik tovább élete fonalát. A küzdelemből nem kerülhetett ki győztesen, de a legfontosabb dolognak eleget tett, bátorsága segítségével beteljesítette végzetét, és megfelelő, dicső halált halt.

A hírnév

Homérosz hőseinek mint harcosoknak lényeges volt, hogy el tudják különíteni magukat más társadalmi osztályoktól, csoportoktól. Ennek eszköze volt a fegyveres harc ismerete, a harcos életmód, de a legfontosabb számukra a *kleos*, a halhatatlan hírnév volt.⁶⁰

A görög hősközökhöz hasonlóan a germán/skandináv harcosokat is motiválta a haláluk után fennmaradó hírnév és dicsőség, és ez döntően befolyásolta tetteiket, cselekedeteiket. Az északi hősokeket, a görögökkel ellentétben, azonban más is ösztönözte, mégpedig a halál utáni létezés lehetősége, az Istenek Honában található Valhallában.⁶¹ A csatában elesett görög harcosok túlnyomó többsége, az északiakhoz hasonlóan nem részesült ilyen túlvilági jutalomban, csak a kiválasztott keveseket érthette az a megtiszteltetés, hogy Elysion mezein⁶² folytassák a halál utáni létüket.⁶³ A germán/skandináv harcosok számára ezzel szemben nyitva állt a lehetőség, hogy tetteik és cselekedeteik alapján a Valhallába jussanak, azáltal hogy a haláluk pillanatában, bátran helytállnak és dicső módon, csatában halnak meg. A *Gylfaginning*⁶⁴ erről a következő módon számol be: „Azt állítod – mondta Gangreli – hogy mindazok a férfiak, akik a világ kezdete óta csatákban estek el, most ott élnek a Valhöllben Odinnál.”⁶⁵

Ahogy a fenti szöveg is mutatja, Odin és a harcosok között különleges kapcsolat volt, legyenek akár alkalmilag harcba vonulók, vagy a katonai kíséretnek hivatásos tagjai. Odin erősen kapcsolódik a háborúhoz, de inkább közvetett, mint közvetlen módon.⁶⁶ Híveit gyakran segítette hatalmával, de amikor eljött az idejük, gyakran teremtett olyan helyzetet, ahol hősi halált halhattak. Mindezt azért tette, hogy

⁵⁹ Beowulf 1996: (2569–2590) 68–69.

⁶⁰ KENDRICK 2010: 16.

⁶¹ Valhalla (óskandináv Valhöll) az elesettek csarnoka Asgardban.

⁶² Elysion (lat. Elysium): Túlvilági hely az ókori görög hitvilágban, ahol a kiválasztott kevesek, akik az Istenek kegyeltjei voltak életükben, éltek halál utáni létezésüket.

⁶³ HARD 2004: 115.

⁶⁴ Gylfaginning – Gylfi káprázata. Snorri Sturluson (1179–1241) izlandi költő/író által írt Próza Edda egy része.

⁶⁵ STURLUSON 2015: (38) 92.

⁶⁶ SCHJØDT 2011: 273.

túlvilági seregét az arra méltókkal növelje, hogy felkészüljön az Istenek utolsó csatájára a Ragnarök⁶⁷ idején.⁶⁸

A germán/skandináv történetek szereplőinek is célja a hírnév, amely haláluk után is fennmarad. A *Hávamál*⁶⁹ ezt a következő sorokban így foglalja össze: „Meghal a barom, meghal a barát, meghal maga is az ember, de senkinek híre-neve meg nem hal soha, aki valamilyet szerzett.” „Meghal a barom, meghal a barát, meghal maga is az ember, egyvalami él, míg a világ, híre halottainknak.”⁷⁰

A hátramaradt hírnévnek több összetevője van. Az egyik a becsület folyamatos megtartása, a másik az egyén vagyonának mennyisége.⁷¹ Ez magában foglalja a korábban tárgyalt önbecsülésen alapuló és erkölcsi becsületet, de részét képezi a wyrd megfelelő módon való bevégezése is. A vagyon esetében ide tartozik a hátrahagyott anyagi javak, illetve az egyén által bőkezűen szétosztott dolgok összessége.

A halál után is fennmaradó hírnév fontosságára például szolgál a *Völsunga sagából* az a jelenet, amelyben Völsung királyt veje, Siggeir király vendégségbe hívta. Siggeir célja az volt, hogy Völsung királyt, aki kisebb létszámú kísérettel érkezett, seregével törbe csalja, és Völsung királyt megölje. Miközben a király útban volt célja felé, a lánya Signy, Siggeir felesége elébe ment és figyelmeztette a csapdára, és arra kérte, hogy forduljon vissza. Völsung király erre nem volt hajlandó, és döntését így indokolta:

„Mindenki tudja, hogy én, a nem-született, erős szóval megfogadtam, hogy sem kardtól, sem tűztől el nem rettenek, ahogy mostanig sem rettentem el, miért tenném ezt most, öreg koromban? Ne gúnyolja itt nekem senki lány a fiaimat azzal, hogy elriadnak a halál elől, mikor egyszer mindenkinek úgyis meg kell halnia. Ezt a sorsát senki nem kerüli el. Én tehát azt javaslom, hogy ne meneküljünk sehová, hanem harcoljunk legjobb erőnk szerint. Megvívтам száz csatát, hol túlerővel szemben, hol kevesebbekkel, de mindegyikben győztem. Ne híreszteljék rólam most sem, hogy elfutottam, vagy hogy békéért könyörögtem. Signy ekkor keservesen sírni kezdett, és kérlette apját, hogy ne kelljen visszamennie Siggeir királyhoz. – Neked mindenképp vissza kell menned a férjedhez – mondta Völsung király –, és ott kell maradnod mellette, történjen velünk bármi is.”⁷²

A saga szereplője indoklásában a korábban elhangzottakat foglalta össze. Fontos volt számára, hogy milyen hírnevet hagy hátra nemcsak magának, hanem a fiai számára is. Ezt úgy érheti el, hogy az elkövetkező csatában, valószínűleg az utolsóban élete folyamán, szembenéz a végzetével és a wyrd által ráértett befejezéssel, és a méltó halál pillanatában mind az önbecsülését, mind a mások által kialakult erkölcsi becsületét is megtartja. Ahhoz, hogy ezt véghez vigye, segítségére van a vele született természetes bátorsága. A hűség mint erény továbbra is fontos számára, hiszen Signyt, a lányát visszaküldte Siggeir királyhoz, mert házastársi eskü kötötte hozzá.

⁶⁷ Ragnarök vagy Ragnarok, más néven az Istenek Alkonya. Egy kozmikus ciklus lezárása, ahol az Odin vezette istenek végső csatába mennek Loki és Hél erői ellen.

⁶⁸ SCHJØDT 2011: 277–278.

⁶⁹ A Nagyságos Szava, a *Codex Regius*ban fennmaradt költemény. Nagyrészt tanácsokat ad az élethez, a viselkedéshez, bölcsességhez.

⁷⁰ Hávamál – A Nagyságos Szava 2015: (76–77) 179.

⁷¹ GEHL 1937: 7.

⁷² *Völsunga saga* 2015: 32.

A hírnév másik fontos része a vagyon. Ez, ahogy már szó volt róla, két csoportra bontható. Az első az olyan anyagi javak összessége, amelyet az ember még életében bőkezűen szétosztott, a másik pedig, ami halála után hátramaradt.

A *Beowulf* című hőseposz egyik fontos szereplője, Hrothgar a scyld király hírnevének is lényeges eleme a vagyon, különösen az a része, amelyet élete során szétosztott. Az uralkodó bár vitézségéről is ismert volt, a harctéren szerzett dicsőségéről alig beszél a mű. Az eposzban alig néhány helyen történik erre utalás, az alábbi példa a leghosszabb: „Ha harcolt Hrothgar, hősként helytállott, csatlósi csodálták, készséggel követték, míg nőttön-nőttek ifjú vitézek, s nagy sereg sarjadt.”⁷³ Ezzel szemben a műben több helyen utalnak a scyldek királyának vagyonára, bőkezűségére:

„Szavának állt Hrothgar, s sok gyűrűt, sok kincset osztott víg torokon.”⁷⁴ [...]

„Arany lobogót adott át Hrothgar jó Beowulfnak, hogy jutalmazza, pompás hadi zászlót, sisakot s páncélt, kincses kardot adott a nemes nép előtt, látták a levették. Beowulf emelte s kiitta kelyhét. Nem volt ám szégyen ily kincset kapni a hősök előtt.”⁷⁵

[...] „s küldd, kedves Hrothgar, küldd a sok kincset kivel jutalmaztál, jó Hygelacnak.”⁷⁶

[...] „Adott a scyld király bő ajándékot, aranylemezt nékem ama küzdésért, s mennyi sok kincset, mikor már megjött a reggel, s rakott asztalhoz ültünk!”⁷⁷

Hrothgar király, bár nem tekinthető olyan hősnek mint Beowulf, mégis sikeres nép-vándorláskori uralkodó volt, aki a róla szóló szűk leírás alapján fokozatosan, sok harc árán építette ki hatalmát és tett szert vagyonára. Ezekben a harcokban valószínűleg segítségére voltak a korábban említett katonai erények, amelyek birtokában lehetett, az eposz mégis elsősorban vagyonának és bőkezűségének állított emléket.

Összefoglalás

Az előzőekben tárgyaltak szerint a germán/skandináv történetek szereplőinek, Homérosz görög hőszövegeihez hasonlóan, lényeges céljuk volt a halálon túli, halhatatlan hírnév. Ahhoz, hogy ezt elérjék, az alábbi dolgokat kellett teljesíteniük. Kellott egy sikeres élet-pálya, ahol lényeges feltétel, hogy a végzettükkel, a wyrdjükkel szembe tudjanak nézni és beteljesítsék azt, így életük legfontosabb momentumában, a haláluk pillanatában képesek legyenek megőrizni a becsületüket. Segítségükre voltak a korábban említett katonai erények, amelyek állandó gyakorlásával álltak készen arra, hogy céljukat, a halhatatlan hírnevet elérjék. A bátorságra azért volt szükségük, hogy az életük folyamán felmerülő veszélyes helyzetekben képesek legyenek helytállni, és a félelem befolyása nélkül döntenek, illetve cselekedni. A becsület két típusa is fontos a sagák szereplőinek. Egyrészt az önbecsülés, a dicső becsvágy segítségével kialakult belső motiváció, amely bátor tettekre sarkall. A másik az erkölcsi becsület, amely a környezetétől származik.

⁷³ *Beowulf* 1996: (64–67) 4.

⁷⁴ *Beowulf* 1996: (80–82) 4.

⁷⁵ *Beowulf* 1996: (1020–1026) 29.

⁷⁶ *Beowulf* 1996: (1481) 41.

⁷⁷ *Beowulf* 1996: 2100–2103) 57.

Ez azért lényeges a karakterek számára, mert gyakran szemlélik magukat a körülöttük lévőké szemével, és fontos számukra a véleményük. A hűség erénye pedig abban segít, hogy a közösséget fenntartsák és becsületüket megőrizték. A dicső halál a hírnév megőrzése mellett túlvilági jutalomban is részesítette a germán/skandináv hősokeket, ami így további belső hajtóerőt biztosított céljaik elérésében.

Irodalomjegyzék

- BAUSCHATZ, Paul C. (1982): *The Well and the Tree – World and Time in Early Germanic Culture*. Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Beowulf* (1996). Ford. Szegő György. Budapest: Eötvös Lóránt Tudományegyetem Anglisztika Tanszék.
- BODA Mihály (2021): *A katonai erények: Hadtörténelmi példákkal szemléltetett katonai etikai elmélet*. Budapest: Ludovika. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/157472>
- Egils saga Skalla-Grimssonar – Kopasz Grim-fia Egil története* (2016). Ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.
- GEHL, Walther (1937): *Ruhm. und Ehre bei den Nordgermanen: Studien zum Lebensgefühl der islandischen Saga*. Berlin: Junker & Dünnhaupt.
- Gurevics, Aron (2003): *Az individuum a középkorban*. Budapest: Atlantisz.
- HARD, Robin (2004): *The Routledge Handbook of Greek Mythology*. London and New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203446331>
- Hávamál – A Nagyságos Szava (2015). In *Skandináv mitológia*. Ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.
- KENDRICK, M. Gregory (2010): *The Heroic Ideal – Western Archetypes from the Greeks to Present*. Jefferson and London: McFarland & Company.
- MILLER, William Ian (2000): *The Mystery of Courage*. Cambridge: Harvard University Press.
- PAULUS DIACONUS (1901): *Historia Langobardorum*. Ford. Gombos F. Albin. Brassó: Brassói Lapok.
- ROYCE, Josiah (1908): *The Philosophy of Loyalty*. New York: The Macmillan Company.
- SCHJØDT, Jens Peter (2011): The Warrior in old Norse Religion. In CRAWFORD, Barbara et al. (szerk.): *Ideology and Power in the Viking and Middle Ages*. Leiden–Boston: Brill, 269–295. Online: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004205062.i-408.53>
- STURLUSON, Snorri (2015): *Gylfaginning – Gylfi káprázata*. In *Skandináv mitológia*. Ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.
- TACITUS, Publius Cornelius (1961): *Germania*. Ford. Borzsák István. Budapest: Gondolat.
- VEGETIUS, Publius Flavius (1963): *A hadtudomány foglalatja*. Ford. Várady László. In HAHN István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi.
- Völsunga saga – A Völsungok története*. (2015) ford. Bernáth István. Budapest: Corvina.

Piróth Emese¹

A béke érdekében folytatott vallásközi és államközi diskurzus, valamint a mediáció mint módszerek jelentősége a béketeremtésben és békefenntartásban

The Importance of Interreligious and Interstate Discourse, and Mediation for Peace as Methods in Peacemaking and Peacekeeping

Absztrakt

Napjaink egyik meghatározó kihívása a béke és a stabilitás megteremtése, amely jelentős fejtörést okoz állami és egyházi szinten egyaránt. E cikk két olyan, a békefenntartáshoz és béketeremtéshez eszközként, kiegészítőként értékelhető módszer hasznossága mellett szeretne érvelni, amelyekhez szükséges a felek részéről egy bizonyos szintű nyitottság a kooperáció irányába: jelen cikk írója szerint az állam és az egyház kooperációja gyümölcsöző lehetne a konfliktusok és válsághelyzetek megelőzési szakaszában párbeszéd formájában, valamint a konfliktus eszkalálódása után egy alternatív vitarendezési módszer, a mediáció alkalmazásával. A béke percepciójával kapcsolatos nézetek, valamint az e területhez köthető állami és egyházi feladatok ismertetése után a cikk fő része ezeknek a módszereknek a sajátosságaival foglalkozik, valamint azt igyekszik megvilágítani, hogy miért is lehetnek ezek hasznos módszerek egy olyan konfliktusokkal terhelt térségben, mint a MENA-övezet.

Kulcsszavak: béke, diskurzus, mediáció, MENA

¹ Külgazdasági és Külügyminisztérium, e-mail: emese9714@gmail.com

Abstract

One of the defining challenges of our days is the creation of peace and stability, which causes considerable confusion both at the state and church levels. This article intends to argue in favor of the usefulness of two methods that can be evaluated as tools and supplements for peacekeeping and peacemaking, and which require a certain level of openness on the part of the parties in the direction of cooperation: according to the author of this article, the cooperation of the state and the church could be fruitful in the prevention phase of conflicts and crisis situations in the form of dialogue, and after the escalation of the conflict, using an alternative dispute resolution method, mediation. After describing the views related to the perception of peace and the tasks of the state and the church on this field, the main part of the article deals with the characteristics of these methods and tries to shed light on why they can be useful in a conflict-burdened region such as the MENA region.

Keywords: peace, discourse, mediation, MENA

Bevezetés

Napjaink egyik nagy kihívása a béke és a stabilitás megteremtése – ez az igény a társadalmak minden szintjén jelen van, és általános témának számít. Azonban minél többet beszélünk róla egyéni, nemzeti, regionális és világi szinten, annál nehezkesebbé válik a kihívásra adható válasz fellelése. Az általános béke az egész világ érdeke lehetne, mégsem számít általánosnak, és ennek összetett okai vannak. Az egyik elsődleges szempont szerint a béke érzékelhetően szubjektív értelmezést kívánó jelenség, amely képes érdekellentéteket szülni, és hatására országok és régiók fordulnak egymás ellen, polgárháborúk és családi viszályok alakulnak ki.² A regionális és világbéke ennek okán nehezen elérhető cél, amely mindenképpen különleges módszereket és azok ötvözetét kívánja meg azoktól, akik mégis megpróbálják a lehetséges szinten elérni és fenntartani azt. E cikk két olyan, a békefenntartáshoz és béketeremtéshez eszközként, kiegészítőként értékelhető módszer hasznossága mellett szeretne érvelni, amelyekhez szükség van a közös gondolkodásra és a felek nyitottságára – hiszen a 21. században ezek a mindennapi élet elengedhetetlen és elvárható részei is. Feltételezhetően a béke mint cél elérésében különböző formában mind a világi, mind a vallási közösségek tagjai érdekeltek, ezért mindig érdemes hangsúlyozni az összedolgozás, a kooperáció fontosságát köztük, mint némely szempontból eltérő gondolkodású, de sok esetben egyező érdekű felek között. Konfliktusokkal teli térségre az egyik legjellemzőbb és Európához is mind földrajzilag, mind érdekekben közel eső példa a MENA-övezet és annak helyzete, amelyen keresztül számos nézőpont bemutatása lehetséges, így a szerző által említett két, béketeremtéshez és békefenntartáshoz használható módszer melletti érvelés alátámasztásához érdemes felhasználni.

² RUHE 2021: 690.

A béke értelmezésének módjai és a felelősség kérdése

A béke elérése univerzális, azonban némely szempontból megfoghatatlan és elérhetetlen, valamint minden fél esetében szubjektíven magyarázható cél. Általánosan elfogadott az a megállapítás, hogy a béke egyenlő az erőszak hiányával. Az erőszak jelenthet fizikai és szellemi erőszakot, definíciója az idő előrehaladtával egyre több tényezőt és tevékenységet foglal magába, így fogalmának bővülésével annak ellentéte, a béke definíciója is folyamatosan változik.³ A béke az erőszak hiányán kívül egyenlőnek mondható még a biztonság meglétével is, tehát ami az egyén számára a biztonságot jelenti, az jelentheti a béke állapotát is. A béke és biztonság elérése az államok vezetői számára politikai erejük és nemzetközi presztízsük megtartása érdekében pedig fontos annyira, hogy a legmodernebb diplomáciai eszközök alkalmazásával és a legkevesebb veszteséggel érjék el azokat. Fontos tényezőnek tekinthető az, hogy egy adott ország társadalmát mit ért biztonság alatt, de még fontosabb és elválaszthatatlan tőle az a kérdés, hogy mit ért béke alatt. A szakirodalom megkülönböztet pozitív és negatív békét. A pozitív béke az erőszak hiányát jelenti, általában optimista és védelmező szemléletmód, amely békés eszközökkel igyekszik a békét létrehozni és fenntartani. A negatív béke ezzel szemben, bár szintén az erőszak hiányát jelenti, pesszimistább, gyógyító szemléletmód, amely néha nem éppen békés eszközök használatához is szívesen folyamodik a béke létrehozása és fenntartása érdekében.⁴

A béke, ahogy a fenti nézetekből is látható, első látásra végtelenül egyszerűnek tűnő, mégis nehezen magyarázható fogalom. Konceptiója jelentős változásokon ment át az évszázadok alatt is – érdemes rövid pillantást vetnünk a főbb csomópontokra. A béke konceptiója nem európai eredetű, a kínai, arab és indiai kultúrákban már korábban megjelent,⁵ az európai kontinens ténylegesen csak a középkor kései időszakában kezdett el foglalkozni a béke értelmezésével, és a katolikus katonai alakulatok által vezetett szent háborúkat tekintette a béke kulcsának. Ez a gondolat együtt járt azzal, hogy a békés élethez nem mindenkinek van joga, csak azoknak a bizonyos köröknek, akik a katolikus egyháznak bizonyítják hűségüket. A reneszánsz és a reformáció kora hozta magával azt a paradigmaváltást, amelynek következtében a békét már az egész emberiségre vonatkozó jogok közé sorolták, és a reneszánsz humanizmus szellemében az életszínvonal javítása, a társadalmi igazságosság, a szabadság és a fejlődés vált elérendő céllá. Az angol polgári forradalom és a francia forradalom korában (17–18. század) a békével kapcsolatos narratívák természetében változás következett be: megjelentek a politikai mozgalmak, és ezzel együtt az a tény, hogy a háborúk néha elkerülhetetlenek, azonban a fő és végső cél mindig a béke állapota kell hogy maradjon. A felvilágosodás korában ezzel szemben az elkerülhetetlen háború narratívája helyett létezett egy olyan elképzelés is, hogy a béke úgy érhető el, ha az emberek közötti ellentéteket feloldjuk. Ez az elképzelés azonban csak a forradalmak és egyéb, az egész európai kontinensre kiterjedő fenyegetések következtében érett meg arra, hogy ténylegesen meg is kíséreljék megvalósítani. A 18–19. századra már nemcsak

³ GALTUNG 1969: 167–169.

⁴ GALTUNG 1969: 183.

⁵ Egyes keleti kultúrák esetében filozófiai és gondolkodásbeli sajátosságok a mai napig jelen vannak és mélyen gyökereznek a békére törekvés jelenségének köszönhetően (KENDE 1989: 233–242).

egy állam saját békéjéről és biztonságáról szóltak a törekvések, hanem több állam, a század vége felé pedig a világon mindenütt és mindenkire vonatkozó békéjéről és biztonságáról, amely egyben kiegészült más nacionalista, pacifista és emancipációs mozgalmakkal is, amelyek a későbbiekben is folytatódtak és megágyaztak a 20–21. század eredményeinek.⁶

A kérdés a 21. században is ugyanaz: mi tesz egy régiót vagy egy övezetet békéssé, és hogyan lehet ezt a békés állapotot minél hosszabban fenntartani, adott esetben applikálni egy másik régióra is? Megfigyelhető, hogy egyes régiók esetében elenyésző a konfliktusok száma, míg más területek esetében olyan nagy a kultúrák és érdekek közötti távolság, hogy állandósul a bizonytalanság, és hozzátársul sokszor a kirekesztettség érzete is.⁷ Ezek a területek az utóbbi évszázadokban szépen lassan, főleg a gazdasági folyamatok következtében egyre közelebb kerültek békésebb társaikhoz, és a globalizáció és a vele járó gazdasági, tudományos, társadalmi hatások okán ma már szinte képtelen a világ többi részétől szeparáltan működni. E területek biztonsági problémái így válhatnak egyre inkább a világ problémáivá is, és mint érintett, érdekeikben veszélyeztetett felek kötelesek a megoldásukban is részt vállalni saját képességeik függvényében.

Ezen érvelés mentén haladva érdemes megvizsgálni azt, mit tartunk általánosságban az állam és az egyház feladatának a jelentősebb, megoldást sürgető konfliktusok, társadalmi és természeti katasztrófák esetében. Ha a nemzetközi kapcsolatok elméleti síkjai alapján szeretnénk meghatározni az állam és az egyház szerepkörét és céljait, akkor az látható, hogy a négy iskola közül az állam a realista szemléletet, míg az egyház inkább az idealista szemléletet vallja magáénak. Az államra inkább a pozitívizmus és a technikaközpontúság jellemző, míg az egyház esetében inkább az „ember-morál-szellemiség” hármasa áll a középpontban.⁸ Mind az állam, mind az egyház sokrétű feladatot lát el a társadalomban, ám érdekeik és céljaik az általuk elismert szabályok miatt eltérhetnek egymástól. Az államok esetében fontos akadályozó tényező, hogy bár feladatukból kiindulva érdekeikben gazdasági és politikai indíttatásúak (ezért fontos számukra a partnerek közötti béke), azonban a nemzetközi jogból fakadóan mozgásuk bizonyos mértékig korlátozott (itt fontos tényező a külső és a belső szuverenitás megsértésének kérdése). Az államok külső félként csak részlegesen képesek részesei lenni az egyes övezetekben zajló konfliktusok megoldásának. Médiában tett kijelentéseik, szépen hangzó beszédek nem elegendőek a probléma feloldására, azonban jellemzően hatékonyabb, ha kisebb, nem államhoz kötődő szervezeteken keresztül próbálnak segítséget nyújtani, vagy nemzetközi szervezeteken keresztül szorgalmazzák békefenntartó alakulatok, missziók keretei között a béketeremtést és békefenntartást. Erre minden kisebb és nagyobb államnak képességeitől függően lehetősége adódik (például ENSZ békefenntartó missziók).⁹

Az egyházak, és elsősorban a keresztény egyház egyik alapvető feladata az evangélium hirdetésén és terjesztésén túl a karitatív és humanitárius feladatok ellátásában

⁶ KENDE 1989: 233–242.

⁷ Council on Foreign Relations: Global Conflict Tracker (saját ford. Konfliktusok globális nyomkövetője), lásd: www.cfr.org/global-conflict-tracker

⁸ HARAI 2019: 193–195.

⁹ ENSZ Békefenntartó missziók – United Nations Peacekeeping, lásd: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>

való részvételre is kiterjed. Bár a szociális feladatok végzése alapvető elvárás a keresztények irányában már a bibliai idők óta, és a 21. századra kialakult rendszerben az ökumenikus szintű szolgálat is rendszeressé vált, mégis kérdés maradt a szerepvállalás szintje az államok közötti konfliktusok és válságok esetében. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy a társadalmi és politikai kérdések esetében az egyház csak a köző szolgálatában foglalhat állást.¹⁰

Látható, hogy mind az egyház, mind az állam oldaláról fontos a szerepvállalás a konfliktusok és válságok esetében, azonban hátráltató tényező a korlátozott mozgástér. A fentebb említett különbségekből és felekhez köthető nehézségekből kiindulva az feltételezhető, hogy bár némely esetben nehézkes lehet az együttműködés egyház és állam között, azonban a megfelelő módszerek kidolgozásával nem lehetetlen. Érdemes ebben az esetben például arra gondolni, hogy az egyik fél hiányosságai hogyan egészíthetők ki a másik fél erősségeivel, és a kiegészítésből fakadóan milyen jellegű együttműködés válik lehetővé és milyen lehetséges hatásokon.¹¹

A párbeszéd jelentősége: vallásközi diskurzus és a mediáció mint lehetséges megoldás

Az egyház és az állam a konfliktusok megoldásába vetett erőfeszítéseinek sikere érdekében fontos, hogy párbeszédet segítsen elő mind a konfrontálódó, mind a konfliktushelyzeteken kívül eső felek között. Bár egyes szempontokat figyelembe véve lehetőségei továbbra is korlátozottak maradnak egy bizonyos szintig, a felek között kialakított párbeszéd határfoka felülírhat későbbi nehézségeket.

Az államközi és a vallásközi párbeszéd nem kifejezetten 21. századi találmány, azonban módszereiben a mai napig folyamatosan javításra szoruló metódus. Magát a párbeszédet, dialógust eredetileg filozófiai kontextusban használták, gyakorlati szinten sokáig sem az egyház, sem az állam nem helyezte előtérbe. Az államközi párbeszéd gyakorlata a 19. század elején az átforgató nemzetközi viszonyrendszer és a háborútól való félelem hatására kezdett el kialakulni és élénkebbé válni, a vallásközi párbeszéd mint a kultúrák közötti párbeszéd egyik fajtája pedig a 20. század elején kezdett el teret nyerni azok után, hogy 1895-ben elindult az ökumenikus mozgalom. Állami részről a nemzetközi közösség tagjai között folytatott egyeztetésnek és az ökumenikus mozgalomnak köszönhetően olyan módszereket, eljárásokat dolgoztak ki, amelyeket később más területek is átvettek és rendszerükbe adoptáltak. A 20. század első felében történő borzalmak következtében világi és egyházi vezetők is nagyobb hangsúlyt kezdtek az interakció fontosságára és a felekezeti gondolkodás rendszerezésére helyezni. Mindkét fajta diskurzust a 20. század második feléig csak kezdetleges formában gyakorolták, intézményrendszerük kiépítése állami részről az univerzális és regionális nemzetközi szervezetek létrehozása útján, egyházi részről ökumenikus mozgalmak (a genfi központú Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a római központú Vatikáni Szentszék) létrehozásával vette kezdetét.¹²

¹⁰ FISCHL 2019: 25–26.

¹¹ FISCHL 2021: 23.

¹² NAGYPÁL 2009: 61–105.

Vallásközi diskurzus, valamint a nemzetközi szervezetek, NGO-k (nem állami szervezetek) által rendezett konferenciák útján a felek szempontjainak megismerése pozitív és javító hatással lehet azokra a tényezőkre nézve, amelyek alapesetben konfliktusok, válsághelyzetek kirobbanásához vezetnének. Eme szemszögből nézve a vallásközi diskurzus és a nemzetközi konferenciák elsősorban a konfliktusok megelőzésére szolgáló eszközök, amelyeket egy esetleges konfliktus kirobbanása után már csak korlátozottan lehet alkalmazni. A módszer korlátozottsága miatt érdemes kiegészíteni a mediáció módszerével, amely egy békésebb úton történő megegyezés és hosszabb távon a megfogalmazott szabályok betartásával a békés egymás mellett élés lehetőségét kínálja mindazok számára, akik eredetileg egymás elpusztítására törekednének. A mediáció egy alternatív vitarendezési mód, a konfliktuskezelési módszertan egyik formája, amely hazánkban a nemzetközi kapcsolatok tekintetében elenyésző szakirodalommal rendelkezik, elsősorban bírósági peres ügyek esetében használják az eljáráson kívüli megegyezéshez mint olyat, amely jelentősen lerövidítheti a sokszor bürokratikus és hosszú tárgyalási folyamatot. Bármilyen szinten beszélünk is mediációról, fontos tudni, hogy fő célja a konfliktus forrásának megszüntetése, az eskaláció megakadályozása, és egy hatékony, eredményes párbeszéd kialakítása a felek között, amely hosszabb távon az együttműködésre való nyitottságot segíti elő.¹³ Míg a vallásközi és államközi diskurzusok esetében felek közötti eszmecsereről van szó, addig a mediáció esetében a felek között egy harmadik, teljesen pártatlan fél irányítja azt a párbeszédet, amelyet kizárólag a két sértett, egymással konfliktusban álló fél kérésére lehet kezdeményezni. A módszer alkalmazásának egyik nehézsége is ebben a tényezőben áll, hiszen a felek megtagadhatják az egymással való egyezkedést.¹⁴ A másik fontos és említésre méltó 'hátrány' abban áll, hogy a harmadik félnek teljesen pártatlannak és érdektelennek szükséges lennie az esemény rá vonatkozó kimenetelét illetően – egyedüli célja a konfliktus felek közötti elrendezése kell hogy legyen, és nem élhet területi, pénzügyi vagy bármilyen más természetű követelésekkel.¹⁵

A párbeszéd és a mediáció a kommunikáció két formája, konkrét céllal és nagyjából egyenlőnek számító felek között valósulhatnak meg,¹⁶ valamilyen közreműködő entitás, például állami és/vagy egyházi segítséggel. Mint ahogy a párbeszédmódszer esetében is, úgy a mediáció módszerét is irányíthatja egy jól képzett állami vagy egyházi szakember. A harmadik fél által nyújtott semlegesség biztosíthatja a konfliktusban álló feleket arról, hogy a köztük lezajló tárgyalást tisztán, részrehajlás nélkül bonyolítják le. A mediáció semleges melléköngéje, valamint a vallásközi és államközi párbeszéd nyitottsága hasznos lehet a világ azon területein, ahol a vallások közötti és a valláson belüli különbségek, az egyes csoportokról kialakuló sztereotípiák, a terrorizmus és egyéb radikális megnyilvánulások gyakoriak. Ilyen jellegű térség a MENA-övezet, amely bőven szolgálhat példával sikerre és kudarca is a békére törekvés mai napig tartó folyamataiból (például izraeli–palesztin konfliktus).¹⁷

¹³ KOVÁCS 2012: 130–131.

¹⁴ GREIG–DIEHL 2012: 2.

¹⁵ Lásd SHAPIRA 2016.

¹⁶ FÜRJES 2012: 7.

¹⁷ ROSTOVÁNYI 2011: 195–247.

A MENA-övezet és biztonságpolitikai jelentősége

Az elmúlt évszázadokban a nyugati világ a hatalmának, befolyásának a világ többi részére történő kiterjesztésével felelősséget vállalt az adott régiókban élő népek életéért, azonban ennek a felelősségnek a valódi terhével csak az elmúlt 100-150 évben kezdett el érdemben szembesülni. Jelentős kérdéssé vált az államok szuverenitása és egyúttal az is, hogy az államok életébe, belső dolgaiba milyen módon és milyen esetekben lehet beleavatkozni. A nemzetközi jog és az emberi, valamint a humanitárius jog terjedésével olyan jellegű kiegyenlítődési folyamat zajlik az államok között, amely az erőszakos beavatkozásokon kívül a segítő beavatkozás lehetőségét is keretek közé szorítja. Mindezek mellett a 20. század második felére az egyes régiókban olyan államok kezdtek a gyarmati felszabadulás után felemelkedni, amelyek az adott régióért képesek voltak felelősséget vállalni, valamint mindennapi életük fő irányába is beleszólni (többek között például Irán, Egyesült Arab Emírségek, Bahrein). A nyugati civilizációként is emlegetett európai és észak-amerikai térség hegemoniája, trendvezető szerepe több térségben is megrendült vagy eltűnően van pont a legrosszabb időpontban, hiszen a korábbi adottságokkal a 21. századi, a nyugati világra is nehezedő kihívások (migrációs válság, terrorizmus) orvoslására könnyebben lehetne erőket mozgósítani a problémás térségekben.

A MENA-övezetben, amely magában foglalja a Közel-Kelet országait és Észak-Afrikát, gyakoriak a konfliktusok, és szinte állandósult a békétlenség az egyes államokon belül, valamint az államok között. Az övezet konfliktusainak békés úton történő rendezése rengeteg fejtörést okoz a térség államainak és a nyugati világnak egyaránt, hiszen a konfliktusok gazdasági és társadalmi következményeket vonnak maguk után, amelyek mára jócskán átlépték a térség határait. A MENA-övezet országaiban azok sokszínűsége miatt gyakoriak az etnikai, törzsi és vallási feszültségek, és hatásukra megsokasodtak a felkelések és a polgárháborúk is. A nyelvi és kulturális különbségek mint veszélyforrások általában kevésbé ismertek a nyugati ember számára, mint a vallási különbségek, amelyek látszólag fő mozgatórugói a térségre jellemző békétlenségnek is. Ez a feltételezés abban az értelemben helytállóan tekinthető, hogy a vallási kötődéssel is rendelkező veszélyforrások egy része a nyugati világot célozza. A térségben egyaránt megtalálható a zsidó, a keresztény és az iszlám vallás – ez a térség egyben a bölcsőjük is. Bár az arab–izraeli konfliktussal összefüggésben rendszeresen esik szó az iszlám és a zsidó vallás szembenállásáról,¹⁸ valamint a keresztény–iszlám szembenállásról. A köztudatban egy ideje azonban az iszlám felekezetek közötti és az iszlám szélsőségek nyugat felé irányuló törekvései jelentik a legnagyobb veszélyt (például az ISIS tevékenysége). Számunkra elsősorban a nyugat felé irányuló biztonsági kihívások elleni fellépés a cél, azonban a helyzet hatékony rendezéséhez egy másik helyen, az iszlám valláson belül szükséges keresni az okokat és a lehetséges válaszokat.¹⁹

Az iszlám jelentősen alakítja az alapjaira szerveződő államok politikai életét is. A politika és a vallás ilyen mértékű összemosódása esetén ebből fakadóan a valláson belüli ellentétek sem szeparálhatók el, kellő kontroll hiányában megnő a társadalmon

¹⁸ ROSTOVÁNYI 2011: 165–168.

¹⁹ KIS-BENEDEK 2019: 64–66.

belüli polarizáltság, elszaporodhatnak a vallási szélsőségek. A MENA-térség politikai helyzete okán is nagyszerű táptalaj a szélsőséges nézetek terjesztésére, amelyeknek szándékában áll elnyomni a nyugatról érkező hatásokat, és amellyel kéz a kézben járnak az erőszakos bűncselekmények, a radikális és extremista viselkedés. A nagymértékű polarizáltság és a gyakori polgárháborús helyzet miatt a térségben élő fiatalok nyitottak, fogékonyabbak a szélsőséges ideológiákra, és tetteiket a vallás nevében követik el. Az ilyen jellegű összemosódás, mint például a dzsihád és a terrorista cselekmények kapcsolatba hozása, az egész iszlám vallás és az iszlamista államok megbélyegzéséhez járul hozzá és hátráltatja a térség fejlődését.²⁰

A konfliktus gócpontjai, valamint a problémákra adható válaszok megismeréséhez fontos felismerni, hogy az iszlám alapjaiban nem erőszakosan hódító vallás, sokkal inkább társadalmi szerep- és helykereső vallás a 21. századra. Ennek következtében hosszabb távon nemcsak a biztonsági kérdéseknek kell fókuszba kerülniük, hangsúlyossá kell hogy váljon a felek közötti, fiatalokat is megszólító párbeszéd is annak érdekében, hogy hosszabb távon kialakulhasson a minimális egymás iránti tisztelet és tolerancia.²¹ A stratégia csak úgy dolgozható ki, ha ismerjük az egyes nézeteket és célokat, a tettek motivációját, a nyugat által kialakított sztereotípiák pedig ebben az esetben mindenképpen nélkülözendők. Fontos tehát a vallásközi és államközi dialógus, akár ötvözve is, valamint a mediációs és egyéb tárgyalástechnikai módszerek alkalmazása és a környezet ezekhez a módszerekhez történő szoktatása is. Befejezőképpen érdemes említeni egy példát is a MENA-övezet esetében a vallás és az állam közötti párbeszédre: jelen esetben kiemelendő az International Peace Institute tevékenysége, amely a térség vallási képviselőit és vezetőit, valamint a témában jártas szakembereket ösztönöz a térség legégetőbb kérdéseiben eszmecserére és párbeszédre.²²

Következtetések

Ezen cikk a párbeszéd és a mediáció mint a béke és a stabilitás előremozdítása érdekében használható puha eszközök szükségessége mellett érvelt. A kutatásokból az alábbi következtetések és megállapítások vonhatóak le:

- Mind az állam, mind az egyház részéről szükség van az ilyen jellegű törekvésekre, különösen a konfliktusokkal terhelt országok és régiók esetében.
- A párbeszéd (vallásközi diskurzus és államközi diskurzus, például nemzetközi konferenciák útján) a konfliktusok és válsághelyzetek megelőző szakaszában bizonyul elsősorban hasznosnak, mert a felek ebben a szakaszban még nyitottabbak a másik fél nézeteinek megismerésére. Ezzel szemben a mediáció a konfliktus eszkalálódása után, a két fél nyitottsága esetén egy harmadik fél bevonásával valósulhat meg, mert a konfliktus következtében a konfrontálódott felek közötti közvetlen kapcsolat megszakadt, újraindítása közvetlen tárgyalások útján nehézségbe ütközik.

²⁰ KIS-BENEDEK 2019: 61–70.

²¹ KIS-BENEDEK 2019: 80–82.

²² International Peace Institute – Middle East and North Africa (MENA) Office, lásd: www.ipinst.org/about/mena-office?sp=7431#sub

- A párbeszéd esetében előny, hogy közvetlen a kommunikáció és lehetőség nyílik a felek gondolkodásának kölcsönös megismerésére. A mediáció esetében a kölcsönös megegyezés a fő cél, egy pártatlan személy moderálásával.
- Bár mind a párbeszéd, mind a mediáció módszerének használata esetében merülhetnek fel hátrányok, kiegészítő elemként mégis hatékonyak és előremozdítóak lehetnek a szembenállás, a feszültségek és a konfliktusok enyhítésére.
- A jövő vezető generációinak megszólítása és bevonása a kommunikációba az említett módszereken keresztül egy fontos, hosszabb távon jövedelmező misszió, hiszen elősegítheti a paradigmaváltást, az egymás iránti tisztelet kialakítását és a tolerancia növelését. A konfliktusok békésebb módszerekkel való megoldásának hangsúlyozása kihívást jelentő, de egyben elengedhetetlen feladat.

Irodalomjegyzék

- FISCHL Vilmos (2019): A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának szerepe az üldözött keresztények megsegítésében. In UJHÁZI Lóránd – KALÓ József – PETRUSKA Ferenc: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2019*. Budapest: Háttér, 263–276.
- FISCHL Vilmos (2021): Az üldözött keresztények biztonsági helyzete – Hungary Helps Program. In GÖCZE István: *Az egyházak és a katonai erők előtt álló kihívások, az együttműködés lehetőségei*. Budapest: A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Szociáletikai Bizottsága, 21–30.
- FÜRJES Balázs (2012): *Tárgyalások tervezése, Tárgyalástechnika*. Tréning háttéranyag. Online: <https://bit.ly/43iNiAt>
- GALTUNG, Johan (1969): Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. Online: <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- GREIG, J. Michael – DIEHL, Paul F. (2012): *International mediation*. Cambridge: Polity.
- HARAI Dénes (2019): Interkulturális és vallási különbségek a jelenkori konfliktusokban. In RESPERGER István – UJHÁZI Lóránd: *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest: Dialóg Campus, 193–201.
- KENDE István (1989): The History of Peace: Concept and Organizations from the Late Middle Ages to the 1870s. *Journal of Peace Research*, 26(3), 233–247. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343389026003002>
- KIS-BENEDEK József (2019): Vallási szélsőségek a MENA-országokban. *Hadtudomány*, 29(1–2), 61–73. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.1-2.61>
- KOVÁCS István Vilmos (2012): Alternatív vitarendezés a nemzetközi gyakorlatban. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(7–8), 130–142. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00035/00153/pdf/EPA00035_upsz_2012_07-08_130-142.pdf
- NAGYPÁL Szabolcs (2009): *A vallásközi párbeszéd fundamentálteológiai megalapozása az ökumenikus mozgalomban (1979–2004)*. Doktori értekezés. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Online: www.htk.ppe.hu/uploads/File/NagypalDoktori.pdf
- ROSTOVÁNYI Zsolt (2011): *A Közel-Kelet története 1918–1991*. Budapest: Kossuth.
- RUHE, Constantin (2021): Impeding Fatal Violence Through Third-Party Diplomacy: The Effect Of Mediation on Conflict Intensity. *Journal of Peace Research*, 58(4), 687–701. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343320930072>

SHAPIRA, Omer (2016): *A Theory of Mediators' Ethics: Foundations, Rationale, and Application*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316534205>

Ripszám Dóra¹

Gondolatok a tiltott toborzás hazai szabályozásáról

Thoughts on Domestic Regulation of Illegal Recruitment

Absztrakt

Magyarország Alaptörvényében alapelveként rögzítették, hogy „Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával”.² A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 146. § (1) bekezdésben rögzített fordulat a tiltott toborzás és az ehhez kapcsolódó magatartásokkal, míg a Btk. 146. § (2) bekezdés szerinti fordulat a fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetben történő önkéntes részvétellel szemben lép fel.³

A tanulmányban elsőként a tiltott toborzás magyar Büntető Törvénykönyvben elfoglalt helyét mutatjuk be, majd a béke és a háború tárgyalása következik. A tanulmány feltárja a tiltott toborzás első és második fordulatának speciális jegyeit, végül pedig egy jogesetet ismertetünk.

Kulcsszavak: tiltott toborzás, háború, idegen fegyveres szervezet

Abstract

The Fundamental Law of Hungary states as such a principle that: „In order to create and maintain peace and security, and to achieve the sustainable development of humanity, Hungary shall strive for cooperation with all the peoples and countries of the world.”⁴

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszék, e-mail: ripszam.dora@pte.hu

² Alaptörvény Q) cikk (1) bekezdése.

³ KARSAI 2019: 314.

⁴ Alaptörvény Q) cikk (1) bekezdése.

Section 146(1) of Act C of 2012 on the Criminal Code deals with illegal recruitment and related behaviours, Section 146(2) acts against voluntary participation in a foreign armed body participating in an armed conflict.⁵

The study first presents the place of illegal recruitment in the Hungarian Civil Code, followed by a discussion of peace and war. The study reveals the special characteristics of the first and second round of illegal recruitment, and finally a legal case is also described.

Keywords: illegal recruitment, war, foreign armed body

Bevezetés

„Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával.”⁶

Annak ellenére, hogy a fegyveres konfliktusok során bizonyos magatartások tilalma több évszázadra vezethető vissza, a háborús bűnök fogalma különösen a 19. század végén és a 20. század elején alakult ki, amikor a nemzetközi humanitárius jogot kodifikálták.⁷ A zsoldosok tevékenysége – csakúgy, mint a tiltott toborzás valamennyi formája – olyan káros gyakorlat, amely az utóbbi időben aggasztóan növekvő tendenciát mutat világszerte. Ennek oka abban rejlik, hogy az elmúlt években a világ különböző régióiban (Ukrajna, Szíria, Líbia stb.) zajlottak és zajlanak ma is katonai konfliktusok.⁸

2022. február 24-én Oroszország megtámadta Ukrajnát, aminek következtében számos nemzetközi hírportál számol be arról, hogy az orosz–ukrán konfliktus kapcsán megnövekedett az emberiség elleni, valamint a háborús bűncselekmények elkövetésének gyakorisága. Hazánkban a háborús bűncselekmények vonatkozásában – a jelen konfliktust tekintve – a tiltott toborzásnak van relevanciája.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban Btk.) 146. § (1) bekezdésben rögzített fordulat a tiltott toborzás és az ehhez kapcsolódó magatartásokkal, míg a Btk. 146. § (2) bekezdés szerinti fordulat a fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetben történő önkéntes részvétellel szemben lép fel. A Btk. 146. § (2) bekezdés szerinti tényállásának büntetendővé nyilvánításának nemzetközi jogi alapját a zsoldosok toborzása, felhasználása és finanszírozása tárgyában 1989. december 4-én New Yorkban elfogadott ENSZ-egyezmény teremtette meg, amely egyezmény 2. cikke értelmében bűncselekményt követ el az, aki zsoldosokat toboroz, felhasznál, finanszíroz vagy őket kiképz.⁹

A Btk. 146. § (3) bekezdése értelmében: „Ha a Magyarország területén idegen fegyveres szervezetbe katonai szolgálatra, katonai érdekű egyéb szolgálatra toborzott vagy ilyen szolgálatra közvetített személy a tizennyolcadik életévét nem töltötte be,

⁵ KARSAI 2019: 314.

⁶ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Q) cikk (1) bekezdése.

⁷ United Nations [é. n.].

⁸ MACOVEI 2021: 323.

⁹ KARSAI 2019: 314.

a toborzó vagy közvetítő személy két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁰ Gyermekek ezreit toborozzák és használják fel fegyveres konfliktusokban szerte a világon. 2005 és 2020 között több mint 93 ezer gyermek vonatkozásában bizonyosodott be, hogy a konfliktusban részt vevő felek toborozták és használták fel őket, azonban a valós esetek száma valószínűsíthetően jóval magasabb. A gyakran „gyermekkatona” nevezett fiúk és lányok a kizsákmányolás és bántalmazás számtalan formáit kénytelenek elszenvedni. A gyermekeket nem csupán katonaként használják, hanem felderítőként, szakácsként, hordárként, őrként, hírnökként stb., sokan, különösen a lányok, nemi alapú erőszaknak is ki vannak téve.¹¹ A fentiekből következik, hogy a jogirodalomban használt „gyermekkatona toborzásának” célzata lényegesen szélesebb körű, mint a felnőtteké, fontos továbbá megjegyezni, hogy a toborzási módszerek is jelentős eltérést mutatnak.

A tiltott toborzás helye a magyar Büntető Törvénykönyvben

A 2000. március 1. napjáig hatályos jogszabály „Bűncselekmény a népek szabadsága ellen” elnevezéssel rendelte büntetni azt a magyar állampolgárt, aki önként belépett népelnyomó fegyveres alakulatba. A Régi Btk. (a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény) 154. §-át a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1999. évi CXX. törvény módosította.¹² 2000. március 1. napjától a tényállás új megnevezése tiltott toborzás lett, majd később a büntető jogszabályok módosításáról szóló 2004. évi CXXXI. törvény jelentősen módosította a tényállást.¹³

A hatályos Btk. XIV. fejezete tartalmazza a háborús bűncselekményeket, amely fejezetben a törvényhozó azokat a bűncselekményeket szabályozza, amelyek elsősorban a nemzetközi hadijogot sértik, azonban az egyes tényállásokban a humanitárius jog elvei is előtérbe kerülnek.¹⁴

A Btk. XIV. fejezete a következő tényállásokat tartalmazza:¹⁵

- Tiltott toborzás
- Fegyverszünet megszegése
- Hadikövet elleni erőszak
- Védett személyek elleni erőszak
- Túlélők megölésére utasítás
- Élő pajzs használata
- Tiltott sorozás
- Védett tulajdon elleni támadás
- Háborús fosztogatás
- Nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása
- Humanitárius szervezet elleni támadás

¹⁰ A Büntető Törvénykönyvről szóló törvény 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) 146. § (3) bekezdése.

¹¹ Unicef 2021.

¹² MAKAI 2004: 211.

¹³ A büntető jogszabályok módosításáról szóló törvény 2004. évi CXXXI. törvény 7. §-a.

¹⁴ TÓTH-NAGY 2014: 30.

¹⁵ Btk. 146–158. §-a.

- Visszaélés a nemzetközi jog által védett jelvénnel vagy jelzessel
- Egyéb háborús bűntett

Ezenfelül a Btk. e fejezetén belül szabályozza az előjáró vagy hivatali vezető felelőségére vonatkozó szabályokat is.¹⁶

A Btk. mindenekelőtt azokat a bűncselekményeket rögzíti, amelyek a béke ellen irányulnak, ezek pedig a következők:

- a tiltott toborzás (146. §);
- a fegyverszünet megsértése (147. §);
- a hadikövet elleni erőszak (148. §).¹⁷

A háború és a béke

A háborús bűncselekmények tárgyalása kapcsán elengedhetetlen a háború, valamint a béke fogalmának tisztázása.

Magyarország Alaptörvénye kimondja, hogy „Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával”.¹⁸ Az Alaptörvényhez fűzött Indoklás szerint az Alaptörvény mintegy külkapcsolati alapelveként fogalmazza meg Magyarország törekvését a világ valamennyi népével és országával való együttműködésre.¹⁹

A tiltott toborzás jogi tárgya nem más, mint maga a béke, azaz az államok, népek nyugodt, erőszakmentességen alapuló kapcsolata,²⁰ minősített esetében a béke mellett jogi tárgyként szerepel a kiskorúak védelméhez fűződő érdek is.²¹

A béke fogalmát a Btk. nem határozza meg, az az államok, népek kapcsolatában értelmezhető, az államok, a népek „viszonylagosan” nyugodt, erőszakmentes kapcsolatát fejezi ki.²² A békét és a háborút általában együtt emlegetjük, a kettőt fogalompárként szoktuk használni, és a békét közkeletű módon a háború után következő állapotként képzeljük el.²³

A Btk. 459. § (1) bekezdés 10. pontja meghatározza a háború fogalmát, miszerint „háború:

- a) a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, az 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezmények közös 2. és 3. Cikkében, valamint ezen egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve 1. Cikkének 4. bekezdésében meghatározott helyzetek,
- b) az a) pontban említett egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyvének 1. Cikkében meghatározott helyzetek,

¹⁶ Btk. 159. §-a.

¹⁷ TÓTH-NAGY 2014: 31.

¹⁸ Alaptörvény Q) cikk (1) bekezdése.

¹⁹ Alaptörvényhez fűzött Indoklás.

²⁰ TÓTH-NAGY 2014: 31.

²¹ GÖRGÉNYI et al. 2020: 41.

²² BELOVICS-MOLNÁR-SINKU 2021: 51.

²³ FRENYÓ [é. n.].

- c) a hadiállapot,
- d) a szükségállapot,
- e) a háborús és a katonai bűncselekmények esetében a Magyar Honvédség külföldi alkalmazása is".²⁴

A háború kiterjed mind a nemzetközi, mind a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra, függetlenül attól, hogy történt-e hadüzenet, vagy sem.²⁵

A tiltott toborzás első fordulata

A Btk. 146. § (1) bekezdés szerint: „Aki a Magyarország területén idegen fegyveres szervezetbe – szövetséges fegyveres erőn kívül – katonai szolgálatra, katonai érdekű egyéb szolgálatra toboroz, vagy ilyen szolgálatra vállalkozókat közvetít, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”²⁶

A Btk. 146. § (1) bekezdés esetében elkövetési magatartás a toborzás idegen fegyveres szervezetbe katonai szolgálatra, katonai érdekű egyéb szolgálatra, vagy vállalkozók közvetítése ilyen szolgálatra.

A toborzás idegen fegyveres szervezetbe a tényleges katonai szolgálatra, illetve katonai érdekű egyéb szolgálatra való felhívás. A törvény ezzel a széles megfogalmazással az összes lehetséges katonai tevékenységet magába kívánja foglalni.²⁷ A toborzás aktív magatartással megvalósuló felhívás, amelynek célja, hogy a felhívottak – akár konkrét személyek, akár általános jellegű felhívással a cél megjelölésével bárki – az idegen fegyveres erőhöz katonai szolgálatra, katonai érdekű egyéb szolgálatra vagy katonai kiképzésre önként csatlakozzanak.²⁸ A toborzás lényegében önkéntes csatlakozásra való felhívás.²⁹ A magatartás lehet például agitálás, meggyőzés vagy szervezkedés.³⁰ A toborzás különböző módokon valósítható meg, például szóban, írásban, tömegkommunikációs eszközökön keresztül.³¹ A toborzás történhet az idegen fegyveres szervezet megbízásából, ellenszolgáltatás nélkül vagy anyagi haszonszerzés céljából.³²

A közvetítés a katonai szolgálatra önkéntesen vállalkozóknak az idegen fegyveres szervezethez vagy más toborzókhöz történő irányítása, ajánlatok közvetítése, találkozók szervezése, kapcsolatfelvétel elősegítése.³³ Ilyen cselekmény lehet többek között a felhívás, ajánlat közzététele, továbbítása, egyeztetés, valamint az információcsere.³⁴

²⁴ Btk. 459. § (1) bekezdés 10. pontja.

²⁵ CZINE 2016: 233.

²⁶ Btk. 146. § (1) bekezdés.

²⁷ GELLÉR 2013: 47–104.

²⁸ KARSAI 2019: 314.

²⁹ HUSZÁR 2022: 315.

³⁰ GELLÉR 2013: 47–104.

³¹ Pécsi Ítéletábla Bf. I. 85/2004/6.

³² BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2021: 52.

³³ KARSAI 2019: 314.

³⁴ GELLÉR 2013: 47–104.

A közvetítést akár megelőzheti toborzás is, de anélkül is megvalósulhat az elkövetési magatartás eme fordulata.³⁵

A katonai szolgálat az idegen szervezet fegyveres eszközökkel megvalósítandó céljának/céljainak a közvetlen végrehajtását, a katonai érdekű egyéb szolgálat a katonai szolgálat feltételeit biztosító nem katonai, nem fegyveres feladatok ellátását jelenti. E tág megfogalmazással a tevékenységek az idegen fegyveres szervezet rendeltetésszerű működése által érintett teljes tevékenységi kört felölelik.³⁶

Az elkövetési magatartások csak akkor tényállásszerűek, ha azokat az idegen fegyveres szervezetbe való toborzással, közvetítéssel valósítja meg az elkövető.³⁷ Fegyveres szervezet az olyan szervezet, amely céljainak megvalósításához fegyvert vagy robbanó-, sugárzóanyagot is igénybe vesz, tagjai – legalább részben – fegyveres személyek.³⁸ Fegyveres az a személy „aki működőképes lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt az a)–d) pontban meghatározottak utánzatával fenyegetve követi el.”³⁹ A fegyveres szervezet lehet mind reguláris, mind irreguláris, így nincs annak jelentősége, hogy legálisan működik-e, avagy sem.⁴⁰ A bűncselekmény megvalósulásának tehát nem feltétele az, hogy önálló, elismert államalakulat álljon az idegen fegyveres szervezet mögött, elegendő az, hogy olyan szervezettel rendelkezzen, amelynek célja katonai, fegyveres jellegű.⁴¹

Az idegen fegyveres szervezet lehet idegen fegyveres erő, fegyveres szervezet – akár más állam által létrehozott –, de lehet akár pusztán fegyveres személyek csoportja is.⁴² Idegen fegyveres szervezet – a szövetséges fegyveres erők kivételével – a külföldi állam által létrehozott és fenntartott fegyveres szervezet, továbbá a nem külföldi állam által, elsősorban háborús, politikai, vallási célokra létrehozott fegyveres szervezet is. Idetartoznak azok a szervezetek is, amelyeket NATO-szövetséges állam területén hoztak létre, vagy elsősorban annak területén működnek, de amelyek létrehozásában és fenntartásában az adott állam hivatalosan nem vett, illetve nem vesz részt (például az ETA).⁴³

Értelemszerűen nem minősülnek idegen szervezetnek a magyar állam által létrehozott és fenntartott fegyveres szervezetek, valamint törvény alapján nem tényállásszerű a szövetséges fegyveres erőkbe történő toborzás vagy a közvetítés sem.⁴⁴ Nem idegen Magyarország fegyveres szervezete, testülete, így a Magyar Honvédség, Magyarország rendőrsége, a rendvédelmi szervek, a katasztrófavédelem, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a törvény által külön kiemelt szövetséges fegyveres erők.⁴⁵

³⁵ KARSAI 2019: 314.

³⁶ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2021: 52.

³⁷ CELLÉR 2013: 47–104.

³⁸ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2021: 52.

³⁹ Btk. § (1) bekezdés 5. pontja.

⁴⁰ GÖRGÉNYI et al. 2020: 41–42.

⁴¹ B.155/2017/39.

⁴² KARSAI 2019: 315.

⁴³ TÓTH–NAGY 2014: 31.

⁴⁴ TÓTH–NAGY 2014: 31.

⁴⁵ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2021: 51.

A szövetséges fegyveres erőbe való toborzás nem tilalmazott.⁴⁶ A Btk. 459. § (3) bekezdése kimondja, hogy: „Ahol e törvény honvédet, műveleti területet, szövetséges fegyveres erőt vagy békefenntartást említ, azon a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló törvényben meghatározott fogalmakat kell érteni.”⁴⁷ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény (Hvt.) 3. § 27. pontja értelmében szövetséges fegyveres erők „a kölcsönös katonai fegyveres segítségnyújtás kötelezettségét tartalmazó hatályos nemzetközi szerződés vagy az Európai Unió szerződése szerint a Magyarországgal szövetséges államok fegyveres erői, valamint az e nemzetközi szerződések alapján, a NATO, illetve az Európai Unió által vagy jóváhagyásával létrehozott közös katonai szervezetek”.⁴⁸

A tiltott toborzás alaki bűncselekmény, befejezetté válik az elkövetési magatartás tanúsításával.⁴⁹ Nem szükséges az, hogy a toborzással vagy közvetítéssel érintett személy ténylegesen belépjen az adott szervezetbe, sőt az sem releváns, hogy az érintett személy az elkövető magatartásának köszönhetően be kíván-e lépni.

A tiltott toborzás második fordulata

A Btk. 146. § (2) bekezdése alapján: „Az (1) bekezdés szerint büntetendő az a magyar állampolgár, aki – szövetséges fegyveres erőn kívül – nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetbe önként belép, erre ajánlkozik, vagy ilyen fegyveres szervezetben kiképzésen vesz részt.”⁵⁰

A Btk. 146. § (2) bekezdés elkövetési magatartása a – szövetséges fegyveres erőn kívül – nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetbe történő önkéntes belépés, az arra történő ajánlkozás, vagy az ilyen fegyveres szervezet kiképzésén történő részvétel.

Az idegen fegyveres szervezetbe való önként belépés azt feltételezi, hogy az elkövető az adott szervezet tevékenységében korábban nem vett részt. Az idegen fegyveres szervezetbe történő önként belépésre történő ajánlkozás esetében az önkéntes belépés realizálódására még nem került sor. E fordulat harmadik elkövetési magatartása a kiképzésen történő részvétel idegen fegyveres szervezetben.

Az önkéntességnek ki kell kiterjednie mind a belépésre, az ajánlkozásra, mind pedig a kiképzésben történő részvételre.⁵¹ E magatartások csak és kizárólag aktív cselekmények lehetnek.⁵²

A bűncselekmény tényállásszerűsége azon fordulatának feltétele, hogy az idegen fegyveres szervezet nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben vegyen részt.⁵³

⁴⁶ KARSAI 2019: 315.

⁴⁷ Btk. 459. § (3) bekezdése.

⁴⁸ A honvédelemről és a Magyar Honvédségről 2021. évi CXL. törvény 3. § 27. pontja.

⁴⁹ GELLÉR 2013: 47–104.

⁵⁰ Btk. 146. § (2) bekezdése.

⁵¹ KARSAI 2019: 315.

⁵² GELLÉR 2013: 47–104.

⁵³ KARSAI 2019: 315.

A nemzetközi fegyveres összeütközés esetei:

- a háború, a megüzent háború;⁵⁴
- minden más fegyveres összeütközés akkor is, ha a hadiállapot fennállását az államok közül valamelyik nem is ismeri el;⁵⁵
- megszállás, abban az esetben is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba;⁵⁶
- azok a fegyveres összeütközések, amelyek során a népek az önrendelkezési joguk gyakorlása során a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimok ellen harcolnak.⁵⁷

Nem nemzetközi fegyveres összeütközés például a polgárháború, a zavargások, a belső feszültségek.⁵⁸ James Fearo szerint a polgárháború „egy országon belül, szervezett csoportok által vívott fegyveres konfliktus, amelynek célja a központi vagy a regionális hatalom megszerzése vagy a kormányzati politika megváltoztatásának kikényszerítése”.⁵⁹

A bűncselekmény ezen alapesete a zsoldosszolgálat tilalmához köthető.⁶⁰ Hazánk e magatartás bűncselekménnyé nyilvánításával az 1989. évi ENSZ Egyezményben foglalt kötelezettségének tesz eleget, mégpedig olyan módon, hogy a magyar szabályozás az Egyezményben foglaltaknál tágabb, nevezetesen – sajátos módon – nem kívánja meg az elkövető részéről a haszonszerzési célt, azaz az anyagi ellenszolgáltatás érdekében történő magatartást, ami pedig a zsoldosság immanens eleme.⁶¹

A tiltott toborzás második fordulata kapcsán az idegen fegyveres szervezetbe való önkéntes belépés realizálódása szükséges, azonban a fegyveres szervezetbe történő önkéntes belépésre való ajánlkozás, vagy ilyen fegyveres szervezetben kiképzésen történő részvétel szintén megvalósul magával a magatartás tanúsításával.

Egy jogeset ismertetése a tiltott toborzás kapcsán

Tekintettel arra, hogy a jelenleg zajló orosz–ukrán konfliktus kapcsán még nem beszélhetünk a tiltott toborzás vonatkozásában lezárt büntetőügyekről, erre tekintettel kerül ismertetésre a Donyecki Népköztársaság által fenntartott fegyveres egységbe belépő magyar állampolgár esete.

2014. március elején Ukrajna keleti részén oroszbarát és kormányellenes tüntetések kezdődtek, amelyek fegyveres konfliktussá eszkalálódtak. 2014. április 7. napján

⁵⁴ 1949. évi I. Genfi Egyezmény (I. Genfi Egyezmény), 2. cikke. Idézi: SZALAI 2012: 34.

⁵⁵ I. Genfi Egyezmény 2. cikk. Idézi SZALAI 2012: 34.

⁵⁶ I. Genfi Egyezmény 2. cikk. Idézi SZALAI 2012: 34.

⁵⁷ 1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő 1977. évi I. Jegyzőkönyv, 1. cikke. Idézi: SZALAI 2012: 34.

⁵⁸ CSAPÓ 2009: 91.

⁵⁹ FEARON 2007: [é. n.] Idézi TÁLAS 2013: 8.

⁶⁰ TÓTH–NAGY 2014: 32.

⁶¹ GÖRGÉNYI et al. 2020: 42.

kikiáltották a Donyecki Népköztársaságot.⁶² A szakadárak célja az Ukrajnától való elszakadás és Oroszországgal való egyesülés.⁶³

Az elsőfokú ítélet rögzíti, hogy a 2014. április 7. napján kikiáltott Donyecki Népköztársaság nem rendelkezik sem önálló állami szuverenitással, sem pedig nemzetközi jogalanyisággal, azt sem az ENSZ, sem más nemzetközi szervezet nem ismerte el önálló államként. A kvázi államalakulattal Magyarország semmilyen szövetségi viszonyban nem áll. A vádlott elhatározta, hogy a háborús térségébe utazik, és ott csatlakozik a szakadár fegyveres erőkhöz, abból a célból, hogy a fegyveres harcokban részt vegyen, ennek érdekében az interneten érdeklődött a kijutás lehetséges módjairól, illetve magyarországi oroszokkal kereste a kapcsolatot, 2015-ben beutazásra jogosító turistavízumot igényelt és kapott. A vádlott 2015. szeptember 28. napján, saját elhatározásából belépett a Donyecki Népköztársaság hadseregébe, a szerződéssel egyéves katonai szolgálatra vállalt kötelezettséget, a vádlott a belépést követően később katonakönyvet kapott, és ismeretlen összegű zsoldban is részesült. 2016. szeptember 8. napján az elkövető újabb, egyéves szolgálatra szóló szerződést írt alá.⁶⁴

A vádlott a fenti cselekményével megvalósította a Btk. 146. § (2) bekezdés 1. fordulataiba ütköző, de az (1) bekezdés szerint büntetendő tiltott toborzás büntettét: tiltott toborzás büntettét követi el az a magyar állampolgár, aki – szövetséges fegyveres erőn kívül – nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetbe önként belép, erre ajánlkozik, vagy ilyen fegyveres szervezetben kiképzésen vesz részt. A fenti tényállási elemek a vádlott és cselekménye kapcsán maradéktalanul megvalósultak, az alábbiak szerint:

- az elkövető csak és kizárólag magyar állampolgár lehet, és a vádlott a cselekmény elkövetésekor is magyar állampolgár volt;
- a vádlottat semmilyen formában nem kényszerítették a belépésre, sem egyéb kényszerítő körülmény nem állt fenn, amely alapján arra lehetne következtetni, hogy nem saját elhatározásából lépett be a fegyveres szervezetbe, a külföldre távozása és a fegyveres szervezetbe belépése a harcokban való részvétel érdekében történt, saját elhatározásából;
- a megállapított elkövetési magatartás a fegyveres szervezetbe történő belépés, de már az előkészületi jellegű ajánlkozás, kiképzésen részvétel is. A vizsgált jogesetben formálisan is megtörtént a fegyveres szervezetbe belépés, mivel a vádlottat fegyveres harcosként regisztrálták, katonakönyvet és szolgálati lőfegyvert is kapott;
- a fegyveres szervezet Magyarország (és a vádlott) szempontjából kétséget kizáróan „idegen” volt;
- a bűncselekmény megvalósulásának további feltétele, hogy a fegyveres szervezet, amelybe az elkövető belép, nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben vesz részt, a vádlott kifejezetten tudatában volt annak, hogy a térségben fegyveres harcok zajlanak;

⁶² PADÁNYI–TOMOLYA 2017: 67.

⁶³ DOMINEK 2016: 52.

⁶⁴ B.155/2017/39.

- a bűncselekmény csak szándékosan követhető el, ami azt feltételezi, hogy az elkövető tudata a fenti tényállási elemeket átfogja, a vizsgált jogesetben a vádlott célzatosan cselekedett.⁶⁵

A másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét a tiltott toborzás bűncselekményének minősítését illetően helybenhagyta.⁶⁶

Összegzés

Magyarország Alaptörvénye alapelveként rögzíti, hogy „Magyarország a béke és a biztonság megteremtése és megőrzése, valamint az emberiség fenntartható fejlődése érdekében együttműködésre törekszik a világ valamennyi népével és országával”.⁶⁷

A Btk. 146. § (1) bekezdés esetében elkövetési magatartás a toborzás idegen fegyveres szervezetbe katonai szolgálatra, katonai érdekű egyéb szolgálatra, vagy vállalkozók közvetítése ilyen szolgálatra. A Btk. 146. § (2) bekezdés elkövetési magatartása a szövetséges fegyveres erőn kívül nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben részt vevő idegen fegyveres szervezetbe történő önkéntes belépés, az arra történő ajánlkozás, vagy az ilyen fegyveres szervezet kiképzésén történő részvétel.

A Btk. a 146. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott törvényi tényállások között a társadalomra veszélyesség tekintetében nem tesz különbséget, ugyanis a két eltérő elkövetési magatartás esetében a törvényhozó azonos büntetési tételkereteket határozott meg. A törvényhozó az objektív társadalomra veszélyességet értékeli, amikor eldönti, hogy bűncselekménnyé nyilvánítson-e bizonyos magatartást, a társadalomra veszélyesség fokát pedig az egyes cselekményekhez kapcsolódó jogkövetkezmény fejezi ki. Minél veszélyesebb a társadalomra egy adott bűncselekmény, a törvényhozó annál súlyosabb büntetés kiszabását teszi lehetővé. Mindezekből következik, hogy ha a két eltérő magatartással megvalósuló bűncselekményre a Btk. azonos büntetési tételkeretet ír elő, akkor a társadalomra veszélyességük is csak azonos lehet.⁶⁸

A büntető törvényhozást a kriminálpolitika irányítja (például új bűncselekmények törvényi tényállásainak megalkotásával, a büntetési tételek felemelésével vagy csökkentésével stb.), azonban a jogalkalmazásban csupán mérsékelt szerepe van.⁶⁹ Elképzelhetőnek tartom, hogy a tiltott toborzás elkövetésének megnövekedett esetszáma a kriminálpolitikára hatást gyakorol és a büntetési tétel felemeléséhez vagy akár új minősített eset bevezetéséhez vezet.

⁶⁵ B.155/2017/39.

⁶⁶ Pécsi Ítéltábla Bf.I.19/2018/6. szám.

⁶⁷ Alaptörvény Q) cikk (1) bekezdése.

⁶⁸ Pécsi Ítéltábla Bf.19/2018/6.

⁶⁹ GÁL 2019: 295–296.

Irodalomjegyzék

1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő 1977. évi I. Jegyzőkönyv
 1949. évi I. Genfi Egyezmény
 2004. évi CXXXI. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
 Alaptörvényhez fűzött Indoklás
 B.155/2017/39.
 BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál (2021.): *Büntetőjog II. Különös rész.* 8., hatályos kiadás. Budapest: HVG-ORAC.
 CZINE Ágnes szerk. (2016): *Az új Btk. és a kapcsolódó jogforrások, bírósági iránymutatók.* Budapest: HVG-ORAC.
 CSAPÓ Zsuzsanna: *Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára.* PhD-disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Online: <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/csapo-zsuzsanna/csa-po-zsuzsanna-vedes-ertekezes.pdf>
 DOMINEK Attila (2016): Az ukrán biztonság- és védelempolitika változásai. *Honvédségi Szemle*, 144(6), 48–56. Online: http://real.mtak.hu/124142/1/HSZ_2016_144_6_Dominek_Attila.pdf
 FEARON, James (2007): Iraq's Civil War. *Foreign Affairs*, 86(2), 2–15. Online: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/iraqcivilwar.pdf>
 FRENÝÓ Zoltán [é. n.]: A béke filozófiája. In *Oknyomozó tudomány.* Tudományos Mozaik (13). Budapest: Tomori Pál Főiskola, 177–191. Online: http://real.mtak.hu/71215/1/Frenyo_Zoltan_A_beke_filozofiaja_u.pdf
 GÁL István László (2019): A gazdaságpolitika és a kriminálpolitika kölcsönhatásai. *Miskolci Jogi Szemle*, 14(2) különszám, 1. kötet, 295–296. Online: www.mjzs.uni-miskolc.hu/files/6560/30_galistvanlaszlo_t%C3%B6rdelt.pdf
 GELLÉR Balázs József (2013): Háborús bűncselekmények. In POLT Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár, 3. kötet. Különös rész.* Budapest: Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó, 47–104.
 GÖRGÉNYI Ilona et al. (2020): *Magyar büntetőjog. Különös rész.* 2., átdolgozott kiadás. Budapest: Wolters Kluwer Hungary Kft.
 HUSZÁR Julianna (2022): Emberkereskedelem újragondolva – a 2020. július 1-jén hatályba lépett rendelkezések hatékonysága ügyési szemmel. *Belügyi Szemle*, 70(2), 305–325. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.2.5>
 KARSAI Krisztina szerk. (2019): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.* Budapest: Wolters Kluwer.
 MACOVEI, Vera (2021): *Reflections on the Activity of Mercenaries in the Context of World Security.* International Symposium On War Studies, 2021. október 29–30. Online: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/321-329_1.pdf
 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
 MAKAI Lajos (2004.): A tiltott toborzás törvényi tényállásának értelmezési kérdései. In KORINEK László – KÓHALMI László – HERKE Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz*

- Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 211–217.
- PADÁNYI József – TOMOLYA János (2017): Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan. *Hadtudomány*, 27(1–2), 63–83. Online: http://real.mtak.hu/54739/1/HT_2017_63_83_u.pdf
- Pécsi Ítéltábla Bf. I. 85/2004/6.
Pécsi Ítéltábla Bf.19/2018/6.
- SZALAI Anikó (2012): *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre.* PhD-disszertáció. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Online: https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1376/1/Szalai_Aniko_PhD_disszertacio.pdf
- TÁLAS Péter (2013): *Politikai erőszakformák – terrorizmus.* Oktatási segédanyag. Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem. Online: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/static/pdfjs/web/viewer.html?file=https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/100139/349.pdf?sequence=1&is-Allowed=y%208.%20o>
- TÓTH Mihály – NAGY Zoltán szerk. (2014): *Magyar büntetőjog. különös rész.* Budapest: Osiris.
- Unicef (2021): *Children Recruited by Armed Forces or Armed Groups.* Online: www.unicef.org/protection/children-recruited-by-armed-forces
- United Nations [é. n.]: *War Crimes.* Online: www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml

Ádám Barnabás,¹ Csögér Bálint²

A huszárság lehetséges feladatai a hazafias és honvédelmi nevelésben

The Possible Missions of the Hussars in Patriotic and Defence Education

Absztrakt

A Magyar Honvédség állományába tartozó huszárok alaprendeltetési feladataik mellett, illetve annak kiegészítéseként közreműködhetnek és jelentős eredményeket érhetnek el az ifjúság hazafias és honvédelmi nevelésében, egészséges nemzettudatának kialakításában. Az alábbiakban a huszárság lehetséges feladatait vázoljuk fel ezeken a nevelési területeken.

Kulcsszavak: huszárság, hazafias nevelés, honvédelmi nevelés

Abstract

The hussars of the Hungarian Armed Forces, in addition to their basic tasks or as a supplement to them, they can contribute and achieve significant results in the patriotic and national defence education of the youth, in the development of a healthy national consciousness. The next article is aiming to outline the possible tasks of the hussars in these areas of education.

Keywords: hussars, patriotic education, national defence education

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: hunhuszar1@gmail.com

² Nagyvisnyó község polgármestere, e-mail: csogeralint@gmail.com

Bevezetés

Szinte az egész világ előtt közismert, hogy a magyar lovas nemzet. Magyarország imázsának, ugyanakkor a magyarság nemzeti öntudatának mára ez már megkopó, de még mindig jelen lévő szerves, meghatározó eleme. Olyan értéket képvisel, amelyre a honvédelmi nevelésnek, de az egész hazai katonai oktatási rendszernek, ezen belül is a katonai tiszt- és altisztképzésnek, de még a pályára irányításnak is alapoznia lehetne. Oktatási rendszerünkben a történelemoktatás egyik fontos eleme a magyar hadtörténelem, amelynek jelentős számú eseményeiben és csatáiban a magyarság döntően lovakkal és lóháton vett részt. Az évszázadok hadviselése során alakult ki a magyar könnyűlovasságból a világhírűvé lett huszárság, amely elévülhetetlen érdemeket szerzett mind nemzeti megmaradásunk, mind nemzetközi megbecsülésünk tekintetében, és amelyeknek ékes bizonyítékai, hogy a magyar huszár- és a katonai lovaskultúra mind a mai napig része maradt a nemzet tudatának és a világ számos hadereje vette át annak szervezeti struktúráját, harcmódorát, de még ruházatát is. Annak okáért, hogy ifjúságunkat hazaszeretetre és önbecsülésre neveljük, az oktatási rendszerünkben feltétlenül helye van a magyar huszárságnak és a katonai lovaskultúrának. Általánoságban mára elfogadott tény, hogy a lóval való kapcsolat elősegíti a gyermekek személyiségfejlődését, ugyanakkor a már gyermekkortól végzett lovaglás és a lóról való gondoskodás jó fizikai állóképességet és mentális egészséget eredményez a későbbi életkorokban is. Úgy gondoljuk, hogy a honvédelmi nevelés szempontjából mindezek nem elhanyagolhatóak. Mind a pedagógusoknak, mind a tanulóknak kiinduló ismeretként tudniuk kell, hogy a mai Magyar Honvédség szervezeti struktúrájában, konkrétan a Vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár állományában megtalálható egy reprezentatív huszáralakulat, a Gróf Nádasdy Ferenc huszárosztály. A fentiek alapján joggal vetődik fel a kérdés, hogy az alaprendeltetési feladatok mellett a huszárosztálynak milyen feladatai lehetnek a hazafias és honvédelmi nevelésben?

A hazafias nevelés és a honvédelmi nevelés célja

Ahhoz, hogy a feladatokat meg tudjuk határozni, tisztáznunk kell a hazafias nevelés és a honvédelmi nevelés alapvető célját. A hazafias nevelés vonatkozásában *A magyar nyelv értelmező kéziszótár*ában a *hazafi* címszónál a „Hazáját szerető, hazájáért lelkesen dolgozó és népe társadalmi haladásáért harcoló ember”, a hazafiasság címszónál „öntudatos, tevékeny hazaszeretet” meghatározásokat találjuk. A hazafias nevelés célja tehát olyan állampolgárok nevelése, akik tevékenységének középpontjában a haza és annak értékei iránt érzett szeretet áll. Ez alapvetően azt sugalmazza, hogy a hazafias nevelés az egyén hozzáállásának kialakítását jelenti ahhoz, amit nagybetűs hazának nevezünk, ugyanakkor egyéni érzelmi és szubjektív kategória, amelyet valójában az egyén személyes élményei határoznak meg.³ A honvédelmi nevelés vonatkozásában a szótár *honvédelem* címszavának első jelentése a „haza védelme”, másodikként pedig „a haza védelmére létesült állami szervezet (hadsereg, intézmények, felszerelés

³ HAJDICSNÉ 2015.

stb.), s az ezt irányító hivatalos tevékenység", a *honvédelmi* melléknév értelmezése pedig „A honvédelemhez tartozó, erre vonatkozó”.⁴ Jól érzékelhető, hogy az egyén helyett sokkal inkább a szervezeti, formális és hivatalos elem a hangsúlyos, amely

„az általános sorkatonai kötelezettség időszakában valóban háttérbe szoríthatta az állampolgári elköteleződés jelentőségét. Az önkéntes haderőre történő áttéréssel ugyanakkor a feladat, azaz a haza védelme nem változott, viszont ennek garantálásában alapvetően meghatározóvá vált az állampolgári attitűd, az önkéntes katonai szolgálatvállalási hajlandóság, amelynek kialakulása, kialakítása már a nevelés területére tartozó kérdés”.⁵

Az 1997-ben megjelent *Pedagógiai lexikon* már egyértelműbben fogalmaz a hazafias és a honvédelmi nevelés céljának tisztázásához. A hazafiságra nevelés „a hazához (szülőföld, anyanyelv, az ország lakói, az azonos nemzethez tartozók, a nemzeti hagyományok és kultúra) való pozitív viszony kialakítására és megszilárdítására irányuló nevelési törekvés. [...] érzelmi és akarati nevelés”.⁶ A lexikonban így olvashatjuk:

„a közvetlen környezetben, kisközösségekben kifejtett aktivitás az a bázis, melyről el lehet jutni az országos érdekeket szolgáló cselekvő hazafisáig. A kisgyermek számára az a haza, amit a környezetéből érzékel, ezért a hazafias nevelés kezdeti fokán a közvetlen környezet élményszerű megfigyeltetése a legfontosabb. A műveltségi körök szerint (tantárgyi keretek között) végbemenő tanulási folyamatokban – elsősorban a magyar történelem és irodalom, Magyarország földrajza és néprajza, művészete – táplálhatja a haza reális ismeretét és szeretetét.”⁷

Szeretnénk kiemelni, hogy a fogalmazás hangsúlyozza az élményszerűséget. A honvédelmi nevelés a lexikon szerint „a fiatalok fizikai, érzelmi és szellemi felkészítése a katonai szolgálatra, helyesebben a hazafias nevelésnek az az oldala, mely mindkét nemre kiterjedően elsajátíttatja az országban élő emberek és a nemzeti értékek megővéséhez szükséges tudást és attitűdöket”.⁸ Érzékelhető, hogy az 1997-ben megalkotott fogalmat a korabeli, kötelező sorkatonaság intézményére, illetve viszonyaira fogalmazták, ugyanakkor napjaink Önkéntes Katonai Szolgálatra történő felkészítés esetére is megállja a helyét. Ebből a megfogalmazásból is látható, hogy a hazafias nevelés eredményeként alakul ki a hazaszeretet érzése, amely által az egyénben megjelenik a haza védelme iránti igény, vagyis hazafivá válik a nevelt. A honvédelmi nevelés más, sokkal komplexebb, intézményesült formájában olyan személy kinevelése a cél, aki felkészült a honvédelmi feladatok ellátására. Mindkettő élmények összességének eredménye, amelyek kialakításában az élménypedagógia kulcsfontosságú szerepet játszhat.

De mi is az élménypedagógia? Bernd Heckmair és Werner Michl a *Megélni és tanulni. Bevezetés az élménypedagógiába* című könyvükben a következő meghatározást

⁴ A magyar nyelv értelmező szótára.

⁵ KUN SZABÓ 2017.

⁶ BÁTHORY–FALUS 1997: 649.

⁷ BÁTHORY–FALUS 1997: 649.

⁸ BÁTHORY–FALUS 1997: 677.

használják: „az élménypedagógia egy cselekvésorientált módszer, amely során min-taszerű tanulási folyamatok segítségével a fiatalokat fizikai, lelki és szociális kihívások elé állítjuk, ezzel támogatva az ifjak személyiségfejlődését, így képessé téve őket saját életük felelős vezetésére”.⁹ Az élmények nevelő hatása elsődlegesen a fiatalok aktív részvételével, a közös tettek, a kihívások megoldásában alakítja ki kellő hatékonysággal a megfelelő érzelmi alapot. A katonai kiképzésben ugyanígy jelen lévő élménypedagógia a felnőttnevelés egyik alapvető módszere a haderőben. A huszárság feladata tehát a hazafias és honvédelmi nevelésben az élményeken alapuló programok szervezése, illetve az abban való közreműködés lehet. Rögtön kézenfekvő a napjainkban nagy népszerűségnek örvendő nyári táborok mintájára, úgynevezett ideiglenes vagy állandó jelleggel üzemelő huszártábor kialakítása és működtetése, amely egész évben alkalmas az oktatási intézményekből érkező tanulók fogadására, illetve a ló mint nevelési eszköz bekapcsolása az ott folyó programokba. Ezenkívül az oktatási intézményekben előadások, élő történelemórák megtartása jöhet még szóba.

A huszártábor

Kevésbé közzismert, hogy a huszárosztály belovagló iskolája a szilvásvárad Állami Ménesgazdaság Lipicai Lovas Központjában működik, és ez potenciális lehetőséget nyújt Szilvásvárad közelében, például Nagyvisnyón a huszárok lakótelepülésén egy ideiglenes vagy állandó, esetleg téli-nyári szezonban egyaránt működő huszártábor kialakítására. Az általunk alább felvázolt, bemutatandó állandó huszártábor működtetésével¹⁰ célunk – röviden – egy olyan intézmény létrehozása, amelyben a résztvevők a valóság-hű huszárellet mellett történelmi ismereteik gyakorlati átélését és alapszintű honvédelmi, illetve magyar katonai lovaskultúra-képzést kapnak, továbbá kedvet kaphatnak a katonai hivatáshoz, vagy honvédelmi ismereteik megalapozásához szereznek gyakorlati tapasztalatokat. Ugyanakkor a huszártábor programjai a csapatmunkára, az egészséges életre, az egészséges fejlődésre, a társadalomba való könnyebb beilleszkedésre nevelnék a gyerekeket (még hozzá nemcsak elméleti képzések révén, hanem a gyakorlatban is).

Az ideiglenesen, nyári szezonban működő huszártábor lehetőséget biztosíthatna a:

- huszár életmód bemutatására és megélésére,
- napirend szerinti életre,
- lóhoz való szoktatásra és a lovakról való gondoskodásra,
- fogatozásra és lovaglásra,
- katonai alapismeretek oktatására,
- fegyelemre, önuralomra szoktatásra.

Az állandó jelleggel működő huszártábor lehetőséget biztosíthatna továbbá:

- pedagógusok szakmai továbbképzésére,
- oktatási időben (hétfőtől péntekig) iskolai osztályok részére táboroztatásra,

⁹ HECKMAIR–MICHL 2012: 115.

¹⁰ A működtetésben közreműködhet a nagyvisnyói Örökség Közhasznú Alapítvány.

- hétvégi (péntek–vasárnap) rövidített táboroztatás megtartására,
- egynapos családi kirándulásokra,
- huszár- és lovaskultúra-bemutató programokra,
- huszárhagyomány-őrző egyesületek szakmai továbbképzésére,
- lovaspolgárőrök szakmai továbbképzésére,
- hobbilovasok és lovaik képzésére.

A huszártábor javasolt programelemei szakterületenként:

Lótenyésztés:

- az őshonos magyar lófajtákat tenyésztő nemzeti ménesek, tenyésztő egyesületek és magántenyésztők bemutatkozása;
- anyakanca-csikó óvodakarám szénázttal (az ott kapott szénával kézből etethetők);
- a lipicai ménes kanca- és méncsikótelepek meglátogatása – szénázttal (az ott kapott szénával kézből etethetők).

Katonai-rendészeti lovaskultúra-bemutatók:

- huszárbemutatók (Készenléti Rendőrség Nemzeti Lovas Díszegység, huszár- és katonai hagyományőrző szervezetek, Országos Polgárőr Szövetség Lovaspolgárőr bemutatók);
- lovas íjász-, kökpár-bemutatók.

Ipari, agrár és közlekedési ágazat:

- népi egyes és kettes fogatok (fogattípus-ismertető, egyes, kettes, négyes-fogatok kocsiversenye);
- lovas omnibuszozás (fogat);
- kocsimúzeum-kiállítás (egyes kiállítási elemek az AM Mezőgazdasági Múzeum lovas kiállításáról);
- lovak az iparban (fakitermelés rönkhúzó fogat);
- csikósbemutatók;
- lópatkolás (kovács- és patkolókovács-bemutató, Magyar Patkolókovácsok Szövetsége).

Lóversenyzés, lovassportok:

- díjlovas, díjugrató, military, egyes, kettes és négyesfogat-hajtó bemutató és edzés;
- lovastornaedzés,
- lovaspóló-bemutató, -mérkőzés.

Kultúra:

- lovas színházi előadás;
- lovak a képművészetben – rajzverseny;
- lovaskaszádőr-, tűzlovas- és ördöglovas-bemutatók;
- lovak és lovasok a magyar filmekben (például *Kincsem*, *Aranybulla*, *Hadik*, *80 huszár* stb. főszereplői és lovai);
- hagyományos magyar igavonó bemutató.

Programok óvodásoknak:

- ugrálóvár, csikósiskola (rögzített lóbábú csikós módra nyergelve), huszáriskola (rögzített lóbábú huszár módra nyergelve), hajtóiskola (például löcsös szekér rúdra szerelt lószerszámmal), lósimogató;
- „Enyém a vár, tiéd a lekvár” szivacs kardos bajvívás (Történelmi Hadi Akadémia Alapítvány).

Hadtörténelmi programok:

- korszakokat bemutató hagyományőrző csapatok tábora és harci bemutatója;
- korszaki lovascsata-jelenetek a magyar hadtörténelemből – lovasság harca gyalogság ellen;
- Ben-Hur kocsihajtóverseny (kaszadór) korszaki öltözetben;
- a HM HIM és más hagyományőrző egyesületek működőképes eszközeinek bemutatója.

Összességében a huszártábor javasolt programelemeinek társadalmi hasznossága több területen is megnyilvánul. Egyrészt a részt vevő fiatalok szellemi előnyhöz jutnak a honvédelmi és hadtörténelmi ismeretek elsajátításával, másrészt a rendre és fegyelemre történő nevelés megkönnyíti a társadalomba való beilleszkedést, a munka megbecsülését és az alkalmazkodást. Harmadrészt olyan készségeket, képességeket sajátítanak el a résztvevők, amelyre lehetséges, hogy máshol nem lenne lehetőségük. További előny, hogy a lovakkal való foglalkozás és gondoskodás a fiatalokat tisztességre, tiszteletre, rendre, rendszerességre, fegyelemre és kitartásra neveli, ez hosszú távon jelent előnyt a diákok számára. A lovasságra, ezen belül is a huszárságra kiemelten jellemző katonakeresztény értékek megtanítása, mint a bátorság, a bajtársiasság, a parancsnokhoz és a parancshoz való hűség, a leleményes kezdeményezőképeség, a kiváló fizikai erőnlét és annak fenntartása napjainkban sem veszítette aktualitását. Az egykori hadra kelt huszárok tábori életmódjának leghitelesebb bemutatása, a hagyományos ruházat és felszerelés, lovak és szerszámzatuk, a lovakkal való foglalkozás és a lóháton való közlekedés szinte korlátlan lehetőséget kínál a figyelemfelhívásra, a kapcsolatteremtésre, és a résztvevőkben óhatatlanul felébred a kíváncsiság nemzetük történelme és annak katonái iránt.

Meg kell említeni, hogy az utóbbi években számos kormányzati döntés született az iskolai lovasoktatás fejlesztéséről, komoly pénzeket áldoznak a létesítmények fejlesztésére, lovaskiadványok készítésére és terjesztésére. A huszártábor működésével gyermekeink mentális és fizikai egészsége érdekében pedig megvalósulhat az iskolai lovasoktatáson keresztül egy széles lovas törzsközönség kialakítása, hogy kihasználva kiváló adottságainkat minél többen gyakorolják rendszeresen a különböző lovassportokat.

Az oktatási intézményekben előadások, élő történelemórák megtartása

A huszárok megjelenésével az oktatási intézményekben élő kapcsolat alakulhat ki a jelenkor huszárai és a jövő nemzedékek között. Az oktatási intézmények közül az óvoda játékos formában keltheti fel a gyermekek érdeklődését a katonaság, a ló, a lovak iránt. Fontos, hogy a gyermekek ebben az életszakaszban megismerjék a kisebb termetű lovakon való lovaglást, ami előkészítheti és megalapozhatja a mozgáskultúrájukat, a lovas mozgását, illetve a lóhoz való egészséges viszonyt. Ugyanakkor, hogy a márciusi nemzeti ünnepünkhöz kapcsolódóan tanult dalok és versek élettől teljenek meg, célszerű egyenruhás huszárok meghívása és részvétele az óvodai programokon. Az óvodai pedagógiában az élmények kialakulását jellemzően a játékok vezetik, és az itt átéltek hatása későbbi életkorokban jelentkezik. Huszár és a lóva a pedagógiai programban alapvetően március 15-éhez, az 1848–49-es forradalomhoz és szabadságharchoz köthetően jelenik meg dalok, versek, rajzok, csoportjátékok stb. formájában.

Az általános iskola alsó tagozaton a 3–4. évfolyam környezetismeret-kerettantervében már megjelennek a lovassportok,¹¹ ugyanakkor az 1848–49-es forradalomhoz köthető megemlékezéseken jelenik meg ismételten a huszár és a lóva. Az általános iskola alsó tagozatában a mozgáskultúra fejlesztésének fontos része lehetne a megfelelő pedagógiai végzettséggel rendelkező huszárok általi lovastorna-foglalkozások megtartása a testnevelés tantárgyon belül. Az általános iskola felső tagozatán, az 5–6. évfolyam történelem-kerettantervében¹² már tanulják a nehézlovas harcmodort, a magyar huszárok által véghez vitt berlini huszárcsínyt, gyűjtik a magyar huszárokról szóló történeteket, elbeszéléseket, és bemutatják a huszárok fegyverzetét és öltözetét. A felső tagozatban fontos kiegészítő információ lehet a történelmi kornak megfelelő lófajták és lovak képességeinek megismertetése, amiből a történelmi tanulmányokhoz nyerhető kiegészítő információ arra vonatkozólag, hogy a lovaknak milyen hatása volt az adott eseményekre. Például a magyar fejedelemség hadjáratai (magyar oldal: könnyű, gyors lovak, nyugati és bizánci haderők: nagy testű, lassú lovak); muhi csata (magyar oldal: nagy testű, lassú lovak, tatár oldal: könnyű, gyors lovak); a magyar huszárok és harcmodoruk (a lovak menetteljesítménye); a magyar huszárokról szóló történetek gyűjtése, elbeszélése (híres huszárok híres lovai – Béri Balogh Ádám lóva: Murza) stb. Hozzá kell tenni témánkhoz, hogy napjainkra jellemzően és általánosan inkább a lányok vonzódnak a lovakhoz, a fiúknak a férfias viselkedéskultúra minél korábbi megismeréséhez feltétlen szükségük lenne példákra, úgymint a magyar huszár.

Összefoglalás

Figyelembe véve a fentebb vázoltakat, a mai Magyar Honvédség huszárságának fontos feladatai lehetnek a hazafias és honvédelmi nevelésben. A huszárok közreműködése az ifjúság nevelésében és képzésében, valamint az azt kiegészítő tevékenységekben

¹¹ 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 1. melléklete.

¹² 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet 2. melléklete.

hozzájárulhat a jövő generációja egészséges nemzettudatának kialakításához, valamint a Honvédelmi Minisztérium munkájának ismertségéhez és elismertségéhez. Ezzel párhuzamosan emelkedhet a katonai hivatás imázsa, egyre többen választhatják a nemzet szolgálatát karrierjüknek.

Irodalomjegyzék

- BÁTHORY Zoltán – FALUS Iván főszerk. (1997): *Pedagógiai lexikon A–H, I. kötet*. Budapest: Keraban.
- HAJDICSNÉ Varga Katalin (2015): A honvédelmi nevelés a magyar oktatási rendszerben – a nevelési terület céljai, módszerei a kezdetektől napjainkig. *Képzés és Gyakorlat*, 13(1–2), 69–84. Online: <https://doi.org/10.17165/TP.2015.1-2.4>
- HECKMAIR, Bernd – MICHL, Werner (2012): *Erleben und lernen, Einführung in die Erlebnispädagogik. (Megélni és tanulni. Bevezetés az élménypedagógiába)*, 7. kiad. München–Basel: Ernst Reinhardt.
- KUN SZABÓ István (2017): Honvédelmi nevelés stratégiai megközelítésben. *Honvédségi Szemle*, 145(5), 71–75. Online: http://real.mtak.hu/124810/1/HSZ_2017_145_5_Kun_Szabo_Istvan.pdf

Andó Sándor¹

Hogyan érzi magát a pszichológus a hadseregben?²

How Does the Psychologist Feel in the Military?

Absztrakt

A tanulmány témája a 2022. első negyedévében végzett vizsgálat, amely a Magyar Honvédség (MH) védelem-egészségügyben dolgozó pszichológusaira terjedt ki. A vizsgálatban negyvenhárom fő vett részt, ami gyakorlatilag a teljes aktívan dolgozó állományt jelentette akkor. Kérdőíves válaszadás és személyes interjú módszerrel történt a pszichológusok elégedettségét, helyzetét, lehetőségeit, motivációit, terveit, attitűdjeit érintő kutatás. Jelen tanulmány – terjedelmi korlátok miatt – nem tér ki a kérdőív teljes negyvenkilenc plusz hat kérdésére és ezek alkérdéseire, de a címben megfogalmazott kérdésre igyekszik választ adni a vonatkozó kérdések és összefüggések értelmezésével. A kutatás komplexitásából adódóan a publikáció a kérdőívből származó adatok feldolgozását tekintve a legfontosabbakat tartalmazza, és ezek alapstatisztikai értékeit mutatja be. Az eredményekből levont következtetések nemcsak szakmailag fontosak mint keresztmetszeti státusz, hanem a jövőre vonatkoztatva is alapinformációkat biztosítanak a katonapszichológia szakterületre, a pszichológusok munkahelyi viselkedésére, attitűdjére és a munkájukat meghatározó feltételrendszerre vonatkozóan.

Kulcsszavak: attitűd, vizsgálat, pszichológus, statisztika, hadsereg

¹ MH Egészségügyi Központ; doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: ando.sandor@gmail.com

² A tanulmányban bemutatott vizsgálatot Prof. Dr. Ozsváth Károly professor emeritus, az MTA doktora és pécsi munkatársai által az 1970-es években végzett *Hogyan érzi magát a sorkatona a hadseregben?* című kutatása ihlette. A vizsgálatot is ismertető könyv *Ézelmi feszültségek a katonai szolgálatban* címmel 1977-ben jelent meg a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában. A kutatást, ugyanezzel a címmel 1999-ben terveztem megismételni, amelyet Ozsváth professzor úr is támogatott, de szervezeti változás miatt ez félbeszakadt.

Abstract

The subject of the study is the research conducted in the first quarter of 2022, which extended psychologists working in defence-health care system of the Hungarian Defence Forces. Forty-three psychologists took part in the study, which practically represented the entire active workforce at the time. The research concerning the situation, satisfaction, opportunities, motivations, plans, and attitudes of psychologists was carried out using questionnaires and personal interviews. Due to limitations in scope, this study does not address the entire forty-nine plus six questions of the questionnaire and their sub-questions, but it tries to answer the question formulated in the title by interpreting the relevant questions and connections. Due to the complexity of the research, the publication contains the most important ones in terms of processing the data from the questionnaire and presents their basic statistical values. The conclusions drawn from the results are not only professionally important as a cross-sectional status, but also provide basic information for the future regarding the field of military psychology, the workplace behavior and attitude of psychologists, and the set of conditions that determine their work.

Keywords: attitude, examination, psychologist, statistics, military

Bevezető

A címben feltett kérdésre munkakörtől függetlenül is, minden munkáltató a kialakult szervezeti kultúrájától függően igyekszik választ keresni. Nem mindegy, hogy az adott szervezet munkavállalóit, vagy azon belül annak egy szervezeti egysége, eleme működésének minőségét, hatékonyságát a személyi oldalról milyen tényezők befolyásolják. Nem mindegy, hogy milyen feltételeket tud biztosítani a szervezet, és hogy az megfelel-e a munkavállaló betöltött munkakörében elképzelt ambícióinak, terveinek. Ennek a megfelelésnek a vizsgálatára számos módszer létezik, amely során keresztmetszeti képet kaphatunk például egy szervezetelemzésből, attitűdvizsgálatból, amelynek konkrét célcsoportja lehet a teljes intézmény, vagy annak valamely, adott esetben az aktuális működés szempontjából fókuszba került szervezeti eleme. Az MH sajátos munkáltató, amely munkavállalóit tekintve jogszabályokban és egyéb szervezetszabályozó eszközökön keresztül biztosítja a munkavégzés szükséges feltételeit.³ Olyan munkaerőpiaci szereplő, amely alaprendeltetését számos, különböző honvédelmi feladatokat ellátó szervezeten keresztül biztosítja.

Írányítva jelen tanulmány fókuszát a munkavállalóra, úgy gondoltam, hogy az MH Egészségügyi Központ (MH EK) védelem-egészségügy területén dolgozó pszichológusállomány véleményét kérem ki saját helyzete, munkakörülményei, -feltételei vonatkozásában. Ennek érdekében a vizsgálat tervezése és végrehajtása egy kérdőív segítségével, valamint személyes interjú alkalmazásával történt.

³ 2021. évi CXL. törvény.

A vizsgálat

A vizsgálat célja volt tehát, ismereteket szerezni arról, hogy a személyi állomány hogyan érzi magát a munkahelyén, mennyire elégedett munkakörülményeivel. A vizsgálatot elsődleges adatgyűjtés módszerrel, kvantitatív, anonim, önkitöltő kérdőívet alkalmazva végeztem. Fő kérdéscsoportok voltak a szociodemográfiai és képzettségi adatok, a szolgálatteljesítéshez kapcsolódó adatok, továbbá a motivációs elképzelések és a munkakörülmények, -feltételek és a szakmai tevékenységgel kapcsolatos jellemzők. A kérdőív külön részében további kérdésekkel foglalkozott még a csapatpszichológusi állomány csoportjával, de ennek elemzése nem tárgya a tanulmánynak. Jelen tanulmányban a feldolgozott kérdőív kérdéseire adott válaszoknak és eredményeinek kiválasztása a szerző relevánsnak tartott szempontjai alapján történt.

Az elégedettségi és attitűdvizsgálatokról⁴

A hazai és nemzetközi tapasztalatok szerint a különböző sikerorientált szervezetek akkor képesek jelentős eredményeket elérni, ha partnernek tekintik dolgozóikat, megbecsülik, elismerik a munkavállalók tevékenységét munkabéren túli, akár személyre szabott (cafetéria) lehetőségeikkel. A teljesítményekben meghatározó szerepe van a munkahelyi körülményeknek, a dolgozók közérzetének és elégedettségének. Igyekeznek kihasználni az emberek kreativitását, a rendelkezésükre álló humán erőforrás lehetőségeit. Feltételezhető, hogy ha a dolgozó tudja, hogy számítanak rá, akkor jobban és nagyobb örömmel teljesít; ha elégedett, akkor jobban összpontosít munkájára; ha elkötelezett, hajlandó többet tenni a szervezetért; hajlandó nap mint nap a maximumot kihozni magából; lojális lesz a szervezethez és annak céljaihoz.

Amennyiben viszont az elégedettség hiányzik, és valamely szükséglet nem elégül ki, feszültség keletkezik a személyben. Az elégedetlenség elveszi a figyelmet a munkavégzéstől. A vezető részéről követelmény a szervezeti és az egyéni célok összhangjának megteremtése. Az elégedettséggel kapcsolatosan beszélni kell a motivációról, amely alapja a teljesítménynek és hajtómotorja az emberi munkavégzésnek, amely magában foglalja az ösztönzést, a bizalmat, a megbecsülést, az elismertséget és nem utolsósorban a személyes felelősségérzetet. A munkamotiváció és az elégedettség azonban nem minden esetben együtt járó fogalmak, mivel motiváltak lehetünk munkánk elvégzésére anélkül, hogy elégedettek lennénk, és lehetünk elégedettek anélkül, hogy munkára ösztönözve érezzük magunkat.⁵

A munkahelyi elégedettséget befolyásoló főbb összetevők⁶ a teljesség igénye nélkül: a munkahelyi légkör, a munkavégzés feltételei, karrier- és fejlődési lehetőségek, a szervezeti struktúra egységei közötti együttműködés, a munkahely biztonsága és a munkahelyi környezet.

⁴ A részben több hivatkozás utal a HM Tervezési és Koordinációs Főosztály által, 2010-ben készített *A Magyar Honvédség állománya szolgálati- és munkakörülményeinek helyzete* című elemző tanulmányára, amelyben jelen tanulmány szerzője is részt vett.

⁵ Erről szól Herzberg motivációs elmélete, amelyet egy katonai kutatás mellett mutat be BELLER 2014.

⁶ Például NÉMETH 2012.

Feltehető a kérdés, hogy miért fontos az elégedettségi vizsgálat?⁷ Jelen vizsgálat – mint ahogy a tanulmány címe mutatja – nem törekszik teljességre, nem vizsgálja a munkahelyi elégedettség, az érzéseket befolyásoló tényezők minden aspektusát. A munkakörülmények, a pszichológusi szakmai feladat-végrehajtás területére fókuszál, azzal a céllal, hogy valós véleményeket gyűjtsön a személyi állomány köréből.

A kérdőív több része attitűdvizsgálatra is alkalmas. Elfogadható definícióként, hogy az attitűdvizsgálat a munkavállalói beállítódás kutatása, annak felmérése, hogy a munkatárs hogyan vélekedik a vállalatról, saját helyzetéről, munkaköréről.⁸ Az attitűdkutatás a 20. század elején vette kezdetét, ami kiemelt figyelmet kapott a szociálpszichológiai és személyiség-lélektani kutatásokban. Az attitűd kifejezés a latin *aptus* szóból származik, jelentése „valamire való alkalmasság, megfelelőség”, míg rokon formája az *aptitude* „az akcióra való készütség szubjektív vagy mentális állapotát jelenti”.⁹ Ebből kifolyólag az attitűdnek több jelentése is van: mentális hajlam és motoros beállítódás. Az első alapvetően a mentális attitűdökre vonatkozik, míg a második jelentés a motoros attitűdöket foglalja magában. Az attitűd mind a mai napig megőrizte mindkét jelentését. Az attitűdvizsgálatok gyakran tartalmazzák a motivációkutatást is. Ez ebben az esetben is tetten érhető, hiszen a munkáltatónak érdeke tudni arról a szándékról, amely a munkavállalóját ösztönzi, ösztönözheti még hatékonyabb szakmai cselekvésre.¹⁰

Minta és módszer

A vizsgálatot 2022. első negyedében hajtottuk végre önkitöltős kérdőíves módszerrel az MH EK védelem-egészségügy szervezeti egységeinek pszichológusai (N = 43) körében. A negyvenháromból 56% a csapatpszichológiai ellátásban dolgozik, 23% alaprendeltetésében alkalmasságvizsgálati feladatokat lát el, és 21% a központi tagozat azon állománya, amely MH-szinten végez speciális, tematikus tréningeket, mentálhigiénés feladatokat. A szakterületek részletesebb jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

- A csapatpszichológusok alkalmazásának fő célja, hogy az adott katonai szervezetnél szolgálatot teljesítő állomány részére mentálhigiénés tevékenység ellátására, jellemzően egyéni tanácsadásra rendelkezésre álljon. A krízishelyzet, krízisintervenció, prevenció munka tekintetében a csapatpszichológusi munka fő iránya pedig, hogy a katonai szervezet személyi állományát veszélyeztető rizikófaktorokat mérje fel, kezelje kompetenciája lehetőségein belül, és meghatározott esetben tegyen javaslatot előljárói – szakmai vagy parancsnoki – intézkedésekre.¹¹ Lokálisan az MH tizenhat katonai szervezetének laktanyájában helyezkednek el.
- Az alkalmasságvizsgálatot végző pszichológusok feladata az állományba jelentkező és állományban lévő honvédek katonai és speciális repülőorvosi

⁷ SZOMBATHELYI 2012.

⁸ Attitűdvizsgálat definíciója. Lásd: www.hrportal.hu/jelentese/attitud-vizsgalat.html

⁹ HALÁSZ-HUNYADI-MÁRTON 1979: 42.

¹⁰ SZELEI 2015.

¹¹ ANDÓ 2022.

alkalmasságvizsgálatának elvégzése. A katonai szolgálatra jelentkezők csoportját a szerződéses katonai szolgálatra, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemre (NKE), honvédelmi ösztöndíjasnak, altisztképzésre és önkéntes tartalékos állományba jelentkezők teszik ki. A speciális repülőorvosi alkalmasságvizsgálatokat a katonai és rendőrségi hajózállomány, a repülést kiszolgáló személyzet, az ejtőernyős állomány, tűzserész- és bűvárbeosztást ellátók alkalmassági vizsgálata, valamint a katonai vezetőállomány, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat állománya és az NKE állami légi közlekedési szakára jelentkezők előzetes alkalmassági vizsgálata jelenti.¹² A csoport szolgálati helye az MH EK kecskeméti, RAVGYI¹³ néven ismert telephelye.

- Az MH EK központi jellegű feladatai közé tartozik az MH irányában végzett pszichológiai tevékenység szakmai irányítása, a központi és csapattagozati feladatok koordinálása, szakmai ellenőrzése. Fő feladatai a missziók váltási rendjéhez igazodva a kiutazó állomány felkészítése, valamint a misszióból visszatérő állomány visszaillesztő tréningje, a „Különleges Művelti Katonák Alapképzése” kiválasztási folyamatában való részvétel. Angol és magyar nyelvű előadások tartása az IMOC¹⁴-, és a HEAT¹⁵- tanfolyam hallgatóinak. Külön felkérés alapján a Honvédelmi Minisztérium és az MH katonai szervezetei részére csapatépítő tréningek és egyéb speciális tréningek végzése, rendkívüli események esetén (baleset) pszichológiai debriefing végzése. A CLS¹⁶-képzés, krízisintervenciók felkészítés és az „Acélkocka”¹⁷ programok keretében tematikus előadások megtartása, valamint az egészségügyi ellátás vonatkozásában igényjogosult állomány részére egyéni mentálhigiénés gondozás. A csoport szolgálati helye az MH EK Podmaniczky utcai telephelye.

Eredmények

Általános információk

A bevezetőben említettük, hogy a kérdőív minden kérdését és alkérdését jelen tanulmányban nem dolgozzuk fel. Terjedelmi korlátok miatt szándékom szerint azokat az eredményeket emeltem ki, amelyek a MH-en belül általánosabb körben is értelmezhetőek. A kérdőív első része az állomány életkorára (1. táblázat), szolgálati viszonya jellegére, képzettségi és tanulmányi mutatóira, nyelvismeretére vonatkozó információkat taglal. Az anonimitást erősítve, a kérdőív nem kérdez a kitöltő nemére. A részletesebb beazonosítást lehetővé tevő kérdések minimális számának oka az is, hogy a teljes minta olyan kicsi, hogy a válaszadó részéről felmerülhet a véleményvállalási

¹² ANDÓ 2020.

¹³ Repülőorvosi Alkalmasságvizsgáló és Gyógyító Intézet.

¹⁴ International Military Observer Course – Nemzetközi Katonai Megfigyelői Tanfolyam.

¹⁵ Hostile Environment Awareness Training – Veszélyes Környezeti Tudatosság Tanfolyam.

¹⁶ Combat Life Saver – Harctéri Életmentő.

¹⁷ Részletes információ a <https://mhaa.honvedseg.hu/acelkocka-altisztkepzo-rendszer/> linken érhető el.

bizonytalansági/bizalmatlansági aspektus az adott válasz alapján, bár ezt a szempontot minden kérdőív feldolgozása esetén számításba kell venni.

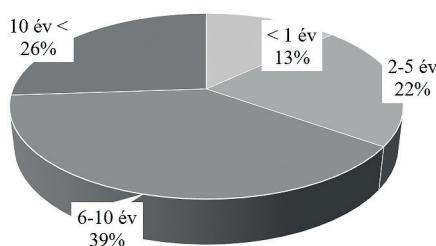
1. táblázat: A pszichológus állomány életkori megoszlása (Életkora, a kérdőív 1. kérdése)

30 év alatt	31–40 év	41–50 év	50 év felett
7 fő	13 fő	12 fő	11 fő

Forrás: a szerző szerkesztése

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a szakmai tapasztalat jellemzően érvényesül, amely nagymértékben biztosítja a lehetőséget arra, hogy a honvédség pszichológusokhoz forduló állománya szakmailag kompetens tudással és tapasztalattal találkozhat. Szakképzettség vonatkozásában (3. kérdés) az állomány 67%-a (29 fő) szakpszichológus, és 33% (14 fő) rendelkezik alapvégzettséggel. Ehhez kapcsolódik, hogy az alapvégzettségűek közül 10 fő folytat szakképzést vagy valamilyen módszerspecifikus képzést, azaz aktuálisan mindösszesen 9% tekinthető olyannak, akinek valóban csak az alap pszichológusi oklevele áll rendelkezésre. Ezen a szakterületen tehát a honvédség szakmai ismeretek, képzettség vonatkozásában kimagaslóan jól áll.

A kérdőív 11. kérdése¹⁸ a honvédelmi alkalmazottakra (az állomány 28%-a) vonatkozik, akik közül 5 fő (42%) nyilatkozta, hogy gondolt a katonai szolgálat vállalására. A 12. kérdés az MH-n belül tervezett további szolgálati időre vonatkozott (1. ábra). Ez a kérdés az összes, 43 fő közül a szerződéses katonákra (24 fő, 56%) vonatkozott, mert a hivatásos és honvédelmi alkalmazotti állományban teljesítők határozatlan idejű szolgálatot teljesítenek. Az azóta eltelt időben 3 fő (13%) ki is vált az MH EK állományából. A kiválás oka mindegyik esetben más jellegű volt.

1. ábra: „12. Ha Ön szerződéses katona, hány évig tervezi, hogy marad az MH állományában?”

Forrás: a szerző szerkesztése

A fenti ábrához kapcsolódhat még a 13. kérdés,¹⁹ amely az esetleges belső fluktuációra kérdez, amelyre 8 fő (≈19%) válaszolt igennel. Ez teljesen természetesnek vehető, hiszen az egyéni elképzelések és a szakmai előmeneteli lehetőségek is összekapcsolódhatnak

¹⁸ „11. Ha Ön honvédelmi alkalmazott, gondolt már arra, hogy katonaként folytassa?”

¹⁹ „13. Szándékában áll-e, hogy szakmai tevékenységét más katonai szervezet vagy az MH EK más katonai szervezeti egységénél, eleménél (intézet, osztály, eükp.) végzi 1-2 év múlva?”

ezzel a szándékkal. Sőt, akár még az a kérdés is megfogalmazható, hogy miért csak ennyien. Az egészséges, belső fluktuáció újabb lehetőségeket nyithatna a pszichológusok számára is, azonban vélhetően az egzisztenciális helyzet, elsősorban a lakóhely, lakással rendelkezés szűkíti az egyén ilyen irányú lehetőségeit, akár ambíciója ellenére is.

Munkakörülmények, -feltételek

Minden munkáltatónak, így az MH-nak is megvannak azok a szabályozói,²⁰ amelyek alapján munkavállalói számára biztosítja a munkavégzés feltételeit. A pszichológiai tevékenység végzése a védelem-egészségügy keretén belül intézeti és csapatoknál telepített egészségügyi központok állományában, állományával települ. A rend- és honvédelmi dolgozók pszichológiai ellátásának és a fogvatartottak pszichológiai ellátásának minimumfeltételeit²¹ tartalmazó jogszabály részletesebben szabályozza a szakterület személyi és sorolja fel a tárgyi feltételeit. A kérdőívben hatos skálán lehetett választ adni az elégedettség mértékéről.

2. táblázat: Az elégedettség mértéke a vonatkozó kérdésben

Egyáltalán nem elégedett	Nem elégedett	Kevésbé elégedett	Többnyire elégedett	Elégedett	Teljes mértékben elégedett
1	2	3	4	5	6

Forrás: a szerző szerkesztése

A csoportba a kérdőív alábbi kérdései tartoznak:

3. táblázat: A munkakörülmények, -feltételek kérdései

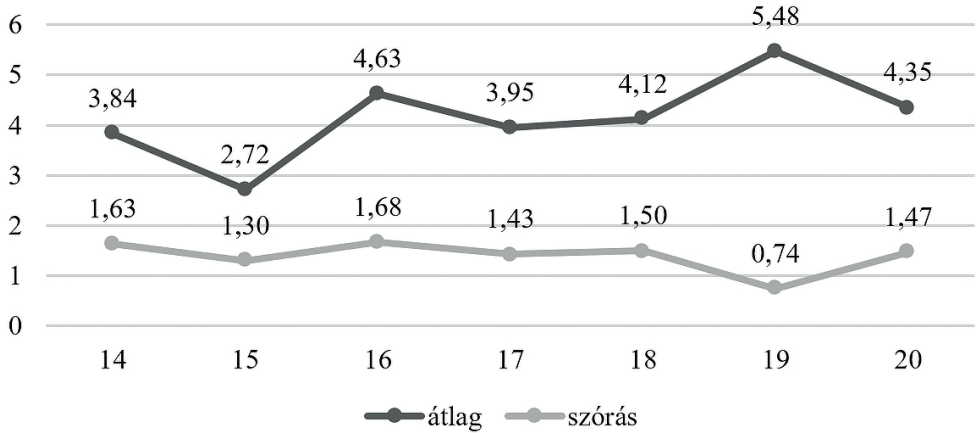
Fsz.	Kérem, jelölje a megfelelő oszlopban x-szel elégedettségének mértékét ...	Elégedettség mértéke					
		1	2	3	4	5	6
14.	... a munkavégzéséhez szükséges irodaszer-ellátottsággal kapcsolatban.						
15.	... a számítástechnikai eszközellátottsággal, felszereltséggel (hardver, szoftver) kapcsolatban.						
16.	... az irodája, munkahelye (egy főre eső) nagyságára vonatkozóan.						
17.	... az irodája, munkahelye elhelyezési anyagai, tárgyai minőségére vonatkozóan.						
18.	... a laktányában igénybe vett szociális (sport-, mosdó-, fürdő- stb.) helyiségekkel kapcsolatban.						
19.	... fizetésével kapcsolatban.						
20.	... (katonai esetén) előmeneteli lehetőségével kapcsolatban.						

Forrás: a szerző szerkesztése

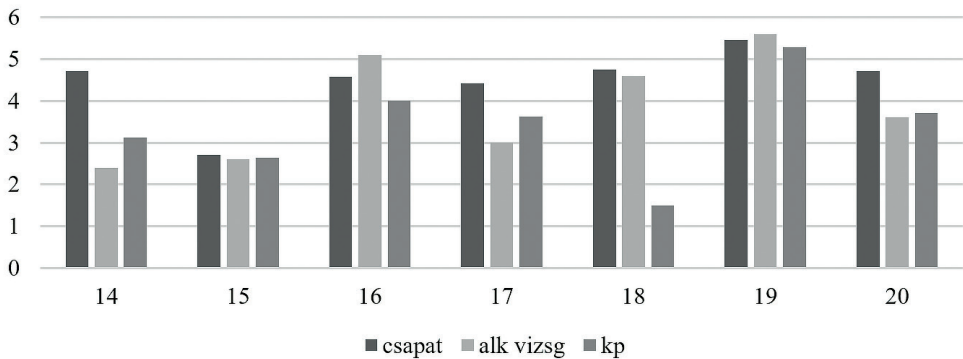
²⁰ A katonai szolgálatteljesítéssel összefüggő sajátos munkakörülményeket a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvényben (Hjt.) szabályozták.

²¹ 60/2003. (X. 20.) ESzCsM rendelet – az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről, Rend- és honvédelmi dolgozók pszichológiai ellátása: szakmakód 6403.

Az alábbi, 2. ábra mutatja a válaszadók 14–20. kérdésekre adott válaszaiból számított átlag- és szórásértékeit. A 3. ábra pedig a pszichológusok munkavégzésének jellege, a szakterületek szerinti csoportosításban hasonlítja össze a véleményeket. A csoportok jellemzői a Minta és módszer részben került említésre.

2. ábra: A 14–20. kérdések átlag- és szórásértékei
 Forrás: a szerző szerkesztése

3. ábra: A 14–20. kérdések átlagértékei szakterületi csoportosításban
 (Megjegyzés: Számítási átlag, az értékek számított középértéke, jele: \bar{x} , a szórás az adatok eltérése a számítási közepétől, jele: s.)
 Forrás: a szerző szerkesztése

A 3. ábra szerint a számítástechnikai eszközellátottság (15. kérdés) vonatkozásában a legkevésbé elégedettek (\bar{x} 2,72) a pszichológusok, és ebben egyértelmű konszenzus van (s 1,3) a pszichológusok csoportjai között. A 3. ábra mindhárom csoport 15-ös oszlopa a azonos véleményt tükröz. A kép azért tekinthető ilyen egyértelműnek, mert a pszichológusi tevékenység diagnosztikai része elképzelhetetlen a megfelelő

hardver- és szoftvertámogatás nélkül. A szervezet azonban az anyagi erőforrások szűkössége esetén sokszor mérlegelni kényszerül a szakterületek között, és elmaradnak a szükséges beszerzések vagy licenzmegújítások, ami azért problematikus, mert hatással van a munka minőségére, hatékonyságára. A csoportok közötti viszonylatban nagy különbség van a csapattagozat és az alkalmasságvizsgálatot végző pszichológusok között irodaszer-ellátásban (14. kérdés) is. Ugyanilyen nagy különbség látható a csapattagozat és a központi tagozat között a laktanyában igénybe vehető szociális helyiségekre vonatkozó 18. kérdésben is. A pozitív irányú és legmagasabb értéket is mutató fizetéshez (19. kérdés) köthető oszlop egyértelmű véleményt mutat (s 0,74), azonban ez a faktor nem bír mindenre kompenzáló erővel.

Szakmai tevékenység

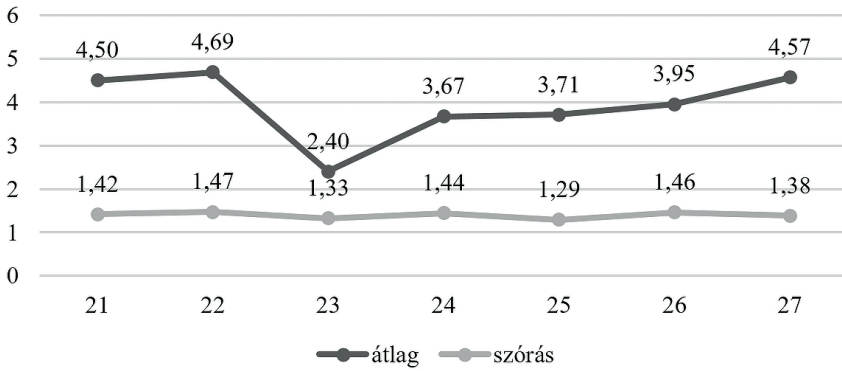
A 4. táblázat következő kérdéscsoportja a közvetlen szakmai tevékenységgel kapcsolatos szempontokat mutatja be.

4. táblázat: A szakmai tevékenységre vonatkozó 21–27. kérdések

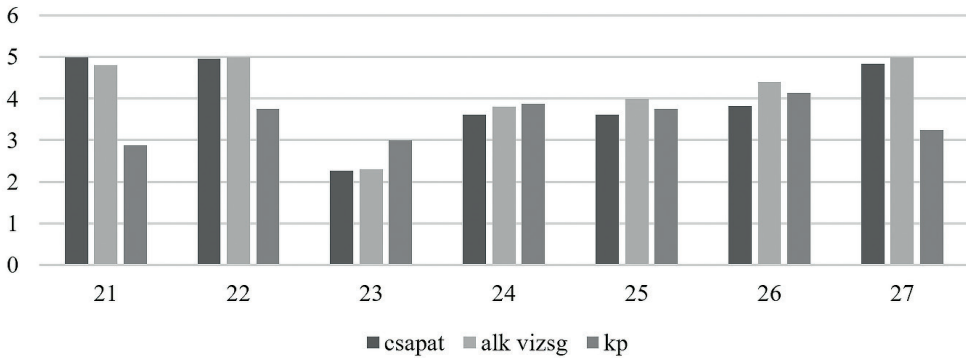
Fsz.	Kérem, jelölje a megfelelő oszlopban x-el a véleményét tükröző értéket. Mennyire jellemző(ek) Önre, (hogya) ...	1	2	3	4	5	6
21.	... elöljárói együttműködésre, kreatív, önálló munkavégzésre ösztönözik.						
22.	... szakmai kérdéseivel, javaslataival, problémáival nyugodtan fordulhat elöljáróihoz, figyelembe veszik észrevételeit, ha tudnak, segítenek a problémák megoldásában.						
23.	... gyakran kap egymásnak ellentmondó utasításokat.						
24.	... gyakori, hogy váratlanul nagy mennyiségű feladatot kell rövid idő alatt megoldania.						
25.	... az Ön szolgálati helyén a különböző alegységek, munkaterületek együttműködése, kapcsolata példaértékű.						
26.	... amikor a jelenlegi beosztásába kinevezték, arra vonatkozóan részletes tájékoztatást kapott.						
27.	... új dolgokat tanuljon.						

Forrás: a szerző szerkesztése

A kérdéscsoporthoz tartozó 4. ábra kiemelkedő pontjai a következők. A 23. kérdés azt mutatja, hogy a szakmacsoport kiszámítható feladatszabás, utasítás alapján végzi munkáját, így tervezhetőbbé válik akár a napi munka, akár egy következő rövidebb időintervallum. A tervezhetőség koncentráltabb szakmai munkát is eredményezhet. A teljes csoport bizalmát élvezik az elöljáróik (21, 22. kérdés), valamint a válaszok alapján úgy tűnik, hogy az MH EK-n belüli szakmai munkaterület lehetővé teszi az új dolgok elsajátítását is (27. kérdés).

4. ábra: A 21–27. kérdések átlag- és szórásértékei
 Forrás: a szerző szerkesztése

5. ábra: A 21–27. kérdések átlagértékei szakterületi csoportosításban
 Forrás: a szerző szerkesztése

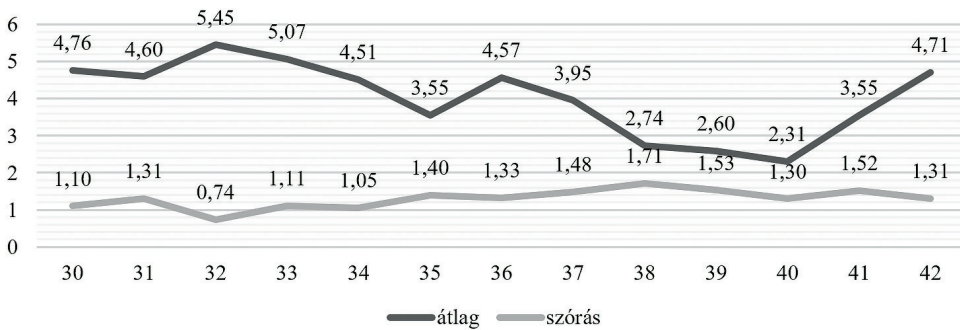
A fenti, 5. ábra 21. kérdés oszlopa szembetűnő, hiszen az összes válaszadó vonatkozásában ez a kérdés jó értéket képvisel (\bar{x} \bar{x} 4,5), de a központi tagozat kritikáját fogalmazta meg elöljárója vonatkozásában – ez kapcsolatban lehet rutinszerű feladatokkal. Erre utalhat a 27. kérdés szintén alacsonyabb oszlopa ennél a csoportnál. Ebben az esetben érdemes felülvizsgálni a munka tartalmi elemeit kitévő szakmai anyagokat, esetlegesen revíziót végrehajtani a munka során alkalmazott szakmai anyagokon.

A szakmai tevékenységre vonatkozó további kérdéseket mutat az 5. táblázat. A 30–42. kérdésekre adott válaszok eredményei több területen, kifejezetten jó elégedettségre utaló véleményt tükröznek, ami rendkívül előnyös képen mutatja a pszichológusok szakmacsoportját. A lentebbiekben ebből emelek ki egy-egy, átlagot jóval meghaladó értéket kapott szempontot.

5. táblázat: A szakmai tevékenységre vonatkozó 30–42. kérdések

Fsz.	Kérem, jelölje a megfelelő oszlopban x-szel a véleményét tükröző értéket. Mennyire jellemző(ek) Önre, (hogya) ...	1	2	3	4	5	6
30.	... a munkája érdekes.						
31.	... tevékenységét függetlenül végezheti.						
32.	... munkájának a felelőssége.						
33.	... az Ön számára a legfontosabb, hogy a munkahelye stabil és megbízható legyen.						
34.	... a munkájában, a feladataiban örömet lel.						
35.	... munkáját nyitott, inspiráló környezetben végzi.						
36.	... munkáját környezete kifejezetten igényli.						
37.	... munkáját előljárói elismerik.						
38.	... felkérlik szakértői munka végzésére.						
39.	... felkérlik szakmai, kidolgozói bizottságban való munkára.						
40.	... részt vesz szakmai szabályozó, szakterületét érintő jogszabály kidolgozásában.						
41.	... szakmai fejlődésének biztosítottága.						
42.	... ha választania kellene, ismét a Magyar Honvédséget választaná.						

Forrás: a szerző szerkesztése

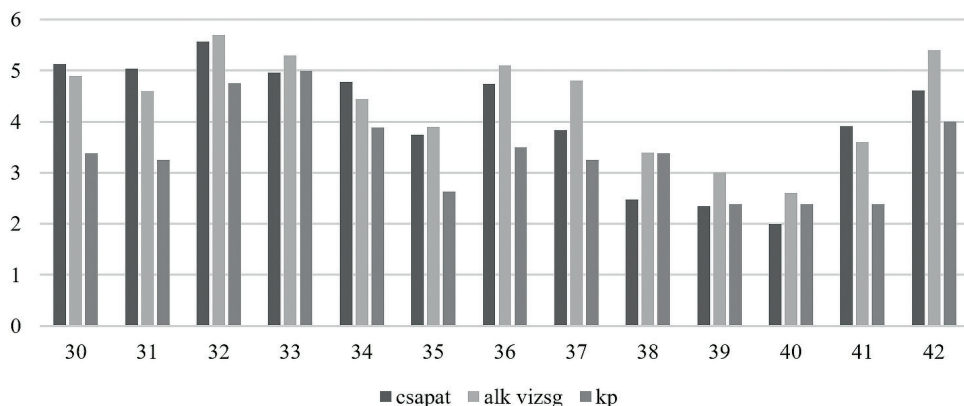
6. ábra: A 30–42. kérdések átlag- és szórásértékei

Forrás: a szerző szerkesztése

A fenti, 6. ábrából a következő, markáns eredménynek számító értékeket emelem ki. A 30. kérdés alapján a pszichológusok munkájukat határozottan érdekesnek tartják (\bar{x} \bar{x} 4,76), amelyet ugyan csoportok közötti összehasonlításban a központi tagozat véleménye lefelé húz (\bar{x} \bar{x} 3,38). A 32. kérdés a munka felelősségteljeségére utal. A szakmai tevékenységre vonatkozó kérdések közül a legmagasabb értéket képviseli (\bar{x} \bar{x} 5,45), a legegységértelműbb összhangban (s 0,74). A munkáltató szempontjából ez azt jelenti, hogy a szakma gyakorlása során a pszichológusok tisztában vannak azzal, hogy véleményük, döntésük, tanácsaik hatása a honvédség személyi állományára egyéni vagy csoporthelyzetben komoly edukációs, intellektuális, emocionális következményekkel járhat. Magas értéket (\bar{x} \bar{x} 5,07) mutat a munkahelyi stabilitásra, megbízhatóságra vonatkozó a 33. kérdésre adott vélemény, alátámasztja azt az állítást,

hogy a honvédség bizalmi indexe²² folyamatosan növekedett az elmúlt időszakban. Nagy kérdés, hogy ezt a szempontot az MH teljes személyi állományára vonatkozóan hogyan befolyásolja a Honvédelmi Minisztérium 2023. január 17-én a honvédelmi miniszterre hivatkozva, a fiatalításról kiadott közleménye.²³ Mindenesetre, a kérdőív 42. kérdése 2022-ben ezt a szempontot még nem vehette figyelembe, és a pszichológusok egyértelműen kifejezték munkahelyválasztási döntésük helyességét ($\bar{x} \bar{\chi} 4,71$). Ez az érték összességében arról szól, hogy a munkavégzéssel kapcsolatos körülmények, feltételekhez kapcsolódó megtapasztalt hiányosságok ellenére végső soron a mérleg serpenyője egyértelműen a pozitív irányba billen.

A 38–40. kérdésekre adott válaszok azt mutatják, hogy a szakterületet szabályozó környezet kialakításában kevés ember vesz részt. Itt mindenképpen nem csak megfontolásra érdemes, de javasolt a szakmai tevékenységet leíró adminisztratív, szabályozói, minőségügyi dokumentációkban való minél szélesebb körű bevonása a pszichológus állománynak.

7. ábra: A 30–42. kérdések átlagértékei szakterületi csoportosításban
 Forrás: a szerző szerkesztése

Végül három olyan kérdést mutatok be, amely eltérő módon kérte a válaszadók értékelését az adott kérdésben. Ezek az alábbiak voltak:

„43. Kérem, a szaggatott vonalon jelölje x-el, hogy milyen mértékben vált be jelentkezési elképzelése munkahelyén?

44. Kérem, a szaggatott vonalon jelölje x-el, hogy milyen mértékben érzi hatékonynak pszichológusi munkáját munkahelyén?

45. Kérem, a szaggatott vonalon jelölje x-el, hogy milyen mértékben érzi szakmai tudását kihasználnak munkahelyén?

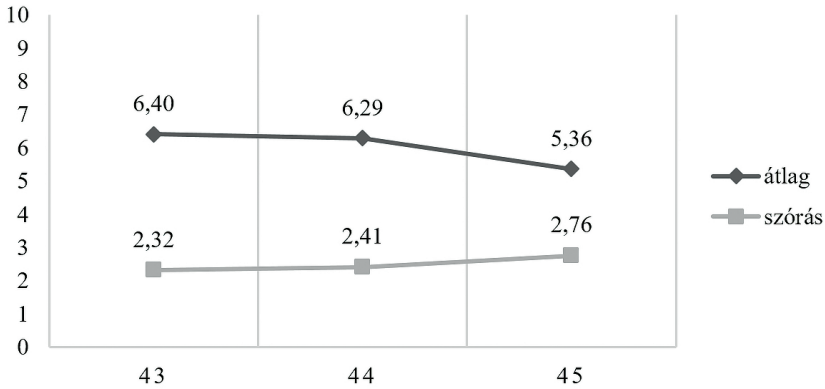
egyáltalán nem _____ teljes mértékben”²⁴

²² VARGA 2012.

²³ Fiatalítás a honvédelmi szervezeteknél. Lásd: <https://honvedelem.hu/hirek/fiatalitas-a-honvedelmi-szervezeteknel.html>

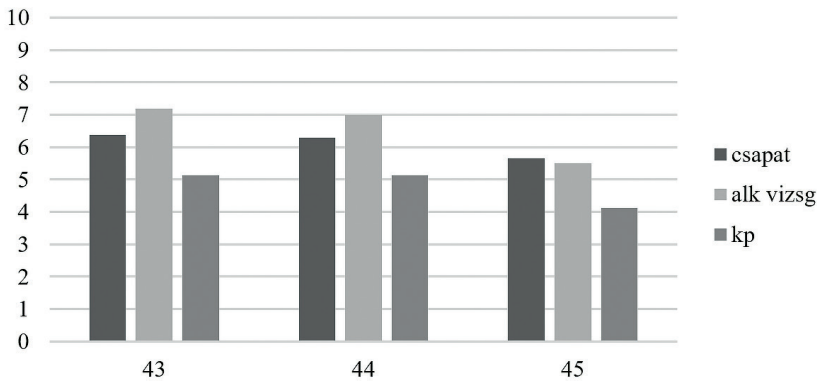
²⁴ Természetesen mindhárom kérdésben külön-külön szerepelt a jelölési lehetőség.

A kérdésre adott válaszokat a 10 cm-es szaggatott vonalon vonalzóval lemérve összegeztük az eredményeket, amelyek átlag- és szórásértékei az alábbi, 8. ábrán láthatók.

8. ábra: A 43–45. kérdések átlag- és szórásértékei

Forrás: a szerző szerkesztése

9. ábra: A 43–45. kérdések átlagértékei szakterületi csoportosításban

Forrás: a szerző szerkesztése

A 43. kérdésre adott válaszból az tűnik ki, hogy a munkakörre való jelentkezéskori elképzelés leginkább az alkalmasságvizsgálati feladatra jelentkezők esetén volt beazonosítható. A honvédség iránt érdeklődő pszichológusok számára a katonai szolgálat megismerésével párhuzamban a pszichológiai tevékenység lehetősége izgalmas feladatnak látszik. A tényleges munka során találkozhatnak olyan, esetlegesen a pszichológusi munkától eltérő más kötelezettségekkel, eltérő munkavégzési gyakorlattal, amelyekre nem számítottak, nem is számíthattak a katonai szervezet működésére vonatkozó ismereteik hiányában. A fentiekben már látható volt, hogy a pszichológusok hasznosnak, érdekesnek, felelősségteljesnek ítélték meg munkájukat, azonban a 44. kérdés a hatékonyságban utal azokra az előforduló nehézségekre,

amelyek a munka során nem biztosítottak, adott esetben egy tréning vonatkozásában, a nagyobb hatékonyságot garantáló minőségi szakmai munkavégzést. Ilyenek például az optimálisnál sokszor jelentősen nagyobb létszámú csoportok, nem megfelelő feltételekkel rendelkező oktatási helyszín, tanterem, vagy éppen a témafeldolgozáshoz szükséges időkeret. Ezekből is eredhet a 45. kérdésre adott válasz. A csoportok vonatkozásában itt az alkalmasságvizsgálók is kritikusabbak, aminek oka lehet a szűk pszichodiagnosztikai eszköztár alkalmazása, esetlegesen ennek a hiányos vagy elavult szoftveres támogatása, bár ennek megítélésében egyénileg nagyobb a szórás (s 2,76).

Összegzés

A tanulmány egy 2022. első negyedévében felvett terjedelmes kérdőíves vizsgálat a szerző által fontosabbnak vélt eredményeit mutatja be. A vizsgálati cél egy keresztmetszeti kép alkotása, amely alapja lehet a katonapszichológusi szakterület esetleges változási irányainak meghatározásához. A kiindulási gondolat az volt, hogy minden védelem-egészségügyben dolgozó pszichológus elmondja véleményét, hogyan érzi magát az MH-ban, miként tekint a munkájára, mely területek okoznak sikerélményt, hol érzékel és milyen korlátokat a szakmailag hatékonyabb kivitelezéssel kapcsolatban. Több területen volt tapasztalható a pozitív megítélés, de megfelelő kritikát is tartalmaz a munkatársak véleménye, amely attól függően, hogy munkájukra milyen jellemzők vonatkoznak, eltérő nehézségekkel és súllyal mutatkozik meg. A megfogalmazott vélemények a szakmai felelősök mellett a munkáltató felé is változtatási igényeket fogalmaznak meg, amelyeket pontosan be kell azonosítani.

Összefoglalásként néhány mutató. A megkérdezettek kétharmada tíz évnél nem tervezi a tovább maradását az MH szervezetében, amire időben szükséges felkészülni, hogy a fluktuáció zökkenőmentes legyen. Néhány konkrét kérdésben kifejezetten pozitív megítélés tapasztalható, amely közé tartozik a fizetés, az önálló munkavégzésre való ösztönzés, a szakmai együttműködés és az új dolgok elsajátításának lehetősége. A munkavégzés szempontjából nagyon fontos, hogy a pszichológusok érdekes munkának tartják feladatukat, érzik annak felelősségét és a személyi állomány kifejezetten igényli ezt a lehetőséget. A pozitív oldal mellett meg kell említeni, hogy általánosan a felszerelés, informatikai eszközellátottság, a csapatpszichológiai ellátásban a pszichodiagnosztikai eszközök biztosítottasága hiányos. Az irodai elhelyezés, munkafeltétel az egyik csoportnál közel sem ideális. Továbbá, az is megfontolandó, hogy a szakmai, szabályozói kérdések kidolgozása minél szélesebb körű bevonással történjen.

A cél az, hogy a honvédség személyi állománya olyan szakterületi támogatást kapjon a pszichológusi szakmától, amely elősegíti a testi, lelki és szellemi egészség meglétét, egyensúlyát, valamint preventív módon foglalkozik a katonai hivatásra jellemző rizikótényezők hatásának, kialakulásának megelőzésével és mérséklésével. Hogy melyek ezek, milyen teendőkre van szükség, már egy másik tanulmány témája lehet.

Irodalomjegyzék

2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
 60/2003. (X. 0.) ESzCsM rendelet az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről
A Magyar Honvédség állománya szolgálati- és munkakörülményeinek helyzete c. elemző tanulmány munkapéldánya. HM Tervezési és Koordinációs Főosztály, 2010.
- ANDÓ Sándor (2020): A katonai alkalmassági vizsgálatok néhány aktuális pszichológiai vonatkozása. In POHL Árpád (szerk.): *Biztonság és honvédelem.* Budapest: Ludovika, 1213–1230. Online: <https://tinyurl.hu/Q6cA>
- ANDÓ Sándor (2022): A csapatpszichológiai tevékenység számokban. In SZELEI Ildikó (szerk.): *Hadtudomány és a 21. század.* Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége Hadtudományi Osztály, 235–247.
- BELLER Balázs (2014): Herzberg-féle motivációelmélet vizsgálata egy empirikus kutatás során. *Hadtudományi Szemle*, 7(4), 210–233. Online: <http://hdl.handle.net/20.500.12944/10503>
- Kérdőív az MH Egészségügyi Központ védelem-egészségügyben alkalmazott pszichológus állományára részére.* Saját szerkesztés, 2022.
- HALÁSZ László – HUNYADI György – MARTON L. Magda (1979): *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései.* Budapest: Akadémiai.
- NÉMETH Anikó (2012): A munkahelyi elégedettség befolyásoló tényezők az egészségügyben. *Acta Sana*, 7(2), 46–48. Online: https://acta.bibl.u-szeged.hu/30461/1/sana_2012_002_046-048.pdf
- OZSVÁTH Károly (1977): *Érzelmi feszültségek a katonai szolgálatban.* Budapest: Zrínyi.
- SZELEI Ildikó (2015): *Motiváció, tudatosság, vezetés.* *Hadtudományi Szemle*, 8(3), 204–211. Online: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00028/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2015_03_204-211.pdf
- SZOMBATHELYI Csilla (2012): A munkahelyi jóllét kutatásának előzményei és jelenlegi megközelítése – A stressztől a jóllétig. *Alkalmazott Pszichológia*, 3, 33–45. Online: http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2013/07/AP_2012_3_Szombathelyi.pdf
- VARGA András (2012): Kérdések és válaszok a Katonasuli-programról. *Honvédségi Szemle*, 140(6), 50–53.

Hamar Pál¹

A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés kovariációja

Covariation of National Defence Education and School Physical Education

„Az emberiség jövője a neveléstől függ...”
(Szent-Györgyi Albert, 1983)

Absztrakt

A honvédelmi nevelés és a testnevelés kovariációját társadalmi, oktatás- és tantervelméleti, illetve oktatásmódszertani aspektusból vizsgálva számos kérdés merülhet fel. Tanulmányunkban a neveléstudomány oldaláról keressük a két nevelési terület 21. századi életkihívások kezelésére szolgáló közös értékeit. Ezzel összefüggésben külön-külön feltérképezzük a honvédelmi nevelés és a testnevelés értékékkészletét, a 2012-es és a 2020-as NAT-ban betöltött szerepüket. Elemzésünkhöz Benjamin Bloom követelménytaxonómiai rendszerét hívjuk segítségül. Konklúzióként megállapítjuk, hogy korunk társadalmi gyakorlata újabb és újabb megoldandó próbatételek elé állítja a fiatalokat (lásd Covid-19, háború, mozgásszegény életmód stb.). A tantárgypedagógiai válaszokat elsősorban módszertani, nem pedig tartalmi (tananyag-kiválasztási) szempontok mentén kell keresni. A tartalmi fejlesztés lehetőségei majdnem kizárólag a sportági mozgásformák bővítésében rejlenek, mivel Magyarországon a testnevelés tantárgy oktatása ezeken alapszik. Az élményközpontúság, az örömszerzés valóban fontos értékorientáció, de nem primer cél. Mindkét nevelési terület faktuma a teljesítményelvárás, a teljesítményirányultság, emellett a közös értékek nélkülözhetetlen alkotóeleme a rend és a fegyelem. Kiemelendők még a két terület keresztntantervi vonatkozásai.

¹ Egyetemi tanár, Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Pedagógia Tanszék, e-mail: drhamar.pal@gmail.com

Kulcsszavak: honvédelmi nevelés, testnevelés, érték, NAT 2012 és NAT 2020, kognitív-affektív-pszichomotoros dimenziók

Abstract

Examining the covariation of national defence education and physical education from the social, education and curriculum theoretical, respectively education methodological aspects, many questions may arise. In our study, from the side of educational science, we are looking for the common values of the two educational fields for dealing with the challenges of life in the 21st century. In this context, we separately map the value set of national defence education and physical education, their role in the 2012 and 2020 NCC. For our analysis, we use Benjamin Bloom's requirements taxonomy system. As a conclusion, it is established that the social practice of our time presents young people with more and more tests to be solved (see Covid-19, war, sedentary lifestyle, etc.). Subject pedagogy answers should be sought primarily from methodological rather than content (educational material selection) aspects. The possibilities of content development lie almost exclusively in the expansion of the forms of movement in sports, since the teaching of physical education in Hungary is based on them. Focusing on experience orientation, seeking pleasure is indeed an important value orientation, but it is not a primary goal. Performance expectations and performance orientation are the facts of both educational fields, and order and discipline are an essential component of common values. The cross-curricular aspects of the two fields should also be highlighted.

Keywords: national defence education, physical education, value, NCC2012 and NCC2020, cognitive-affective-psychomotor dimensions

Bevezetés

A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés kovariációját (együtt változását, együtt járását) vizsgálat tárgyává téve a legszembeűnőbb azonosság a nevelés szóösszetétel mint közös nevező. Egy ilyen megközelítés azonban túlságosan sematikus, leegyszerűsítő. Elég csak a honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés sokrétű, kiterjedt értékközvetítő, értékteremtő pedagógiai szerepére gondolni. Arról nem is beszélve, hogy például a honvédelmi nevelés szakkifejezés is redukált megfogalmazás, mivel szakszerűbb hazafias-honvédelmi nevelésről beszélni.

A *hazafias nevelés* elsősorban a köznevelésben alapozza meg a hazaszeretetet és a szülőföld értékeivel kapcsolatos pozitív attitűdök kialakulását és elmélyítését, míg a *honvédelmi nevelés* ezeknek az értékeknek a gyakorlati felszínre hozatalához nyújt praktikus ismeretanyagot. Végső soron a két nevelési tevékenység, egy rendszert alkotva, rendkívül szorosan összekapcsolódik és kiegészíti egymást.² Ebből kifolyólag,

² KUN SZABÓ 2018.

amikor e tanulmányban – és annak címében – honvédelmi nevelésről beszélünk, egyszersmind beleértjük a hazafias nevelést is.

Az iskolai testnevelés – az egyszerűség kedvéért: *testnevelés* – a testkultúra intézményes művelésének legismertebb formája, iskolai tantárgy. A testi-lelki képességek szervezett, tudatos, kollektív fejlesztése nevelési feladatokba ágyazottan.³ Más megfogalmazásban: a testnevelés mint tárgyiasult érték-készlet hatékony eszköze az életkihívások kezelésének. A testnevelés ugyanarra törekszik, mint a nevelés általában, de specifikus célállományokkal és eszközökkel. Éppen ezekben a specifikumokban rejlik nagy nevelő, képző ereje.⁴

A honvédelem és a testnevelés kovariációja történeti, illetve sportszakmai aspektusból egyaránt evidenciának tűnhet. Ugyanakkor pedagógiai-didaktikai-tantervelméleti megközelítésben kérdésként merülhet fel, hogy vajon a honvédelmi nevelésnek és a testnevelésnek melyek a 21. századi életkihívások kezelésére szolgáló közös értékei? Mik azok a nevelési, oktatási és képzési tárgyiasult célértékek, illetve tartalmi vonatkozások, amelyek közös alapra helyezhetik ezt a két tanítási-tanulási területet? A két legutóbb kiadott központi tantervi dokumentumban (a NAT 2012-ben és a NAT 2020-ban) milyen kapcsolódási pontjai érhetők tetten ennek a két területnek?

A kérdések felvetését követően fontos annak megerősítése, hogy a téma tárgyalása elsősorban neveléstudományi problémákra fókuszáló. Megjegyzendő még, hogy a tanulmány az általános képzésre és az állami fenntartású köznevelésre összpontosít. Ez nem azt jelenti, hogy a szakképzés vagy a felsőoktatás terén, illetve az egyházi, az alapítványi vagy a magániskolákban a honvédelmi nevelésben és az iskolai testnevelésben bekövetkezett változások indifferensek lennének, hanem azt, hogy így a figyelem még inkább a közös alapokra irányulhat.

A honvédelmi nevelés és a testnevelés érték-készlete

A nevelési tevékenység az egyik legfontosabb emberi érték, irányát a nevelési cél határozza meg. Tartalma attól függ, hogy az adott társadalom mit tart értéknek, követendőnek.⁵ Története során olyan célok kerültek terítékre, mint erkölcsi tökéletesedés, közösségalkotó hatás, műveltségteremtő szerep stb.

Az emberi értékkel összefüggésben alapvetően két kritérium fogalmazható meg, egyrészt legyen közösségfejlesztő, másrészt az egyén fejlődését is elősegítő. A nevelési tevékenység, tudatosan vagy tudat alatt, mindig ezen alapvető értékek – vagyis egy szociálisan értékes, de egyénileg is eredményes konstruktív életvezetés – létrehozására törekszik. Mindebből következik, hogy a konstruktív életvezetés két funkcionális összetevőből áll: a közösségfejlesztő vagy morális, illetve az önfejlesztő, tehát az életvezetés sikerét biztosító. A szociális és individuális szempontból egyaránt teljes értékű életvezetéshez mindkét összetevő kifejlesztése szükséges. Az egymástól jól elkülöníthető értékteremtő próbálkozások sikereinek és kudarcainak legfontosabb

³ MAKSZIN 2014.

⁴ KIS 1989.

⁵ HAJDICSNÉ 2015.

tanulása, hogy ha a konstruktív életvezetés valamelyik komponensét nem fejlesztik ki, az a társadalmi folyamatokra és az egyén sorsának alakulására is negatívan hat.⁶

Az egyik leglényegesebb tényező, amely az ember cselekedeteit meghatározza, az az értékrendszer, amelyet fiatalkora alakít ki. Az egyetlen dolog, amiért küzdeni érdemes, az új tudás és az új szépségek megteremtése. Azoknak az erőknek a képviselői, amelyek előre hajtották az emberiséget, ők voltak azok, akik új tudás, új szépségek, hathatósabb erkölcsi és etikai értékek után kutattak. Ezért is van szükségünk egy olyan nevelési rendszerre, amely a valódi erkölcsi, esztétikai és szellemi értékek megértésére alapoz.⁷ Ennek a gondolatkörnek adja esszenciális összegzését Ballér Endre, amikor kijelenti: „Hiszek a tudás jobbtó erejében.”⁸

A honvédelmi nevelés és a testnevelés értékkészletének feltérképezésekor – mint a neveléstudomány annyi más területén – érdemes Benjamin Bloom követelmény-taxonómiai rendszerét segítségül hívni. A kognitív, affektív és pszichomotoros dimenziók mentén rávilágíthatunk azokra a társadalmi értékekre, szükségletekre és tevékenységekre, amelyek hatással lehetnek az oktatási célok kiválasztására. Ez különösen fontos egy olyan korszakban, amelyben a társadalom gyors változásai a hagyományos, közös értékek felbomlásához vezetnek, s az új értékek elterjedése a régi, pozitív értékek elvesztésével fenyeget.⁹ Sajnálatos, de úgy tűnik, a jelenlegi magyar társadalomban, még a rendszerváltoztatás után harminc évvel is, olyan nagyok az értékrendbéli különbségek, hogy ezek össztársadalmi szintű áthidalása már-már elérhetetlen.

A honvédelmi értékkészlet

A sorkatonaság felfüggesztése óta a hadsereg és a társadalom kapcsolata átalakult. A körülmények megváltozása ellenére a nemzetnek továbbra is szüksége van a hazáért harcolni, küzdeni képes hazafiakra, akiknek a képzését, kiképzését biztosítani kell.¹⁰ Az önkéntességen alapuló, professzionális haderő kialakításával megszűnt az a csatorna, amely által a fiatal férfiak szervezett formában részesültek a honvédelmi szempontból hasznosítható ismeretekben. Felnőtt egy olyan új szülői generáció, amelynek jelentős része már semmilyen formában nem került kapcsolatba a honvédelemmel. Így egyre nagyobb teher hárul az iskolák által szervezett honvédelmi-katonai programokra és táborokra. A tapasztalat azt mutatja, hogy a társadalom az ezredfordulón meglévő szinthez képest távolabb került a honvédelem ügyétől.¹¹

A honvédelmi nevelést sohasem tekinthetjük késznek, lezártnak, befejezettnek. Ennek több oka van. Egyrészt állandóan mozgásban vannak, változnak azok a nemzetközi és nemzeti feltételek, körülmények ahol, és ahogyan a nevelés zajlik. Másrészt az ember, az emberi kapcsolatok fejlődése is indokolja a honvédelmi nevelés napirenden tartását.¹²

⁶ BÁBOSIK 2004.

⁷ SZENT-GYÖRGYI 1983.

⁸ MÁTRAI-PERJÉS 2008.

⁹ KOTSCHY 2022.

¹⁰ MADARÁSZ 2015.

¹¹ KUN SZABÓ 2018.

¹² VASAS 2009.

Magyarországon hagyományosan a katonai nevelés három pillére alakult ki: a hagyománytisztelet és erkölcsös életmód, a fegyelem és engedelmesség, illetve a hűség és istenfélelem. A 18–19. század neveléstörténeti jellemzői a korszak katonai képzésére is hatottak, amennyiben: a szakmák, így a katonai szakma ismerete, a hozzáértés államilag megfogalmazott igény lett; az oktatás, a katonai oktatás is köz- és állami ügygé vált; az iskolarendszer módot adott a szelekcióra, ennek köszönhetően új iskolatípusok alakulhattak ki. A reáliskolák a katonai képzésben is megjelentek. Ebben az iskolatípusban számos katonai szakmai ismeret került be a tananyagba, mivel az ismeretek egymásra hatása, a leendő katonai vezetői réteggel szembeni elvárások, széles körű elméleti ismereteket igényeltek.¹³

Hazafiság, hazaszeretet, honvédelem – ezek a fogalmak végigkísérik a történelmünket. Kijelenthető, hogy mára sem vesztek értékükből. Mindaz, ami a hazaszeretet, nemzetszeretet, hazafiasság, honvédelem fogalmába beletartozik, mindig, minden korban az egész társadalom ügye volt, és mind a mai napig az is maradt.¹⁴ A hazafiság ugyan történelmi koronként változó, de maradandónak tekinthető, immateriális érték. A hazafiság mindenekelőtt hazaszeretet, majd pedig nemzetszeretet. Ebből következően a hazafias nevelés egyben nemzeti nevelés is. Ennek szellemében terjeszthetjük ki a humánus érzést, az embertárs megbecsülését és szeretetét az egész emberiségre.¹⁵ A hazafias nevelés során lényegében a nemzet érdekeinek megfelelő konstruktív szokások, példaképek, eszményképek és meggyőződések közvetítése, elfogadtatása és megerősítése zajlik. Amennyiben ez a tevékenység sikeres, a demokratikus nemzeti beállítódás, illetve az azt alkotó értékes szükségletek befolyására a neveltek magatartása, tevékenysége, aktivitása belső indíttatású (külső ösztönzés vagy kontroll nélküli), közösségfejlesztő jelleget ölt.¹⁶

A haza iránti érzelem személyes ügy, nem politikai kategória, ezért hazaszeretetre nevelni senkit sem lehet, ám meg lehet kísérelni a társadalmi-nemzeti alapértékek – mint például a szülőföld szolgálatára való hajlandóság – iránti attitűd kialakítását. A honvédelmi nevelés nem különálló, s elkülönült nevelési feladat, hanem a nevelés szinte minden területén érvényesítendő határozott irányultság, amely az eszmeiség egyik sajátos vetülete. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a nevelőmunka egészében nincsenek pontosan meghatározható, jól körülírható konkrét feladatai. A honvédelmi nevelés olyan komplex személyiségformálás, amely révén az egyén a haza építésére és védelmére minden vonatkozásban képessé, érzelmileg és akaratilag felkészültté válik.¹⁷

Fontos kérdés a honvédelmi nevelés érdemi céljának pontos meghatározása. Számos nemzetközi példa is azt támasztja alá, hogy a honvédelmi nevelésnek nem lehet deklarált célja a haderő utánpótlásának biztosítása. A honvédelmi nevelés a honvédelem ügye iránti érzékenyítést, jobb megértésének elősegítését, valamint a tudatos és életképes állampolgárrá nevelést részesíti előnyben. E nevelés társadalmi hasznossága alapvetően abban rejlik, hogy az abban részt vevő felnövekvő egyén,

¹³ MIKLÓS 2009.

¹⁴ HAJDICSNÉ 2015.

¹⁵ WESZELY 1932.

¹⁶ BÁBOSIK 1998.

¹⁷ VASAS 2009.

egy adott életszakaszában, minőségileg biztosított formában jut hozzá a honvédelem ügyét elősegítő és azt támogatni képes tudásanyaghoz, illetve képességekhez.¹⁸ A honvédelmi nevelés kulcsszavai: hazaszeretet, tisztelet, bajtársiasság, képzettség, sokoldalúság, életerő, egészséges életvitel, fegyelem, rend, egyéni és közösségi felelősségtudat, egymás iránti elkötelezettség, kapcsolatteremtés, együttműködés, csapatszellem és interaktív konfliktuskezelési szándék.¹⁹ Ehhez tesszük még hozzá, hogy a honvédelmi nevelés egyik fundamentuma a rendszeres testmozgás és fizikai aktivitás.

A rendszerváltás óta bekövetkezett társadalmi, politikai, gazdasági, oktatásirányítási változások a honvédelmi nevelés átalakulását is magukkal hozták. A honvédelmi nevelést minőségileg új követelmények elé állították. Szükségszerűvé vált egy új honvédelmi kultúra kimunkálása és művelése. Az új honvédelmi kultúra kialakításában és művelésében mind a honvédelemmel foglalkozó szervezeteknek, mind az iskoláknak és a pedagógusoknak kiemelt szerep jut.²⁰

A honvédelmi ismeretek, más megfogalmazásban, a katonai alapismeretek mint tantárgy nem új keletű. Egy 1979-ben megjelent tanterv (*Honvédelmi ismeretek. 7–8. osztály*)²¹ ekképpen önti szavakba az elérendő célokat és a megvalósítandó feladatokat (a kor ideológiai céljait elhagyva):

„Az általános iskolai honvédelmi ismeretek oktatásának célja, hogy – szoros egységben az összes tantárggyal, valamint a tanórán és iskolán kívüli neveléssel – továbbfejlessze a tanulók cselekvő hazafiságát. [...] A honvédelmi ismeretek oktatása keltse fel a tanulók honvédelem iránti érdeklődését és felelősségtudatát, gyarapítsa és rendszerezze a hazavédelmével összefüggő – különböző iskolai és iskolán kívüli forrásokból származó – ismereteiket. Szolgálja a fegyelmezettséget, a kollektivitást, a felelősségérzet megszilárdulását. Serkentsen testedzésre, az egészséges életmód, a fizikai erő fejlesztésére.”

Napjaink katonai alapismeretek választható közismereti tantárgy céljait és feladatait összegezi Stummer Judit.²² A polgári középfokú oktatásban a katonai alapismeretek elsajátításával kapcsolatban – a teljesség igénye nélküli felsorolásban – az alábbi szándékok jutnak kifejezésre:

A tanulók

- értsek meg, hogy mit jelent napjainkban az egyén szintjén a hazafiság és a hazaszeretet;
- tegyenek szert olyan gyakorlati ismeretekre, amelyek segítenek fejleszteni a csapatmunkát, az önfegyelmet, a kitartást;
- legyenek jártassak a katasztrófahelyzetekben (természeti, ipari), balesetekben szükségessé elsődlegylenyújtó feladatokban stb.

¹⁸ KUN SZABÓ 2018.

¹⁹ MADARÁSZ 2015.

²⁰ HAJDICSNÉ 2015.

²¹ Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. *Honvédelmi ismeretek. 7–8. osztály*. 1979: 3.

²² STUMMER 2012.

A katonai (honvédelmi) alapismeretek tartalmi vonatkozásait illetően az fogalmazódik meg, hogy a tanulók a gyakorlati ismeretek elsajátítása során olyan tudással és képességekkel gazdagodjanak, amelyek fejlesztik a csapatmunkát, a fegyelmet és a kitartást. Az alapismeretek átadásával az iskolák jellemzően az osztályfőnöki órák, kisebb arányban a történelem és testnevelésórák keretében foglalkoznak, de sok helyen megjelennek a szakkörök, a délutáni foglalkozások és a táborok is mint az ismeretátadás potenciális színterei. A katonai foglalkozások részét képezi a katonai közelharc, a menetgyakorlat, a fegyverzettechnikai és az alaki foglalkozás, a sport stb.²³ A honvédelmi nevelés által a tanulónak olyan tudásanyagot közvetítenek (például egészségügyi ismeretek, túlélési technikák), amelyeket a civil életben is kamatoztathatnak.

A testnevelési értékkészlet

Amikor a testnevelés értékkészletének összefoglalására vállalkozunk, gyakorlatilag e tantárgy lényegét igyekszünk megragadni, igencsak szűkre szabott keretek között. Ugyanakkor van fókusz a vizsgálódásunknak, nevezetesen a honvédelmi (hazafias, katonai) nevelés.

Az iskolai testnevelés értékrendszerének formálása soktényezős, sokszereplős és többlépcsős folyamat. Ezt a folyamatot az egyén és a közösség, az egyén és az őt körülvevő szűkebb és tágabb környezet kölcsönös egymásra hatásaként is felfoghatjuk. Amíg a versenysport primer mozgatórugója az egyéni érdek, addig a testnevelés a másokkal közös, szociális értékeket preferálja. A pedagógusnak egy közösségi értékrendszerben kell differenciálnia sportágtól, körülményektől és résztvevőktől függően. Mindemellert ezekhez a tényezőkhöz alkalmazkodva meg és fel kell mutatnia a mozgás örömeit, vagyis a gyermekek számára olyan mozgásformákat szükséges találnia, amelyeket majd felnőttkorukban is használnak.²⁴

A tantárgy történetét vizsgálva egyfajta demokratizálódási folyamatnak lehetünk szemtanúi társadalmi osztályok, sportágak és mozgásformák tekintetében egyaránt. A múlt század elején a fegyelmezett, munkára és harcra alkalmas test állt a középpontban, ami csak a fiúk nevelésében kapott hangsúlyt. A kötelező iskolai testnevelés bevezetése előtt a „testgyakorlás” mint foglalkozási forma lényegében a mozgás- és játékgény kielégítésének, a klasszikusan értelmezett sokoldalúság (testi-lelki harmónia) kialakításának egyik eszköze volt. A tantárgy célkitűzéseinek egyes elemei „értékállónak” bizonyultak, olyanok, mint például: az egészséges testi fejlődéssel kapcsolatos és a katonai, honvédelmi előkészítéssel összefüggő célok, még akkor is, ha ezeket a társadalmi, politikai viszonyok esetenként jelentősen módosították. A tantárgytörténet minden periódusában megtalálható volt a pozitív lelki, érzelmi-akarati tulajdonságok kialakításának és fejlesztésének igénye. A fegyelmezettség, a teherbírás, az állóképesség mellé fokozatosan felzárkózott a kreativitás, az együttműködés, a versengés és a játékokon keresztül a spontaneitás. A közösségi

²³ KUN SZABÓ 2018.

²⁴ BODNÁR-PERÉNYI 2016.

értékek mellé odakerültek az egyén számára fontos értékek is. A társadalmi kiszélesedés egy újabb elemét hozta magával a lányok testnevelése. A tantárgy számukra is kötelezővé válásával az úgynevezett nőies értékek is az oktatás részévé váltak, például az esztétikum vagy a hajlékonyság.²⁵

Kmetykó János két világháború között bevezetett „magyar rendszere” az iskolai testnevelés céljaként a következőket jelölte meg:

„...tervszerűen összeállított nevelő tornagyakorlatokkal, s egyéb szabadtéri mozgásokkal az ifjúság egészségének előmozdítása, testi kiképzése, erejének és ügyességének összehangzatos fejlesztése, életkedvének növelése, tiszta erkölcsének megőrzése, a közre irányzott gondolkodásnak ápolása, továbbá soha szem elől nem tévesztendő végcél gyanánt: a közegészségügy, honvédelem és a közgazdaság szolgálata.”²⁶

A testnevelés pedagógiai hozzáadott értékei között megtalálható volt a mindennapi életre történő felkészítés, a rend és a fegyelem, a helyes életmódszokások, valamint a testileg és lelkileg egészséges életvitel kialakítása. Mind a mai napig kiemelt értéként kezelendők a játékok, amelyek amellet, hogy a pszichomotoros képességeket fejlesztik, jelentős szerepet játszanak a szellemi munka és az ülő életmód ellensúlyozásában. Külön kiemelendő a testnevelés közösségformálásban betöltött jelentős szerepe is.

A második világháborút követően, az 1950-es és 1960-as években a testnevelés tantárgy értékészletének (is) az egyik legmarkánsabb eleme a termelőmunkára történő felkészítés-felkészülés feltételeinek megteremtése lett, nem feledve a haza védelmének feladatát sem. Az 1970-es években – nem kis mértékben a külföldről jövő hatások eredményeként – a testnevelés céljainak kijelölésében is egyfajta paradigmaváltás történt, ugyanis a tantárgy középpontjába a játéktevékenység került. E felfogás értelmében a szerep-, szabály- és feladatjátékok nem egyszerűen csak mozgástípusokat jelentenek, hanem a tágabban értelmezett oktatási folyamatban jelzik a megismerés útját (lásd a cselekvésformák, a cselekvési műveletek elsajátítása a játéktevékenység során; a játéktevékenységnek és specifikus motívumainak együttes fejlesztése).

A tantárgy tartalmát alapvetően a nevelési feladatok „tartalomérzékenysége” befolyásolja, ott is elsősorban a mozgásműveltség, a feladatmegoldó képesség, valamint az öntevékeny sporttevékenységre való felkészítés. A tanulók képességeinek fejlesztésében a cselekvés mint feladatmegoldás játssza a központi szerepet. A '70-es években kezdett elterjedni az a nézet, miszerint az embereknek az urbanizált környezetben, napi szokásos tevékenységük közben nem kellően fejlődik az ügyessége és a cselekvőképessége. Így – megfelelő képzés nélkül – egy jelentős cselekvéstartományban az alkalmazkodás szintje alacsony marad, elegendő csak a honvédelmi képzettségre gondolni.²⁷

Tantervelméleti szakemberek, de gyakorló pedagógusok körében is még mindig fellelhető az a vélemény, hogy az 1978-ban kiadott tantervcsalád – természetesen az akkor kötelező érvényű ideológiai részekről eltekintve – az egyik legjobban sikerült

²⁵ NAGY 1980; BODNÁR–PERÉNYI 2016.

²⁶ KMETYKÓ 1915, idézi NAGY 1980: 73.

²⁷ NAGY 1980 nyomán.

tantervgyűjtemény. Ez a sommás kijelentés talán túlzás, de tény, hogy ezek a dokumentumok számos ponton máig ható cél-feladat-tartalmi jegyeket hordoznak.

Témánk szemszögéből vizsgálva *A gimnáziumi nevelés és oktatás tervét* (1978),²⁸ a testnevelés céljaként ezt láthatjuk:

„... az iskola egész nevelő-oktató munkájának részeként a sportágak, a játékok felhasználásával úgy segítse elő a gimnáziumi tanulók nevelését, hogy képesek legyenek alkotó, hasznos munka végzésére és a haza védelmére. Legyenek edzettek és egészségesek. Fizikai cselekvőképességük feleljen meg a gyakorlati élet és a honvédelmi felkészültség igényeinek.”

Kiemelt feladatként jelölték ki a hazafiság, a bátorság, a fegyelmezettség, a határozottság, az önuralom, az akaraterő és közösségi magatartás formálását. A tananyag tekintetében a legszembetűnőbb honvédelmi vonatkozás a törzsanyagban folyamatosan jelen lévő rendgyakorlatok és katonai alaki gyakorlatok köre.

1989-ben jelent meg Kis Jenő, korábban már idézett tanulmánya *Attitűdök, jellemvonások alakítása, képességtermelés a testnevelésben és a sportban* címmel. A cikk számos, a 21. században sem figyelmen kívül hagyható értékorientációs megállapítást tesz. A teljesség igénye nélkül nézzük, mik ezek.

A testnevelés a testkulturális értékek átszármaztatását célzó tevékenység és hatásrendszer, értékközvetítő folyamat, a szükségletek alakítója, érdekek el- és felismertetője. Generikus célja a műveltség tartalmával összefüggő szükségletek, érdekek, értékek, érzelmek, magatartások, jellemvonások alakítása és formálása. A nevelés totalitásának részrendszere. A testnevelés gyakorlata tradicionálisan nehezen mozdul a tényleges társadalmi értékek irányába. Az érdekeltségi rendszer ugyanis problematikus módon működik, mivel a testnevelőtanár elsősorban a kiváló gyerekek tanáraként minősül (jutalmazza, ha kiváló kézilabdacsapata, tornásza stb. van, vagy az iskola sportdícsősége versenyeredményekkel párosul). Sajnálatos, de a testnevelésben – a kemény értékpreferenciák átélése helyett – gyakorta csak hangzatos célfrázisok lobognak. Ez azért probléma, mert ahol az „értékmivolt” kérdésessé válik, ott reális értékelési eljárást adni sem lehetséges. „Érték ott van, ahol értékelés van, értékelés ott van, ahol érték van.”²⁹ Az értékelés adott színvonala annak a tükre, hogy a tanítvány mit és hogyan sajátított el a társadalom értékészletéből.

Az 1989–90-es rendszerváltozást követően a testnevelés értékstruktúrája is átalakult. A tantárgy egy olyan műveltségi területbe ágyazottan jelent meg, amely folyamatosan és gyorsan változó világhoz alkalmazkodás jegyében, más műveltségi területekkel (tantárgyakkal) karöltve igyekezett, igyekszik megoldást találni korunk globális problémáinak reá eső részére. A testnevelés a mozgásműveltség és a motoros képességek fejlesztése mellett többek között szerepet vállal a testi és lelki egészség egyensúlyának megteremtésében, az egészséges életmódra nevelésben, a káros szenvedélyek elleni harcban, a helyes higiénés és szexuális szokások kialakításában, sőt a rekreáció és a rehabilitáció területén is.³⁰

²⁸ *A gimnáziumi nevelés és oktatás terve*. 1978: 521.

²⁹ Kis 1989: 7.

³⁰ HAMAR 1998.

A 21. században bekövetkezett tantárgypedagógiai változások a testnevelés értékészletét újból felülírták. A tantervi dokumentumok elsősorban az egészségfejlesztés, a jólét, az egész életen át tartó fizikai aktivitás stb. fontosságát hangsúlyozzák. Háttérben maradnak a személyes értékek, amelyek pedig sokkal inkább kapcsolódnak az oktatás általános célkitűzéseéhez, az iskola által képviselt értékrendszerhez, olyanokhoz, mint például az önbecsülés növelése, a megküzdési stratégiák elsajátítása, a társadalmi felelősségvállalás stb. Nem csak a sportlobbi, de a szülők is szívesen tekintenek a sportra mint a drog, az alkohol, az erőszak, a bűnözés elleni védekezés hatékony eszközére. Korunk iskolai testnevelésének tehát a legnagyobb kihívása, hogy a személyes értékek figyelembevétele miként kerülhet be a köznevelési rendszer mozaikjába. Erre a kérdésre az elmúlt időszak egyik válasza az élménypedagógia volt. Vannak szerzők, akik egyenesen élménytársadalomról beszélnek, amelyben a hangsúly az autonóm döntésre, a választás szabadságára, valamint az élmény és változatosság keresésére tevődik. Ezzel együtt az iskolai testnevelésre – a demokratizálódás ellenére – még mindig az úgynevezett szükségletalapú szemlélet a jellemző. A felnőttek az általuk fontosnak ítélt szükségleteket meghatározva építik fel a gyermekek tantárgyi célértékeit.³¹

Egy másik megközelítésben,³² a testnevelés célértékeit az értékorientáció oldaláról nézve, a tantárgy tantervi (tartalmi) irányultságait három csoportba oszthatjuk: (1) A testnevelés tantárgy tartalma (a sport, az egészségközpontú fittség és a mozgásos tevékenység ismeretanyaga). (2) Az individuális fejlesztés (az egyéni fejlődés igénye, a tanuló saját maga által irányított fejlődése és a tanuló személyes értelmezései). (3) A társadalmi és kulturális célok (a felnőtt társadalomban való részvétel, a társadalmi változások és az esélyegyenlőség, valamint az intézmények és rendszerek újjáépítése). A felnőtt társadalomban való részvétel célértékei között megtalálható a katonaságra (a haza védelmére) való felkészítés is.

Honvédelmi nevelés és testnevelés a 2012-es és a 2020-as NAT-ban

A magyarországi köznevelésben jelenleg a 2012-ben megjelent, majd 2020-ban módosított Nemzeti alaptantervek és az ezekhez illeszkedő kerettantervek az irányadók. Ezek a tartalmi szabályozók a 21. század kihívásai mentén fogalmazzák meg a társadalom és az egyén szükségleteit, valamint az adott tantárgy céljait figyelembe vevő értékrendszert. Az 1995 óta kiadott mind az öt (1995, 2003, 2007, 2012, 2020) alaptanterv nemzeti jellegét az adja, hogy a közös nemzeti értékeket közvetítik és szolgálják, amivel hozzájárulnak a nemzeti hagyományok ápolásához, valamint a nemzeti azonosságtudat fejlesztéséhez. A központi tantervek alapját képező értékrendet (lásd alapvető emberi és alkotmányos jogok, demokrácia, európai-humanista értékek, az egész emberiség előtt álló közös problémák stb.) a társadalmi konszenzus megteremtésének szándékával fogalmazták meg.³³

³¹ BODNÁR–PERÉNYI 2016.

³² BOGNÁR 2019.

³³ HAMAR 2016.

Ebben a fejezetben a 2012-ben és 2020-ban kiadott NAT-okban található honvédelmi nevelés és testnevelés közös célértékeit térképezzük fel. Egész pontosan azokat a honvédelmi neveléshez köthető célokat-feladatokat-tartalmakat keressük, amelyek – elsősorban, de nem kizárólag – a Testnevelés és sport műveltségi (2012), illetve a Testnevelés és egészségfejlesztés tanulási (2020) terület részei.

Nemzeti alaptanterv 2012

A honvédelmi felkészítés fontos, az Alaptörvény által deklarált társadalmi érdek, ezért az államnak gondoskodnia kell arról, hogy az állampolgárok ilyen irányú tudásra szert tegyenek. A 2012-ben megjelent NAT-ban társadalmi igényként fogalmazódik meg a fiatal nemzedék hazafias nevelése, honvédelmi identitástudatának kialakítása, a honvédelem ügyéhez történő pozitív hozzáállás folyamatos fejlesztése.³⁴

Ennek szellemében a köznevelés feladatai és értékei (fejlesztési területei, nevelési céljai) között szerepel a Nemzeti öntudat, hazafias nevelés, illetve az Állampolgárságra, demokráciára nevelés is. Itt olvasható, hogy a tanulók

„...sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek megalapozzák az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismerését, megbecsülését. Alakuljon ki bennük a közösséghez tartozás, a hazaszeretet érzése, és az a felismerés, hogy szükség esetén Magyarország védelme minden állampolgár kötelessége.”

Illetve:

„Az iskola megteremti annak lehetőségét, hogy a tanulók megismerjék a főbb állampolgári jogokat és kötelezettségeket, és ennek keretében biztosítja a honvédelmi nevelést.”
(110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet)³⁵

A NAT 2012-ben leginkább általános megfogalmazásban, indirekt módon jelennek meg a honvédelmi és/vagy katonai neveléshez köthető célok és feladatok. Ez persze azzal is magyarázható, hogy a közműveltségi tartalmak részletes kifejtésének dokumentumai a NAT-okra épülő kerettantervek. Ezzel együtt, meglátásunk szerint, nagyobb nyomatókat is kaphattak volna ezek a nemes célértékek.

A műveltségi területek alapelveit, céljait, fejlesztési feladatait tanulmányozva az Életvitel és gyakorlat műveltségi területen, a pályaeorientáció és közösségi szerepek, valamint a tervezés, kivitelezés, ellenőrzés fejlesztési feladatai között található meg a katasztrófavédelmi, polgári védelmi és honvédelmi alapismereteket. Ez így, ebben a formában kifejezett szándékot tükröz. Megjegyzendő, hogy a katasztrófavédelmi témák más műveltségi területeknél is megjelennek, például a Környezetismeret tantárgyban.

³⁴ STUMMER 2012.

³⁵ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

A Földünk és környezetünk műveltségi terület alapelvei és céljai sorában fellelhető, hazánk közösségi értékeiért és javaiért felelősséget vállaló állampolgár jövőképe – még ha nem is az előző közvetlen formában, de – honvédelmi neveléshez köthető célokat és feladatokat is tartalmaz. A Történelem tantárgy hadviselés, hadvezérek, hadjáratok, hadszínterei, hadi és diplomáciai eseményei címszavak viszont csak áttételesen emelhetők be a honvédelmi nevelés célértékei közé.

Külön tárgykört képviselnek az erkölcsi-akarati kérdések, amelyek jelentős hangsúlyt kapnak a köznevelés feladatai és értékei (fejlesztési területei, nevelési céljai), illetve az Ember és társadalom, valamint a Testnevelés és sport műveltségi területek közműveltségi tartalmai között. Itt olyan célértékek jelennek meg, mint az önfegyelem, az engedelmesség, az önkontroll, az önuralom kialakítása. Nem kell messzire menni ahhoz, hogy e célok, feladatok és tartalmak honvédelmi nevelésben betöltött szerepét meglássuk.

Az Életvitel és gyakorlat, valamint a Testnevelés és sport műveltségi terület közműveltségi tartalmainak egyaránt markáns eleme az elsősegélynyújtás, az ehhez szükséges kompetenciák megszerzése. A mindennapi élet (példaként lásd közlekedés), az iskolai testnevelés (lásd sportági sérülések, balesetek) és a honvédelmi nevelés (lásd fegyverhasználat, lövészet) mindegyike hozhat olyan szituációt, amikor az elsősegélynyújtási alapismeretek alkalmazása szükségessé válik.

A 2012-ben kiadott NAT kevés honvédelmi tartalmat közvetít. Ezek közül a leginkább idesorolható az önvédelmi és küzdő jellegű feladatok köre. E feladatok a motoros készségfejlesztés–mozgástanulás és a mozgásműveltség, mozgáskultúra részeként honvédelmi-katonai ismereteket is átadnak, legyen szó katonai kiképzésről, közelharcról, katasztrófahelyzetről stb.

Nemzeti alaptanterv 2020

A 2020-as Nemzeti alaptanterv és az ehhez illeszkedő kerettantervek ugyan a 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet módosításaként jelentek meg, de a változtatások mélysége okán akár a Nemzeti alaptanterv ötödik változatáról is beszélhetünk. A honvédelmi nevelést és a testnevelést is jelentősen érintő módosulás, hogy a Testnevelés és sport műveltségi terület elnevezést felváltotta a Testnevelés és egészségfejlesztés tanulási terület. Ez a változtatás azt mutatja, hogy a testnevelés tantárgy tanításában – az egészségfejlesztés motoros vonatkozású tartalmain kívül – kiemelt szerepet kapnak az egészségtani ismeretek is.

A 21. századi emberkép egyik hangsúlyos tényezője az aktív és cselekvő, ugyanakkor reflektív mérlegelésre képes egyén. A cselekvő embert a mozgáshoz kapcsolódó helyes attitűdök, a fizikailag aktív életmód, önmaga reális elfogadása, a közösségi felelősségvállalással egybekötött autonómia, az újító kezdeményezésekre való nyitottság és a megbízható megoldások alkalmazásának képessége jellemezi. A testileg és lelkileg egészséges ember az egészség állapotát, a harmonikus életet értéként éli meg.³⁶

³⁶ HAMAR-CZIRJÁK-KÖVESDI 2020.

A NAT 2020 [5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet.]³⁷ lehetőséget biztosít arra, hogy a nyolc évfolyamos általános iskolák és a négy évfolyamos gimnáziumok a szabadon tervezhető órakeretük terhére a helyi tantervükbe beépítsék azokat a tantárgyakat, amelyek az oktatásért felelős miniszter által közzétett kerettantervvel rendelkeznek. Ilyen tantárgy például a Honvédelmi ismeretek. A szabadon tervezhető órakeret óraszámemelését is lehetővé tesz.

A hazaszeretet, a hazafiság, a honvédelem, a haza védelme, a honvédelmi ismeretek, a katonai szolgálat, a rend- és katasztrófavédelem stb. „kulcsfogalmak” jelentős helyet és szerepet kapnak a NAT 2020 Állampolgári ismeretek tantárgyának alapelvei és céljai között. A tantárgy, miközben civilizációs értékeket és mintákat közvetít, egyúttal erősíti a felelősségtudatot és a nemzethez tartozás érzését. Ennek érdekében – más egyebek mellett – elősegíti a hazafias érzés kialakítását és az alapvető honvédelmi ismeretek elsajátítását. Az állampolgári ismeretek tanításának-tanulásának célja, hogy a tanítvány megértse a haza védelmének fontosságát és megismerje, a honvédelem milyen feladatköröket foglal magában, s milyen kötelezettséget ró minden magyar állampolgárra. Elengedhetetlen, hogy a tanulóban tudatosodjon, a haza védelme nemcsak a fegyveres erők feladata, hanem minden magyar állampolgaré, ezért a honvédelem ügye a lehető legszélesebb nemzeti egységet képviseli.

A megfogalmazott célértékeket a fő témakörök és a tanulási eredmények is visszatükrözik. A hazafiság, a honvédelem kapcsán jelölődik célként és feladatként, hogy a tanuló ismerje meg a haza védelmének legfontosabb feladatcsoportjait és területeit, majd pedig tudatosítsa a honvédelem jelentőségét, feladatait és szerepét az ország biztonságának fenntartásában, illetve az egyén kötelezettségeit e téren. Elvárt, hogy a tanuló a tanulmányai végére egyrészt megértse a nemzeti érzület sajátosságait, a hazafiság fontosságát és lehetséges megnyilvánulási formáit, másrészt felismerje a honvédelem mint nemzeti ügy jelentőségét. Megjegyzendő, hogy a hazafiság, a hazafias érzés mint korokon átívelő állandó érték a Magyar nyelv és irodalom, valamint a Mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgyaknál is területekre kerül.

A 2012-ben kiadott NAT-tal ellentétben a NAT 2020 számos honvédelmi tartalmat közvetít. Ebben a dokumentumban is a honvédelmi-katonai ismeretek átadásának legekleatásabb példája, a Testnevelés és egészségfejlesztés tanulási terület részeként megjelenő önvédelem és küzdő jellegű feladatok, illetve küzdősportok témakör. Ezeknek a mozgásformáknak az elsajátítása során a tanulók megismerik az önvédelem és a küzdősportok helyét és szerepét a hétköznapi élet, így a honvédelem tekintetében is. A tanuló a tanári irányítást követve, a mozgás sebességét növelve hajt végre önvédelmi fogásokat, ütéseket, rúgásokat, védéseket és ellentámadásokat. Emellett ismeri és képes megnevezni a küzdőfeladatok, esések és tompítások játék- és baleset-megelőzési szabályait.

Külön kiemelendő az a tanulási eredménycél (általános követelmény), miszerint „a nevelési-oktatási szakasz végére a tanuló [...] a küzdő jellegű feladatokban életkorának megfelelő asszertivitást mutatva tudatosan és célszerűen alkalmazza a támadó és védő szerepeknek megfelelő technikai és taktikai elemeket.”³⁸ A támadó

³⁷ 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet.

³⁸ 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet.

és védekező szerepek, illetve a stratégia és taktika fogalma a honvédelmi nevelés terén is megjelenő, megjeleníthető témakör.

Az sem lehet kérdés, hogy a testnevelés rendgyakorlatai miként köthetők össze a honvédelmi neveléssel. Az alakzatok, a testfordulatok és a menetgyakorlatok ugyanis az alaki kiképzés jelentős részét kitevő feladatok. Ugyancsak a testnevelés és a honvédelmi nevelés közös alapú ismeretanyaga az elsősegélynyújtás (lásd még Biológia tantárgy).

A honvédelmi nevelés és testnevelés tantervi áttekintésének zárásaként fontos megjegyezni, hogy a testnevelés tantárgy – a felsoroltakon kívül is – jelentős számban tartalmaz olyan mozgásformákat, amelyek tanítása-tanulása nélkül a honvédelmi ismeretek oktatása, a katonai kiképzés nem elképzelhető. Példaként lásd az atlétika ugrásait (például harcászati gyakorlatok) és dobásait (például kézigránát-hajítás), vagy a torna támasz-, függés- és egyensúlygyakorlatait (például katonai akadálypályák).

A két nevelési terület közös értékeinek összegzése

Az összegzés elé mindenképpen odakívánkozok – amire egyébiránt korábban is utaltunk –, hogy nem csakis kizárólag két nevelési (tanulási) terület elemzése mentén haladtunk, hanem bevontunk más érintett területeket (tantárgyakat) is. Példaként hozhatók az Életvitel és gyakorlat, illetve Földünk és környezetünk műveltségi területek, vagy a Környezetismeret, a Történelem, az Állampolgári ismeretek, a Magyar nyelv és irodalom, valamint a Mozgóképkultúra és médiaismeret tantárgyak.

A bevezetésben kérdéseket fogalmaztunk meg a honvédelmi nevelés és a testnevelés – 21. századi életkihívások kezelésére szolgáló – közös nevelési, oktatási és képzési célértékeit, tartalmi vonatkozásait illetően. A két terület értékészletét vizsgálva a leggyakrabban visszatérő fogalom az *egészség* volt. Számos kontextusban találkozhattunk vele, volt ahol egészségmegtartó, egészségtudatos szokásrendszert kialakító értékorientációként, máshol a fiatalok egészséges életre nevelését, az egészség fenntartását biztosító célként és feladatként tűnt fel. Fentebb – Kis Jenő (1989) nyomán – fogalmaztuk meg azt a kritikát, hogy a testnevelésben (is) gyakran a valódi értékpreferenciák átélése helyett pusztán hangzatos célfrázisokat puffogatnak. Tesszük hozzá, ezek közé a célfrázisok közé tartozik az egészség is.

Az természetes, hogy amikor testkulturális értékekről beszélünk, a középpontba az egészséget tesszük. A posztmodern kor embere kultikus tisztelettel veszi körül, s hódol az egészségnek. Az emberek általánosan elterjedt korábbi meggyőződése, amely szerint a földi élet csak rövid ideig tartó epizódja tényleges életünknek, a világban teret nyerő új eszmék hatására meggyengült, bizonyos értelemben marginalizálódott. Ily módon az ember ebből, az időben összezsugorodott életéből szeretné „kihozni” mindazt, ami belőle jót ígér. Az életminőség és az egyik fontos feltételének tartott egészség így válik korunk emberének értékvilágában az értékpiramis csúcsértékévé. A fiatalnak (egészségesnek) maradni vágya – azaz az e világi jók élvezetének képessége – és az érte tett erőfeszítés korábban soha nem látott, lehetetlent nem ismerő elszántságot gerjesztett, s teremtett egy új, de meglehetősen kommersz kultúrát. Evvel a világdívtal együtt, ezzel egy időben, de nagyrészt tőle függetlenül, a valóban

humanizálódó emberi társadalom valódi erőfeszítéseket tett és tesz az emberhez méltóbb élet mindenki számára való megteremtésére. Ennek a processzusnak a részfolyamataként ténylegesen javul az egészséges élet teljes feltételrendszere. Az emberiség fejlődésének jó indikátora az a tény, hogy ma világszerte százmilliók élnek, élhetnek a korábbiaknál jobban és egyúttal egészségesebben.³⁹

A hazai pedagógiai szakirodalomban célfogalomként mintegy fél évszázaddal ezelőtt kezdett elterjedni az *egészségnevelés* szakkifejezés. Az egészségnevelés terminus technicus értelmezésére számos kísérlet született. A probléma gyökere magából a szóösszetételből ered: az egészség ugyanis nem nevelhető. Mára az egészségnevelés körüli polémia konszolidálódott, mivel az egészségnevelés műszói hívei többé-kevésbé ugyanazt mondják, mint amit a hagyományos testi nevelés feladatrendszerében a pedagógia megfogalmaz. A testnevelő tanárok és edzők képzésével foglalkozók olyan szakembereket készítenek fel a pedagógiai munkájukra, akiknek majdani szakmai tevékenységében központi szerepet játszik a test fejlesztése, a testi nevelés. Ez úgy is megfogalmazható, hogy ők döntően testi (pszichomotoros) tevékenységeken keresztül fejlesztik majd tanítványaik személyiségét. E tanári szakma elnevezése is egyértelműen utal arra a tevékenységrendszerre, amely a testnevelők esetében a fejlesztő munka középpontjában áll (testnevelő), és egyúttal arra az általános felelősségre is (tanár), amely az egész személyiség fejlesztésében való jogosultságot és hatékonyságot feltételezi.⁴⁰

A pedagógiai praxisban és a neveléstudományban megjelenő egészségnevelés tehát nem helyettesítheti a testi nevelés szakkifejezést. A hagyományos testkulturális értékelés és a belőle levezetett feladatrendszer használhatóbb a nevelési-oktatási gyakorlat és elmélet számára, mint a pedagógián kívül keletkezett egészségnevelés-koncepció. Az egészség és a nevelés külön-külön tudományos és köznap értelemben egyaránt fundamentális kategóriák, de az „összeházasításuk” nem szerencsés idea. Az egészségnevelésnél inkább vállalható szakkifejezés az *egészségfejlesztés*, amit az a tény is alátámaszt, hogy a módosított Nemzeti alaptanterv 2020. évi változatában az egyik tanulási terület ezt az elnevezést kapta: Testnevelés és egészségfejlesztés.⁴¹

Az első fejezet bevezető gondolatai között mutattunk rá, hogy a honvédelmi nevelés és a testnevelés közös értékeinek, a NAT 2012-ben és NAT 2020-ban megfogalmazott kapcsolódási pontjainak feltérképezéséhez érdemes felhasználni Benjamin Bloom követelménytaxonómiai rendszerét. Elemzésünk során – a didaktikai gyakorlattal megegyezően – a kognitív, affektív és pszichomotoros sorrendet követjük.

A kognitív közös értékek

A két nevelési-oktatási terület közös *kognitív* célértékeit tanulmányozva elsősorban azt a praktikus ismeretanyagot keressük, amely az értékek gyakorlati felszínre hozatalához ad támpontot. Azok után a valódi szellemi értékek után kutatunk, amelyek

³⁹ HAMAR 2022.

⁴⁰ GOMBOCZ–HAMAR 2014.

⁴¹ HAMAR 2022.

a kognitív (értelmi) fejlődés egyes szintjein elősegítik a megértést, az alkalmazást, az analízist, a szintézist és az értékelést (lásd Bloom taxonómiai rendszerét). Az értelmi fejlődést vizsgálva nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy mindkét terület mozgásanyagának elsajátítása közben jelentősen formálódik a központi idegrendszer elemző-kontrolláló-korrigáló, vagyis szabályozó tevékenysége. Ezzel párhuzamosan javul a döntési képesség is.

Az tényyszerű, hogy a szakmai hozzáértés, a katonai és testnevelői szakma magas szintű ismerete, mindkét hivatás esetében társadalmilag elvárt. Egy katonatiszt vagy egy testnevelőtanár egyaránt értelmiségi pályán tevékenykedik, így vele szemben jogos az igény, hogy – az általános intelligencián és mozgáskulturáltságon túl – az alkalmazás szintjén uralja a szakmája gyakorlásához szükséges ismereteket.

A kognitív ismeretek kovariációjának kiindulópontja a közös terminológiai alapokban rejlik. Elég csak a rendgyakorlatok és az alaki gyakorlatok egyazon szakkifejezéseire gondolni (például alapállás, pihenj állás, balra-jobbra át, hátra arc, lépés indulj stb.). Ugyancsak hasonló – vagy megegyező – a terminológiája az önvédelmi gyakorlatoknak, illetve a küzdő és közelharc jellegű feladatoknak (lásd fogások, dobások, esések, tompítások, ütések, rúgások stb.). Emellett léteznek mindkét terület által ugyancsak használt más terminus technicusok is, olyanok, mint például a stratégia és taktika, vagy a támadás és védekezés (példaként lásd harcászat és sportjátékok).

A kognitív fejlesztés közös célértékeit és tartalmát jelentik a katasztrófavédelmi és elsősegélynyújtási alapismeretek is. Az ezekhez a tevékenységekhez szükséges kompetenciák megszerzése elengedhetetlen a mindennapi élet során. Más egyebek mellett, követelményként fogalmazódik meg, hogy a tanulók legyenek jártasak a katasztrófa helyzeteknél, a természeti és ipari baleseteknél felmerülő elsősegélynyújtási ismeretek terén. Az ilyen típusú tudás igénye nem egyedülálló, mert például a francia testnevelési tantervekben ott szerepel, hogy a megfelelő kognitív – és motoros – felkészültség nélkülözhetetlen a főbb természeti (forgószél, szökőár, földrengés stb.), valamint háztartási és ipari (tűzesetek, zárt levegő, ártalmas gázok és sugárzás stb.) veszélyek elhárításában.⁴² Az elsősegélynyújtási kompetenciák kialakításának szükségessége felértékeli az egészségügyi-egészségtani ismeretek elsajátításának a fontosságát is (lásd NAT 2020 Testnevelés és egészségfejlesztés tanulási terület).

Kognitív kapcsolódási pont még a szabálykövető magatartási formák tanítása-tanulása, nem feledve, hogy ennek a kérdéskörnek affektív dimenziói is vannak. A rend és a fegyelem, de a helyes életmódszokások, a testileg és lelkileg egészséges életvitel (a helyes táplálkozás, a káros szenvedélyek elleni harc, a helyes higiénés szokások kialakítása stb.) szabályainak elsajátítása mindkét területen megjelenő célérték. Ez a tudás olyan pedagógiai hozzáadott értékeket hordoz magában, amelyek egész életen át tartó hatást válthatnak ki.

⁴² HAMAR 2016.

Az affektív közös értékek

A két terület történetének minden periódusában megtalálható volt a pozitív lelki, érzelmi, erkölcsi, akarati tulajdonságok kialakításának és fejlesztésének igénye. Kiemelt feladatként a hazafiság, a fegyelem (önfegyelem, önuralom), a rendirányultság, a bátorság, a határozottság, az akaratérő és a közösségi magatartás.

A hazafiság mint célérték korábban számos alkalommal szóba került. E helyen csak újból megerősítjük, hogy – Bloom taxonómiai rendszerét követve – az odafigyelés, reagálás, értékelés, organizáció, az értékrendet tükröző viselkedés, affektív fejlesztési szintek mentén alakítható ki a hazafiság és a hazaszeretet érzése, valamint a szülőföld szolgálatára való hajlandóság attitűdje. A honvédelmi nevelés – és a testnevelés is – olyan komplex személyiségformálás, amely révén az egyén a haza védelmére, a közösségi értékeinek és javainak megvédésére érzelmileg és akaratilag egyaránt képessé válik. Eközben erősödik a felelősségtudata és a nemzethez tartozás érzése.

A fegyelem és a rend követelménye a honvédelmi nevelés és a testnevelés hagyományos alappillére. És ez ma sem idejétmúlt, ugyanis egyik területen sem lehet eredményt elérni rendezett körülmények nélkül zajló gyakorlással. Bármely tananyag sikerrel kecsegtető és balesetmentes elsajátítása csakis fegyelmezett miliőben lehetséges. Emellett mindkét terület jó eszköze a rendszeres, folyamatos munkához szoktatásnak.

A honvédelmi nevelés és a testnevelés jellemet formál, növeli az önbecsülést és az önbizalmat. A jó és a rossz technikai végrehajtás azonnali visszajelzésén keresztül elősegíti a helyes önértékelés kialakulását. A határozottság kialakítása, az akaratérő fejlesztése, a bátorság, pontosabban a félelem leküzdésének képessége, fontos jellemformáló erő. Aki próbára teszi az akaraterejét, aki legyőzi a félelemérzését, az sikeresen gyakorol, ezáltal eredményes lesz.

Mindkét nevelési terület lehetőséget biztosít a megküzdési stratégiák és a versenyképesség kialakításához. A versenyképesség mindennapjaink állandó és aktuális témája. Egyes, elsősorban élménypedagógiai irányzatok szerint, a verseny káros a gyermekek személyiségfejlődésére, mondván a versenyhelyzet negatív hatást gyakorolhat a feladat végrehajtására. A verseny külső nyomásként jelenhet meg, amely szélsőséges esetben szorongást, stresszt válthat ki. Ez jelentősen rontja a kezdeti szakaszban a mozgástanulás hatékonyságát.⁴³ Ezzel szemben mi azt állítjuk, a versenyhelyzet éppen hogy nélkülözhetetlen eleme az életre való felkészítésnek. A versenyhelyzetet nem elkerülni kell, hanem a szituáció kezelési technikáját kell megtanítani a tanulóknak (például a vereség, a vesztes szerep feldolgozásának módját).

Az affektív közös értékek közé sorolhatók a valódi etikai és esztétikai értékek is. Példaként sorolható fel az ellenfél (ellenség) tisztelete, a hagyomány- és vallástisztelet, az erkölcsös életmód, a hűség stb. Értékké válhatnak úgynevezett nőies értékek is, olyanok, mint például az esztétikus mozgás.

⁴³ CSÁNYI 2020, idézi REINER – HORVÁTH – H. EKLER 2022: 42.

A közösségi magatartás, a közösségalkotó hatás, a közösségi felelősségvállalással egybekötött autonómia, az egymás iránti elkötelezettség, a kapcsolatteremtés, az együttműködés, a csapatszellem vagy éppen az interaktív konfliktuskezelési szándék, a honvédelmi nevelésnek és a testnevelésnek is markánsan visszatérő kérdésköre. Mindkettőnél külön kiemelendő a közösségformálásban betöltött jelentősége. A közösség megbecsülésének fogalma egyaránt kiterjeszthető az otthonra, a lakóhelyre, az iskolára, a szülőföldre, a hazára stb.

Végül, de nem utolsósorban, mindkét nevelési terület egy érzelmileg kiegyensúlyozott, „stramm” ember jövőképét vizionálja (nem feledve az értelmi és a fizikai összetevőket sem). A vizionált jövőképben megtalálható a helyes életmód, a fizikailag aktív életvitel és a rendszeres sportolás igénye is.

A pszichomotoros közös értékek

Az előző fejezet befejezéseként a „stramm” ember víziója kapcsán szóba került a fizikai (pszichomotoros) összetevők fontossága is. A honvédelmi nevelés és a testnevelés a pszichomotorium területén ugyancsak számos közös értéket hordoz – továbbra is Bloom taxonómiai rendszere mentén haladva – az utánzás, a manipulálás, az artikuláció és az automatizáció szintjein.

Mindkét nevelési terület központi kérdése a motoros képességek lehetőségekhez mért optimális fejlesztése. A kondicionális (erő, gyorsaság, állóképesség) és a koordinációs képességek egyaránt célkategóriák. Hosszas edzéselméleti elemzés helyett csak példaként említjük a gyorsaságfejlesztést (például futások, ugrások, dobások stb.) és a gyorsaság-állóképesség (például talaj- vagy akadálypálya gyakorlatok) közös pszichomotoros pontjait. A relatív erő (a saját testtömegmozgatás képességének) magas szintje szükséges például a – harcászat részét is képező – támasz- és függésgyakorlatok végrehajtásához.

A koordinációs képességek fejlesztése úgyszintén mindkét terület sajátja. Gondoljunk csak a téri tájékozódás képességét igénylő fordított testhelyzetekre, a távolságbecslés fontosságára, a testrészek egymáshoz viszonyított elmozdulásának mértékbecslésére vagy a tér különböző irányában történő helyzet- és helyváltoztatásokra. Nem hagyhatók ki az egyensúlyérzék fejlesztését (a megbomlott egyensúly visszaállítását célzó), valamint az egyén mindennapi életvitelét is befolyásoló izületi mozgékonyágfejlesztő (például az ízületek elmeredését, a helytelen testtartás kialakulását kompenzáló) gyakorlatok sem.

A pszichomotoros értékek gyakorlati felszínre hozatalához nyújtanak praktikus ismeretanyagot a különböző sportági mozgásformák. Az iskolai testnevelés mozgásformái – a Gimnasztika és rendgyakorlatok, az Atlétikai és Torna jellegű feladatmegoldások, a Sportjátékok, az Önvédelmi és küzdősportok, az Alternatív környezetben űzhető mozgásformák, az Úszás – a motorosképesség-fejlesztés és a mozgáskészség-kialakítás, mozgástanulás során honvédelmi-katonai ismereteket is átadnak, olyanokat, mint például az alaki- és menetgyakorlatok (lásd rendgyakorlatok), az egyénileg vagy kötelékben végrehajtott taktikai mozgások (lásd sportjátékok), a katonai közelharc (lásd küzdősportok), az általános harcászati

vagy katonai tereptani foglalkozások (lásd természetben űzhető mozgásformák), a lökiképzés (lásd alternatív mozgásformák) stb.

A sportági mozgásanyag legfőbb kritériuma, hogy a konkrét nevelési-oktatási feladatok szemszögéből hasznos és célszerű legyen. Ha ugyanis, a szakszerű felkészítést mellőzve, az adaptáció szintje bizonyos cselekvéssávban csekély, az hiátust okoz a tanuló, a későbbi felnőtt mozgáskészletében, motoros cselekvési biztonságában, vagy éppen a honvédelmi felkészültségében. Ebből kifolyólag a testnevelés és a honvédelmi nevelés tartalmának kiválasztásához az alapot közvetlenül az ember munkája, mindennapi élete, a korszerű harcászat stb. szolgáltathatja.

A két nevelési terület közös értékei összegzésének zárásaként mindenképpen külön kell foglalkoznunk a *játékkal*, a játéktevékenységgel. A játékok, mint a vetélkedés, a váratlan helyzetekben történő döntések, az alkotóképesség, a kooperáció letéteményesei, valódi közös értékek. Már csak azért is, mert az emberi cselekvés gyakorlati lényege a játékban tükröződik, a feladatmegoldások, a környezettel történő „ütközések”, a konfliktusszituációk „megélése” stb. közben.⁴⁴ A játékok érték közvetítő szerepe nemcsak pszichomotoros, hanem kognitív és affektív oldalról is megjelenik. A játéktevékenység amellet, hogy a játékigény kielégítésének módozata, a fair play – a tisztességes, szabálykövető magatartás – szellemiségét is magában hordozza.

A testnevelési és sportjátékok egyik sajátos körét adják az úgynevezett *kooperatív játékok*. Gyakorta – hibásan – a kooperatív játékokat szinte teljesen a labdás játékokkal azonosítják. Témánkkal összefüggésben merülhet fel kérdésként, hogy vajon honvédelmi-katonai jellegű kooperatív testnevelési játékok nem léteznek? A válasz: de, léteznek. A kooperatív játékok eredményességében ugyanis döntő tényező a csoport elé kitűzött cél és az egyéni felelősség. Ezek a tényezők viszont nem csak a labdás játékok sajátjai. A testnevelésórán gyakorolt sokféle kooperatív játék (például Négyen állva, Jégtáblák, Éhes kígyók, Együttműködő monstrumok, Autószerelős játék, Seriff stb.) élménye alkalmas eszköz lehet példának okáért a honvédelmi nevelés célértékeinek a közvetítésére is. Ezeknek a játékoknak a közös jellemzője, hogy miközben a tanulók feszültségmentes légkörben, együttműködve tevékenykednek, pozitív irányba mozdul el az énképük, illetve kedvezően módosul az osztályközösségen belüli státuszuk.⁴⁵

A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés közös értékészletét foglalja össze az 1. ábra. A koncentrikus körök és körcikkek szemléltetik, melyek a két nevelési terület kognitív, affektív és pszichomotoros közös értékei, miként kerül a nevelés-oktatás-képzés középpontjába a *haza védelmére képes, testileg-lelkileg „stramm” ember* jövőképe, s terminális célként az *egészség megőrzése, megóvása, fejlesztése* stb.

⁴⁴ Kis 1989.

⁴⁵ Kovács 2004.

1. ábra: A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés közös értékkészlete
 Forrás: Hamar Pál és Czirják György szerkesztése

Konklúziók

A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés közös értékeinek részletekbe menő összegzését követően konklúzióink megfogalmazásakor a két terület által közvetített általános értékekre fókuszálunk. Elsősorban társadalmi, oktatás- és tantervelméleti, valamint oktatásmódszertani témákra, esetenként problémákra térünk ki.

Az nem kérdés, hogy a tanulók bevezetése a rendszeres testedzés és sportolás rejtelmeibe beletartozik a társadalmi gyakorlatra való felkészítés, végső soron az önművelésre való nevelés tevékenységkörébe. A 21. századi társadalmi gyakorlat újabb és újabb „életkihívások” elé állítja a fiatalokat (is), olyanok elé, mint a Covid–19, a háború, a mozgásszegény életmód, az obesitas, a rezisztens stb. Ezekre a kihívásokra kell a honvédelmi nevelés és a testnevelés „tárgyasult értékkészletének” választ adnia. Ez az értékkészlet (tevékenységkör) elképzelhetetlen szilárd, kikristályosodott, múltban gyökerező osztársadalmi értékek nélkül. A megoldásért nem kell messzire menni, mivel támpontnak ott van a két világháború között bevezetett „magyar testnevelési rendszer”. Ugyanakkor ennek a rendszernek a napirenden tartása nem jelentheti a tartalmi és módszertani korszerűsítés szükségességének elvetését. Be kell látni, hogy a változó világ, a testkulturális progresszió, illetve a pedagógiai eszköztár fejlődése kikezdte, elfárasztotta az egykor kitűnően működő rendszert, amelynek megújítása így természetszerűleg időszerűvé vált.⁴⁶

⁴⁶ HAMAR 2022.

A korszerűsítést, megújítást elsősorban módszertani, nem pedig tartalmi (tananyag-kiválasztási) szempontok figyelembevételével kell megvalósítani. A „hogyan tanítsunk?” kérdésre adott válasz folyamatos innovációja elengedhetetlen (példaként lásd Komplex Alaprogram /KAP/, Hejőkeresztúri Modell, újszerű csoportalakítási eljárások, IKT-eszközök, gamifikáció stb.), ellenben a „mit tanítsunk?” kérdés megválaszolása más megközelítést igényel. A „mostantól nem lesz kötélmászás és szekrényugrás, öröm lesz a testnevelés” típusú kijelentésekkel óvatosan kell bánni, ugyanis a testkultúrának – ily módon a testnevelésnek és a honvédelmi nevelésnek is – vannak olyan alapértékei, amelyek a komplex személyiség- és pszichomotoros fejlesztéshez nélkülözhetetlenek. Egyébiránt ezen koncepció szellemiségében készült a NAT 2020 és az ahhoz illeszkedő kerettantervek köre.

Az iskolai testnevelés tartalmi fejlesztésének lehetőségei majdnem kizárólag a sportági mozgásformák bővítésében rejlenek, mivel Magyarországon e tantárgy oktatása ezeken alapszik. Abban az esetben, ha egy sportág alapvető tananyagát akarjuk körvonalazni, akkor a szűkebb értelemben vett mozgásanyag mellett a sportágra jellemző főbb cselekvési elveket és szabályokat is ide kell sorolni. Ez nem azt jelenti, hogy csak bizonyos sportágak mozgásformáit, cselekvési elveit és szabályait tanítjuk meg, hanem eközben – a motívumtanulás folyamatát is magában foglalva – az általánosítás meghatározott szintjére is képessé tesszük a tanulót. A sportági mozgásformák ab ovo tartalmazzák a mozgásfejlődés törvényszerűségein alapuló adaptált játékokat, sportági adaptációkat, valamint az alapvető mozgáskészségek fejlesztésének módozatait.

A testnevelési értékészlet, illetve a verseny, a versenyképesség kapcsán került szóba az élmény, az élménypedagógia. Az élményközpontúság, az örömszerzés valóban fontos szempont – ha úgy tetszik célérték –, de nem mint a testnevelés vagy a honvédelmi nevelés primer célja. Mindazonáltal mindkét nevelési terület kiváló színtere lehet a passzív befogadást felülíró, a megismerő tevékenység által történő tanulásnak, amely az aktivitáson és az élményszerűségeken keresztül teremti meg a tanuláshoz szükséges motivációs bázist. Nemcsak az élménypedagógiát, hanem a honvédelmi nevelést és a testnevelést is jellemző kulcsszavak: problémamegoldás – kihívás – magas szintű együttműködés; érzelmek – kreativitás – divergens gondolkodás; játékoság – reflexió – önértékelés – bizalom; csoport – közösségi élmény – tapasztalati tanulás; multiszenzorialitás – játékoság és öröm. E két nevelési terület is kínál olyan saját tapasztalatokat és megélt élményeket, amelyek feldolgozása közben tanulási helyzetek alakulhatnak ki.

Az öröm és az élmény érzése, kibontakozása a honvédelmi nevelésnek és a testnevelésnek is lényeges érzelmi-akarati faktora. Ugyanakkor az a pedagógiai irány, miszerint a hangsúly a „mozgásos szórakoztatásra”, az örömszerzésre tevődjék át, az oktatás csakis kizárólag az „érezzük jól magunkat” elgondolás felé haladjon, hibás. Hibát követünk el, ha lemondunk arról, hogy megtanítsuk az akár nehezen elsajátítható mozgásformákat is, hiszen ezeknek a „keserves, gyakran izzadságcseppek” pillanatoknak jelentős a nevelőereje.⁴⁷ Mint ahogy fontos nevelőerővel rendelkeznek a kudarcélmények is. A kudarc sajnálatos, de természetes velejárója a mindennapi életnek.

⁴⁷ CSEPELA 2000.

A honvédelmi nevelésnek és a testnevelésnek egyaránt faktuma a teljesítményelvárás, a teljesítményorientáltság. Az utóbbi évtized „újító” testnevelés-módszertani koncepciójaként egyes „szakemberek” az örömet és az élményt mintegy a teljesítmény ellentétéként állítják be. Ezzel szemben mi azt valljuk, hogy a testnevelésben – és a honvédelmi nevelésben – öröm/élmény és teljesítmény nem zárja ki egymást. Kellő pedagógiai érzékkel és szakmaisággal kezelve az egyik jelenség akár fel is erősítheti a másikat.⁴⁸

A közös értékek közé tartozik a rend és a fegyelem témája, amely mindkét nevelési terület alfája és ómegája. A rend és a fegyelem vonatkozásában szokott előkerülni az óra eleji és végi sorakozó problematikája. Az alakítás e formáját ellenzők egyenesen odáig mennek, hogy az állandóan a tornasor végén álló tanulók „személyiségzavarairól” cikkeznek. A sorakozó a rendben elkezdett és befejezett munkatevékenység, a kölcsönös tiszteletadás – lásd még az elméleti tanórákon történő órakezdő és befejező tanulói felállást – módzata, amely az egysoros vonal alakzat helyett történhet más formában, akár arckörben is. Majdnem mindegy, hogy milyen módon, de szervezeten, rendben. Testnevelők között evidens szakmai kérdésnek számít, hogy a soralakításnak egyéb szempontjai is vannak, példának okáért a hasonló testalkatú tanulók páralakítása vagy a tanítványok eltérő lépéshossza.

A testnevelés és a honvédelmi nevelés közös értékeit konkludálva kiemelendő a két terület keresztntantervi szerepe. Korábban már szóba került, hogy e két nevelési terület milyen kölcsönös értékeket közvetít egyes műveltségi (tanulási) területek és tantárgyak között. Komplex, minden tanulási területre és tantárgyra kiterjedő célértékek lehetnek: a fiatalok általános társadalmi aktivitásának emelése; a főbb állampolgári jogok és kötelezettségek megerősítése; a hazafiság tudatosítása egy egyre inkább globalizálódó és nemzeti értékvesztést előidéző világban; a honvédelem ügyéhez történő pozitív hozzáállás folyamatos fejlesztése stb.

Konklúzióként az az elvárás is megfogalmazható, hogy a honvédelmi nevelésben részt vevőknek legyen pedagógiai szakértelme, mivel egy – az iskolai évek során elhangzó – rossz parancs végzetes károkat okozhat. Az nem kockáztatható meg, hogy a tanuló eltávolodjon, netán teljesen elforduljon a honvédelem eszmeiségétől, ügyétől. Fontos, hogy egy értéktorzult világban a honvédelmi nevelésnek – szintúgy a testnevelésnek – legyen lehetősége kibontakoztatnia a neki tulajdonítható személyiségértékeket. A pedagógiai tevékenység minden résztvevője (tanár, szülő, edző stb.) arra törekedjen, hogy minél több tanuló, minél hatékonyabban, értékellentmondásoktól mentesen vegye birtokba a két terület értékeinek jótékony hatásait.⁴⁹ Mindezek eléréséhez jó tantervi dokumentumok is kellene. Olyanok, amelyek magukban foglalják az iskolai gyakorlatot, illetve a felnőttkori életminőséget, egészségtudatos szokásrendszert és életmódot alapjaiban meghatározó értékorientációkat.⁵⁰

Tanulmányunkat Szent-Györgyi Albert idézetével (mottóval) kezdtük, zárásként szerepeljen itt a Nobel-díjas tudós egy másik, témánk szempontjából szintén releváns gondolata. Szent-Györgyi 1930-ban formált véleményét a sporttevékenység kiemelt tárgyköréről, a játékról. Szerinte a sport (a testnevelés) az egyént játék közben megtanítja

⁴⁸ HAMAR 2016.

⁴⁹ HAMAR 2022.

⁵⁰ BOGNÁR 2019.

a legfontosabb polgári erényekre: az összetartásra, az önfeláldozásra, az egyéni érdek teljes alárendelésére, a kitartásra, a tettekézségre, a gyors elhatározásra, az önálló megítélésre és az abszolút tisztességre. Ez a gondolat teljes mértékben egybecseng a honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés kovariációjáról e tanulmányban általunk megfogalmazottakkal.

Irodalomjegyzék

- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról
- 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról
- A gimnáziumi nevelés és oktatás terve* (1978). Budapest: Tankönyvkiadó.
- Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Honvédelmi ismeretek. 7–8. osztály* (1979). Budapest: Országos Pedagógiai Intézet.
- BÁBOSIK István (1998): Nemzettudat – nemzeti szocializáció – hazafiság. *Iskolakultúra*, 8(4), 40–48.
- BÁBOSIK István (2004): *Nevelélmélet. Nevelés az Európai Unióban*. Budapest: Osiris.
- BODNÁR Ilona – PERÉNYI Szilvia (2016): Értékháló az iskolai testnevelés körül. In KOVÁCS Klára (szerk.) *Értékteremtő testnevelés. Tanulmányok a testnevelés és sportolás szerepéről a Kárpát-medencei fiatalok életében*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 101–110.
- BOGNÁR József (2019): A testnevelés értékorientációja. *Új Pedagógiai Szemle*, 69(3–4), 100–108. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00035/00192/pdf/EPA00035_upsz_2019_03-04_100-108.pdf
- CSÁNYI Tamás (2020): *A mozgás felfedezése gyermekkorban – I. kötet: 175 játékos aktivitás a mozgáskonceptiók megismeréséhez*. Budapest: Magyar Diáksport Szövetség.
- CSEPELA Yvette (2000): „Örömtestnevelés?” *Új Pedagógiai Szemle*, 50(10), 83–89.
- GOMBOCZ János – HAMAR Pál (2014): Test és nevelés – egészségnevelés? Gondolatok egy pedagógiai terminológia-változásról. *Új Pedagógiai Szemle*, 64(11–12), 92–102.
- HAJDICSNÉ Varga Katalin (2015): A honvédelmi nevelés a magyar oktatási rendszerben – a nevelési terület céljai, módszerei a kezdetektől napjainkig. *Képzés és Gyakorlat*, 13(1–2), 69–84. Online: <https://doi.org/10.17165/TP.2015.1-2.4>
- HAMAR Pál (1998): A testnevelés tartalmi korszerűsítésének nemzetközi trendjei a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(4), 48–56.
- HAMAR Pál (2016): *A testnevelés tantervelmélete*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
- HAMAR Pál (2022): *Testnevelés. Tudomány – Tervezés – Oktatás – Értékelés*. Budapest: ELTE Eötvös.
- HAMAR Pál – CZIRJÁK György – KÖVESDI Orsolya (2020): *Útmutató a testnevelés tantárgy tanításához a 2020-ban kiadott Nemzeti alaptanterv és kerettantervek alapján*. Tantervi és módszertani útmutató füzetek. Eger: Oktatás 2030 Tanulástudományi Kutatócsoport – Eszterházy Károly Egyetem. Online: www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-testnevel-es-tantargy-tanitasahoz.pdf

- Kis Jenő (1989): Attitűdök, jellemvonások alakítása, képességtermelés a testnevelésben és a sportban. *A Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2., Melléklet, 3–37.
- KMETYKÓ János (1915): *Az iskolai testi nevelés reformja*. Budapest: Az Országos Testnevelési Tanács munkálatai. III. kötet.
- KOTSCHY Beáta (2022): Az oktatás célrendszere. In FALUS Iván (főszerk.): *A didaktika kézikönyve. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. Budapest: Akadémiai, 367–395.
- KOVÁCS Katalin (2004): Kooperatív testnevelési játékokban résztvevő és nem résztvevő 12–13 éves leányok énképének és csoportban elhelyezkedésének összehasonlító vizsgálata. *Magyar Pedagógia*, 104(1), 57–76. Online: www.magyarpedagogia.hu/index.php/magyarpedagogia/article/view/307/305
- KUN SZABÓ István (2018): A honvédelmi nevelés szinterei napjainkban. *Hadtudományi Szemle*, 11(4), 353–365. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/3531/2806>
- MADARÁSZ Tibor (2015): A honvédelmi nevelés pedagógiai oldala. *Educatio*, 24(2), 148–154. Online: www.epa.hu/01500/01551/00092/pdf/EPA01551_educatio_2015_2_148-154.pdf
- MAKSZIN Imre (2014): *A testnevelés elmélete és módszertana*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- MÁTRAI Zsuzsa – PERJÉS István szerk. (2008): *Hiszek a tudás jobbitó erejében. Ballér Endre emlékkonferencia*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága.
- MIKLÓS Zoltán (2009): Katonai nevelés és képzés az osztrák–magyar kiegyezésig. *Honvédségi Szemle*, 65(1), 36–38.
- NAGY Tamás (1980): A tantárgyi célok, feladatok és követelmények változásainak történeti áttekintése. I–III. *A testnevelés tanítása*, 16(3), 69–77.; 16(4), 98–103.; 16(6), 161–166.
- REINER Dóra – HORVÁTH Zoltán Ferenc – H. EKLER Judit (2022): Tanulók aktivitásának fokozása testnevelésórán a tánc integrációjával. *Tánc és Nevelés*, 3(1), 39–60. Online: <https://doi.org/10.46819/TN.3.1.39-60>
- STUMMER Judit (2012): Katonai alapismeretek a polgári középfokú oktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 62(4–6), 236–249. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00035/00152/pdf/EPA00035_upsz_2012_04-06_236-249.pdf
- SZENT-GYÖRGYI Albert (1930): *Az iskolai ifjúság testnevelése*. Előadás. Szeged: Országos Testnevelési Kongresszus.
- SZENT-GYÖRGYI Albert (1983): Észrevételek a nevelésről. In *Válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat, 253–256.
- VASAS Joachim (2009): A honvédelmi nevelés, a védelem és biztonságpolitika néhány kérdése napjainkban. *Sereg Szemle*, 7(3), 147–150.
- WESZELY Ödön (1932): *Pedagógia. A neveléstudomány rendszere rövid összefoglalásban*. Budapest: Révai.

Kiss Csaba¹

Világuralmi verseny az elsőbbségért a mesterséges intelligenciában

The Race for World Domination in Artificial Intelligence

Absztrakt

A mesterséges intelligencia szemmel láthatóan átformálja a gazdaságokat, és egyre szélesebb alkalmazása termelékenységnövekedést, hatékonyságot és alacsonyabb költségeket ígér. Hozzájárul a jobb élethez, és segít az embereknek jobb előrejelzéseket és megalapozottabb döntéseket hozni nemcsak civil területen hanem katonai alkalmazásban is. Az elvárt sikereket a gyors elterjedés és alkalmazás hozhatja meg, ami versenyt generálhat az országok között. A nagyhatalmak világuralmi versenyében a mesterséges intelligencia szerepének feltérképezése érdekében a szerzők elemzik a mesterséges intelligencia gazdaságra gyakorolt hatását, valamint a katonai nagyhatalmak törekvését a mesterséges intelligencia gyártásáért folytatott küzdelemben.

Kulcsszavak: mesterséges intelligencia, gazdaság, verseny

Abstract

Artificial intelligence is visibly reshaping economies, and its increasingly widespread use promises increased productivity, efficiency and lower costs. It contributes to a better life and helps people make better predictions and more informed decisions not only in the civilian field but also in military applications. The expected successes can be brought about by rapid spread and application, which can generate competition between countries. In order to map the role of artificial intelligence in the world domination competition of the great powers, the author analyses the impact of artificial intelligence on the economy, as well as the efforts of the military great powers in the struggle for the production of artificial intelligence.

Keywords: artificial intelligence, economy, competition

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: kiss.csaba@uni-nke.hu

Bevezetés

Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma a mesterséges intelligencia fejlesztésére, a big data és a felhőalapú számítástechnikába történő beruházásokra szánt költségvetését 7,4 milliárd dollárra növelte. Kína kijelenti a *Következő generációs mesterséges intelligencia fejlesztési tervben*, hogy a világ uralma a mesterséges intelligencia területén 2030-ra várható.² A PwC (PricewaterhouseCoopers, a világ második legnagyobb professzionális szolgáltatási hálózata) előrejelzése szerint 2030-ban a mesterséges intelligencia által indukált növekedés a világ GDP-jét 16 ezer milliárd dollárral fogja megemelni, és ennek közel fele Kínából származik majd.

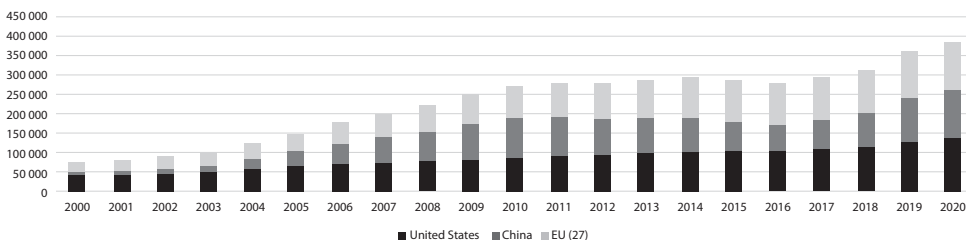
Több ország mesterségesintelligencia-stratégiát dolgozott ki. Yuval Noah Harari izraeli történész szerint: „A mesterséges intelligencia és gépi tanulás fejlődésével olyan tökéletes totalitárius rendszer építhető, amit még nem láttunk korábban.”³ A gépi tanulás segítségével a mesterséges intelligencia képes képet festeni, zenét szerezni, verset írni, és ezeket nehezen vagy egyáltalán nem tudjuk megkülönböztetni az emberi alkotástól.⁴

Célom hogy feltérképezzem a mesterséges intelligencia gazdaságra gyakorolt hatását, valamint a nagyhatalmak törekvéseit a mesterséges intelligencia által nyújtott előnyök kihasználására.

Mesterséges intelligencia

A mesterséges intelligencia (MI), az egyik meghatározása szerint, a gépek emberhez hasonló kognitív képességeit jelenti, mint például a tanulás, a tervezés, az érvelés és a kreativitás. Ezek a képességek lehetővé teszik a gép számára, hogy érzékelje környezetét, problémákat oldjon meg, és konkrét cél elérése érdekében tervezze meg lépéseit. A számítógép nemcsak adatokat fogad, hanem fel is dolgozza azokat és reagál rájuk. Ezek a rendszerek képesek tanulásuk révén viselkedésük bizonyos fokú módosítására.

Az MI fontossága a publikációk számában is megjelent, az 1. ábra az Amerikai Egyesült Államok, Kína és az Európai Unió 27 tagállamában megjelent MI-vel kapcsolatos publikációk számát mutatja.

1. ábra: A mesterséges intelligenciával kapcsolatban megjelent publikációk
 Forrás: <https://oecd.ai/en/dashboards/ai-principles/P10>

² FORD 2022.

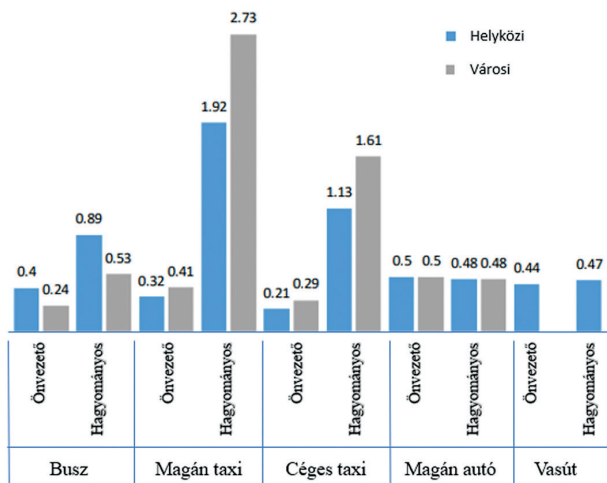
³ HARARI 2022.

⁴ SAUTOY 2022.

Az 1. ábrán látható, hogy 2000. évtől a 2020. évig a mesterséges intelligenciával kapcsolatos publikációk száma több mint hatszorosára emelkedett. A publikációk számának a növekedése az MI térnyerésével magyarázható s az abból fakadó gazdasági előnyökkel, amelyeket a következő alpontokban tárgyalok.

A mesterséges intelligencia segítségével kialakított önvezető autók hatása a közlekedés költségére

Az MI-rendszerek az egész gazdaságban jelen vannak, azonban az egyik legnagyobb átalakulás megfigyelhető a közlekedésben az önvezetésre történő áttállással.⁵ Az önvezető autók 10%-ban való bevezetése, egyes becslések szerint, az Egyesült Államokban 1100 életet mentene meg, és 38 milliárd USD-t takarítana meg évente, viszont a 90%-os bevezetési arány mellett 21 700 életet menthet meg, és éves szinten csökkentheti a költségeket 447 milliárd USD-ral.⁶ A 2. ábra az önvezető és a hagyományos közlekedési eszközök költségeinek összehasonlítását mutatja egy Svájcban történt felmérés alapján.

2. ábra: Közlekedési költségek összehasonlítása CHF-ban, utaskilométerenként
Forrás: BÖSCH et al. 2018.

A 2. ábra szerint a legnagyobb költségmegtakarítást a taxik fogják elérni, magánszemélyek személygépkocsival kisebb költségmegtakarítás érhetnek el. Nem meglepő módon a taxiknál megjelenő megtakarítás nagyrészt a sofőrbérek megszűnésével magyarázható.⁷

⁵ OECD 2019.

⁶ FAGNANT-KOCKELMAN 2015.

⁷ BÖSCH et al. 2018.

A mesterséges intelligencia bevezetésének hatása a mezőgazdaság költségeire

A kognitív számítástechnikai technológiák bevezetése a mezőgazdaságba létrehozta a mezőgazdasági robotok fejlődését. Míg például a megfelelő termények, betegségek azonosítása eddig hagyományosan a gazdálkodók tapasztalt szemére és kezére támaszkodott, most az MI-technológiával felszerelt „betakarítás” robotok kamerákból és érzékelőkből származó adataira támaszkodik, már valós idejű képfeldolgozás alapján. Ez a fajta robot egyre inkább képes olyan feladatokat ellátni, amelyek korábban emberi munkát és tudást igényeltek. Az MI alkalmazásával létrejött innovatív megoldásokat a mezőgazdaságban a 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: Innovatív megoldások a mezőgazdaságban

Kategória	Fejlesztő cég	Leírás
Mezőgazdasági robotok	Abundant Robotics	Kifejlesztett egy alma-vákuumrobotot, amely számítógépes látást használ az észleléshez és a válogatáshoz. Az almát ugyanolyan pontossággal és gondossággal válogatja, mint az ember. A cég azt állítja, hogy egy robot munkája tíz ember munkájával ér fel.
	Blue River Technology	Kifejlesztett egy See & Spray néven ismert robotot a növények és a talaj monitorozására és gyomirtó permetezésére saláta- és gyapotföldeken. A precíziós permetezés segíthet megakadályozni a gyomirtókkal szembeni rezisztenciát, és csökkentik a felhasznált vegyszerek mennyiségét 80%-al. A John Deere 2017 szeptemberében vásárolta meg ezt a céget 305 millió USD értékben.
	Harvest CROO Robotics	Kifejlesztett egy robotot, amely segít a szamóca szedésében és csomagolásában. Ez a robot képes aratni 3,2 hektárt naponta, és 30 ember munkáját váltja fel, ezzel is segítve a mezőgazdaság ez ágában létrejött munkaerőhiányt, és megakadályozza a kapcsolódó bevételkiesést.
Termény- és talaj-megfigyelés	PEAT	Kifejlesztett egy mély tanulási alkalmazást a lehetséges talajhibák és tápanyaghiányok azonosítására. A gazdálkodók által készített képek alapján diagnosztizálja a növények egészségét.
	Resson	Kifejlesztett egy képfelismerő algoritmust, amely pontosan képes észlelni és osztályozni a növényi kártevőket és betegségeket. Resson együttműködött a McCain Foods-zal, hogy segítsen minimalizálni a veszteségeket a burgonyatermesztés ellátási láncában.
	SkySquirrel Technologies	Kifejlesztett egy rendszert a szőlőültetvények állapotának elemzésére képek alapján. A felhasználók feltöltik a drónok segítségével készített képeket a cég szőlődiagnosztizáló felhőrendszerébe, ahol a szőlőlevelek állapota alapján elemzés történik. A cég azt állítja, hogy technológiája 20 hektárt képes beolvasni egyszerre, és az elemzés 24 percig tart. Az eljárás pontossága 95%-os.
Prediktív analitika	aWhere	Műholdadatokon alapuló MI-algoritmusokat fejlesztettek ki az időjárási körülmények előrejelzésére, és személyre szabott tanácsokat adnak a gazdálkodóknak, növénytermesztési tanácsadóknak és kutatóknak.
	FarmShots	Kifejlesztett egy rendszert a műholdról és drónoktól származó adatok mezőgazdasági elemzésére. A rendszer képes kimutatni a betegségeket, a kártevőket és a rossz növényi tápellátást a gazdaságokban, ezáltal pontosan tudják tájékoztatni a felhasználókat, hol van szükségük műtrágya-felhasználásra, így csökkenteni lehet a felhasznált műtrágya mennyiségét közel 40%-kal.

Forrás: FAO 2017.

Látható a 1. táblázatból, hogy az MI-alkalmazások a mezőgazdaságban a felhasznált vegyszerek mennyiségét és a munkaerők létszámát csökkentették, így olcsóbbá téve a termény előállítását. Az Egyesült Nemzetek Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) előrejelzése szerint a Föld lakosságának száma közel 30%-kal fog növekedni 2050-ig – 7 milliárdról 9 milliárdra.⁸ A földnek azonban csak további 4%-át művelik meg, ezért az MI-alkalmazások bevezetése a mezőgazdasági termelés növelése érdekében igen ígéretesnek bizonyul.⁹

A mesterséges intelligencia a pénzügyi szolgáltatásokban kifejtett költséghatása

A mesterséges intelligencia bevezetése a pénzügyi szektorban számos jelentős előnnyel jár. Ezek közé tartozik a gyors intelligens befektetési lehetőségek azonosítása és esetleges támogatása, így az ügyfelek több és jobb feltételekkel tudnak hitelhez jutni.¹⁰ A FinTech üzletágak gyors növekedése az elmúlt években lehetővé tette a fogyasztók számára, hogy pillanatok alatt online tudjanak vásárolni, igényeljenek és kapjanak hitelt.

A Kínai Népköztársaságban az Alibaba platform segítségével, amely valós időben elemzi minden hitelfeltevő tranzakciós és viselkedési adatait, sikerült a mikrohitelzés működésének nemteljesítési rátáját körülbelül 1%-ra csökkenteni, míg a Világbank jelentése szerint ez az érték 2016-ban világszerte átlagosan 4% volt.¹¹ Az MI használata mind az ügyfelek, mind a pénzügyi intézmények számára is előnyös, például a front office, middle office, back office területen becslések szerint az MI 1 milliárd dollárt takarít meg a pénzügyi szervezetek számára 2030-ra az Egyesült Államokban, ami 2,5 millió pénzügyi szolgáltató alkalmazottat érint.¹² Az egyre fejlettebb MI-eszközök csökkentik az emberi beavatkozás szükségességét a pénzügyi szektorban.

A mesterséges intelligencia hatása az egészségügyi költségekre

Az egészségügyben és a gyógyszeriparban használt MI-alkalmazások segíthetnek az egészségügyi állapotok korai felismerésében, megelőző szolgáltatásokat nyújthatnak, optimalizálhatják a klinikai döntéshozatalt, és új kezeléseket és gyógyszereket fedezhetnek fel a segítségével. Az MI megkönnyítheti a személyre szabott egészségügyi ellátást és a precíziós orvoslást, ez kihatással van az ellátás minőségére és költségeire.

Az egészségügyi adatok megalapozhatják az MI-programokkal a finanszírozással kapcsolatos döntéseket, így segíthetik az egészségügyi rendszer hatékonyságának és irányításának a javítását.¹³ Az MI-rendszerek például csökkenthetik a költségeket

⁸ FAO 2019.

⁹ OECD 2019.

¹⁰ FSB 2017.

¹¹ ZENG 2018.

¹² SOKOLIN-LOW 2018.

¹³ Canadian Institute for Health Information 2013.

azáltal, hogy azonosítják a nem hatékony beavatkozásokat, az elszalasztott lehetőségeket és a duplikált szolgáltatásokat, továbbá az MI-rendszerek képesek a betegek utazási költségét minimalizálni, biztosítják a leginkább megfelelő szolgáltatást a betegek igénye szerint, pontosan előrevetítik a lakosság jövőbeli egészségügyi szükségleteit, és optimalizálják az erőforrások elosztását a rendszerben.¹⁴

Alzheimer-kórral és az időskori elbutulás egyéb formáival küzdő emberek számára fejlesztenek élethű robotkutyát Kaliforniában, valamint idősek és betegek gondozásában nyújthat segítséget Sophia, a humanoid robot, amelynek idén, 2022-ben kezdi meg tömegtermelését a hongkongi Hanson Robotics vállalat.¹⁵ Az egészségügyben az idősek gondozására kifejlesztett robotok képesek lehetnek a katonák felgyógyulását is segíteni. Összességében kimondhatjuk, hogy az MI alkalmazásának az egészségügyben egészség-növelő és költségcsökkentő hatása van, a hadseregek számára pedig felgyorsíthatja a katonák gyógyulási folyamatát.

A mesterséges intelligencia katonai alkalmazása

A katonai technológiában már a második világháború óta alkalmaznak autonóm és intelligens rendszereket, a gépi tanulás és a mesterséges intelligencia fejlődése fordulópontot jelent az automatizálás hadiüzemekben történő alkalmazásában.¹⁶ Az MI területével komolyan foglalkozó országok között a NATO-ban a legjelentősebb szereppel az Amerikai Egyesült Államok rendelkezik. Az általa mozgósítható erőforrások és dominancia megkérdőjelezhetetlen, de a nemzetközi szintéren az orosz és a kínai kormányzati szerepvállalás is arra mutatnak rá, hogy az MI várhatóan a hadviselés döntő technológiájává válik a következő tíz év során.¹⁷

A fejlődés hátterében mind politikai mind katonai szempontból elsősorban pénzügyi megfontolások állhatnak. Egy napjainkban használatos korszerű katonai repülőgép több mint 100 millió dollárba kerülhet, ellenben egy kiváló minőségű, kis méretű pilóta nélküli légi jármű jelenleg körülbelül 1000 dollárért megvásárolható, ami azt jelenti, hogy egy csúcskategóriás repülőgép áráért a katonaság igen nagy számban szerezhet be drónt.¹⁸ Egy ilyen költségátrendeződés a katonai fegyverek területén hatással lehet az országok katonai kiadásaira is.

A 2021-es évvel együtt 2022-ben immár hetedik éve sorozatban emelkedtek a világ katonai kiadásai. „Még a koronavírus-világjárvány gazdasági következményei közepette is a globális katonai kiadások újabb csúcstot döntöttek” – mondta Diego Lopes da Silva, a SIPRI kutatója.¹⁹ Az infláció miatt a növekedési ütem lassult ugyan, de az inflációt figyelmen kívül hagyva is a növekedés 6,1% volt.²⁰ A 3. ábra mutatja a világ országai katonai kiadásainak arányát százalékban, 2021. évben.

¹⁴ FSB 2017.

¹⁵ National Geographic 2021.

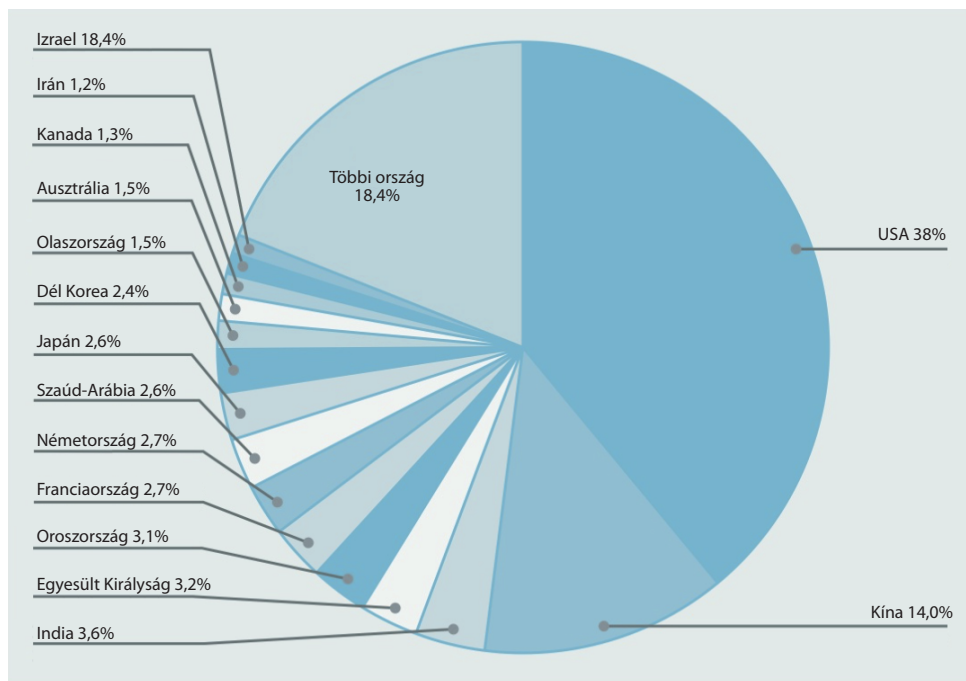
¹⁶ NÉGYESI 2021.

¹⁷ PORKOLÁB–NÉGYESI 2019.

¹⁸ FSB 2017.

¹⁹ LOPES DA SILVA et al. 2022.

²⁰ NÉGYESI 2021.

3. ábra: A katonai kiadások aránya 2021-ben
 Forrás: Lopes da Silva et al. 2022.

A 4. ábrából kivehető, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Kína együtt többet költöttek katonai kiadásra, mint a világ többi országa összesen, továbbá az is kitűnik a 4. ábrából, hogy az Amerikai Egyesült Államok Kína katonai kiadásának több mint kétszeresét költötte katonai kiadásokra.

A Kína és az USA közötti feszültségek egyik fő aggodalomra okot adó területe a félvezetők. A Trump-adminisztráció által bevezetett kereskedelmi korlátozások hatással voltak a Kínából az Egyesült Államokba irányuló félvezetőimportra, és aggodalmukat fejezték ki az amerikai ipar részéről, hogy az ellátási láncok megszakadnak egy MI-án alapuló hidegháború esetén.²¹ Ez arra készítette az amerikai technológiai vállalatokat, hogy mérséklési stratégiákat dolgozzanak ki, beleértve a félvezetők felhalmozását és a helyi félvezetőgyártó létesítmények létrehozását, kormányzati támogatással.²²

Az ellátási láncok megzavarásával kapcsolatos félelmek Tajvannak a félvezetőgyártásban betöltött kritikus szerepéhez kapcsolhatóak, miszerint a félvezetők 70%-át Tajvanon gyártják, vagy Tajvanon keresztül szállítják, ahol a TSMC, a világ legnagyobb chipgyártójának székhelye található. Kína nem ismeri el Tajvan szuverenitását és az Egyesült Államok által a Kínának félvezetőket értékesítő vállalatokra vonatkozó

²¹ KLAYMAN–NELLIS 2021.

²² SLINGERLEND 2020.

kereskedelmi korlátozásokat sem, amelyek megzavarják a TSMC és a Huawei közötti kereskedelmi kapcsolatokat.²³

A chippek nemcsak civil, hanem katonai eszközökben is jelen vannak, fontos szerepet töltenek be a katonai eszközök működtetésében, így érthető a technológia birtoklásáért folytatott törekvés. Az MI segítségével kialakíthatók autonóm üzemmódba kapcsolható katonai fegyverek, fegyverrendszerek és pilóta nélküli járművek akár vízfelszíni, víz alatti, szárazföldi vagy légi járműről van szó. Az így kialakított katonai fegyverek közül néhány képes emberi beavatkozás nélkül dönteni a tűzparancsról.

A történelem már többször bebizonyította, hogy a gyorsaság előnyt jelent a katonai harctéren. Ezt az előnyt most az MI-vel ellátott katonai eszközök segítségével próbálja növelni az emberiség, valamint az MI használatával gazdasági előnyök megszerzésére törekszik.

A gyors MI-fejlődés pedig kihívás az országoknak, hiszen a most használt hadi-eszközök elavulttá válnak, sőt az ebből fakadó hadviselési módszertan és az erők, eszközök modern hadviselés szerinti felhasználása is. Tehát ha nem megfelelő tempóban adaptálja az ország az MI technológiai fejlődéséből eredő előnyöket, nagy valószínűséggel behozhatatlan hátrányra tesz szert.

Következtetések

Minden új technológia (összetett) változásokat indukál. A múltbeli tapasztalatokra alapozva körvonalazódik, hogy az automatizáció és a mesterséges intelligencia mint a jelen digitalizációs törekvése egyaránt hatással van és lesz az iparra, a közigazgatásra, az oktatásra, az egészségügyre, a mezőgazdaságra.

Ahogy az MI alkalmazása növekszik az olyan iparágakban, mint az egészségügy, mezőgazdaság és a pénzügyek, a kormányok világszerte egyre inkább befektetnek katonai területen az autonóm fegyverrendszerekbe. Néhány ország olyan technológiát fejleszt, amely reményeik szerint előnyt biztosít számukra ellenfeleikkel szemben, egyre nagyobb nyomást gyakorolva másokra, hogy kövessék a trendet.

Úgy tűnik, hogy ezek a beruházások az MI-vel kapcsolatos fegyverkezési verseny korai szakaszát jelenthetik. A 20. századi nukleáris fegyverkezési versenyhez hasonlóan ez a fajta fegyverkezési verseny is fenyegetést jelenthet az egész emberiségre, és végső soron megnyerhetetlen. A gyorsan kifejlesztett új technológiák gyakran a biztonságot és az etikát figyelmen kívül hagyva terjedhetnek, valójában egyetlen szereplőnek sem kínálnak hosszú távú előnyt.

Az MI folytonos fejlődése olyan világot hozhat, amelyben állandó alkalmazkodásra, az újdonságok követésére és tanulásra lesz szükség. Az MI képes támogatni vagy autonóm módon ellátni észlelési, értelmezési, döntési vagy cselekvési folyamatokat, ezért kiemelt figyelem kíséri mind gazdasági, mind társadalmi szinten.

Publikációmban megvizsgáltam az MI gazdaságra gyakorolt hatását, amit a költségek csökkenésében látok. Vélhetően ezeket a megtakarításokat egyes országok a fegyverkezés területén használják fel, ami újabb autonóm fegyverek és fegyverrendszerek

²³ NÉGYESI 2021.

megjelenéséhez vezethet a jövőben. A fegyver pedig még a 21. században is a hatalom egyik szimbóluma, amit a kor embere az MI segítségével fejleszt tovább.

Irodalomjegyzék

- BÖSCH, P. et al. (2018): Cost-Based Analysis of Autonomous Mobility Services. *Transport Policy*, 64, 76–91. Online: <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2017.09.005>
- Canadian Institute for Health Information (2013): *Better Information for Improved Health: A Vision for Health System Use of Data in Canada*. Online: www.cihi.ca/cihi-ext-portal/pdf/internet/hsu_vision_report_en
- Elkezdődik a betegápoló humanoid robot tömeggyártása. 2021. *National Geographic*, 2021. január 26. Online: <https://ng.24.hu/tudomany/2021/01/26/elkezdodik-a-humanoid-robot-tomeggyartasa/>
- FAGNANT, Daniel – KOCKELMAN, Kara (2015): Preparing a Nation for Autonomous Vehicles: Opportunities, Barriers and Policy Recommendations. *Transportation Research A: Policy and Practice*, 77, 167–181. Online: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2015.04.003>
- FAO (2017): Can Artificial Intelligence Help Improve Agricultural Productivity? *E-agriculture*. Online: www.fao.org/e-agriculture/news/can-artificial-intelligence-help-improveagricultural-productivity
- FAO (2019): *How to Feed the World in 2050*. Rome. Online: www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/expert_paper/How_to_Feed_the_World_in_2050.pdf
- FORD, Martin (2022): *Jövők a robotok korában*. Budapest: HVG Könyvek.
- FSB (2017): *Artificial Intelligence and Machine Learning in Financial Services. Market Developments and Financial Stability Implications*. Basel. Online: www.fsb.org/wp-content/uploads/P011117.pdf
- HARARI, Yuval Noah (2022): *Idézet*. Online: <https://citatum.hu/idezet/115174>
- KLAYMAN, Ben – NELLIS, Stephen (2021): Trump's China Tech War Backfires on Automakers as Chips Run short. *Reuters*, 2021. január 15. Online: www.reuters.com/article/us-autos-tech-chips-focus-idUSKBN29KOGA
- LOPES DA SILVA, Diego et al. (2022): *Trends in World Military Expenditure*. SIPRI. Online: www.sipri.org/sites/default/files/2022-04/fs_2204_milex_2021_0.pdf
- NÉGYESI Imre (2019): A mesterséges intelligencia és a hadseregek. *Hadtudomány*, 29(3), 71–79. Online: <http://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.3.71>
- NÉGYESI Imre (2021): A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának társadalmi kérdései. *Honvédségi Szemle*, 149(1), 133–144. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.1.10>
- OECD (2019): *Mesterséges intelligencia a társadalomban*. Párizs. Online: <https://doi.org/10.1787/eedfee77-en>
- PORKOLÁB Imre – NÉGYESI Imre (2019): A mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek kutatása a haderőben. *Honvédségi Szemle*, 147(5), 3–20. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f2bd1646eeb8298912683.pdf>
- SAUTOY, Marcus du (2022): *A kreativitás kódja*. Budapest: Park.

- SLINGERLEND, Brad (2020): A Semiconductor 'Cold War' Is Heating Up Between the U.S. And China. *Market Watch*, 2020. június 2. Online: www.marketwatch.com/story/a-semiconductor-cold-war-is-heating-up-between-the-us-and-china-2020-06-01
- SOKOLIN, Lex – LOW, Matt (2018): Machine Intelligence and Augmented Finance. How Artificial Intelligence Creates \$1 Trillion Dollar of Change in the Front, Middle and Back Office. *Autonomous Research LLP*. Online: <https://next.autonomous.com/augmented-finance-machineintelligence>
- ZENG, M. (2018): Alibaba and the Future of Business. *Harvard Business Review*, szeptember-október. Online: <https://hbr.org/2018/09/alibaba-and-the-future-of-business>

Noémi Kliszek¹

The Service of Chivalries Throughout History in Relation to Pandemics and Wars

Abstract

The first orders of knights were formed in the royal courts in the late Middle Ages. When the ancient eastern Christian centres had all fallen following the conquests of the Seljuk Turks, by the end of the 11th century, Rome and Western Christianity were forced to take action. During the First Crusade, the first ecclesiastical orders were established on the model of monastic orders. Their creation was not a spontaneous process, but a conscious undertaking, for the members of these orders were also capable of performing tasks which an average soldier would not. It was then that the figure of the Christian warrior who fought against the conquering Islam was formed in order to liberate the Holy Land, who later became an example to many.² The Crusades were consecrated as military campaigns by the Church, in which the ideal of the Christian soldier gained heroic character. The new orders uniquely combined military and monastic virtues.³ In this article, we examine the role of the Hospitallers (Johannites), the Templars, the Order of the German Knights and the Order of the Knights of the Holy Sepulchre in Jerusalem in the light of the circumstances in which they were formed and their role in today's armed and pandemic conflicts.

Keywords: knighthood, participation, war, pandemic

Middle Ages, evolution of knighthood

Knights (miles) appeared first in the medieval western Christian Europe as armoured escorts of the kings. They were mostly noblemen, wealthy landowners, or belonged to the ruling class as they were the ones who could afford to finance a heavy-armoured horseman (keeping horses, armoury, staff). According to the medieval tradition,

¹ PhD student, University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, e-mail: kliszek.noemi.zsuzsanna@uni-nke.hu

² ELLENBLUM 2007.

³ NICOLLE–HOOK 1996; LILIE 1993; HAZARD 1977.

a person could become a knight by way of inheritance, although later a kind of feudal agreement allowed for ascending to this notable social layer, too. In these cases, a knight was granted a land in return for his military service. However, the title of knighthood was neither inheritable nor conferrable, it was only knowledge arising from educational process that could result in this title.⁴ From the 15th century, there are examples of situations that the king conferred the title of knighthood upon some members of the Parliament.⁵

Chivalry lifestyle meant a special way of living in the Middle Ages.⁶ Its unique culture, easily remarkable distinctive features (belt, armour, shield decorated with the symbol, coat of arms, motto of the family, sword, etc.), customs and the even now well-known joust all contributed to its special rank. In case of wars, knights constituted a significant part of the ruler's military power within the troops of ironclad heavy cavalry. They were individual warriors with outstanding qualification who primarily participated in hand-to-hand combat.⁷ No footsoldier or archer could dare a knight. They formed an independent unit and they did not cooperate with other ranks of warriors. The only method to attack was to front the enemy in compliance with every rule of chivalry. While combating, their foremost goal was to capture the enemy for whom they could later demand ransom.

Evolution of knighthood in Hungary

Similarly to her adjoining country-parts comprised of other nations, medieval Hungary used to be a multinational state complex. Taken into consideration that it was only the royal court that had the personnel and financial background to organise a royal household, it was only the royal court that could establish the feudal chivalry culture.⁸ The construction of medieval Hungarian royal headquarters like Esztergom started during the reign of Béla III (1172–1196) which could pave the way for knighthood and was later followed by Buda during the reign of Béla IV or Visegrád during the reign of Róbert Károly. However, the economic and military centres based on lordly estates could be regarded as centres of knighthood merely from the early 15th century. It must be noted, though, that the Hungarian royal courts were internationally recognised in these decades, moreover, they served as meeting fora for several rulers.

Relationship between health care and the church

The church delegated the task of taking care of the sick people to the bishops as early as the 3rd century A.D., resulting in the establishment of hospitals in different parts of the Roman Empire. The first real hospital was founded by bishop St. Vazul

⁴ BLOCH 2002: 317–320.

⁵ GYŰRKI 2008: 28.

⁶ CHRISTOPH 2007: 3–7.

⁷ BARBER 2005: 14–17.

⁸ KEEN 1984: 10.

(379 A.D.), whereas the first hospital devoted especially to patients suffering from leprosy can be associated with St. Otmár, the abbot of Szentgallen (720 A.D.). The bishop managed to operate hospitals in the bishopric seats, and this task was mandated to the monasteries or monks in the countryside in the Middle Ages.⁹ As for Hungary, the first hospitals were built next to monasteries, e.g. in Pannonhalma in 999 and in Pécsvárad and Esztergom in 1000.

Caring for the poor and the sick was the obligation of the monasteries and the monks in the Middle Ages, along with the task of providing food for pilgrims and travellers. As time went by, however, they were unable to provide care for those in need, as the wars and the crusades collaterally contributed to the flood of Europe with sick, poor, mutilated and homeless people. Initially, devoted men and women formed monasteries to look after the sick in the bigger and wealthier cities, which later earned independence and started to operate according to their own set of rules. In the upcoming years, more and more of this type emerged. There were nursing different orders of knighthood such as the Knights Templars, the John Knights, the German knights and the Lazarites, and some other, non-knighthood related communities, such as the orders named after St. Antal¹⁰ or the Holy Spirit¹¹ focusing on nursing the poor and the sick founded by Guy de Montpellier in 1190 (*Ordo Hospitalarius SS. Spiritus OSSp*). The rules for nursing were first elaborated by the knights of St. John, and the St. Lazarus knights were well-known for operating a hospital sometimes with more than 3,000 patients suffering from leper and leprosy. Nursing became so deeply-rooted in these organisations that the monks remained the only shelter for sick people well until the modern age. From the 13th century on, the system of civil *hospitium* developed in the cities as well,¹² which worked in close collaboration with the church but gradually went under the authority of the city.

Evolution of religious orders of knights

The members of the first orders of knights did not emerge from monks who had license to combat and shed blood but they were mundane/secular knights who, by understanding their special position, wished to live a non-combat life which was in compliance with monastic rules.¹³ Initially, the task of the knights was the spiritual tending of the pilgrims, treating and curing the sick and yielding armed protection for the pilgrims. However, monks also badly needed protection during the wars. The first religious orders of knights were established during the First Crusade following the pattern of orders, presumably after recapturing Jerusalem.¹⁴ Their efficacy was soon realised by both the church and society, therefore, both of them contributed to their strengthening position by granting donations and privileges.¹⁵ We are unsure about

⁹ TOMKA 2001: 35–36.

¹⁰ TÖRÖK 1861: 336.

¹¹ DIÓS-VICZIÁN 2008: 97.

¹² ADRIÁNYI 2001: 225–226.

¹³ PRUTZ 1977.

¹⁴ ARDAY 2014: 20.

¹⁵ KEEN 2005: 44–63.

the exact date of the formation of the first order of knights, but it can be stated that the first records about the Knights Templars, the Hospitallers and the Order of the Holy Sepulchre appeared between 1098 and 1119.¹⁶

Similarly to the real monks, the members of the religious orders took a triple oath (moral and sexual purity, subservience and poverty), complemented by a fourth one (Catholic belief and protection of pilgrims). In practice, their only difference from the monks was the use of swords. Thus, warriors had to be persuaded to become the protectors of the church and the Christian belief. This was the time for the showing up of knight saints.

The Order of Knights Templar

When Christian troops recaptured Jerusalem in 1099, pilgrimage could start again and it triggered the establishment of institutions that protected the Holy Land on the one hand, and, on the other hand, took care of the sick people.¹⁷ The Christian knights organised Latin kingdoms and Latin patriarchy in the occupied Jerusalem to ensure the settlement of western religious institutions in the region. The clergy of the Holy Sepulchre brought to life the canonical body in 1114 to structure itself, which, in turn brought to life the community of the Knights Templars.¹⁸ It was comprised of 8 French knights and initially operated as a secular body. These knights initially committed themselves to protect the pilgrims travelling between the coast and Jerusalem with their weapons. Later, Baldwin II of Jerusalem settled them on the site of the former Solomon temple and they preserved the memory of it in their name: Knights Templar (*fratres militiae Templi*). The community of *pauperes commilitiones Christi* or "poor knights" made them the richest and the best-known order of knights thanks to their donations and the funds originating in their privileges. They quickly spread in France, England, Spain and other countries of Europe, including Hungary.

In the first decades, they had no elaborated rules and the first records of them were also made relatively late. Their code of rules dating back to 1128 fails to cast light on how they really lived, it mostly revolved around how they should live in general terms. The writing of St. Bernard entitled *De laude novae militiae* [On the Praise of the New Knighthood] (1132–1135),¹⁹ reveals the life of Jerusalem knights in a bit more detailed way. This work provides both encouragement and judgement for them, serves as a guide to how to live the spiritual side of it to successfully combat the inner tension, which was partly caused by the way of clerical life but also justified the validity of the task conferred upon them.²⁰ It points out their significant role in the protection of the local eastern Christian communities and maintaining order at a time when they were frequently and brutally attacked.²¹

¹⁶ NICHOLSON 2019: 69–71.

¹⁷ ADDISON 1852: 5–14.

¹⁸ FÉLEGYHÁZY 1939: 278–284.

¹⁹ BERNARD OF CLAIRVAUX 1859: 921–922.

²⁰ TÖRÖK 1999: 315.

²¹ LECLERCQ 1998: 45–50.

The members of the Order could be classified into three groups. The core of the order, or the group of the warriors, was comprised of noble knights who wore white mantels with a red cross on it following a Cistercian pattern and licensed by Pope Eugene III (1145–1153). The priests or the chaplains were responsible for the divine services and they never fought. The armigers (*armigeri*) and the artisans (*famuli*) served as the assistants to the knights and wore a black mantel with a red cross.²²

The members of the Knights Templar followed a double ideal: they were bound by both military (*disciplina militaris*) and monastic (*disciplina regularis*) rules. After the death of Hugues de Payens (1136),²³ the founding father, the privileges were granted to the new Grand Master by Pope Innocent II (1130–1143) in a papal bull starting with the words *Omne datum optimum* (1139),²⁴ which remarkably fostered the spread of the order in Europe. Until that time, they had been subject to the diocesan, but the papal bull granted the right to the order to erect temples and stage burials everywhere where they had own estates. They were also licensed to recruit members irrespective of their origin on condition that the validity of their anointing was beyond any doubt. In the beginning, they accepted estates and founded monasteries all over Europe to ensure the supply in the Holy Land, but later every property obtained from the misbelievers became the property of the order. As a result, the Knights Templar came into huge fortune both in the east and in the west.²⁵ The peak point could be seen in the mid-13th century when King Philip IV of France (1285–1314) initiated the first "show trial" in history against the order following the defeat of the Holy Land and Acre, which resulted in the dissolution of the order and the confiscation of their estates. When the order was disbanded on 3 April 1312, the pope presented their former monasteries and estates to the Knights Hospitaller.

The Knights Hospitaller – The Johannites – Knights of Malta

Although the Order of Saint John, or rather the Knights Hospitaller, regarded as a brother order with the Templars, dates back farther, they followed in the footsteps of the Knights Templar in evolving into an order. Merchants arriving from Amalfi established a monastery in Jerusalem around 1048 where Benedictine monks cared for the sick.

The Knights Hospitaller sprang to life from a group operating a chapel named after St. John the Baptist and a hospital under the auspices of Sancta Maria Latina monastery whose mandate was to nurse sick pilgrims.²⁶

This nursing community, that referred to itself as Johannites after St. John the Baptist, was formed into an independent order by Gerard from Provence relatively soon, and its significance was further highlighted by the first successful crusade.²⁷ Gerard compiled a set of rules that were in compliance with the Rule of Saint Augustine

²² HORROX–BARBER 2002: 34–54.

²³ TÖRÖK 1999: 313–314.

²⁴ ÁLDÁSY 1924a.

²⁵ FRALE 2011.

²⁶ ARDAY 2014: 22–23.

²⁷ VARJASSY–KÖLNEI 2012: 6–11.

consented by Pope Paschal II (1099–1118) to serve as a guidance for people taking care for the sick. They were granted exemption from tithe and the right to appoint their own leaders. The members wore a simple, black mantel decorated with a white cross on the black shoulder. Owing to the papal support, the order could quickly spread both in the Holy Land and in the big European seaside ports where crusaders routinely embarked.

The fight for recapturing the Iberian Peninsula bears similarity to the crusades. On the one hand, it represented a good example of the cooperation of Christian peoples and opened up the possibility of pushing back Islam, and, on the other hand, it ran parallelly with the “big” crusade. It happened in the Iberian peninsula that the Johannites took up arms for the first time after structuring themselves into a knight order from a former nursing unit.²⁸ This transformation took place at a time of Raymond du Puy, the successor of Gerard, who led the order from 1120 to 1160 and it was wholeheartedly supported by three consecutive popes, namely Pope Innocent II (1130–1143), Pope Lucius II (1144–1145) and Pope Eugene III (1145–1153).²⁹ The earliest record of their military activity goes back to 1137.

Their famous bravery manifested later, too. They did not beat a retreat either in 1187 (Jerusalem) or in 1244 (Gaza), at the time of the big defeat of battles, however, both the Grand Master and the knights had been killed in the Battle of Gaza.³⁰ When the last Christian fortification in the Holy Land, Acre, became defeated in 1291, they had to leave the Holy Land. They escaped to Cyprus and, in 1306, they occupied the island of Rhodes which used to be under Byzantine authority and where they could stay until 1522. It was a time when they were also called Knights of Rhodes. They made their way to Malta in 1530 – thus the name Order of Malta – where they could live until the Napoleonic conquest in 1798.

Despite all its military success and transformation, the order did not lose sight of its original devotion, i.e. nursing sick people. Like the Templars, the members of this order were also grouped into three. The knights took part in fights, the priests took pastoral care in the hospitals and served in the church without being entitled to take up arms. The third layer consisted of armigers, artisans, doctors and nurses, the latter two carried out their self-sacrificing, highly professional work in the hospitals. The female side of the order, i.e. the nuns, dealt with nursing female patients in the hospitals. Their uniform undertook some changes. During the crusade, every knight wore a red mantel decorated with a red cross over his ironclad licensed by Pope Alexander IV, and the typical “Malta cross” appeared first only a hundred years later, in the mid-14th century.³¹

As for architecture, huge fortifications represent the former presence of both the Templars and the Johannites, predominantly in the Holy Land. The Church of the Holy Sepulchre provided the pattern for the churches of the monasteries, thus they are mostly circle-shaped.

²⁸ RUNCIMAN 1995: 395.

²⁹ BALANYI 1923: 193–194.

³⁰ ÁLDÁSY 1924b: 107.

³¹ TÖRÖK 1872: 16–17.

The Teutonic Order

The community established to care for injured German knights during the third crusade (119–1191) was strongly supported by Pope Clementine III (1187–1191).³² The objective of this predominantly German community was not only to nurse the sick, but also to convert misbelievers and it was transformed into a knight order based on the rules of the Templars in 1198. The Teutonic Order enjoyed the favour of Emperor Henry VI (1191–1197) and Emperor Frederick II (1220–1250). Both of them considered the order the promoter of German interests, in the beginning only in the Holy Land, but after the fall of the Holy Land, in Europe, too.³³ The German, or rather Teuton knights arrived also in our country under the leadership of Salza Hermann Grand Master (1210–1239) and were settled on the southern border of Transylvania, in Barcaság, by King Andrew II in 1211.³⁴ This territory was supplemented by areas spanning to Havasföld and Sub-Danube in 1222. The order, which was granted entrance to the country in return for complex border protection, could pursue lucrative business activity, and the clerical members could carry out their tasks within the framework of the order.

However, the German knights did not feel satisfied with their autonomy and wished for an own state spreading until the Black Sea. They minted their own money in spite of the fact that the king prohibited it. The priests having settled in Barcaság also took courage and organised an independent clerical executive unit, a deanery, the legal acknowledgment of which was demanded from Rome rather than from the territorially competent pontiff. The Holy See granted it, and Pope Honorius III (1206–1227) took the order into the possession of the Holy See after accepting the feudal tenure offer of the German order. However, the order's location was Hungary, resulting in the fact that this autonomy struggle supported by Rome meant a separation from the Hungarian king. After that, it comes as no surprise that King Andrew II of Hungary, who allowed the order to settle in Hungary, marched out against them and the Knights were expelled by force of arms in 1225. Following this, the Teutonic Order started to march northward with the motto of converting the Prussians and organised an independent state with the centre of Marienburg on the territory of today's Poland.³⁵

Order of the Holy Sepulchre of Jerusalem

Upon the call of Pope Urban II, a troop of almost 60,000 soldiers entered Jerusalem in spring 1096 following a several-year long vicissitudinary travel and they occupied the city on 15 July 1099. They carried out a massacre whereby they killed about 30,000 Jewish and Muslim people. They had a lot of conflicts when laying down the grounds of the kingdom of Jerusalem as they highly debated the issue whether the recaptured lands should be subject to a clerical principality headed by the patriarch

³² URBAN 2003: 19–35.

³³ WOODHOUSE 1879: 263–272.

³⁴ KRISTÓ 1976: 70.

³⁵ NICOLLE–TURNER 2007.

or a secular kingdom. In the end, a kingdom was formed. However, the first ruler-candidate, Raymond of Toulouse, rejected the possibility. As a result, the title of the first Christian ruler of Jerusalem was earned by Prince Bouillon Gottfried, the founder of the Order of the Holy Sepulchre. He did not accept kingship, either, instead, he took the title of *Advocatus Sancti Sepulchri*, meaning the Protector of the Holy Sepulchre. His short ruling terminated in 1100. After his death, the patriarch crowned Baldwin, the lord of Edessa, the "King of the Latins" in the Church of the Nativity in Bethlehem on 11 November. The new Christian kingdom ensured the primacy of the western Latin Church, however, it failed to bridge the gap between the eastern and western Christianity.

The first records of the Church of the Holy Sepulchre date back to 1103.³⁶ It was both a military and a clerical order from its emergence. Their canons guarded the Sepulchre, whereas its military members protected the pilgrims on the way leading from the coast to Jerusalem. This order was officially recognised by Pope Callistus II in 1122 and became their protector.³⁷ Pope Celestine II issued a papal bull on 10 June 1144, which provided for rendering it subject to the Latin patriarch in Jerusalem and a church was donated to the order in Rome. The patriarch was entitled to dub someone knight and recruit new members in the order by way of taking an oath. However, as the position of the Latin patriarch was vacant from the 13th century till the mid-19th century, the Holy See conferred this right upon *custosa* of the Franciscans in the Holy Land. On 23 July 1847, Pope Pius IX reinstated the Latin Patriarchate of Jerusalem in his *Nulla celebrior* document, and later, in 1868, he reorganised the Order of the Holy Sepulchre. As part of this "resurrection", Pope St. Pius X. conferred the title of Grand Master upon himself and his followers, Pope John XXIII approved the new constitution of the order and Pope John Paul II declared Virgin Mary as the patron saint of the Order.³⁸

The coat of arms of the Order is the Jerusalem cross symbolising the 5 wounds of Jesus and it was first worn by Bouillon Gottfried. The red colour of this coat of arms is the representation of blood shed at the Golgotha. The members of the orders had 2 main tasks. On the one hand, they had to protect the universal Church, the city of Jerusalem, the tomb of Jesus, the Church of the Holy Sepulchre, the sacred places and relics, and the pilgrims, and, on the other hand, they had to combat the Muslims. The initially small community gradually earned a lot of respect. It was the privilege of noblemen, aristocrats and rulers to take part in the honourable rite at the tomb of Jesus.³⁹

When the Hungarians participated in the fifth crusade under the leadership of Andrew II, he took more knights of the Holy Sepulchre to Hungary and granted them estates. At the end of his kingdom, this order had three monasteries on the Hungarian territory: the provostry named after the Blessed Virgin Mary in Glogonca, Kőrös county, the bienko provostry in Zagreb county and the marchia provostry whose location is not known now. The members of the Order of the Holy Sepulchre

³⁶ D'ASSEMANI 1944: 66–68.

³⁷ TRINGER 2013: 43.

³⁸ JEFFERY 1919.

³⁹ TÁPAY-SZABÓ 1932: 9–12.

of Jerusalem used to be known as "sacred soldiers" in Hungary. The oldest known knight of it was provost Frater Nicolaus of Glogonca from the early 14th century, but one of the descendants of the Szinyei Merse family, György Szinyei Merse, the royal courtier, was also a member of it in 1602.

Imre Bercsényi Székési was dubbed knight of the Order of the Holy Sepulchre in Jerusalem in 1632, and he was the one who made the coat of arms of the Order of the Holy Sepulchre part of the Bercsényi family. The fact that count Miklós Bercsényi, the head general officer of Rákóczi, mentioned first that he was a "sacred soldier" shows a good example of the high importance of the order. We must also recall the name of France Joseph I, too, who was also a member of the order and routinely wore the ribbon and the star of the big cross of the order on his gown when he marched in processions.⁴⁰

In Hungary, the order was initially military and monastic, however, after the Mongol invasion, it completely turned into a military order, then, a hundred years later, into a monastic one. The Hungarian "sacred soldiers" took not only the traditional oath, but they also committed themselves not to make peace with the misbelievers. One of their special tasks was to assist in the exchange of Christian captives from Turkish captivity, thus, they often visited Turkey. Their spiritual attitude can be seen in the records. The records praise their spiritual attitude by saying that they did not forget to tell the canonical prayers about the mystery of the Holy Cross even when they were combating.

The privileges of the Holy Sepulchre were the same as the privileges of the Templars and the Johannites, but by the 16th century, they could achieve significant monastic entitlements, enshrined in the document *Privilegia Equitum Hierosolymitanorum* published by Boniface of Ragusa in 1553.⁴¹

The Order has merely religious and charity purposes and distances itself from every political movement and event. The Order of the Holy Sepulchre supports and develops the religious, cultural and social activity and institution of the Roman Catholic Church in the Holy Land in 40 countries all over the world, with 52 eparchies and 30,000 knights and dames.

Conclusion

Medieval Europe was a rapidly evolving society, with a turbulent history. Chivalry in this time, with its parade, heraldry and gleaming armoured knights was a social ideal that had a profound effect on the history of Medieval and early modern Europe, but it was as much a part of this problem as it was its solution. Chivalry paid tribute to heroic behaviour by knights, and combined such displays of prowess with honour, piety, high-status and attractiveness to women.

With the Crusades they have greatly increased the territory and power of Christian states through their struggles against Islam and paganism in the East and the West.

⁴⁰ TÁPAY-SZABÓ 1932: 53–84.

⁴¹ Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend s. a.

Chivalry symbolises not only the military system of feudalism, but also the principle of a sophisticated society. In addition to the protection of Christian values, today's knightly orders play a significant role in, for example, humanitarian aid and helping the fallen and the sick. Their main mission is to alleviate human suffering and help humanitarian aid in many countries all around the world.

References

- ADDISON, Charles Greenstreet (1852): *The History of the Knights Templars, the Temple Church, and the Temple*. London: Longman & Company.
- ADRIÁNYI, Gábor (2001): Kolduló és betegápoló rendek. In *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest: Szent István Társulat.
- ÁLDÁSY, Antal (1924a): A lovagrendek. In *A kereszties hadjáratok története*. Budapest: Szent István Társulat.
- ÁLDÁSY, Antal (1924b): IX. (Szent) Lajos első kereszties hadjárata. (A hetedik kereszties hadjárat.) In *A kereszties hadjáratok története*. Budapest: Szent István Társulat.
- ARDAY, Géza (2014): *A Johannita Rend Magyar Tagozatának arcképei. Hálaötet a 90 esztendőért*. Budapest: L'Harmattan, Kiadó.
- BALANYI, György (1923): Az egyházi lovagrendek. In *A szerzetesség története*. Budapest: Szent István Társulat.
- BARBER, Richard W. (2005): *The Reign of Chivalry*. Woodbridge: The Boydell Press.
- BERNARD OF CLAIRVAUX (1859): Liber ad milites Templi de laude novae militiae. In MIGNE, Jacques Paul (ed.): *Patrologia Latina 182*. Paris: Garnier Fratres. 921–941.
- BLOCH, Marc (2002): *A feudális társadalom*. Budapest: Osiris.
- CHRISTOPH, Peter (2007): *Milites Christi. A keresztény lovagság*. Budapest: Szent István Társulat.
- D'ASSEMANI, Michael H. Abraham (1944): *The Cross on the Sword. A History of the Equestrian Order of the Holy Sepulchre of Jerusalem*. Chicago: Lithographed by Photopress.
- DIÓS, István – VICZIÁN, János eds. (2008): *Magyar Katolikus Lexikon 13*. Budapest: Szent István Társulat.
- ELLENBLUM, Ronnie (2007): *Crusader Castles and Modern Histories*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497247>
- FÉLEGYHÁZY, József (1939): A középkor egyháza. In BANGHA, Béla – IJJAS, Antal (eds.): *A keresztény egyház története*. Budapest: Pázmány Péter Irodalmi Társaság.
- FRALE, Barbara (2011): *The Templars. The Secret History Revealed*. New York: Arcade Publishing.
- GYÜRKI, László (2008): *Magyar zarándokok és emlékek a Szentföldön*. Budapest: Szent István Társulat.
- HAZARD, Harry W. (1977): The Art and Architecture of the Crusader States. In SETTON, Kenneth M. – HAZARD, Harry W. (eds.): *A History of the Crusades. Volume IV*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- HORROX, Rosemary – BARBER, Malcolm eds. (2002): *The Templars. Selected Sources*. Manchester: Manchester University Press.

- JEFFERY, George (1919): *A Brief Description of the Holy Sepulchre, Jerusalem and Other Christian Churches in the Holy City. With Some Account of the Mediaeval Copies of the Holy Sepulchre Surviving in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend (s. a.): *A Rend jogai és kiváltságai*. Online: www.oessh.katolikus.hu/rend.php?h=2
- KEEN, Maurice Hugh (2005): *Chivalry*. New Heaven: Yale University Press.
- KRISTÓ, Gyula (1976): *Az Aranybullák évszázada*. Budapest: Gondolat.
- LECLERCQ, Jean (1998): Szent Bernát a történelemben. In *Clairvaux-i Szent Bernát*. Budapest: Szent István Társulat.
- LILIE, Ralph-Johannes (1993): *Byzantium and the Crusader States 1096–1204*. Oxford: Clarendon Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198204077.001.0001>
- NICHOLSON, Helen J. (2019): The Military Orders. In JONES, Robert W. – COSS, Peter R. (eds.): *A Companion to Chivalry*. Woodbridge: Boydell & Brewer. Online: <https://doi.org/10.1017/9781787445420.005>
- NICOLLE, David – HOOK, Christa (1996): *Crusader Knight 1187–1344 AD*. Oxford: Osprey Publishing.
- NICOLLE, David – TURNER, Graham (2007): *Teutonic Knight. 1190–1561*. Bloomsbury Publishing.
- PRUTZ, Hans (1977): *Die geistlichen Ritterorden. Ihre Stellung zur kirchlichen, politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung des Mittelalters*. Berlin: Verlag Haude & Spener.
- RUNCIMAN, Steven (1995): *A History of the Crusades*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TÁPAY-SZABÓ, László (1932): *Magyarország pápai lovagjai*. Budapest: A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend Magyarországi Provinciája.
- TOMKA, Ferenc (2001): Az egészségügy és a papság. In *Az egyház bünei? (Mi igaz, mi nem igaz?)* Budapest: Szent István Társulat.
- TÖRÖK, János ed. (1861): *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. Volume 3. Budapest: Szent István Társulat.
- TÖRÖK, János ed. (1872): *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. 10 volumes. Budapest: Szent István Társulat.
- TÖRÖK, József (1999): *Egyetemes Egyháztörténelem I*. Budapest: Szent István Társulat.
- TRINGER, László (2013): A Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend. In OROSZ, András Lóránt – UJHÁZI, Lóránd (eds.): *A Katolikus Egyház biztonsági helyzete a huszonegyedik században*. Budapest: L'Harmattan.
- URBAN, William L. (2003): *The Teutonic Knights. A Military History*. London: Greenhill.
- VARJASSY, Péter – KÖLNEI, Lívia (2012): *Az Ispotályos Johannita lovagok. A johanniták középkori ispotályai a rend központjaiban és Magyarországon*. Máriabesnyő: Attraktor Kiadó.
- WOODHOUSE, Frederick Charles (1879): *The Military Religious Orders of the Middle Ages. The Hospitallers, the Templars, the Teutonic Knights, and Others. With an Appendix of Other Orders of Knighthood: Legendary, Honorary, and Modern*. New York: Pott, Young and Co.

Tóth Eszter¹

Vezetőkiválasztás a Magyar Honvédségben

A katonai vezetők pszichikai alkalmasságvizsgálatáról

Leader Selection in the Hungarian Defence Forces

On the Psychological Fitness Test of Military Leaders

Absztrakt

Cikkemben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a Magyar Honvédségben belül létezik-e vezetőkiválasztó rendszer. Annak érdekében, hogy választ találjak a címben szereplő kérdésre, tisztázom, hogy milyen állományra gondolok a vezető kifejezés alatt. Leírom, mit jelent a pszichikai kiválasztás, és milyen eszközei vannak. Ezután bemutatom a rendőrség vezetőkiválasztó rendszerét, majd néhány külföldi példát mutatok a tisztek kiválasztására. Leírom, hol tart a Magyar Honvédség a vezetőkiválasztásban.

Kulcsszavak: kiválasztás, vezetők, tiszt

Abstract

In my article, I am looking for the answer to the question whether there is a system of leadership selection within the Hungarian Defence Forces. In order to find an answer to the question in the title, I will clarify what kind of personnel/staff(?) I mean by the term leader. I will describe what is meant by selection and what tools it has. I will then describe the police selection system and show some examples of officer selection abroad. I will describe where the Hungarian Defence Forces are in the selection of senior officers.

Keywords: selection, leaders, officer

¹ Százados, MH Egészségügyi Központ, Védelem-egészségügyi szervek, Pszichológiai Osztály, Szervezetlélektani Alosztály, e-mail: sztr.tth@gmail.com

Bevezetés

Ha szóba kerül a vezetőkiválasztás témája a Magyar Honvédségben, először fontos tisztázni, kikre is vonatkozik ez. Mivel a tiszti és altiszti állomány egyaránt végez vezetői feladatokat, ők egyaránt vezetők. Ugyanakkor a téma nagysága miatt cikkemben csak a tiszti állomány kiválasztásával foglalkozom. További kérdés a témával kapcsolatban, hogy minden tiszt vezető-e. Úgy gondolom, ha valaki tiszti rendfokozatot visel, akkor kerülhet olyan helyzetbe, hogy vezetői feladatokat kell végezni. Például egy orvos esetében előfordulhat, hogy az Egészségügyi Központ parancsnoka lesz, így nemcsak orvosként, vezetőként is kell tevékenykednie.

A vezetés és az ehhez kapcsolódó kompetenciák vizsgálata releváns téma a humán tudományok, valamint a pszichológia területén. Az, hogy melyek azok a kompetenciák, amelyek a jó vezetőt jellemzik, valamint milyen kritériumok alapján lehet hatékony és jó vezetőket kiválasztani pszichológiai tulajdonságaik alapján, fontos kérdések. A hatékony vezetők kiválasztása a bizonytalan, változó körülmények miatt még inkább felértékelődik.

Az évszázadok alatt a katonai vezetőket sokfajta szempont szerint választották ki: katonai készségek, nemesi származás, gazdagság, fizikai vagy politikai erő stb. Jelenleg a katonai parancsnokok azok köréből kerülnek ki, akik részt vesznek az egyetemi tiszti képzésben. Egy frissen kinevezett, kezdő tisztből sokezer katonáért felelős tábornok válhat. Nyilvánvaló, hogy a kezdő tisztek kiválasztásának hosszú távú következményei vannak.

Pszichikai kiválasztás

Pszichikai kiválasztáson olyan szűrőt kell érteni, amely a beosztás követelményeinek és a jelölt tulajdonságainak és elvárásainak megfelelését vizsgálja, ezáltal képes megbízhatóan rangsorolni a beosztás betöltésére alkalmas jelöltek. Ez a rangsorolás különböző módszerek segítségével történhet. Az egyes kiválasztási módszereket különböző kritériumok mentén lehet jellemezni. A legfontosabb mutató az érvényesség, emellett fontos kritérium, hogy az alkalmazott mérőeszköz megbízható és korrekt legyen. Lényeges szempont a használhatósága, a hozzáférhetősége, a felhasználó képesítése, a módszer elfogadása, az elméleti háttér, a jelöltekre gyakorolt hatása és a kritérium érvényessége a múlt, jelenre, jövőre. Az érvényesség (validitás) azt jelenti, hogy van-e statisztikai kapcsolat a teszteken elért pontszám és a munkateljesítmény között. A módszer megbízhatósága (reliabilitás) a tesztfelvétel körülményeinek a megbízhatóságát jelöli. A korrektség (objektivitás) a tárgyilagosságot jelzi, a jelölt nemi és etnikai hovatartozásától függetlenül. A használhatóság pedig megmutatja, hogy mennyire széles tartományban, milyen munkakörökben lehet használni az adott tesztet.

Intelligenciateszt

Az intelligenciateszteket a szakmák széles körében használják. Ugyanakkor az intelligenciateszt és a munkateljesítmény közötti összefüggés nem egyértelmű. Az intelligenciatesztek a fehér középosztálybeliek értékrendszerére építenek,² ezért a kisebbségek alacsonyabb pontszámot érnek el rajtuk. Felhasználásuk széles körű, az egyszerű hivatalnoki állásoktól kezdve a felső vezetői beosztásokig használják őket.

Észlelés vizsgálata

Az észlelés vizsgálata a teljesítménytesztek körébe tartozik, mivel egy adott időkereten belül kell meghatározott feladatot elvégezni. A képességtesztek közé tartozik a térbeli látás, mélységészlelés, mozgásérzékelés, hallásvizsgálat.

Munkapróbateszt

Az ilyen típusú feladatban a jelöltnek a vizsgálat során a valós munkahellyel pszichikai szempontból megegyező vizsgálati helyzetet teremtenek, és megfigyelik viselkedését és teljesítményét. A munkapróbatesztek validitása igen jó, mivel a teszt lefedi a későbbi munkát, így a jelölt egyből megmutathatja képességeit és alkalmasságát a munkára. A munkapróbatesztek kidolgozása igen költséges és elsősorban csak speciális munkaköröknél alkalmazható.

Szituációs gyakorlat

Nehéz megkülönböztetni a munkapróbateszteket a szituációs gyakorlatoktól. A szituációs gyakorlatok az egyénektől döntéshozatalt és együttműködést kívánnak meg. Méri a problémaérzékenységet, a problémamegoldást, a kommunikációs képességet és a meggyőzőkészséget stb.

Interjú

A legelterjedtebb kiválasztási módszer. Talán az teszi annyira népszerűvé, hogy az interjúkészítő személyes benyomást szerezhessen a jelölről. A vizsgálati technika érvényességéről komoly viták folynak: az interjúkészítő személyisége, attitűdjei, személypercepciója befolyásolhatja az interjú kimenetelét. Szerencsére egyre több interjúkészítő szakember van, akik ismerik a személyészlelés torzítását és tudják is azt kezelni. Továbbá, az irreleváns kérdések csökkentésével és a munkát érintő megfelelő

² Az első, katonai alkalmazású intelligenciatesztek megalkotói amerikai pszichológusok voltak, a kijelentés az ő teszt-battériájukat minősíti.

kérdések megfogalmazásával lehet növelni a technika érvényességét. Az interjú egyik válfaja a szituációs interjú. Az interjú felépítését az adott munkakörben dolgozó szakemberek példái adják. Ezek alapján az interjúztató pontozza a jelöltek válaszait. Ez egy strukturált, munkakörreleváns interjú lesz.³

Életrajzi kérdőív

A legegyszerűbb kiválasztási módszer, amely nagyszámú jelölt gyors kiválasztását teszi lehetővé. Univerzális, hosszú távú módszer. Költsége minimális, alkalmazása nagy haszonnal jár. Összeállítása függ az adott munkakör követelményeitől, a kérdéseket gyakran kell ellenőrizni, frissíteni. A kérdőív objektív, tényszerű adatokra kíváncsi, ugyanakkor szubjektív kérdések is megjelenhetnek benne, amelyek a jelölt érdeklődésére vonatkoznak.

Dolgozók, jelöltek kölcsönös értékelése

Ritkán előfordulhat, hogy a dolgozókat arra kérik, értékeljék egymás teljesítményét. Ez többféleképpen történhet: minden jelölt megnevez egy adott számú csoporttagot, akinek az adott dimenzióban a legjobbnak látja a teljesítményét. Vagy minden csoporttag értékelhet minden csoporttagot. Egyesek szerint jó az előrejelző képessége, mivel az ugyanabban a helyzetben lévők őszintébbek egymással. Kiválasztásban csak akkor lehet használni, ha többkörös folyamatról van szó, mivel kezdetben nem ismerik egymást, és csak a feladatok révén nyernek képet a másikról. Illetve a jelöltek nem szeretnek véleményt mondani a társukról, ha ezen múlik a kiválasztás. Ez az eljárás kevésbé költséges, gyorsan, egyszerűen lehet sok információhoz jutni általa.

Önértékelés

A jelölteknek önmagukat kell értékelniük különböző dimenziók mentén ebben a kiválasztási eljárásban. A módszer érvényessége alacsony, a jelöltek képessége és önmagukról alkotott véleménye között, előfordulhat, hogy nincs összefüggés. A módszer költsége alacsony.

Referencialevél

A legköltségkímélőbb módszer. Két változata van. Az egyik igazolja a jelölt háttérét, tapasztalatát, a másik levéltípus esetében a levél írója fejezi ki támogatását az adott jelöltre vonatkozóan. Az előbbi információt szolgáltat, az utóbbi típus pedig a jelölt jövődöbeli munkateljesítményét jelezheti előre. A levél tartalma minősítő jellegű,

³ JUHÁSZ 2010.

amely a jelölt kompetenciáit értékeli adott dimenziók mentén. A referencialevelet sem költség, sem haszon nem jellemzi. Érvényessége kormánytagoknál és tanároknál alacsony.⁴

AC módszer

Az Assessment center (AC) a jövőbeli és meglévő munkatársak bevalásának előrejelzésére kifejlesztett módszer. A jelöltek a betöltendő munkakörre jellemző feladatok elé állítják, és viselkedésükből, reakcióikból igyekeznek arra következtetni, hogyan boldogulnának az adott munkakörben. A munkáltató, avagy a megbízó órákon keresztül megfigyelőként (de résztvevőként is) bepillantást nyerhet jelöltje jellemébe, egyéniségébe, munkához való hozzáállásába. A módszer előnye, hogy az általa kiválasztott jelöltek bevalása általában jobb, mivel kiválasztásuk nemcsak verbális, hanem gyakorlati tapasztalatokra is alapozódik.

Az eljárás lényege szerint valamely pozíció várományosai (a jelöltek) csoportos helyzetben egyéni és csoportos feladatokat oldanak meg, miközben munkájukat az AC-módszerre előzőleg kiképzett, a munkatársak kiválasztásáért felelős szakemberek, mesterséges körülmények között ellenőrzik, figyelik.⁵

Az alkalmasságvizsgálatok során több módszerrel lehet találkozni: az interjú, a képességtesztek, a parancsnoki jellemzés lehet a referencialevél egy speciális ágazati megfelelője. Meg kell említeni, hogy az AC-módszert használják a Magyar Honvédség 2. vitéz Bertalan Árpád Különleges Rendeltetésű Dandárnál, de nem vezetőkiválasztásra.

Példák vezetőkiválasztási rendszerekre

Kiválasztás a rendőrségnél

A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium alkotta konzorcium az ÁROP-2.2.17-2012-2013- 0001 számú „Új közszolgálati életpálya” elnevezésű kiemelt projektet. Ez alapján készült el a rendőrség vezetőkiválasztó rendszerének bemutatása.

Az újvezető-kiválasztási eljárás 3 napig tart. Az első napon történik a KVK-teszt felvétele, a második napon az egyéni, páros és csoportos AC-feladatok következnek, az utolsó napon történik a félig strukturált interjú felvétele és a visszajelzés. A 3 nap alatt a jelöltek 13 vezetői képességéről szereznek információt a szakemberek. A kulcskompetenciákat tudományos kutatás eredményeképpen, valamint tapasztalati alapon határozták meg, ezekre épül egy komplex kiválasztási rendszer.

A kompetenciák három nagy csoportba oszthatóak: az egyéni kompetenciák körébe tartozik a megbízhatóság, terhelhetőség, kreativitás, rugalmasság, egyéni

⁴ JUHÁSZ 2010.

⁵ JUHÁSZ 2002.

példamutatás, a szakmai ismeret, stratégiai gondolkodás, cél- és feladatorientáltság és a hatékony döntés- és felelősségvállalás képessége. A következő csoportba a társas kompetenciák tartoznak: a kommunikációs készség, a konfliktuskezelés és az érdekérvényesítés – asszertivitás. A harmadik csoportban a vezetői kompetenciák kaptak helyet: a vezetői gondoskodás, a vezetői funkciók ellátása és az erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás. Ezek között éles különbség figyelhető meg aszerint, hogy melyik vezetői szintet vizsgálják, mivel az egyes kompetenciák definíciója eltérő. Osztályvezetők esetén a szervezeten belülre, a saját egységükre, a feladatok konkrét végrehajtására vonatkoznak ezek a képességek. Főosztályvezetőknél pedig a teljes szervezet és a külső környezettel való kapcsolat van fókuszban. Továbbá a feladatok meghatározása és ellenőrzése, a hosszabb távú stratégia és az ehhez szükséges erőforrások tartoznak ide. A Debreceni Egyetem Pszichológiai kutatócsoportja egy 10 tesztből álló tesztcsomagot dolgozott ki, amely lefedi a belügyi vezetők mind a 13 vezetői kompetenciáját. Ez a Komplet Vezető-kiválasztási (KVK) Teszt. Annak érdekében, hogy a vizsgálat megismételhető legyen, két különböző tesztcsomagot dolgoztak ki a szakemberek. A vezetői kompetenciák adnak egy összértéket, ez a szám az összegző index. Ezenkívül olyan tesztmutatók is megjelennek, amelyek információt adnak a jelölt logikai és figyelmi képességeiről, a társas kívánatosságról, egyhangúságról, beállítódásról és az összidőről. Minden feladat eredményét a „standard nine” módszer alapján értékeli. A KVK-teszt felvétele 4-5 órát vesz igénybe, ezért különösen fontos, hogy mindenki kipihenten érkezzon a vizsgálatra. A projekt keretében kidolgoztak 1200 AC/DC feladatot,⁶ az egyes belügyi szervek speciális rendeltetését figyelembe véve (ORFK, OKF, BVOP, Polgári Nemzetbiztonsági Szolgálatok, közigazgatás, Magyar Honvédség). A feladatok között megtalálhatóak az AC-feladatok alaptípusainak tekinthető egyéni (szervenként 100), páros (szervenként 50) és csoportos (szervenként 50) feladatok, amelyek mindegyike specifikus problémák megoldása elé állítja a jelöltet, így specifikus kompetenciák feltérképezésére képes. Külön feladatokat dolgoztak ki a középvezetői szint és a felső vezetői szint részére. A feladatok végrehajtásának, megoldásának értékelésére a már említett objektíven is megfigyelhető viselkedéses jegyek (például kommunikáció kompetencia esetén: megfogalmazásai lényegre törőek, természetes és stabil testtartás stb.; vezetői funkciók kompetencia: helyzetet elemez, ütemezést javasol stb.) mentén kerül sor.⁷

Külföldi példák a vezetőkiválasztásra

*A francia hadsereg kiválasztási rendszere*⁸

A francia hadseregben belül a vezetőkiválasztásnak két célja van: egyrészt egyensúlyt kell teremtenie a minőségi követelmények és a tisztii állomány kohéziójának megőrzése között. Másrészt stratégiai célként kell meghatározni a hatékony kiválasztási rendszert,

⁶ Assessment Center(AC)/Development Center jelentése kiválasztási/fejlesztési központ. A jelenlegi és jövődöbéli munkatársak bevalását vizsgáló, illetve a munkatársak fejlesztését szolgáló módszer.

⁷ MALÉT-SZABÓ 2014.

⁸ LAGACHE 2000.

ami szükséges a jövő tisztikarának megfelelő minőségéhez. Az első cél megvalósítása intenzív, közvetlen külső toborzással oldható meg, amely a jelenlegi küldetésekhez alkalmazkodik és hosszú ideig használható lesz. A feladatok sokfélesége ezenfelül azt is megköveteli, hogy a jelentkezők végzettsége sokszínű legyen.

Második cél: a kohézió fenntartása, azaz a kiválasztás, a toborzás és a személyügy között közvetlen kapcsolat legyen.

A felvételi előtt minimális orvosi vizsgálatnak vetik alá a jelentkezőket, ahol kiszűrik a legerősebb és leggyengébb jelöltet, felméri az egészségügyi állapotot, valamint a jelentkezők részt vesznek egy pszichológiai vizsgálaton is, biztosítandó, hogy a jelölt általános állapota megfelelő legyen. Az iskolai felvételi során a tanulmányi eredményeket is vizsgálják. Továbbá a jelöltek előzetes képességvizsgálaton is részt vesznek. A kiválasztási cél az, hogy megfelelő pontossággal teszteljék a személyiségjegyeket, és hogy kiszűrjék azokat a jelentkezőket, akik láthatólag egyértelműen nem rendelkeznek a haderő követelményeinek megfelelő képességekkel, magatartásformákkal.

Tisztjelöltnek először is belső toborzással lehet bekerülni, a legjobb tiszthelyetesek versenyeztetésével. Ebben az esetben értékeli az általános katonai készségeiket és figyelembe veszik az eddigi eredményeiket. Ezekben az esetekben a jelöltekről rendelkezésre áll egy katonai nyilvántartás, több évre visszamenő éves személyes jelentéssel.

A bekerülés másik módja a külső toborzás, ahol versenyeztetés vagy kiválasztás alapján keresik a potenciális értékeket, amelynek alapja a kísérletezés és a gyakorlati tesztek. Ez a kiválasztási folyamat több lépésből áll, amely magában foglal három interjút, egy kiértékelést. Az első interjú tárgya információegyeztetés a jelölt és az intézmény között, hogy nyilvántartásba vegyék a jelöltet – ezt a helyi toborzótiszt végzi. A második interjút különböző tesztek és erőnléti próbák után tartják. Ennek az értékelésnek az alapja a P.O.Fit (*personal organization fit*, személyes illeszkedés a szervezethez), amelynek célja annak mérése, hogyan illeszkednek a hadsereg igényei és az adott személy jellemvonásai. Ez egy megfigyelésen és pszichometrikus értékelésen alapuló felmérés. A személyiség, általános szellemi képességek, kognitív képességek és stresszhelyzetkezelési képesség vizsgálatával mérik fel a szakasz szintű parancsnokokat és a szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkező parancsnokokat, akik az adott szakterületen dolgoznak. Ezenkívül megtörténik a pszichomotorikus képességek vizsgálata.

A fizikai képességek felmérése az akadálypályán nyújtott teljesítmény alapján történik. A jelölt motivációját az összes teszt és interjú közben vizsgálják.

A vizsgálatok végeztével a kiértékelő tiszt összegzést készít, és megállapítja, mennyire illik a jelentkező profilja a szervezet igényeihez. Az értékelő figyelembe veszi a hadsereg alapján elvárt profil és a jelentkező tisztjelölt által elért eredmények közötti különbséget.

Az utolsó, harmadik interjú magas rangú tisztek végzik: parancsnokok esetében egy főtitst, akinek az a munkája, hogy megállapítsa a jelentkező parancsnoki képességét. Szaktiszt esetében egy adott szakterületen jártas magas rangú tiszt.

Végül pedig a korábbi eredmények és a különböző vélemények figyelembevételével egy országos bizottság hozza meg a végső döntést az adott munkaköri követelmények alapján.⁹

A brit szárazföldi haderő kiválasztási rendszere

A brit szárazföldi haderő tisztképzésébe való bekerülés feltétele egy előzetes interjú, egy egészségügyi alkalmasságvizsgálat és egy Értékelő Központon való részvétel, ahol is felméri a jelölt képességeit. Ezen a procedúrán a hivatásos és tartalékos pálya iránt érdeklődőknek egyaránt át kell esni. A Szárazföldi Erők Tiszti Kiválasztó Központnak (Army Officer Selection Board) az a feladata, hogy fenntartsa és érvényesítse a kiválasztás követelményeit. A kiválasztás első állomása egy huszonnégy órás felvételi eljárás, ahol a fizikai és szellemi rátermettséget vizsgálják, valamint olyan fontos képességeket néznek, mint a vezetési készség és a csapatmunkára való képesség. Az itt megfeleltettek jöhetnek egy keményebb, három és fél napos forduló. Akik ezen megfeleltettek, azok számára következik a második forduló, ahol megtörténik a jelöltek fizikai és pszichológiai alkalmasságvizsgálata, majd az írásbeli vizsgák. Itt egyrészt felméri a jelentkezők intelligenciaszintjét, másrészt azt vizsgálják, mennyire van tisztában a mindennapi eseményekkel, aktuálpolitikai kérdésekkel. Ezután következik az írásbeli kommunikációs készség vizsgálata, ahol választott témáról kell fogalmazást írniuk a jelölteknek. A következő nap közös beszélgetéssel, vitával kezdődik az egyes csoportok számára. Az a cél, hogy felmérjék az egymás iránti megértést, azt, hogy a csoporttagok mennyire képesek közös álláspontot kialakítani. Ezt informális beszélgetés követi a felvételi bizottság egyik tagjával. A délutáni feladatban mesterségesen alá-fölé rendeltséget hoznak létre annak érdekében, hogy megnézzék, kik azok, akik személyiségüknél fogva rendelkeznek vezetői tulajdonságokkal. A harmadik napon egyénileg különböző számvetéseket kell elkészíteni a potenciális hallgatóknak, amelyeket aztán közösen megbeszélnek. Ezzel a gyakorlattal felméri, hogy egy óra alatt mennyire képesek hatékonyan felhasználni, beosztani a rendelkezésre álló emberi erőforrást, a felszerelést és az időt. Ezt követően külső helyszínen figyelik meg a csoporttagok vezetési, szervezési képességeit, lényeglátását, amely feladatokat egyéni akadálypálya követ. Utóbbinak egyértelmű célja a fizikai képességek felmérése, ugyanakkor „mellékesen” az eltökéltségről és kitartásról is kapnak információt a felvételiztetők. Délután következik egy rövid, ötperces előadás szabadon választott témakörrel, amelyet aztán megvitatnak. A harmadik napot díszvacsora zárja, amely nem része ugyan az értékelésnek, de folyamatosan figyelik a jelölteket, hogy mennyire viselkednek méltóan egy jövőbeli tiszti beosztáshoz. Az utolsó napon a csoportok terepen, egy járórversenyhez hasonló vetélkedőn mérik össze tudásukat. Ezzel ér véget a kiválasztás, következik az értékelés. Az objektivitás érdekében a teljesítményértékelést végzők nem ismerik a jelölt előéletét, szociális státuszát. A teljes anyagot csak a bizottság elnöke és helyettesei láthatják.

⁹ LAGACHE 2000.

Az értékelés során tizenhét kompetenciát és tulajdonságot értékelnek, amelyeket három fő kategóriába sorolnak: elméleti ismeretek, gyakorlati képességek, jellem-, személyiségbeli tulajdonságok. Mindezt ötfokú skálán értékelik (erős, jó, megfelelő, korlátozott, gyenge). Egy gyenge és ötnél több korlátozott minősítést elutasítás követ. Ha valaki a gyakorlati képességekben két „korlátozott” minősítést szerez, szintén elutasítják.¹⁰

Az osztrák pszichológiai kiválasztási rendszer

Az osztrák tisztkiválasztó rendszer az érettségivel rendelkező jelöltek számára elérhető. A kiválasztás során felméri a jelöltek intelligenciáját, stressztűrő képességét, személyiségét. Különösen fontosnak tekintik az érzelmi stabilitást, a társas kompetenciát és a motiváció meglétét.

A tisztkiválasztás 22 órán át tart – 14:00 órakor kezdődik, és másnap körülbelül 12:00 órakor ér véget. Az első rész 14:00-tól 17:00 óráig tart: A jelölteket pszichometriai intelligenciatesztekkel mérik (kitöltős módszer,) a teszthelyzet semleges, nincs további terhelés.

18:00-tól körülbelül 22:00 óráig tart a teszt második része: kvalitatív tesztek végéznak, hogy a jelöltek viselkedéséről társas és személyes készségeiről adjanak némi információt a pszichológusnak. Például a jelölteknek le kell írniuk a motivációjukat, be kell fejezniük különböző vonatkozású mondatokat, beszélniük kell egy adott témáról rövid ideig, majd meg kell vitatniuk azt, beszélniük kell az életről, és ehhez hasonló feladatokat kell végrehajtaniuk.

A következő éjszakai órák során (22:00-tól 05:00 óráig) a jelölteket nem engedik aludni, menetelniük kell egy meghatározott távon, s közben írásos és fizikai gyakorlatokat kell végrehajtaniuk. A feladat következtében reggelre mindannyiuk szellemi és fizikai kapacitásának mintegy 50%-át elvesztik, stresszbe kerülnek, és ez a vizsgálat következő részeihez elengedhetetlen.

06:00-tól 08:00 óráig a jelölteknek ki kell dolgozniuk a személyiség-kérdőíveket (a fent leírtaknak megfelelően). Feltételezhető, hogy válaszaik közelebb állnak az igazsághoz a stresszel teli éjszaka után.

08:00-tól 10:00-ig az első rész tesztjei egy részének párhuzamos változatát kell kitölteniük a már nagyon fáradt jelölteknek, de most, az ergopszichometria elveinek megfelelően, terhelés alatt (zaj és egyéb stresszfokozók). Ez segít megállapítani az egyén stressztűrését.

A teszt utolsó része (10:00-tól 12:00 óráig, vagy tovább) interjúból áll a pszichológussal. A valamennyi jelölttel lefolytatott interjút követően neki kell döntenie a végső értékelésről.

A lehetséges minősítések a következők: jól megfelelt, megfelelt (a többség), feltételes minősítés, nem megfelelt. A hivatásos tisztjelölteket a Katonai Akadémia Katonai Vezetési Főiskolájának előkészítő szemeszterére küldik. Itt különleges gyalogsági

¹⁰ UJHÁZY 2019.

kiképzést kapnak, és szakmai tudásukat egységesítik. Az előkészítési szemeszter végén értékelésen kell részt venniük a felvételi előtt.

Az értékelés kritériumai közé tartozik a releváns szakmai képzettség és tapasztalat, a katonai kiképzési gyakorlat, a fizikai állóképesség, stressztűrés, társas kompetencia, vezetői potenciál, demokratikus értékek iránti elkötelezettség, idegen nyelvek ismerete. Végül katonai parancsnokból, szakértőkből és pszichológusokból álló bizottság állapítja meg a jelöltek minősítését. Ha a jelölt ezen megfelel, akkor egy gyakorlati szemesztert kell eltöltenie egy gyalogsági egységgel, és kiképeznie egy rajt. Ha sikeres lesz, akkor jelentkezhetsz a Katonai Vezetési Főiskolára, amely 3 évig tart, elvégzését követően katonai vezetésből kap diplomát, és előléptetik hadnaggyá.¹¹

A külföldi példákból egyértelmű, hogy mennyire komolyan veszik a katonai képzésbe bekerülők vizsgálatát. A kiválasztási folyamat a bemutatott országok mindegyikében többszintű: egy tulajdonképpeni egészségügyi, pszichológiai és fizikai alkalmasságvizsgálatot minden esetben többkörös kiválasztás követ, amelynek szerves részét képezi az AC. A bemutatott hazai és külföldi példák után megvizsgálom a Magyar Honvédség vezető kiválasztó rendszerét.

A Magyar Honvédség vezető kiválasztó rendszere

Benkő Tibor az „ideális vezető” képességeit a következőképpen foglalja össze: az ideális katonai vezető előrelátó, képes a jövőalkotásra, előre fel tudja mérni a veszélyeket. Képes átlátni összetett dolgokat, ezáltal összefüggéseket tud keresni és elemezni a feladatok és feltételrendszerek között. Átlátja az egyes vezetési szinteket és a különböző szervezeteket. Intelligens, tisztában van társadalmi felelősségével, elkötelezett, becsületes és lojális a szervezethez és munkatársaihoz. A munkaerőt a legfontosabb erőforrásnak tekinti és ennek megfelelően kezeli. Képes csapatot építeni, feladatot delegálni, támogatni a munkatársakat, beosztottakat. Tisztában van a delegálás fontosságával, megközelíthető, van humorérzéke. Jó a kommunikációs képessége, nyíltság és diplomáciai érzék jellemzi. Felismeri, mikor van szükség változtatásra, kreatív, ösztönzi az önálló döntéseket és a tanulást. Ezenkívül törődik a munkatársakkal, alárendeltekkel, energikus, szívós és érzékeny.¹² Vajon a jelenlegi kiválasztási rendszer méri ezeket a vezetői kompetenciákat?

Jelenleg a katonai alkalmasságot, annak kritériumait a 10/2015. (VII. 30.) Honvédelmi Minisztériumi (HM) rendelet szabályozza. A rendelet hatálya kiterjed a katonai szolgálatra jelentkezőkre, ezenfelül a honvédekre, tisztjelöltekre és tartalékos állományban lévőkre. A rendelet szerint az alkalmasság megállapításának része a pszichikai alkalmassági vizsgálat, „amely az általános pszichés státusz, illetve az egyes beosztások ellátásához szükséges különleges követelményeknek megfelelő képességek, készségek összességének meglétét vizsgálja”.

A rendelet kitér arra is, hogy az előzőekben felsorolt pszichikai attribútumokon túl milyen képességekkel kell rendelkezniük a katonai vezetőknek. A személyiségjellemzők

¹¹ FRISE 2000.

¹² BENKŐ 2008.

körében összesen 12 tulajdonságot sorol fel a rendelet, amelyekkel a katonai vezetőnek rendelkeznie kell (1. táblázat), míg szintén 12 vezetői-szervezői készséget és 3, az értelmi szinthez kapcsolódó attribútumot.¹³

1. táblázat: A katonai vezetők számára szükséges pszichológiai jellemzők

Személyiségjellemzők		Vezetői, szervezői készség		Értelmi szint
Kapcsolatteremtő készség	Igényszint	Tervező-, szervezőkészség	Menedzselési készség	Logika
Kezdeményező készség	Rugalmasság	Döntési készség	Motiválóképesség	Kreativitás
Együttműködési készség	Pszichés tempó	Problémamegoldó készség	Kommunikációs készség	Lényeglátás
Megbízhatóság	Önállóság	Információkezelés	Kritika elviselésének készsége	
Empátiás készség	Elkötelezettség	Stratégiai gondolkodás	Intellektuális hatékonyság	
Erkölcösség	Szabálytudat	Csapatépítési készség	Szellemi terhelhetőség	

Forrás: a szerző szerkesztése a 10/2015. (VII. 30.) HM rendelet alapján

A Magyar Honvédség pszichológiai protokollja határozza meg, hogy a tisztek alkalmasságvizsgálata milyen eszközökkel történik, és milyen minimum kritériumszinteket kell elérnie egy tisztnek ahhoz, hogy alkalmas legyen a vizsgált kategóriában. Alkalmasságvizsgálatra sor kerül a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző kar (NKE) tanintézeti felvételijét megelőzően, és a magasabb beosztás ellátásához szükséges beiskolázáskor az NKE másoddiploma és vezérkari tanfolyam esetén. Továbbá minden vezetőnek meg kell felelnie a katonai vezetői kritériumoknak. Azon tisztnek is, akik nem katonai oktatási intézményekben szereztek diplomát, mivel a szakmájuk nem tartozik a Magyar Honvédség képzési körébe (például orvos, pszichológus, jogász, lelkész stb.). A potenciális vezetők először az NKE-felvételt megelőzően találkoznak az alkalmasságvizsgálattal, ahol a következő személyiségjellemzőiket mérik fel: dominancia, szociális kompetencia, teljesítményigény, érzelmi stabilitás, önkontroll, magabiztosság, frusztrációs tolerancia, terhelhetőség, szociabilitás, felelősségtudat. Az értelmi szintet az általános intelligencia és a kommunikációs készség verbális és írásbeli mérésével vizsgálják. Ez esetben fontos a jó kifejezőkészség, a jó helyesírás és a szabatos fogalmazás. Továbbá felmérik az érzékelést és az általános figyelmi készséget. Fontos a devianciák hiánya és a jelentkező megfelelő szintű pályamotivációja. Ahhoz, hogy valaki bekerüljön a tisztképzésbe, az alkalmassági vizsgálaton túl teljesítenie kell az egyetem által támasztott felvételi követelményeket, és meg kell felelnie egy motivációs beszélgetésen is.

¹³ TÓTH 2017.

Katonai vezetőkkel szemben támasztott pszichés követelmények

Minden katonai vezetőnek rendelkeznie kell a következő személyiségjellemzők „jó” szintjével: nyitottság, kommunikációs, kapcsolatteremtő és kezdeményezőkézség, megalapozott motiváció, együttműködési készség, megbízhatóság, empátiás készség, igény szint, pszichés tempó, önállóság, elkötelezettség, szabálytudat, erkölcsösség, értelmi szint, logikai készség, kreativitás, lényeglátás, a tervező-szervező készség, a döntési, problémamegoldó készség, információkezelés, stratégiai gondolkodás, csapatépítő, menedzselési készség, motiválóképesség, kritika elviselésének készsége, intellektuális hatékonyság, jó kifejezőképesség, szellemi terhelhetőség. A vezető kiválasztáshoz kapcsolódóan a magasabb beosztás ellátásához szükséges beiskolázás előtt alkalmasságvizsgálatra kerül sor. Ennek célja lehet egy másoddiploma megszerzése vagy a Katonai felsővezető szakirányú továbbképzési szak képzésre történő beiskolázás. A képzés biztosítja a hallgatói számára a felső vezetői feladatok ellátásához szükséges ismeretek megszerzését 10 hónap alatt. A képzés zárt körű, a honvédelmi miniszter iskolázza be a hallgatókat. A képzést követően a végzett hallgatók felkészültek lesznek stratégiai szintű vezetői beosztások betöltésére a Honvédelmi Minisztériumban, a Magyar Honvédség Parancsnokságán, NATO/EU-szervezetekben és az államigazgatás felső szintű szervezeteiben egyaránt. A beiskolázáshoz a jelölteknek a következő személyiségjellemzőkkel kell rendelkezniük legalább „jó” szinten: dominancia, irányítókészség, szociális kompetencia, teljesítményigény, érzelmi stabilitás, önkontroll, magabiztosság, frusztrációs tolerancia, terhelhetőség, szociabilitás, felelősségtudat. Fontos a jó verbális kommunikációs készség, a megfelelő életpálya és a stabil jövőkép. A szenzomotoros készség vizsgálatkor felméri a jelölt mozgáskoordinációját, reakcióidejét és az ingerdiszkriminációs képességét. Ezenkívül fontos az érzékelési és általános figyelmi képessége.

Néhány észrevétel és javaslat a hazai vezető kiválasztási rendszer kapcsán

Összességében látható, hogy az alkalmasságvizsgálat során felméri a vezetők számára fontos kompetenciákat. Ennek a résznek a *Magyar Honvédség vezető kiválasztó rendszere* címet adtam, ugyanakkor kiválasztásról nem, csak alkalmasságvizsgálatról írtam, mivel a jogszabályi háttér és a kidolgozott pszichológiai protokoll is az alkalmasságvizsgálatra vonatkozik. De a rendőrségi vezető kiválasztás kidolgozása kapcsán említettem, hogy a Honvédség részére is meghatározták a vezetői kompetenciákat, és kidolgozták az egyéni, páros és csoportos AC vezetői feladatokat. Csakúgy, mint a rendőrség esetében is, 13 vezetői kompetenciát állapítottak meg, külön a középvezetői és külön a felső vezetői szinten: következetesség, kiszámíthatóság, szakmai ismeret, vezetői funkciók ellátása, reális önismeret, önfejlesztési igény, személyes példamutatás, rugalmas alkalmazkodóképesség, döntési képesség, felelősségvállalás, munkatársak

motiválása, fejlesztése, konfliktuskezelés, érdekérvényesítés, cél- és feladatorientált-ság, kommunikációs készség, kreativitás, innováció, rendszerszemlélet, lényeglátás.¹⁴

A kidolgozott feladatok szervezetspecifikusak, a jelölteket olyan általános és honvédelem-specifikus problémák megoldása elé állítják, amelyekkel egy vezető a jövőbeli munkája során találkozhat.

Az egyéni feladatok során a jelölt egyénileg old meg valamilyen feladatot, amelynek megoldását később a bizottság előtt prezentálja. A feladatok egy részében nagy mennyiségű információt kell feldolgozni, más esetekben a feladat instrukciójában a keretek vannak megadva, amit teljes egészében a jelöltnek kell feltöltenie ismeretei alapján. Az egyéni feladatoknak 12 altípusa van: adatrendszerző feladat, esettanulmány alapján döntéshozatal, esettanulmány-elemzés (például rendkívüli esemény, hibázás elemzése), innovációs terv elkészítése, kreatív feladat (például kieső erőforrás helyettesítése), krízishelyzet-kezelés, postakosár, prezentációk (például motivációs beszéd, eligazítás), problémamegoldás, szakmai önfejlesztési terv, tervező-szervező feladat (például szolgálattervezés), strukturálatlan feladat (például „Beszélj magadról”).¹⁵

A páros feladatok vezetői élethelyzeteket mutatnak be különböző szituációkban, amelyek során a jelöltek gyakorlatban mutathatják be a vezetői kompetenciáikat. Más típusú feladatok vannak azok részére, akik még nem töltöttek be korábban vezetői pozíciót, és azoknak akik a vezetőképző tanfolyamot elvégezték, és bemutatathatják, mennyire tudták elsajátítani a képzés anyagát és átültetni azt a gyakorlatba. Ezek a feladatok komolyabb elméleti és gyakorlati tapasztalatot igényelnek a jelöltektől. A középvezetői és felső vezetői páros feladatok a következő feladattípusokat tartalmaznak: beosztottak kezelése, delegálási feladat, eljárások kezelése, interjú rendkívüli esemény kapcsán, horizontális kapcsolattartás, konfliktuskezelés, teljesítményértékelés, tényfeltáró beszélgetés.¹⁶

Az AC-feladatok harmadik típusát képezik a csoportos feladatok. Céljuk felmérni, hogy a vezetőjelölt hogyan képes a többiekkel együttműködni, mennyire képes saját álláspontját bemutatni, érdekét érvényesíteni a közös feladat során. A kiválasztás során minden jelölt egy csoportos feladatban vesz részt. A feladatok egyik részénél előre megírt szereplap, helyzetleírás alapján dolgozik a feladatban, ebben a keretben kell megoldást találni. A szereplap nem jelöl ki konkrét vezetőt a feladatban, a csoportdinamikai folyamatok eredményeképpen alakul ki a csoportvezetői szerep. Emiatt fontos, hogy egy csoporton belül ne vegyen részt együtt dolgozó alá-fölé rendeltségben álló jelölt. A csoportos feladatok másik típusában mindenki önmagát adja, nincs külön szereplap, csak egy általános szerepleírást kapnak a jelöltek. Itt nagy a szerepe a spontaneitásnak, a kreativitásnak, a hitelességnek, tudni kell kevésbé strukturált helyzetben is megnyilvánulni. Fontos, hogy ezekben a feladatokban ki mennyire vesz részt aktívan, ki az, aki együttműködő vagy versengő, ki mivel járul hozzá a feladat megoldásához. A következő csoportos feladattípusokat dolgozták ki: szűkös erőforrás feladatok, közös probléma megoldása feladatok, innovatív feladatok, jogszabálytervezet feladat, logikai feladat.¹⁷

¹⁴ HORVÁTH – MALÉTSZABÓ 2014: I. kötet, 472–473.

¹⁵ HORVÁTH – MALÉTSZABÓ 2014: I. kötet, 5–6.

¹⁶ HORVÁTH – MALÉTSZABÓ 2014: II. kötet, 5–6.

¹⁷ HORVÁTH – MALÉTSZABÓ 2014: III. kötet, 5–6.

Összegzés

Cikkemben bemutattam a kiválasztás különböző módszereit, a rendőrségi és egyes külföldi hadseregek kiválasztási rendszerét, végül a Magyar Honvédség kiválasztási rendszerét. A szabályzókból és a pszichológiai protokollból kitűnik, hogy a honvédség alaposan kidolgozott alkalmasságvizsgálati rendszerrel rendelkezik. A vizsgálati protokollt áttekintve jól látszik, hogy a katonai vezetők alkalmasságvizsgálata kellő alaposággal történik. Ugyanakkor, bár vannak kidolgozott célirányos vezető kiválasztási feladatok mind a középvezetői, mind a felső vezetői szintre, ezekhez a feladatokhoz vagy magához a pszichológiai vezető kiválasztáshoz nem találtam jogszabályi háttérrel, intézményt, ahol a kiválasztás történik. A fentiek miatt elmondható, hogy a vezető kiválasztásra kidolgozott feladatok a gyakorlatban jelenleg nem hasznosulnak. Azaz, jelenleg nincs a Magyar Honvédségben olyan vezető kiválasztó rendszer, amely a rendőrségen és külföldön megfigyelhető. Kérdés, hogy a vezetővé válás folyamatában mikor kellene a potenciális vezetők, tisztek kompetenciáit ilyen alaposággal felmérni.

Véleményem szerint első lépcsőfokként az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának potenciális hallgatói vizsgálatába lehetne beépíteni egy alaposabb vizsgálatot, mint arra több külföldi példát is lehet látni. Később a magasabb beosztásba kerülés előtt lenne szükség vezető kiválasztásra, mivel, ahogyan a vizsgálati kategória nevében is benne van, a jelölt a jelenlegi munkájánál nagyobb felelősséget és új feladatrendszert készül átvenni, és fontos lenne tudni, hogy megvannak-e az ehhez szükséges kompetenciái, vagy esetleg szükséges lenne fejleszteni vezetői képességeit valamilyen téren.

Irodalomjegyzék

- BENKŐ Tibor (2008): Gondolatok az ideális parancsnokról. *Hadtudomány*, 18(3–4), 91–103. Online: www.mhtt.eu/hadtudomany/2008/3_4/091-103.pdf
- FRISE, E. (2000): *A tisztjelöltek pszichológiai kiválasztása*. 55. NATO RTO Értekezlet jegyzőkönyve. St. Joseph Ottawa/Hull.
- HORVÁTH Ferenc – MALÉT-SZABÓ Erika (2014): *Vezető-kiválasztást szolgáló AC/DC feladatok gyűjteménye. „Honvédség” I–III. kötet. Egyéni feladatok. Páros feladatok. Csoportos feladatok*. Belügyminisztérium.
- JUHÁSZ, Márta (2002): *A kiválasztás pszichológiai alapjai*, BME Oktatási jegyzet, Budapest
- JUHÁSZ Márta (2010): *A kiválasztás pszichológiai alapjai. Oktatási segédlet*. Budapest: BME GTK Ergonómia és Pszichológia Tanszék.
- LAGACHE, S. (2000): *Toborzás és kiválasztás a francia hadseregnél*. 55. NATO RTO Értekezlet jegyzőkönyve. St. Joseph Ottawa/Hull.
- MALÉT-SZABÓ Erika (2014): Az új belügyminisztériumi vezető- kiválasztási eljárás rövid bemutatása. Online: <https://docplayer.hu/4383877-Tanulmánykotet-a-belugyi-vezeto-kivalasztasi-eljarasrol.html>
- TÓTH Eszter (2017): A katonai vezető kiválasztás és felkészítés pszichológiai aspektusai. *Hadtudományi Szemle*, 10(3), 613–620. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_613-620.pdf

UJHÁZY László (2019). Tisztjelöltek kiválasztása a Brit Szárazföldi Erőknél. *Honvédségi Szemle – Hungarian Defence Review*, 147(2), 100–108. Online: <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/271>

Tartalom

JOBBÁGY ZOLTÁN, JOBBÁGY SZABOLCS, TAKSÁS BALÁZS, VENEKEI JÓZSEF: Egyes országok tisztképzése nemzetközi összehasonlításban	5
RAKACZKI ISTVÁN: A légierő alkalmazásának főbb doktrinális kérdései a korai szovjet elméletekben és alkalmazásának egyes aspektusai a második világháború során	19
SZAJKÓ GYULA, PAP ANDREA, ROMVÁRI LILLA: A magyar honvédség 15M gyakorló egyenruházata tervezésének környezetvédelmi aspektusai, 1.	39
VILMOS FISCHL: National Security Risks of Religious Extremism	47
HAJDUK DÁNIEL JÁNOS: Vallási konfliktusok Afrikában az iszlám és a kereszténység határán	61
REZSNEKI ZSOMBOR: Az atomfegyver bevetése 1.	77
TORDA PÉTER: Stratégiai kommunikáció mint válságreagálás az Európai Unió gyakorlatára alapján	97
TÖRÖK VIRÁG: Magyarország energiabiztonsági percepciója stratégiai dokumentumai tükrében	107
BECK ATTILA: A bátorság, a hűség, a becsület – Katonai erények az északi történetekben, sagákban	127
PIRÓTH EMESE: A béke érdekében folytatott vallásközi és államközi diskurzus, valamint a mediáció mint módszerek jelentősége a béketeremtésben és békefenntartásban	141
RIPSZÁM DÓRA: Gondolatok a tiltott toborzás hazai szabályozásáról	151
ÁDÁM BARNABÁS, CSÖGÉR BÁLINT: A huszárság lehetséges feladatai a hazafias és honvédelmi nevelésben	163
ANDÓ SÁNDOR: Hogyan érzi magát a pszichológus a hadseregben?	171
HAMAR PÁL: A honvédelmi nevelés és az iskolai testnevelés kovariációja	187
KISS CSABA: Világuralmi verseny az elsőbbségért a mesterséges intelligenciában	211
NOÉMI KLISZEK: The Service of Chivalries Throughout History in Relation to Pandemics and Wars	221
TÓTH ESZTER: Vezetőkiválasztás a Magyar Honvédségben	233